

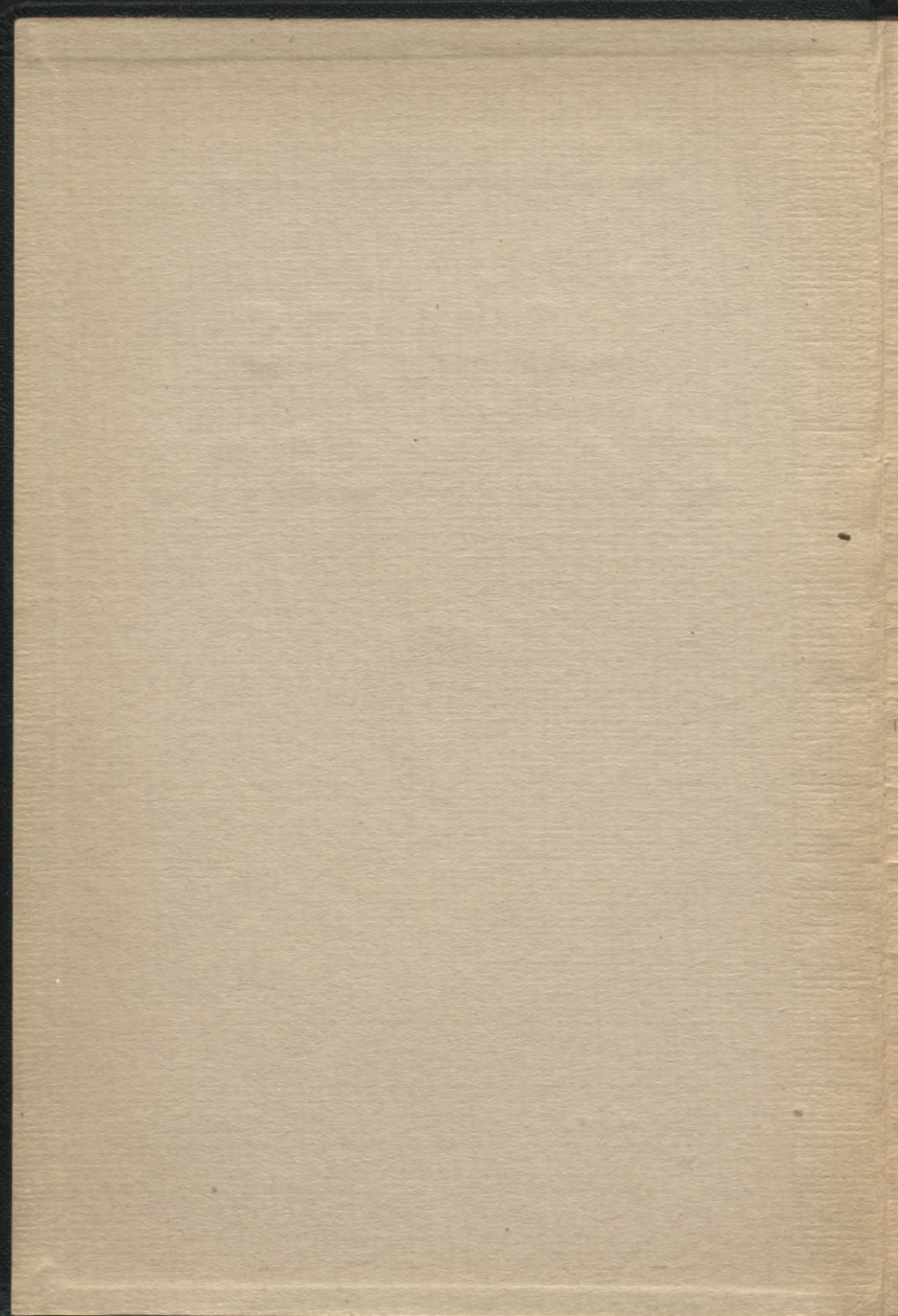
89-3

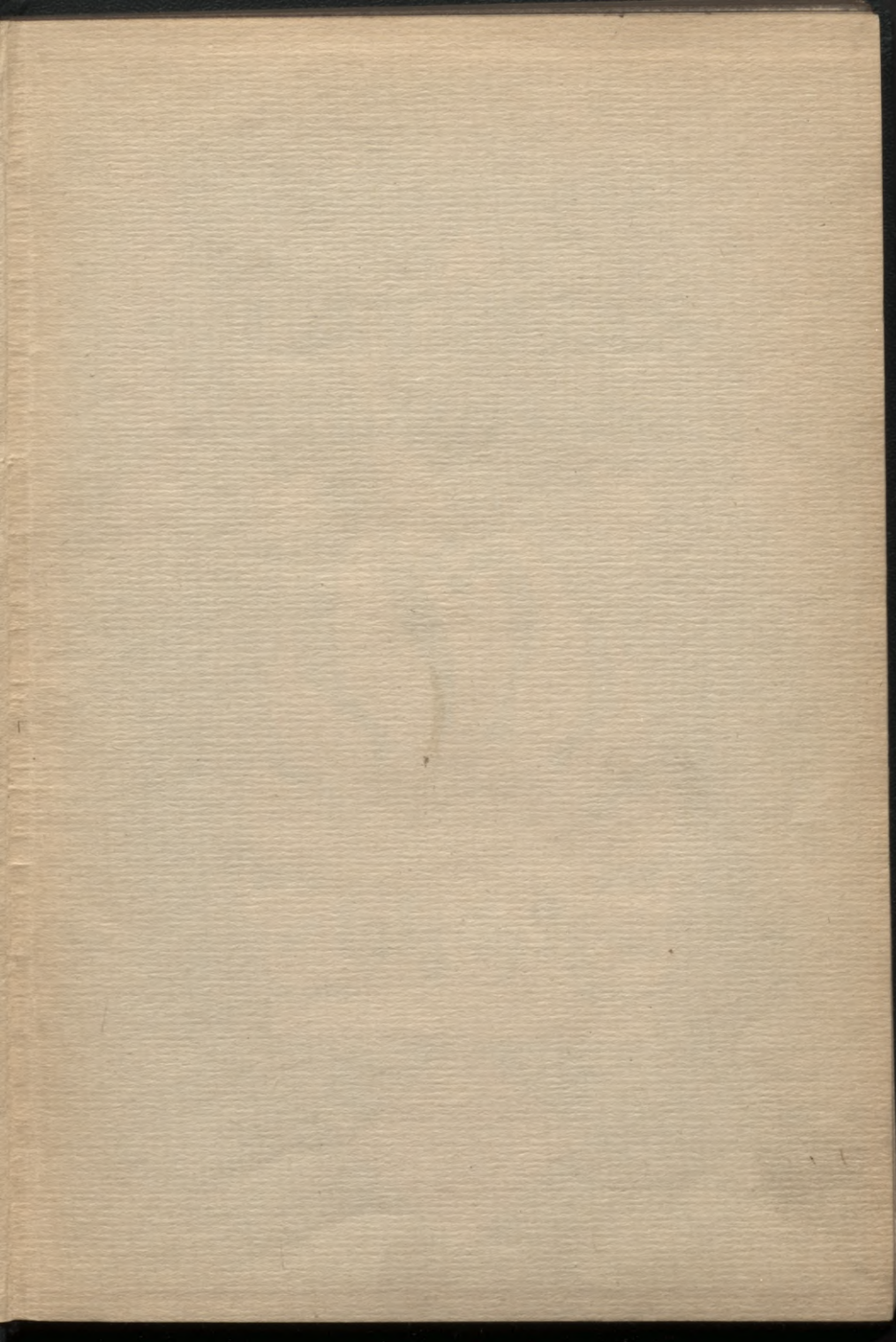
-639

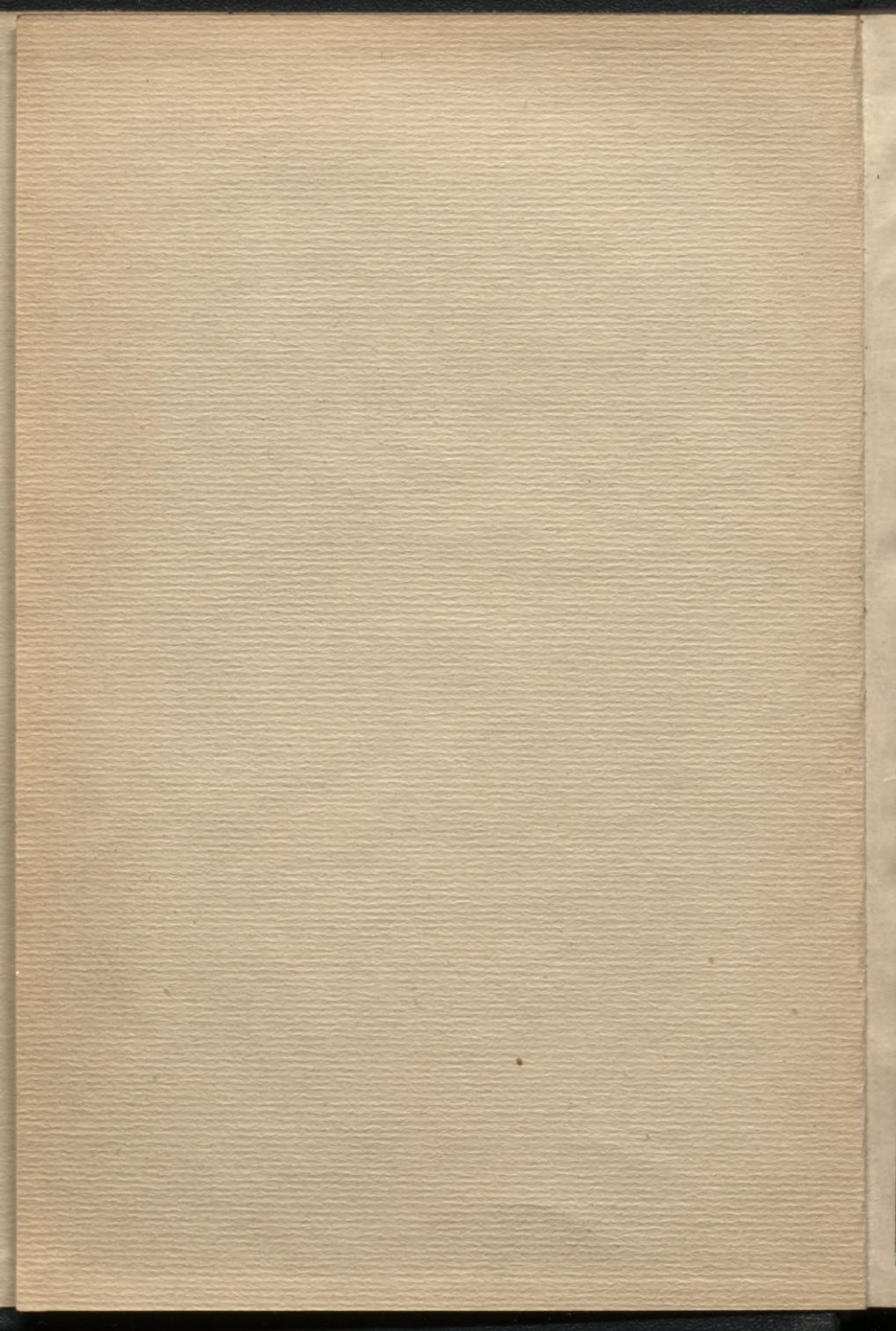
E. SILZEMNIEKS

Latvijas
atdzimšana

Ē. SILZEMNIEKŠ
LATVIJAS
ATDZIMŠANA

1918-1928

1891

1891-1892

89-3
L 639

Orig.
L
9

Māju un ģimeņu bibliotēkas № 33

E. Silzemnieks

Latvijas atdzimšana

Valsts 10 gadu atcerei

(1918 — 1928)

1928

A. Raņča grāmatu tirgotavas apgādībā

Rīgā, Krišjāņa Barona ielā 27

~~440744~~

Latv.
VALSTS BIBLIOTĒKA

90-744

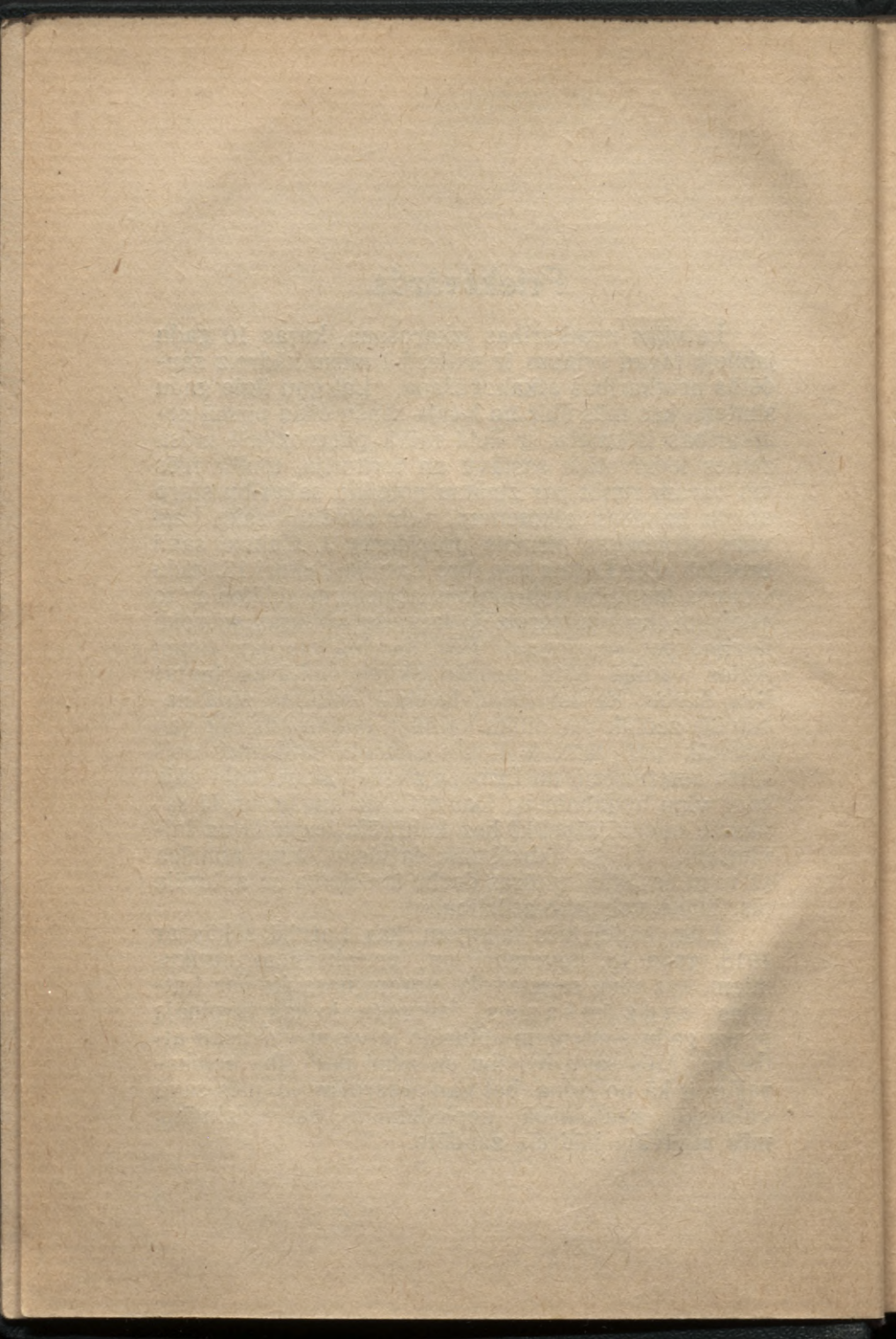
0304089298

Spiestuve «Latvija», Rīgā, Merkļa ielā 15.

Priekšvārds.

Latvijas neatkarības izkaŗošana, kuŗas 10 gadu jubileju tagad svinam, ir patiesībā mūsu kādreiz zaudētās neatkarības atkaliegūšana. Lai gan ilgie gadu simteņi, kas mūs šķir no latvju senču cilšu pirmā neatkarības laikmeta, ir lielā mērā pārgrozījuši mūsu zemes iedzīvotāju sastāvu un teritoriju, tomēr mēs vēl varam runāt par zināmu noteiktu sakarību starp abiem brīvības laikmetiem. «Ir cilvēki,» saka Latvijas republikas pirmais prezidents J. Čakste savā brošūrā «Die Letten und ihre Latvija», «kuŗi 13. gadu simteņa laupītāju uzbrukumu latviešiem vēlētos ar to attaisnot, ka viņi toreizējo latviešu kultūras stāvokli apzīmē par «mežoŗu». Pēc šīs loģikas jau hinni Atilas vadībā būtu pirmās šķiras kultūras tauta! Nav šaubu, ka toreizējie latvieši kultūras ziņā nestāvēja zemāk par citām kaimiņu tautām, drizāk gan augstāk par tām, jo lielais ziemeļu satiksmes ceļš starp austrumiem un Eiropas ziemeļvakaru daļu gāja caur viņu apgabalu pa Daugavu uz augšu, un šī satiksme nevarēja palikt bez kultūrēla iespaيدا uz latviešiem. Ar šo uzbrukumu latviešu tautu nomāca ar varu, iesākto kultūras darbu iznīcināja un apturēja tās tālāko valstisko attīstību.»

Lūk, kādēļ mēs laikmetu, kas Latvijā sākās ar 1918. gada 18. novembri un iepriekšējiem notikumiem, kas viņu sagatavoja, varam nosaukt par Latvijas atdzimšanas laikmetu, jo tas turpināja pirms gadu simteņiem apturēto latviešu valstisko attīstību. Mēs savu brīvību un zemi patiesībā neiekaŗojām it kā no jauna, bet gan atkaŗojām to, mēs savā valstiskā neatkarībā nepiedzimām, bet atdzimām, mēs atgūvam kādreiz zaudēto.

Pirmā daļa.

Latvijas republikas priekšvakarā.

Latvju nacionālā atmoda.
Jaunā strāva un 1905. gada revolūcija.

Latvijas republikas desmit gadu pastāvēšanas svētkos mūsu tautas skati tieksies mūsu pagātnē un meklēs lielā laikmeta notikumu izskaidrojumu. Mēs vaicāsim sev, kā apspiestā latvju tauta no zemnieku kārtas pēdējā gadu simtenī izveidojās par kultūras nāciju, kā latvju nācija beidzot atsvabinājās no iekarotāju jūga un izveidoja savu patstāvīgu, neatkarīgu republiku — pilntiesīgu locekli brīvo tautu saimē. Ar šiem pamatjautājumiem saistās tūkstots citu vēsturisku un politisku sarežģījumu atslēgas, kuŗas vēl nebeigs meklēt latvju nākošās paaudzes. Tagadējā paaudze nevar būt Latvijas republikas vēstures rakstītāja, tā var vienīgi krāt un kopot materiālus mūsu valsts pilnīgai vēsturei. Augstāko vēstures tiesu par mūsu lielo republikas dibināšanas laikmetu spriedis nākošās paaudzes savā Latvijas republikas vēsturē. Mūsu pienākums ir daudz mazāks — atvieglot Latvijas valsts nākošā vēsturnieka grūto darbu, dodot viņam neapstrādātu faktisko vēstures materiālu tādā veidā, kādā to redzējusi, sapratusi un novērtējusi Republikas dibinātāju paaudze. No šī materiāla viņš ņems galveno un veidos Latvijas republikas vēsturi no augstākā kritiskā viedokļa, kāds vien var būt — no Latvijas nākotnes viedokļa, no Latvijas jaunā laikmeta viedokļa.

Bieži dzirdēti atsevišķu personu un grupu izteicieni — ja nebūtu bijis tā un tā, tad Latvijas nemaz nebūtu. Katrā šādā apgalvojumā ir tik daudz patiesības, ka Latvijas valsts nodibināšanās izskaidrojama ar daudziem sarežģītiem vēsturiskiem cēloņiem, un šai cēloņu ķēdē sava nenoliedzama loma var piekrist no pirmā acu uzmetiena mazsvarīgiem apstākļiem. Katrā ziņā mēs izsargātos no lielas vienpusības, ja pārbaudītu un apsvērtu visdažādākos spēkus un faktoros, kas darbojušies par labu Latvijas valsts tapšanai, pret to, vai bijuši neitrāli. Mēs nedrīkstam izlaist no acīm nevienu lietu, kurai bijis kāds iespaids uz lielajiem vēsturiskajiem notikumiem, kuru rezultātā radās brīvā, neatkarīgā Latvijas valsts. Mūsu valsts nodibināšanās fakta pareizai izskaidrošanai mazāk var kaitēt nepareiza līdzcēloņa pieminēšana (kam faktiski varbūt nav bijis nekāds iespaids uz notikumu gaitu), nekā patiesa līdzcēloņa neievērošana. Latvijas valsts nākošais vēsturnieks pirmo nepareizību izsijās kā vieglu caur savas kritikas sietu, turpretīm, patiesa vēsturiska līdzcēloņa neņemšana vai pienācīga neievērošana var atstāt liktenīgu iespaidu mūsu republikas vēstures izpratnē — savas valsts rašanās izskaidrojumos mēs varam palikt vienpusīgi.

Latvijas neatkarības vēsture jāsāk vēlākais ar mūsu tautas nacionālo atmodu, no laikmeta, kad latvju tauta sāka izveidoties par apzinīgu nāciju. Šis laikmets ir Latvijas republikas un neatkarības sagatavošanās laikmets. Lai nu par ko, bet par tautiskās atmodas laikmetu gan var teikt — bez tā nevarēja rasties Latvijas neatkarība un patstāvība. Latvijas republikas priekšvēstures atslēgas meklējamas mūsu nacionālās renesanses kustībā—pagājušā gadu simta sešdesmitos, septiņdesmitos un vēlākos gados, kad lika pirmos pamatus latvju jaunajai kultūrai, inteliģencei, sabiedriskai dzīvei, literatūrai, politikai un saimniecībai.

Tautiskās atmodas laikmets cieši saistīts ar mūsu zemes īpašumu atpakaļiegūšanu zemniekiem — ar mūsu gruntniecības nodibināšanos. Kad latviešu zemniekus XIX. gadu simteņa sākumā atsvabināja no dzimtbūšanas, viņus «likumīgi» arī atsvabināja no tiesībām uz zemes īpašumiem. Par savu personīgo brīvību zemnieki samaksāja ar zemes zaudēšanu un tie ieguva tikai «putna brīvību», jo zeme tad pārgāja pilnīgi muižnieku īpašumā. Klaušu zemnieku stāvoklis bija grūts, sava likteņa labošanai viņi neredzēja citas izejas, kā sacelšanos pret muižniekiem. Zemnieku nemieri deviņpadsmitā gadu simtenī Baltijā nav reta parādība. Šiem nemieriem nebija organizēts raksturs, bet tos izsauca mūsu neciešamie agrārapstākļi. Zemnieku nemieri notika Ārlavā 1818. gadā, Lielvārdē 1819. gadā, Kaugurmuižā un citur. Sevišķi četrdesmitos gados, bet arī pēc tam piecdesmitos (Bebru dumpis 1853. gadā) un sešdesmitos gados (Meža muižā 1863. g.) galīga posta un bada nospiesti zemnieki sacēlās pret muižnieku varmācībām un nelikumībām. Tāpat Vidzemes zemnieku masu pāriešanu pareizticībā pagājušā gadu simta četrdesmitos gados un periodisko izceļošanu uz «silto zemi» — Krieviju, izsauca Baltijas šausmīgie agrārapstākļi un bads.

Klaušu kārtību pamazām izspieda naudas rente un tikai pagājušā gadu simta piecdesmitos gados sākās pirmo māju pārdošana dzimtsīpašumā. 1862. g. uz klaušiem bija 56% māju, uz klaušiem un renti — 19%, uz renti — 23%; gada laikā klaušu māju skaits pamazinājās par 10%, rentes māju skaits pavairojās par 9½% un par īpašumu ieguva ½% jeb 255 mājas. Sākumā māju cenas bija mērenas, bet pēc pāris gadu desmitiem, kad iestājās «māju iepirkšanas drudzis», muižnieki sacēla zemes cenas ārkārtīgi augstu.

Pagājušā gadu simta sešdesmitie gadi ir lielo reformu laikmets Krievijā. Reformu gars aizkēra arī feodālo Baltiju. 1863. gadā piešķīra zemniekiem tiesības mainīt dzīves vietu — tie dabūja k u s t ī b a s

brīvību. 1866. gadā atcēla cunftu spaidus un piešķīra amata brīvību. Tai pašā gadā izdeva jauno likumu par pagastu pašvaldību Baltijā. Augstākā pašvaldība tomēr joprojām palika muižnieku rokās — landtāgiem, kuriem bija lielas tiesības kā autonomās Baltijas augstākiem pašvaldības orgāniem. Vidzemes landtāgam, piemēram, pēc Baltijas provinciāllikumiem bija tiesības spriest «par visu, kam ir sakars ar muižniecības tiesībām, labumiem un iestādēm, un arī par visu, kam ir sakars ar visas zemes labklājību.» Landtāgu korbalsīgie lēmumi ieguva likumīgu spēku jau nākošā sēdē. Arī nevienprātīgie lēmumi, kas attiecās uz muižniecības darīšanām, ieguva likumīgu spēku bez apstiprināšanas un tos tikai paziņoja valdībai «zināšanai». Pārējos landtāga lēmumus apstiprināja vietējā augstākā administrācija. Landtāgiem bija ārkārtīgi svarīga tiesība iecelt gandrīz visas atbildīgās amata personas, kā landmāršalu un landrātus, luterāņu baznīcas pārvaldi, visus tiesnešus, policijas ierēdņus, skolu kuratorus un pārzīņus, skolu komisijas u. t. t. Atskaitot landmāršalu un landrātus, kurus apstiprināja gubernātors, visi citi amata vīri nebija apstiprināmi. Visiem tiesnešiem un policistiem vajadzēja būt muižniekiem un tikai zemākie ierēdņi varēja būt no citām kārtām*). Bez tam landtāgiem bija arī likumdošanas iniciatīves tiesības.

Pilsētās valdīja vācu rātes, visa tirdzniecība un amatniecība bija vācu rokās. Rets kāds latvietis ieguva izglītību, un tie paši nedaudzie tad atsvešinājās no savas tautas un valodas un pārvācojās. Daudzi palika pusceļā uz pārvācošanos — nožēlojamā kārklu vāciešu stāvoklī. Tos laikus augstprātīgie Baltijas vācieši lika visvisādus šķēršļus, lai atturētu latviešus no vācu valodas un pāriešanas vācu tautā. Šo lielo vēsturisko kļūdu pēc tam viņiem

*) M. Skujenieks. „Vietējā pašvaldība Baltijā“, 95,96 lapp.

gan vajadzēja visai rūgti nožēlot, bet tad jau bija daudz par vēlu. Visiem līdzekļiem gribēdami uzturēt latviešus tikai kalpu kārtā un tos sargādami no valdnieku kultūras, viņi nebūt neparedzēja, ka latvju tauta jo drīzi modīsies un atsvešināsies no saviem gadu simtu kungiem. Vienīgie latviešu gara apkopēji tad vēl bija vai vienīgi vācu mācītāji, starp kuriem gan netrūka cienījamu vīru, bet kas vairumā bija latvju tautas dvēselei sveši. Ka luterāņu mācītāji nebija patiesi tautas garīgie vadoni, tas jo spilgti parādījās hernhutiešu kustības laikā, kad visu tautas reliģiskās un garīgās dzīves vadību īšā laikā saņēma savās rokās pat mazizglītoti amatnieki un zemnieki. Tāpat arī četrdesmito gadu pareizticības kustības plašie apmēri liek domāt, cik vācu mācītāju, resp. «kungu baznīcas» luterānismam mūsu tautā bijušas pārāk seklas saknes. Viņu rokās atradās arī vienīgais latviešu laikraksts «Latviešu Avīzes», kas iznāca no 1822. gada kā pirmā latviešu avīze. «Latviešu Literāriskā biedrība», jeb «Latviešu Draugu biedrība», bija šīs inteliģences centrs, kas pat spēlēja ievērojamu lomu cīņā pret mūsu pirmiem tautiskās atmodas kustības vadoniem.

1855. gadā Krišjānis Valdemārs nodibināja Tērbatā latviešu studentu pulciņu, kurā ņēma dalību ap 10—12 studentu, starp tiem arī Kr. Barons, Juris Allunāns, Dr. Jurjāns u. c. Šo laiku un vietu tad arī parasti mēdz skaitīt par tautiskās atmodas dīgļi, lai gan šai atmodā spēlēja lielu lomu daudzi svarīgi vēsturiski, politiski, saimnieciski un citi faktori. Katrā ziņā pagājušā gadu simta piecdesmitie gadi var uzrādīt apzinīgu, vai pat organizētu centru un darbiniekus, kas spēja pirmos soļus noteiktu nacionālu un sabiedrisku mērķu sasniegšanai. Šie mērķi sākumā nebija lieli un noteikti, bet darba gaitā tie pakāpeniski izveidojās noteiktā politiskā un nacionālā programā, tā ka sešdesmitos un septiņdesmitos gados jau varam runāt par latviešu tautiskiem centieniem kā par apzinīgu nacionālu kustību.

Šai laikā rodas jauns latviešu laikraksts — Anša Leitāna «Mājas Viesis», iznāk Jura Allunāna pirmais dzeju krājums, Krišjāņa Valdemāra raksts par latviešu un igauņu pievilkšanu jūrniecībai. Dibinājas jaunas skolas, būvēja pirmos dzelzsceļus. Attīstījās pilsētas, tirdzniecība un amatniecība plauka.

Šai uzplūdu laikmetā Krišjānis Valdemārs ar saviem cīņas biedriem pacēla spēcīgas balsis latvju tautas modināšanai. Pēc gadu simtu ilgās tautas verdzības Krišjānis Valdemārs pasludina, ka latvietība vēl nebūt nav mirusi, bet ka tai lemts tāpat attīstīties kā citām tautām. «Latvieši nav tauta, bet tikai zemnieku kārta, arāji» — tādas bija toreiz vācu un vispārīgās domas. Valdemārs teica: «latvieši ir tauta, kas dzīvo ļoti izdevīgos ģeogrāfiskos apstākļos, pie Baltijas jūras, starp divām lielām tautām. Vajaga tikai to uzmodināt censties pēc izglītības un jauniem peļņas avotiem, tad latviešu slava izplatīsies tālu jo tālu visā pasaulē. Izglītība arī veicinās latviešu turību, domāja Valdemārs, un padarīs tos saimnieciski neatkarīgus. Tādēļ viņš arī aicināja latviešus un igauņus uz jaunu, līdz tam laikam vēl pilnīgi neizmantotu, peļņas avotu — uz jūrniecību, jo «jūra ir tas lielais ceļš, uz kura pasaules tautas sasniedz bagātību, godu un varu.» Valdemārs neaizmīrsa arī citas tautsaimniecības nozares — gruntniecību, amatniecību u. t. t. Viņa nodibinātās «Pēterburgas Avīzes» sevišķi skubināja zemniekus iepirkt mājas — viņš paredzēja mūsu jaunās gruntniecības spožo nākotni. Viņa radikālie agrārreformas projekti neatrada valdības aprindās piekrišanas, tādēļ mūsu zemnieku šķiras nostiprināšanās gāja lēnā, bet tomēr drošā virzienā uz priekšu, kā dabīgā latvju tautas uzņēmības uzvāra pretīm vēlāk irstošai vācu muižniecībai.

Latvju tautiskā atmoda un mūsu zemnieku cīņas nojauda pret vācu muižniekiem nav šķiramas viena no otras. Valdemārs ievadīja cīņu pret vācu muižniecību saimnieciskā progresa un latvju tautības

vārdā. Cīņa pret muižniekiem un vāciešiem būtu bez sekmēm, ja latvju turīgākie un inteligentākie spēki joprojām pārietu vāciešos. Valdemāra nodoms bija latviešu pārvācošanās procesu apturēt, vai vismaz to mazināt. Viņš pirmais no izglītotiem latviešiem atklāti atzina savu tautību un sirsnīgi ieteica arī citiem no tās neatkrist.

Valdemārs arī nepiekrīt vācu domām, ka latvju un igauņu tautas nepastāvēšot, bet savienošoties ar kādu citu lielu tautu. «Tikpat maz var sacīt», raksta Valdemārs, «ka mazo tautu valodas ir bez augstāka uzdevumu cilvēcībai, un ka tām vajaga tādām palikt. Viņas ir tikpat svēta un cienījama civilizācijas būtne, kā lielo tautu valodas un to garīgās vajadzības.»

Krišjānis Valdemārs ir mūsu pirmais lielākais tautsaimnieks. Uz latvju tautu viņš skatījās kā uz «patstāvīgu vienību saimniecības ziņā, no kuŗas nākotnē daudz kas sagaidāms». Valdemārs ir pirmais mūsu plašo saimniecisko centienu veicinātājs. Latvju tautas saimnieciskās patstāvības un neatkarības dēļ Valdemārs cīnījās pret Baltijas muižniekiem, kuŗi viņu par to tad arī visu cauru mūžu jo nikni vajāja. Viņš ir tos laikus pat tālredzīgs politiķis un liela vērīena ekonomists. Valdemārs aizstāvēja mazgruntniecības sistēmu Latvijā, domādams, ka mazgruntniecība novērsīs latvju tautas sašķelšanos sociāli naidīgās daļās, jeb kā viņš pats saka, tāpēc, ka «mazgruntniecība ir brīvības stute». Valdemārs bija pirmais, kas mācīja latviešus organizēties sava materiālā un tiesiskā stāvokļa uzlabošanai.

Krišjānis Valdemārs ir mūsu pirmais politiķis un diplomāts. Ar savu diplomātiju viņš krievu sabiedrību dabūja latvju pusē cīņā pret vāciešiem. No kopēja latviešu un krievu uzbrukuma vietējai vācietībai, pēdējā vairs neatžirga — Baltijas vācietības pēdējo gadu desmītu vēsture ir pakāpeniskas pagrīmes un cīņu zaudēšanas vēsture. Lai veiktu vietējos vāciešus, kuŗi pagājūšā gadu simta seš-

desmitos gados bija saimnieciski, politiski un kulturāli ļoti stipri, Valdemārs meklēja sev ciņas biedrus krievu sabiedrībā. Viņš ieinteresēja krievus ciņā pret vāciem, bet viņa sabiedrotie — krievi vēlāk sāka nopietni apdraudēt arī latvietību. Pārkrievošanas vilnis, kas enerģiski sākās pagājušā gadu simta astoņdesmitos gados un ilga pat līdz pasaules karam, bija lielā mērā Valdemāra ievadītās krievu orientācijas sekas.

1862. gadā Valdemārs nodibināja slavenās «Pēterburgas Avīzes», kas vislielākā mērā veicināja tautisko centienu izplatīšanu latvju sabiedrībā. «Pēterburgas Avīzēm» vajadzēja izcinīt ļoti karstas ciņas par latvju garīgo patstāvību, par atsvabināšanos no vācu aizbildniecības. «Vecas, spēcīgas ciltis izmirst un jaunas rodas, kas nāk viņu vietā», pašapzinīgi rakstīja «Pēterburgas Avīzes». Laikraksts asi kritizēja Baltijas agrāro iekārtu un sadzīves apstākļus, sniedza pārskatus par jauniem likumiem pēcreformu Krievijā un visiem spēkiem modināja latviešu tautisko apziņu. Kā pretstatu mūsu apstākļiem «Pēterburgas Avīzes» nostādīja Vakareiropas iekārtu, sniegdamas rakstus par Anglijas parlamentu, par ārzemju saimniecības un kultūras stāvokli. Pasaules politikā norisinājās jo svarīgi notikumi: Ziemeļamerikā cīnījās ziemeļnieki pret dienvidniekiem dēļ vergu atbrīvošanas. Eiropas politikas apvārksnī parādījās Bismarka figūra. Ne bez politiska nolūka «Pēterburgas Avīzes» sevišķi lielu vērību piegriezta mazajām neatkarīgām vai autonomām tautām, kā grieķiem, serbiem un sevišķi — somiem. Tāpat «Pēterburgas Avīzes» daudz rakstīja par Krievijas senātu, valsts padomi, tiesu reformām u, t. t.

Sākot ar 1863. gadu «Pēterburgas Avīzes» vadību uzņēmās Kr. Barons, un kad tām vajadzēja stipri ciest no pretinieku denunciacijām un krievu cenzūras, «Pēterburgas Avīzes» no latviešu tautiskiem, sociāliem un politiskiem jautājumiem pārgāja vairāk uz praktiskām lauksaimniecības, tirdzniecības, rūp-

niecības un amatniecības lietām. 1862. g. pirmais pusgads ir augstākais stāvoklis, ko sasniedza šī mūsu kultūras vēsturē slavenā avīze. Viņas sabiedriskais iespaids šai laikā arī bija vislielākais. Tās iznāca reizi nedēļā un pirmā gadā izplatījās priekš tiem laikiem ļoti lielā eksemplāru skaitā — 4000, otrā gadā 4200. Sakarā ar krievu administrācijas spaidiem, lasītāju skaits stipri vien mazinājās — 1864. gadā bija tikai 1500, vēlāk vēl mazāk lasītāju.

«Pēterburgas Avīzes», aizstāvēdamas Baltijas sadzīves un agrārreformas, nākdamas kā jauns latviešu sabiedriska spēks, kas draudēja atņemt paklausīgo zemnieku kārtu viņas vadoņiem, bija pārāk nepatīkamas Baltijas muižniekiem un garīdzniekiem. Jaunlatviešu entuziasms un ticība savas tautas lielai nākotnei vairojās samērā ar viņu iegūtiem panākumiem. Pret «Pēterburgas Avīzēm» tad sākās visai asi uzbrukumi vācu presē un «Latviešu Avīzēs». 1862. g. Kurzemes mācītāju sinodē sprieda pat par «Pēterburgas Avīžu» nesaudzīgu apkaņošanu. Sinode nolēma šo lietu nodot konsistorijai un arī griezties pie Kurzemes landtāga, kas bija nodomājis apspriest vairākus ar latviešu «labklājību» saistītus jautājumus. Tā paša gada landtāgā jau ziņoja, ka pret «Pēterb. Avīzēm» jau sperti spaidu soļi. Pēc sistemātiskām represijām «Pēterburgas Avīzes» 1865. gadā tad arī apstājās. Kr. Valdemārs un Kr. Barons nāca stingrā policijas uzraudzībā, bēgdami no tās, viņi aizbrauca uz Maskavu. Pēterburgas latviešu pulciņš izklīda.

«Pēterburgas Avīžu» ārkārtīgi lielā nozīme latvju kultūras vēsturē izskaidrojama ar tautas stāvokļa pareizu uztvērumu, ar tālredzīgu skatu tautas nākotnē, kas piemita šī laikraksta vadoņiem. Ģeniālā ekonomiskā politika — Krišjāņa Valdemāra mērķis bija virzīt latvju tautas mostošos spēkus uz saimniecisku patstāvību un neatkarību, tāpat kā Jura Allunāna un Krišjāņa Barona rakstos izskan dziļa ticība mūsu tautas lielai kultūras nākotnei. Viņi bija

īsti tautas pravieši šī vārda patiesā nozīmē un tai pašā laikā arī savu lielo nacionālo ideju piepildītāji praktiskā darbā.

Pēc «Pēterburgas Avīžu» apstāšanās jaunlatviešu cildenie centieni tomēr neizbeidzās, kaut arī viņu vadonus vajāja — nolika policijas uzraudzībā vai izsūtīja.

Jaunlatviešu centieni līdz «Pēterburgas Avīžu» apturēšanai izpaudās literāriskā darbībā latvju jaunajos preses orgānos. Organizātoriski bija maz darīts — studentu pulciņi Tērbatā un Krievijas abās galvaspilsētās — lūk, viss, ko var saskatīt līdz šim laikam. Tautiskie centieni līdz sešdesmito gadu beigām ir raksturīgi kā latvju pirmo emigrantu kustība. Mūsu tautas modinātāji tad darbojās ārpus Latvijas robežām, tie savus rakstus un avīzes arī izdeva svešumā un no turienes tos sūtīja uz Baltiju, lai modinātu latvju tautu jauniem nacionāliem un sabiedriskiem centieniem. Šai emigrantu žurnālistiskai darbībai bija lieli panākumi — tā savilņoja tautiskiem centieniem jauno latvju inteliģenci un apzinīgākos sabiedrības slāņus. Sešdesmito gadu beigās jaunlatviešu kustība pieņem jau organizētas plašas tautas kustības veidu — jaunlatviešu inteliģences ideoloģija bija izsaukusi jau sabiedrisku kustību, kurā ņēma dalību plašas latvju aprindas. Literārisku cīņu laikmetam (1855.—1865. g.) tad seko plašs un auglīgs sabiedrisku, nacionālu un kultūras darbu laikmets, kurā liek pirmos pamatus latvju modernās nacionālās kultūras ēkai. Šo laikmetu vairs neizsmel viens preses orgāns («Baltijas Vēstnesis»), še lielu lomu spēlē pirmās latviešu biedrības (Rīgas Latviešu biedrība un daudzas citas latviešu biedrības Rīgā un provincē), latvju skolas un skolotāji, dziedātāju kori, mūsu tautiskie rakstnieki un dzejnieki, jaunais gruntnieku slānis uz laukiem un latviešu pilsonība pilsētās, latvju pagastu pašvaldības u. t. t., u. t. t. Tagad jau var runāt par latvju materiālo un garīgo kultūru, par

latvju nacionāliem, politiskiem un kultūras centieniem. Latvju tauta strauji veidojās nācijā.

1867. un 1868. g. Somijā un Igaunijā bija liels bads. Arī Kurzemē šie bija tukši gadi, ko krievu pareizticīgie priesteri izmantoja latviešu pievilksanai pareizticībai. Valdība un sabiedrības organizācijas vāca trūkumcietējiem ziedojumus. Šādas organizācijas nebija vienīgi latviešiem. Ar izveicīgā biedrību dibinātāja, vācieša Himillera rosību 1868. gadā apstiprināja «Latvisko palīdzības biedrību priekš trūkumu ciezdamiem igauņiem». Bez šīs nodibinājās vēl dāmu komiteja, un abas organizācijas sarīkoja Rīgā pirmos latviskos izrikojumus — priekšlasījumus un teātra izrādes. 1868. gada 24. oktobrī iekšlietu ministrs apstiprināja Rīgas latviešu biedrību, kurai piekrita liela loma latvju sadzīves centienu izkopšanā un stiprināšanā. Biedrības mērķis — «starp latviešiem izplatīt derīgas zināšanas, godīgu kārtību un visādu gara apgaismošanu un palīdzēt trūkuma cietējiem». Biedru ieplūdums bija liels, un 1869. gada beigās tas sniedzās jau pāri tūkstošiem. Biedrība uzcēla sev namu un nodibināja vairākas komisijas, kuras rosīgi darbojās. Rīgas Latviešu biedrība tad reprezentēja pat visu latvju tautu, jo nebija nevienas citas zemes iestādes, kas varētu runāt latvju tautas vārdā. 1869. gadā Bernhards Dīriķis, kurš sākumā bija Rīgas Latviešu biedrības priekšnieks, izdeva jaunu laikrakstu — «Baltijas Vēstnesi», kas uzņēmās «Pēterburgas Avižu» tradīcijas un palika par tautiskās kustības ideologu. Tas izteica latvju nacionālās, sociālās un politiskās prasības.

Kaut gan politiskā darbība šai laikmetā bija stipri ierobežota un daudzā ziņā pat neiespējama, latvju jaunā inteliģence, kas grupējās ap Rīgas Latviešu biedrību, tomēr mēģināja organizēt tautu arī politiskiem mērķiem. No šādiem mēģinājumiem kā viens no pirmiem minama Vidzemes zemnieku petīcija 1870. gadā caram, kurā parakstīja ap 50.000 zem-

nieku. Tā bija domāta kā pretsvars Vidzemes un Igaunijas landtāgu noteiktam lūgumam, uzturēt Baltijas vēsturiskās tiesības, neatkarīgu provinču autonomiju un iestāžu īpatnības. Jaunlatviešu intelīģences vadītā Vidzemes zemnieku petīcija, turpretīm, prasīja, lai šo autonomiju un iestādes atcel, un lai latviešu zemniekus tiesību ziņā pielīdzinātu krievu guberņu zemniekiem, lai arī Baltijā izplatītu tādas pašas reformas, kurās jau ievestas Krievijā. No šādām reformām petīcija minēja tiesu reformu, jo tiesa Baltijā atradās vienas vienīgas kārtas rokās. Šīs petīcijas dēļ vajāja viņas rīkotājus un vienu pagasta vecāko — Vitolu, nodeva pat tiesai. Šai lietā bija iesaistīts arī B. Dīriķis, un viņa dēļ varēja ciest jaunā Rīgas Latviešu biedrība. Lai novērstu represijas biedrībai, B. Dīriķis tad atteicās no Rīgas Latviešu biedrības priekšnieka amata.

Sešdesmitie gadi ir Latvijā arī skolu uzplaušanas laiks. Dībinājās jaunas skolas. Skolotāju semināros izglītotie skolotāji sāka mācīt dziedāšanu un dībināt draudzes korus. Tie sarīkoja dziesmu svētkus. Vidzemē pirmie dziesmu svētki notika 1864. g., Kurzemē — 1870. gadā. Dziedāšanas koru straujā attīstība deva Rīgas Latviešu biedrībai iespēju sarīkot 1873. gadā no 8. līdz 11. jūlijam Pirmos vispārīgos latviešu dziesmu svētkus. Svētkos ņēma dalību 47 kori: 34 no Vidzemes un 13 no Kurzemes, diriģentu H. Zīles un J. Bētiņa vadībā un ap 1000 dziedātāju. Šais dziesmu svētkos pirmo reizi «latvju tautas apziņa realizējās uz āru», jeb Kronvalda Ata vārdiem runājot, «latviešu tautas gars, reiz spēcīgs un varens, caur sešu gadu simteņu verdzību noslodzīts, atkal no jauna izcēlies pār latviešu zemi un sāk valdīt latviešu tautā».

«Tā kā Imanta laikos Vaidelota taures skaņām visa tauta sakustējās un mudžēdami laužu bari plūda uz Zīlo kalnu svinēt Līgo svētkus», rakstīja nacionā-

lais dzejnieks Ausēklis — «tā mūsu tautiešu lapas visu tautu sakustināja ar laimīgo, priecīgo vēsti, lai sagatavojās uz pirmiem prieka un gaviles svētkiem. Visi, kam krūtīs bija modies tautas gars, rīkojās un gatavojās uz svētkiem: dziesmas tika dziedātas, karoģi šūdināti līdz pat Līgas svētku svētam vakaram. Lepnās Rīgas vārti atvērās, viņas palodas pacēlās un — nievātā tauta caur tiem iegāja. Rīga nodimdēja, Māras baznīca notricēja, un Keizara (Viestura) dārzs pārvērtās dziesmu ezerā».

Tai pašā laikā Rīgas Latviešu biedrībā notika arī pirmā vispārīgā latviešu skolotāju konference, kurā piedalījās ap 200 skolotāju un 500 viesu. Skolotāju konferences, tāpat kā dziesmu svētku, dvēsele bija Kronvalda Atis, kurš tautā bija ieguvis slavu ar saviem jūsmīgiem rakstiem «Baltijas Vēstnesi» par skolām, tautas dziesmām, latviešu valodas kopšanu un kā augstākais skolotājs Vecpiebalgas draudzes skolā, bet inteliģencē un tautiskās kustības pretiniekos ar savu brošūru «Nationale Bestrebungen» (Tautiskie centieni). Šai brošūrā pirmo reizi plašāki mēģināts dot latvju tautiskiem centieniem ideoloģisku pamatojumu. Tō veselā rakstu virknē laikrakstos vēlāk darījuši arī Fricis Veinbergs, Aleksandrs Vēbers, Māteru Juris un citi tautiskā laikmeta labākie žurnalisti, bet Kronvaldu nav pārspējuši viņa idejiskās skaidrības, dedzības un augstākā patriotisma ziņā. Latvju nacionālās domas vēsturē Kronvalda Ata brošūra «Tautiskie centieni» ir un paliek viens no pirmiem un lielākiem pamatakmepiem. Kronvalda Ata lielā ticība latvju tautas nākotnei un apbrīnojamās oratora dāvanas to padarīja par tautas varoni septiņdesmito gadu pirmā pusē. Latvju jaunos skolotājos, studentos un tautā populārāka vārda par Kronvalda nebija. Ne velti «Latviešu Avīzes» rakstīja, ka ļaudis applaudējot Kronvaldam, ieraudzīdami viņa matu galus.

1877. gadā izdeva jauno Baltijas pilsētu likumu, resp. 1870. gada Iekšķrievijas pilsētu likumu ar visai

niecīgām pārgrozībām attiecināja uz Baltiju. Likums deva vēlēšanas tiesības tikai nelielai latvju pilsoņu daļai, un pilsētu saimniecības arī pēc jaunā likuma ieviešanas (kas pastāvēja 15 gadus) palika arī turpmāk vācu rokās. Bet šim likumam bija liela nozīme Baltijas autonomās satversmes iznīcināšanā un Baltijas sabiedrisko centienu novirzīšanā uz Krievijas pusi. Citos apstākļos tie varētu vērsties pret Baltijas satversmes feodālo saturu, bet viņas vēsturiski izveidojušās autonomās formas paliktu kā vērtīgs mantojums augošai latvju nacionālai demokratijai, kas stātos uz feodālās Baltijas muižniecības un vācietības drupām. Jaunais pilsētu likums, turpretīm, deva stipru triecienu autonomās Baltijas satversmes formai, bet pēc būtības un satura varu pilsētās atstāja agrāko vācu patriciešu rokās. Rātes un ģildes vietu ieņēma pilsētas valde. Tas bija labs precedents Baltijas autonomijas tālākai iznīcināšanai.

Latvju pilsonībai, turpretīm, šis likums deva lielas cerības un palāvību uz Krievijas centrālo valdību. Latvieši redzēja, ka Baltijas feodālie mūri tiek drupināti arī no ārienes. Tas deva mūsu pilsonībai vairāk drosmes un izredzes cīņas panākumiem iekšzemē. Pilsētu domju vēlēšanās latvieši mācījās izcīnīt pirmās atklātās sabiedriskās cīņas un vingrinājās organizācijā un disciplīnā. Latvju avižniecība šai laikā piegriezta lielu vērību jaunam pilsētas likumam un lauku pašvaldības reformai. Arī Rīgas Latviešu biedrība un viņas enerģiskais priekšnieks, Krišjānis Kalniņš, savās runās izteica vēlēšanos, lai valdība piešķirtu Baltijai plašākas pašvaldības tiesības. Kādu veidu dabūs jaunā pašvaldība — vai tā būs reformētais landtāgs, vai krieviskā zemste, arī par to plaši disputēja, bet galvenais, ka pašvaldība vienā vai otrā formā ir nepieciešama, par to divu domu vairs nebija. Pašvaldības reformu Baltijā sāka aizstāvēt pat liberālākā muižnieku daļa landtāgos. Tomēr astoņdesmito gadu sākumā Baltijas reformu cerētāji piedzīvoja smagu vilšanos.

Pār Krieviju pēc Aleksandra II. nogalināšanas vēlās tumšs reakcijas vilnis, un tas pārņēma arī Baltiju. Latviešu un igauņu prasības atstāja bez kādas ievēribas. Latviešu un vācu savstarpējās attiecības palika arvien asākas — vācieši denuncēja latviešu biedrības un laikrakstus, kas sacelot zemē nemieru. Šo sūdzību sekas bija senātora Manaseina revīzija (1882.—1883. g.). No šīs revīzijas latvju nacionālisti cerēja lielas lietas — tā viņiem likās zīme, ka krievu valdība vairs neuzticās Baltijas muižniecībai, un ka pēc senātoru revīzijas nāks sengaidītās reformas. Manaseina revīzija Baltijai tiešām deva lielas «reformas», lielākas, kā tās gaidīja. Jau agrāk iesāktu Baltijas autonomijas iznīcināšanu pēc Manaseina revīzijas pabeidza un pār Baltiju nāca smagais un barbariskais pārkrievošanas laikmets. Pārkrievošanas centieni pārņēma visas dzīves nozares — skolas, administrāciju, tiesas, baznīcu, pašvaldību u. c. Tiesības, ko šais nozarēs līdz šim baudīja landtāgi, tagad pārgāja krievu centrālās valdības un viņas ierēdņu-pārkrievošanu rokās, latvieši tās neieguva. Agrārattiecībās viss palika pa vecam, Manaseina revīzijai uz tām nebija nekāds iespaids. Baltijas autonomija, kuŗu tik varonīgi vēl sešdesmitos gados aizstāvēja pret krievu uzbrukumiem prof. Širrens un citi baltu ideologi, ar astoņdesmito un deviņdesmito gadu reformām bija iznīcināta un zeme nodota nekultūrēlo krievu ierēdņu-pārkrievošanu rokās, kuŗiem nebija nekā kopēja ar latvju sadzīves iekārtu un kultūru. Sākās drūmākie gadi Latvijas vēstures jaunākā laikmetā. Šis bija nekultūrēlās Krievijas lielākais mēģinājums galīgi nostiprināties Baltijas jūras piekrastē un no svarīgā tirdzniecības ceļa noslaucīt vai visu latvju tautu. Latvju tautai tomēr bija vēl pietiekoši daudz iekšēju spēku, lai uzturētu savu tautību un kultūru pretīm krievu lavīnei. Pārkrievošanas laikmets gan apturēja mūsu tautas kultūras attīstību, stiprā mērā deģenerēja mūsu jauno inteliģenci un Latvijā ieva-

zāja citus krievu netikumus, sabojādams mūsu nacionālā rakstura labākās īpašības, bet visumā pārkrievot latvju tautu tomēr neizdevās. Ekonomiski, kultūrēli un morāliski mēs maksājām krieviem lielus meslus, mēs pieņemām lielā mērā krievu netikumus — glēvulību, slinkumu, kukuļošanu u. t. t., mēs zaudējām latvju pirmās inteliģences paaudzes (Valdemāra—Cimzes), vācu kultūras pavēnī izaugušas cēlās rakstura īpašības — darba mīlestību, pienākuma apziņu, goda prātu, Vakareiopējisku izglītību u. t. t., jā, visu to mēs zaudējām no krievu skolas, literatūras, inteliģences iespaيدا uz mums — bet latvietību vēl galīgi nepazaudējām. No krievu dūres sītieniem mēs nebijām nosīsti, bet nāvīgi ievainoti. Cik nāvīgi bija šie ievainojumi, redzams no tam, ja salīdzinām latvju pirmo inteliģences paaudzi, kas auga Vakareiropas kultūras garā un iespaidā, ar vēlāko krievu skolu paaudzi. Pirmā mums deva spēcīgus raksturus, lielas kultūras personības, pēdējā — glēvus un sīkus augumus. Mūsu tautai zem krievu jūga draudēja droša nāve — latvju pagrimšanas un iznikšanas process bija pilnā spēkā līdz pat krievu 1917. gada apvērsumam un tam sekojošai Latvijas neatkarībai. Ka šim latvju denacionalizēšanas un pārkrievosanas procesam paralēli gāja zināma saimnieciska rosība un ekonomiskās labklājības augšana, tas še nespēlēja lielu lomu — latvju īpašumi pilsētās un uz laukiem pēc dažām paaudzēm piederētu jau krieviem — pārkrievotai latvju paaudzei.

Mūsu pirmā inteliģence neparedzēja draudošās krievu briesmas, vēl vairāk, tā ar savu krievisko orientāciju lielā mērā pat sagatavoja ceļu pārkrievosanas politikai. Viņas stāvoklis tiešām bija grūts — vienī saviem spēkiem, likās, latvieši nekad neatsvabināsies no vācu varas. Viņi meklēja sabiedrotos cīņai pret vācietību un tos atrada krievos. Bet rezultātā — krievi pagrieza zobena asmeni kā pret vāciem, tā latviešiem un gatavojās mūs noskalot no

Baltijas jūras piekrastes. Ka šī krieviskās orientācijas politika mums nav bijusi tālredzīga — par to tagad vairs divu domu nav. Ar to mēs paši sevi palīdzējām vājināt un gatavojām latvju tautai iznīcību. No tās mūs izglāba tikai pasaules lielie notikumi — pasaules karš, kurā krievu lielā imperija sadrupa.

Ar pārkrievošanas politiku resp. astoņdesmito gadu reformām latvji un vāci politiskā un nacionālā ziņā bija lielā mērā tuvināti. Vācu politiskās un nacionālās priekšrocības bija stipri iznīcinātas un latvju un vācu tautas sāka palikt vienlīdzīgi beztiesīgi objekti krievu politikai. Vācu un latvju vienlīdzība, par ko veselus trīs gadu desmitus cīnījās latvju tautiskie darbinieki, nebija sasniegta ar šādu «vienlīdzību» beztiesībā. No vienas puses gan vietējie vācieši it kā pretojās pārkrievošanas politikai un pret to protestēja nevien vārdos, bet arī darbos (piemēram, slēdza privātās vācu vidus skolas, kad prasīja tur krievu valodas ieviešanu par mācības valodu), bet no otras puses, viņi piedalījās krievu valdībā un administrācijā pat visaugstākos amatos. Baltijas vācu muižnieku iespaids bija liels uz krievu valdības vietējiem gubernātoriem, kuri drebēja viņu priekšā, jo Baltijas muižniekiem bija arī Pēterburgā visas durvis vaļā. Par spīti savai pasīvai pretestībai pārkrievošanas politikai Baltijā, vācu muižnieki piekopa visaktīvāko diplomātiju un politiku Pēterburgas valdības aprindās. Tur viņi neprotestēja, bet līda un glaimoja. Vai kāds brīnums, ka pēc šādas vilšanās jau astoņdesmito gadu beigās, bet sevišķi deviņdesmito gados, tautiskai strāvai radās opozīcija. Šī opozicionālā sajūta bija dzīva visos tautas slāņos. Tai bija daudzi cēloņi, kuri kopsumā radās «jaunā strāva» *).

Jaunā strāva izteica tautas nemieru, kas cēlās no krievu patvaldības jūga, no vācu muižnieku va-

*) Plašāki par latvju nacionālās atmod. laikm. skat. E. Blanka grām. „Latvju tautas atmoda“, A. Raņķa izdev. Rīgā, 1927. g.

ras, no lauksaimniecības krīzes un dzīves grūtībām. Tā izteica nemieru par vilšanos agrākos tautas vadoņos un viņu politikā. Jaunās strāvas sekmes tāpat izskaidrojamas ar lielo lūzumu mūsu kultūras politikā, kas nāca līdz ar pārkrievošanu, un ar stipriem ārējiem iespaidiem — vācu un krievu sociālisma teorijām. Devīņdesmito gadu Baltijā vienlīdz lielu piekrišanu būtu atradusi jebkura revolūcionāra mācība, tai nevajadzēja nemaz būt vācu marksismam un krievu nihilismam. Tā varēja būt arī nacionāli-revolūcionāra mācība. Ne velti pirmā opozīcija Rīgas Latviešu biedrības vadoņiem nāca no pašiem nacionālistiem (Māteru Juŗa un Fr. Bergmaņa). Ja tā būtu pieņēmusi vairāk revolūcionāru nokrāsu, bet palikusi uzticīga mūsu tautisko vadoņu labākām tradīcijām, tad šai kustībai sekmes bija drošas. Jaunā strāva, turpretīm, atmeta visas tautiskās atmodas laikmeta tradīcijas un nāca pārmērīgā vācu un krievu sociālisma iespaidā.

Jaunās strāvas pirmie vēstneši parādījās presē, studentu un skolnieku pulciņos, biedrībās, gluži tāpat, kā tas bija ar tautisko kustību sešdesmitos gados. «Dienas Lapā» jaunās strāvas vadoņi J. Jansons, P. Stučka, J. Rainis-Pliekšans un citi sludināja reālismu mākslā, popularizēja dabas zinības, apkaroja tautiskos vadoņus, propagandēja sieviešu emancipāciju un citas deviņpadsmitā gadu simta modes idejas. Sevišķu savilņojumu latvju inteliģencē radīja students Jansons «brīvēstības svētkos» Jelgavā 1893. gadā nolasītais apcerējums: «domas par jaunlaiku literatūru», kas vēlāk parādījās arī «Dienas Lapā». Tāpat kā Kronvalda «Tautiskie centieni» bija mēģinājums radīt jaunlatviešu ideoloģiju, tā Jansona «Domas par jaunlaiku literatūru» ir savā ziņā jaunstrāvnieku programmas raksts. Jansons, bez šaubām, uzlūkojams par jaunstrāvnieku labāko publicistu un ideologu.

Pēc enerģiskas rakstiskas un mutiskas aģitācijas ap 1892. gadu rodas pirmie jaunstrāvnieku-

marksistu legālie un puslegālie studentu, skolnieku un vēlāk arī strādnieku pulciņi. Tādi pulciņi vispirms rodas Jelgavā, Liepājā un pēc tam arī Rīgā. Drīzi vien viņu biedri savu darbību attista Rīgas biedrībās, iespiežas tajās, uzstājās jautājumu izskatīšanas vakaros un citādā veidā sludina sociālistu mācības. Šai laikā Rīgā bija radies jau plašs biedrību tīkls. Bez vecās Rīgas Latviešu biedrības vēl darbojās Rīgas Latviešu amatnieku palīdzības biedrība un krājkase, Jonātana biedrība, Pavasara biedrība, Cerības biedrība, Rīgas strādnieku palīdzības biedrība, Ziedoņa biedrība, Torņakalna Palīdzības biedrība un daudzas citas biedrības. Amatnieku palīdzības biedrība un tās krājkase atradās «Dienas Lapas» izdevēja P. Bisenieka pilsoņu grupas rokās, bet dažas pilsētas nomales strādnieku biedrības drīzi vien iekaroja jaunstrāvnieki. Tā, vispirms tie iekaroja «Jonātana», tad viņu rokās krita Pārdaugavas sadraudzīgā biedrība, tad Cerības biedrība un citas. Še uzstājās kreisie studenti un skolotāji: P. Stučka, Fr. Roziņš, J. Jansons, Kovaļevskis, E. Rolavs, K. Valters, J. Plāķis, Rītiņš un citi. Jaunstrāvnieku iekarotās biedrības tūlīt nostājās opozīcijā Rīgas Latviešu biedrībai un centās no viņas iespaida atraut arī citas biedrības. To viņas ilgāku vai īsāku laiku ar vairākām biedrībām arī panāca.

J. Raiņa-Pliedzina «Dienas Lapa», rakstu krājumi «Pūrs», studentu un skolnieku pulciņi, strādnieku biedrības un, par visām lietām, Amatnieku palīdzības biedrības krājkase bija pietiekoši liels sabiedrisks spēks, kas novērsās no latvju tautiskiem vadoņiem. Devīpdesmito gadu vidū jaunā strāva pāriet izšķirošā uzbrukumā pret tautiskiem vadoņiem un uz laiku tiešām arī iegūst vienu sabiedrisku pozīciju pēc otras. Krievu skolās sakropļotā jaunā paaudze un inteliģence iet viņas pavadā līdz pat 1905. gadam un vēl ilgāki. Kā vienīgai revolūcionārai sabiedrības daļai, kas uzstājās pret krievu carismu un vācu muižniekiem, tai latvju devīpdesmito

gadu sadzīvē nenovēršami vajadzēja gūt panākumus.

Ja tautībnieki visu laiku aizstāvēja latvju nacionālās īpatnības, tad jaunstrāvnieki tās sāka apkarot. Tie uzstājās pret latvju tautisko stilu dzīvē un mākslā, izzoboja aizraušanos ar tautas gara mantu krāšanu, dēvēja tās par grabažām, par pagātnes putekļiem, kam nevarot būt vairs lielas nozīmes tautas nākotnē. Deviņdesmito gadu vidus — 1894.—1897. g. ir jaunās strāvas ziedu laiks. Jaunstrāvnieku propaganda šai laika sprīdī sasniedz savu augstāko pakāpi un viņu slepeno pulciņu organizācija — lielāko plašumu. Jaunstrāvnieki iekarojuši krievu skolu jaunatnes simpatijas, no viņu smagiem un brutāliem sitieniem drūp tautisko vadoņu — A. Vēbera un Rīgas Latviešu biedrības inteliģences autoritāte.

Nevar sacīt, ka tautiskie vadoņi nebūtu bijuši arī paši vainīgi pie savas varas sabrukuma. Nē — viņi bija jau diezgan stipri attālinājušies no tautas un prasīja no katra aklu padevību viņiem. Viņi bija noslēgušies savās labākās ģimilijās un zināmā mērā saslimuši ar kādreiz apkaroto bizmanību. Daudzi no viņiem bija palikuši jau stipri konservatīvi un neredzēja progresu latvju sabiedriskās un sociālās attiecībās. Tautiskās kustības vadoņi nīka savā vecuma nespēkā un dusēja uz septiņdesmito gadu lauriem. Viņu gurdenumu un iedomību izmantoja jaunās strāvas jaunekļi.

Deviņdesmito gadu kustība bija galvenām kārtām inteliģences kustība. Nevien vadoņu lomas tanī spēlēja studenti, ierēdņi, skolnieki, jaunie advokāti un ārsti bez prakses, bet arī šīs kustības bāze dibinājās uz šīm aprindām. Kā virziens literatūrā un žurnalistikā, jaunā strāva ieņem daudz redzamāku vietu, nekā idejiski un politiski apvienota ļaužu masa, partija. Tikai vēlāk, dažus gadus pēc jaunstrāvnieku studentu un skolnieku pulciņu nodibināšanās, ap 1894. gadu Liepājā, un pāris gadus vēlāk arī Rīgā, rodās tādi paši pirmie strādnieku pulciņi.

Tie ir sociālistiskās propagandas pirmie augļi. Tomēr arī pēc šo nedaudzo strādnieku pulciņu nodibināšanās jaunā strāva neaizņēma plašas strādnieku aprindas, tā joprojām savus galvenos spēkus smēla radikālā inteliģencē, vai pareizāki sakot — pusinteliģencē. Ļoti maz tā aizņēma Latvijas laukus, mūsu plašos bezzemnieku-kalpu un mazgruntnieku slāņus, kas visvairāk cieta no Latvijas grūtiem agrārapstākļiem un deviņdesmito gadu lauksaimniecības krīzes, kas iestājās pēc turku kara, kā krievu sliktās valūtas, Vācijas un Krievijas saimniecības kara un aizokeanu zemju labības konkurences sekas. Cik grūts bija mūsu mazgruntnieku stāvoklis, redzams no tam, ka Vidzemē vien no 1894.—1904. g. ūtrupē pārdošanā nāca pāri par 600 zemnieku māju. Plaukstošās Latvijas rūpniecības strādnieku stāvoklis bija apskaužams salīdzinot ar mūsu lauksaimnieku un gājēju smagiem apstākļiem pagājušā gadusimta deviņdesmitos gados.

Krievu administrācija bija aizņemta barbariskā pārkrievošanas politikā. Tā rūpīgi uzmanīja latvju nacionālistu rīcību un presi, gādādama, lai Baltijā neparādās separātisms, lai pat Latvijas vārdu neminētu avīzēs. Pilnīgi nepamanīti un nesapraستی cenzoru un policijas acīm parādījās jaunstrāvnieceku pirmie soļi un raksti, kas arvien vairāk ieguva sociāldemokrātisku nokrāsu. Arī tādēļ, ka jaunā strāva uzstājās pret latvju nacionālistiem, pret visu īpatnējo latvisko, krievu administrācija sākumā raudzījās pa daļai caur pirkstiem uz viņu revolūcionāro darbību. Tikai vēlāk administrācijas un cenzūras taktika mainījās: tā stipri apspieda jaunstrāvnieceku legālo agitāciju, kādēļ viņi piegriezta lielāku vēribu slepenām organizācijām un ilegālām lapiņām. Pēc neilga laika arī šo darbību pārtrauca: 1897. gada maijā izkratīja pirmos sociāldemokrātu darbiniekus Liepājā, tam tūlīņ sekoja kratīšanas Rīgā, Jelgavā, Kuldīgā un citās pilsētās, pavisam kādās divdesmit vietās.

Maijā izkratītos jūnijā arestēja, izņemot pāris — D. Bundžu un H. Pungu, kas emigrēja uz ārzemēm.

1897. gadā jaunstrāvnieku prāvā bija apvainotas kādas 137 personas. Kustības dalībnieki visu slepeni organizēto strādnieku skaitu Rīgā šai laikā rēķināja pāri 200 cilvēkiem. No tam var spriest, ka 1897. gada aresti bija ārkārtīgi smags trieciens jaunstrāvnieku organizācijai. Arestēja un izsūtīja visus spējīgākos un inteliģentākos vadoņus un darbiniekus. Raini, Šulcu, Pūci un Drieģi izsūtīja uz Vjatkas guberņu, Stučku uz Vitebsku, Jansonu un Vērnīeku uz Smolensku u. t. t. 4. jūlijā tai pašā gadā krievu iekšlietu ministrs aizliedza «Dienas Lapu» uz astoņiem mēnešiem un gribēja avīzi pavisam apturēt. Tā ka jaunas latviešu laikrakstu koncesijas krievu valdība neizdeva un, lai «Dienas Lapas» koncesija neietu zudumā, laikraksts pārgāja «Mājas Viesa» izdevēja Plātesa rīcībā ar Dr. P. Zālīti kā faktisko redaktoru. 1896.—1897. g. «Dienas Lapas» lasītāju skaits bija nokritis ļoti zemu un tas arī pamudināja izdevējus šo avīzi pārdot.

1897. gadu var uzlūkot par jaunstrāvnieku laikmeta beigām. Pēc tam latvju atklātā sabiedriskā dzīvē un avīžniecībā vairs nevalda jaunā strāva, bet chaoss. Jaunstrāvnieku idejas un šūniņas pēc 1897. gada attīstās ilegāli; divdesmitā gadusimta sākumā rodas jaunās strāvas atvase — sociāldemokrātu partija, kas sevī uzņem visas jaunstrāvnieku tradīcijas.

Deviņpadsmitā gadusimta beidzamā ceturksnī jau gaiši parādās uz ārieni Krievijas despotijas politiskā un saimnieciskā krīze. Krievu monarhija bija vārīgi slima. Radikālu reformu gars šo valsti vēl varēja glābt no draudošā apvērsuma, no lielā negaisa, bet valdošās aprindas to nesaprata. Pret augošo tautu nemieru tās zināja tikai vienu — represijas. Bet ar tām vairs nebija iespējams novērst 1905. gada revolūciju.

1905. gada revolūcijai bija dziļi sociāli, politiski, ekonomiski, nacionāli un psiholoģiski cēloņi. Tādēļ

mēs nevaram uz šo lielo tautas kustību raudzīties kā uz mākslīgi saceltu dumpi, kā uz neveiksmīgu nejaušu parādību. 1905. gada notikumu priekšvēsture jau tagad ļoti labi zināma, lai šo kustību nenovērtētu pārāk zemu un pavirši. Jo vairāk cēloņu 1905. gada apvērsuma mēģinājumam bija Baltijā, kur kā fokusā krustojās visas nacionālās, agrārās un politiskās pretešķības.

1905. gada revolūcijai bija objektīvi cēloņi. Viņas vadība notikumu gaitā nonāca sociāldemokrātu partijas rokās un tas bija viens no šīs lielās tautas kustības neveiksmju cēloņiem. Sociāldemokrātiem bija ilegāla organizācija, cīņas spars un cieša programma, bet tiem trūka notikumu pareizas uztveres spējas un gribas ziedot dogmu apstākļu varai.

1905. gada revolūcija Baltijā varēja būt tikai agrārrevolūcija un tāda tā tiešām arī bija. Apstākļos, kādi bija šī gadu simta sākumā, nemiera kustība nevarēja izvērsties strādnieku sociālā revolūcijā, jo mūsu sociālo jautājumu mezgls tad bija agrārjautājums un šo mezglu pilnīgi dabīgi tad mēģināja pārcirst nevis nedaudzās lielrūpniecības fabrikās, bet pie feodāļu muižu pilīm. Bet jaunstrāvnieku darbība deviņdesmitos gados, pēc paša Jansona liecības; «gandrīz nepavisam neaizņēma lauku proletariātu un jaunstrāvnieku pēcteči — latvju sociāldemokrātu partijai, pat vēl pēc 1905. gada revolūcijas nebija savas agrārprogrammas. Tādēļ arī 1905. gada agrārrevolūcijai trūka vadošas zvaigznes, tās darbinieki un vadoņi nezināja, ko iesākt ar muižām, no kuŗām muižnieki bija padzīti. Šai kustībai trūka nacionālās vadības — sociāldemokrāti savā dogmatismā neprata tai dot vispārnacionāli aizraujošus mērķus un lozungus — kā, piemēram nacionālās patstāvības prasību.

Latvijas sociāldemokratijas fetišs bija Krievijas revolūcija. No tās viņa gaidīja pestīšanu sociālām un sabiedriskām likstām, tās visuspēcībai viņa pat nekad nešaubījās. Ar šo aklo ticību Krievijas revo-

lūcijai, varbūt, lielā mērā arī izskaidrojams reālisma trūkums latvju sociāldemokratu politikā. Tā bija caur un caur romantiska. Viņu politiku apgaroja pilnīgi revolūcionārais romantisms. Tas deva tiem ideālistisku uzpurēšanos tieksmi, varonīgus žestus, bet arī vājas orientēšanās spējas praktiskā politikā. Par pirmiem latviešu sociāldemokratiem un revolūcionāriem, par viņu lielāko daļu, tomēr jāsaka, ka viņi patiešām bija lieli ideālisti un varonīgi karotāji. Latvijas vēsture viņus pieminēs kā jaunas cēlas sirdis un politiskus mocekļus, kuri tiešām ziedoja sevi visu idejai. Godam minams, ka viņi cīnījās un nevienādā cīņā krita kā īsti varoņi. Viņu idejai ziedoja savu dzimteni, karjēru, stāvokli, īpašumu, ģimeni, brīvību un pat dzīvību. Šo cēlo dvēseles īpašību priekšā savas galvas zemu noliec arī sociālisma principiēlie pretinieki...

Nacionālo mērķu un apzinīgas nacionālas vadības trūkums 1905. gada revolūcijā dod iemeslu daudziem šo stichisko, neorganizēto masu kustību uzlūkot par vienkāršu neizdevušos zemnieku dumpi, kas mazākos apmēros mūsu zemē norisinājušies pat periodiski. Tomēr plašās latvju zemnieku, inteliģences un visas tautas masas instinktīvā cīņa par Latvijas atsvabināšanu no krievu valdības un vācu muižnieku varas dod šai kustībai nacionālu raksturu. 1905. gada revolūcija šai ziņā pilnīgi līdzinās lielai franču revolūcijai, arī to apgaroja nacionālai idejai sveša vai pat naidīga doktrina, bet franču tauta no šīs revolūcijas iznāca jau kā vienota nācija. Tāpat 1905. gada revolūcijai, kaut arī pret viņas vadoņu gribu, nacionālā ziņā bija pozitīvs iespaids — še pirmo reizi mēs cīņas ugunīs šķīstījamies no verdzības sārņiem — pasīvs, pazemīgs kalpu bars še rūdījās aktīvā nacionālā vienībā. Tas nav vienīgais gadījums, kad notikumu gaitā rodas sekas, pretējas šo notikumu vadoņu apzinīgai gribai.

1905. gada revolūcijai tādā kārtā ir nenoliedzama vēsturiska un cēloniska sakarība ar Latvijas

centieniem atsvabināties no Krievijas jūga un vācu baronu varas iespaidotās valdības.

Revolūciju apspieda tik barbariskiem, asiņainiem līdzekļiem, kādus pazīst tikai aziātu despotijas. Nošāva simtiem cilvēku, kas bija piedalījušies revolūcijā un kuri bija baroniem aizdevuši tikai dusmas. Krievu kazāki, dragūņi un kareivji sarīkoja asiņainas eksekūcijas, nodedzināja simtiem lauku māju. To, ko revolucionārais, sakūditais pūlis darīja ar muižnieku pilīm, to pašu krievu valdības sūtītais disciplinētais karaspēks darīja ar zemnieku mājām. Kas bija saprotams no satrakota pūļa, tas nekādi nebija attaisnojamas no miera nodibinātāja, organizēta karaspēka. Šo aziātisko mežonību nosoda pat bijušais Krievijas ministru prezidents, grāfs Vite, kas savās atmiņās raksta, ka sodu ekspedīcijas barbariskā rīcība neesot bijusi attaisnojama zemē, kurā revolūcija bijusi apslāpēta un tauta nomierinājusies. Bet citi tā nedomāja. Uz kādas sūdzības cāram Nikolajam II. par sodu ekspedīcijas nelikumīgo rīcību un mierīgu iedzīvotāju nošaušanu Baltijā, cārs uzrakstījis rezolūciju: «Ak, kādi malači!» Ja jau pats krievu cārs šos slepkavas uzmudināja, tad nav brīnums, ka viņu briesmu darbi uz gadu simtiem ierakstīti Latvijas vēsturē nevainīgu cilvēku asinīm. Viņi mira kā varoņi un daudzu notiesāto revolucionāru beidzami vārdi bija: «Lai dzīvo brīvība!» «Lai dzīvo Latvija!»

Latviešu sociāldemokrāti par daudz vāji novērtēja dziļās nacionālās tieksmes latvju tautā. Tās bija radījuši pati dzīve, vācu muižnieku un krievu patvaldības smagais slogs. Kur vien latvietis spēra savu kāju, visur viņš atrada pretestību no cittautiešu puses — no vāciem un krieviem. Tas norādīja viņu nacionālās piederības apziņu un nacionālo preteškību pret citām tautām. Latviešu politiskā un sociālā cīņa tādā ziņā dabūja nacionālu apgarotību. Šo nacionālo momentu ignorēja latvju sociāl-

demokratija un tā bija viena no viņas lielākām politiskām un vēsturiskām klūdām.

Laikmets starp 1905. gada revolūciju un pasaules karu Latvijā ir dzīvas saimniecības rosības pilns. Mūsu mazgruntniecība šai laikā sper lielu soli uz priekšu savu saimniecību racionālā apsaimniekošanā. Rīgā un citās pilsētās plaši attīstās būvniecība, tirdzniecība un rūpniecība. Vienīgi nacionālgarīgā ziņā latvieši iet drošiem soļiem iznīcībā — mēs pārkrievojamies. Pārkrievošanu veicina ne vien krievu skolas un administrācija, bet arī mūsu jau puspārkrievoātā inteliģence un politiski negudrie «tautas vadoņi», kuriem trūka nacionālu, pretkrievisku domu. Šis ir nacionālās deģenerācijas laikmets Latvijā. Mūsu tautu gaīdītu drūma nākotne, ja pasaules karš nebūtu pārtraucis šo latvju tautas denacionālizēšanas procesu. Vienīgi kara radītie jaunie apstākļi deva latviešiem iespēju izkļūt laukā no aziātiskās Krievijas smagām ķetnām, kurās mums bija nolemts nedaudzu paaudžu laikā palikt par krieviem. Šo latviešu pārtautošanos procesu apturēja 1914. gadā izsauktais pasaules karš.

Otrā daļa.

Pasaules karš.

Jau 1908.—1909. gadā Eiropā draudēja izcelties lielvalstu karš dēļ Austro-Ungārijas tieksmēm Bosnijā un Hercegovinā. Austro-Ungārijas monarhija tad mēģināja pārvērst faktisko varu šais zemēs juridiskā varā un rupjā kārtā aizskāra Serbijas intereses. Austro-Ungārijas ārlietu politikas vadītājs Ērentāls to uzdrošinājās vienīgi tādēļ, ka viņam bija noteikti apsolīta Vācijas palīdzība atklāta kara gadījumā. Vācijas politikas noteicējs šai laikā, firsts Bilovs savā grāmatā «Vācijas politika» pats raksta, ka «viņš savās runās reichstāgā, tāpat arī instrukcijās Vācijas pārstāvjiem ārvalstīs nedevis ne mazākā iemesla šaubīties, ka Vācija visos apstākļos paliks stingri uzticīga Austro-Ungārijas savienībai. Vācijas šķēps bija mests uz Eiropas likteņa svara kausiem, netieši par labu sabiedrotai Austro-Ungārijai, bet tieši — Eiropas miera uzturēšanai, bet par visām lietām — Vācijas prestiža un stāvokļa uzturēšanai pasaulē.»

Bosnijas un Hercegovīnas konflikts Austro-Ungārijai pret Serbiju dziļi aizskāra arī Krievijas intereses un tā labākos apstākļos nebūtu atļāvusi Austro-Ungārijas monarhijai gūt šo uzvaru Balkānos. Bet Krievija pēc nelaimīgā japāņu kara un 1905.—1906. gada revolūcionāriem satracinājumiem vēl nebija jaunam karā sagatavota un arī ekonomiski un finansiēli vēl neatžirgusi. Tādēļ Krievija neuzdrošinājās aizstāvēt Serbijas un savas pašas

intereses Balkānos pret Austro-Ungāriju. Vācijas pārstāvja bridinājumi Pēterpilī pietika, lai Krievija paliktu mierīga. Saprotama lieta, ka tādā gadījumā arī Serbijai bija jāapmierinās.

Tā bija nenoliedzama Austro-Ungārijas un Vācijas diplomātijas uzvāra pār Krieviju, Serbiju un arī Eiropas lielvalstīm. Bet tā bija arī jauna porcija degvielas Eiropas lielvalstu saspilētās attiecībās. Piecus gadus vēlāk — 1914. gada vasarā Austro-Ungārijas un Serbijas attiecību jaunā paasināšanās jau izvērtās pasaules karā. Bet arī starp 1909. un 1914. g. — proti — 1911. gadā Eiropa jau atradās pasaules kara briesmās dēļ Vācijas un Francijas konflikta Afrikas koloniju jautājumā. Anglijas noteiktā nostāšanās Francijas pusē atvēsināja Berlīnes valsts vīru galvas un konflikts beidzās ar 1911. gada Marokas vienošanos. Pasaules karš tādā kārtā tika atlikts uz trim gadiem.

Divdesmitā gadu simta sākumā, Anglijas un Krievijas attiecībās manāma jūtama uzlabošanās. Šis lielvalstis, kuŗas veselus divus gadu simtus ir naidojušās, kuŗojušās un viena uz otru skatījušās neuzticīgi, tagad spēra pirmos tuvināšanās soļus. 1907. gadā noslēdza Anglijas un Krievijas līgumu, kas aptvēra gan tikai Vidusāzijas intereses, bet kuŗa nozīme tomēr bija liela arī vispārējā Eiropas politikā. Bez šī līguma Lielbritānijas un Krievijas vēlākā tuvināšanās nebūtu guvusi tik lielus un ātrus rezultātus. Francijas un Krievijas savienībai tādā kārtā bija izredzes paplašināties. Pasaules kara priekšvakarā uzlabojās arī Vācijas un Krievijas attiecības, sevišķi pēc Nikolaja II. viesošanās pie Vācijas ķeizara Vilhelma II. Tomēr Krievija šai laikā Vācijai ir politiska mīkla un neuzticība abu valstu vidū nav dzēsta. Francijas un Vācijas senais ienaidis, bruņoto spēku sacensība starp Vāciju un Lielbritāniju un centrālo valstu agresīvās tieksmes Balkānos — viss tas raksturo Eiropas politisko stāvokli divdesmitā gadu simta sākumā. Tas bija ļoti

saspīlēts un vajadzēja tikai vienas dzirkstelītes, lai iedegtos pasaules ugunsgrēks. Šī dzirkstele arī nāca.

1914. gada 28. jūnijā (11. jūlijā) Sarajevā no slepkavas rokas krita Austro-Ungārijas troņmantnieks erhercogs Francis-Ferdinands un viņa kundze hercogiene Hohenburge. Slepkavu notvēra nozieguma vietā. Tas bija jauns cilvēks, serbu tautības, Bosnijas iedzīmtais, tā tad Austrijas pilsonis. Pirmais lielais uzbudinājums, ko šis noziegums sacēla nevien Austro-Ungārijā, bet visā pasaulē, sāka jau pamazām norimt, kad no Vīnes nāca ziņas, ka Austro-Ungārijas valdība šai noziegumā redz politisku nokrāsu, kuŗas pavedieni stiepjas līdz Serbijas galvas pilsētai — Belgradei. Austrijas un pēc tam arī Vācijas prese sakurināja ļaužu prātus pret Serbiju, kuŗas valdību tā apvainoja nozieguma līdzvainā. Šīs aizdomas un apvainojumus gan neapstiprināja tiesas izmeklēšana Sarajevā, tāpat arī Austro-Ungārijas valdības speciāli sūtīts augstāks ierēdnis varēja tikai konstatēt Serbijas valdības nevainību šai noziegumā. Tomēr par spīti visam tam Austrijas un Ungārijas prese arī turpmāk jo asi uzbruka Serbijai, un ļaužu prātus uzbudināja pat tādā mērā, ka daudzās vietās notika asiņaini ekscesi pret serbiem. Austro-Ungārijas valdība domāja šē atradusi izdevīgu iemeslu, lai reizi izrēķinātos ar Serbiju.

Šais vēsturiskās dienās Francijas republikas jaunais prezidents (kuŗu ievēlēja 1914. gada janvārī) Puankarē viesojās Peterhofā pie sabiedrotās valsts galvas Nikolaja II. No sava atvaļinājuma, pirms tā izbeigšanās, Pēterpilī atgriezās Austro-Ungārijas sūtnis. Tas viss protams nenozīmēja neko labu.

Austro-Ungārijas valdība nosūtīja 23. jūlijā Serbijai nedzirdēti asu un rupju ultimātu, kuŗa pieņemšana nozīmētu Serbijas labprātīgu atsacīšanos no nacionālās neatkarības. Atbildi ultimāts prasīja 48 stundu laikā.

Krievijas ārlietu ministrs pasaules kara sākumā nelaiķis S. Sazonovs, savās atmiņās raksta, ka viņš

esot pielicis visas pūles, lai vismaz pagarinātu ultimātā pieprasīto atbildes termiņu, lai ieinteresētās valstis varētu spert kādus kopējus soļus draudošā kara novēršanai. Bet Vīnes valdība to esot kategoriski noraidījusi. Tāpat Sazonova mēģinājumi iespaidot šai virzienā Austro-Ungārijas valdību caur Berlīnes valdību, bijuši pilnīgi bezsekmīgi. Vācijas valdība, tāpat kā 1909. gada Bosnijas-Hercegovīnas konfliktā, pilnīgi nostājusies Austrijas pusē. Bija redzams — saka Krievijas ārlietu ministrs, ka šie nav vis vāji pārdomāts, tuvredzīgā Austrijas ministra pasākums, kuŗu tas uzsācis uz savas personīgas atbildības, bet labi sagatavots plāns, kuŗam iepriekš bija dabūta Vācijas valdības piekrišana, bez kuŗa Austro-Ungārija nebūtu uzdrošinājusies to realizēt. 1919. gadā atklātie un tai pašā gadā Kautska publicētie Austro-Ungārijas un arī Vācijas valdības slepenie dokumenti šīs domas apstiprināja un visos sīkumos atklāja Vīnes savzvēnestības pavadienus un atbalstu, kuŗu tai deva Vilhelms II. un viņa valdība. *) Tāpat Lielbritānijas valdības ārlietu ministrs, sers Eduards Grejs, ieteicis pagarināt termiņu atbildei uz Austro-Ungārijas ultimātu Serbijai, bet šie mēģinājumi atdūrās uz cieta un nepiekāpīgo centrālo Eiropas valstu gribu tūlīn izrēķināties ar Serbiju.

Vienīgi Vācija varēja novērst pasaules karu, dodot padomu savai sabiedrotai Austro-Ungārijai ieturēt mēru konfliktā ar Serbiju. Bet Vācija to nedarija. Taisni otrādi — Berlīne kūdīja Vīnes valdību uzbrukt Serbijai. Lūk, ko raksta grāfs Bertholds Ungārijas pirmam ministram grāfam Tissa: «Nupat kā mani atstāja vācu sūtnis Vīnē, kuŗš man ziņoja, ka saņēmis telegramu, kuŗā ķeizars uzdod viņam, sevišķi uzsvērt (mit allem Nachdruck zu erklären), ka Berlīnē gaida Austro-Ungārijas uzstāšanos pret Serbiju un ka Berlīnē izliktos nesaprotami, ja mēs palaistu gadījumu dot tai nāvīgo triecienu.»

*) С. Д. Сазоновъ — Воспоминанія, Парижъ, 1927

Tādās pašās domās bijis arī Vācijas valsts kancērs un valdība. Austro-Ungārijas sūtnis Berlīnē, piemēram, raksta savai priekšniecībai, ka «ķeizars Vilhelms, tāpat arī citas valdošās personas še, neviens stingri stāv par Austro-Ungāriju kā uzticīgi sabiedroti, bet arī mūs uzmodina visnoteiktākā kārtā, lai nepalaistu tagadējo minūti un ar visu enerģiju un uz visiem laikiem pabeigtu ar Serbiju — šo revolūcionāru-sazvērnieku perekli, pilnīgi atļaujot mums izvēlēties līdzekļus, kādus mēs atrastu par nodēriem... Vācu vadošās aprindas, un ne mazāk par tām pats ķeizars Vilhelms, gribētos pat teikt — spiež mūs uzsākt kara darbību pret Serbiju.»

Kādēļ Vācijas valdība 1914. gadā gribēja karu? Viņa domāja, ka Krievija gatavojas karam, bet ka tā vēl nav pietiekoši stipra. Še lielu lomu spēlēja arī Berlīnes pārliecība, ka Anglija Balkānu konfliktā paliks neitrāla, pat gadījumā, ja izceltos Vācijas un Krievijas karš, kurā ņemtu dalību arī Francija. Austro-Ungārijas sūtnis šādā garā informējis arī savu valdību. Nav šaubu, ka Lielbritānijas ātrāka izšķiršanās par labu karam, resp. aktīva diplomātija kara priekšvakarā varēja atdzēsīt vācu un austriešu karstās galvas, tāpat kā 1911. gadā novērsa karu Loid-Džordža enerģiskie vārdi par Lielbritānijas solidarizēšanos ar Franciju.

Vācijas valdība atraidīja Krievijas cara Nikolaja II. un Rumānijas ķēniņa Kārļa lūgumu uzņemties starpniecību Austro-Ungārijas un Serbijas konfliktā. Vācija domāja, ka Krievija no jauna organizē Balkānu valstu bloku pret Austro-Ungāriju. Šādu bloku lielā nozīme Balkānos parādījās jau 1912. gada karā pret Turciju, kad apvienoto Balkānu valstu armijas viena mēneša laikā galīgi sakāva Turciju, ieņēma visu Maķedoniju un tālu ielauzās Trāķijā, aizsniēgdamas Konstantinopoles pēdējo aizsarga līniju.

Pasaules kara iesākšanas signālu deva Austro-Ungārija, valsts, kurā vismazāk bija sagatavota ka-

ram, bet kurai bija pietiekoši daudz iemeslu palauties uz savas sabiedrotās — Vācijas neuzvāramo spēku. Vācija, aizmirsusi Bismarka 1890. gadā doto padomu, ka «pabalstīt Austro-Ungārijas godkārigos plānus Balkānos nav Vācijas uzdevums», gribēja izmantot kara iemeslu un galīgi izrēķināties ar saviem austrumu un rietumu kaimiņiem, tāpat arī Balkānu valstis likvidēt Krievijas iespaidu, liekot tai vietā Austro-Ungārijas iespaidu. Vācija metās pasaules karā politiski nesagatavota, neaptverdama kara izplešanās robežas, nezinādama, cik viņai būs draugu un cik lieli ienaidnieku pulki. Ja vācu valdībai tas 1914. gada jūlijā būtu bijis skaidrs, viņa nebūtu kara gribējusi un uz to nebūtu Austro-Ungāriju skubinājusi. Vācija neticēja, ka viņas pretinieku pusē nostāsies Anglija, viņa nebija pilnīgi droša arī, ka Krievija kašos, un arī par Francijas militāro varu tā nebija augstās domās.

Šādā Eiropas politiskā stāvokļa novērtējumā Vācija nolēma nevien enerģiski pabalstīt Austro-Ungāriju, bet to pat kūdīja pret Serbiju. Ja Krievija ietu Serbijai palīgā, redzot sava stāvokļa apdraudēšanu Balkānos, tad bija jākašo arī ar Krieviju. Tas bija samērā viegls uzdevums — jo Krievija bija militāri maz sagatavota karām.

Vācijas starptautiskais stāvoklis pasaules kara priekšvakarā bija neapskaužams. To varēja saukt par izolētu. Atskaitot Austro-Ungāriju, kuŗu 1879. gadā Bismarka noslēgtais līgums vienoja sabiedrotām saitēm ar Vāciju, tai cita droša drauga Eiropā nebija. Un arī vienīgā Austro-Ungārija bija nikuļojoša valsts, kas nenovēršami gāja pa vēstures pakāpieniem uz leju. 1879. gada vācu-austriešu savienību gan paplašināja 1882. gada noslēgtais savienības līgums ar Itāliju, bet pēdējā jau sāka no šīs savienības atsvešināties. Vācijas-Austro-Ungārijas un Itālijas savienība savukārt izsauca jaunu lielvalstu grupējumu, kam vajadzēja radīt līdzsvaru Eiropā pretīm centrālo valstu savienībai. Tā 1893. gadā

radās Francijas un Krievijas savienība, bet 1907. gadā Anglijas un Krievijas līgums, kam sekoja abu valstu lielāka tuvošanās. Tā radās Francijas, Anglijas un Krievijas savienība, par kuŗas radītājiem jāskaita karālis Edvārds VII, un Delkassé. Šo jauno savienību Vācija turēja aizdomās, ka tā gribot Vāciju «aplenkt», bet savienības aizstāvji teica, ka viņas mērķis esot vienīgi pretīm stāvēt Vācijas hegemoniņas tieksmēm Eiropā.

Vētra tuvojās. Serbija pieņēma visas Austro-Ungārijas ultimāta prasības, izņemot tās, kas aizskāra viņas suverenās tiesības, proti, tā atteicās pieļaut Austro-Ungārijas valdības ierēdņus lietas izmeklēšanā par Serbijas valdības aprindu līdzdalību Sarājevas noziegumā. Līdz ar to Serbijas valdība izteica gatavību nodot šo lietu Haagas starptautiskai tiesai, ja Vīnes valdība uzstādītu vēl kādas papildu prasības. Austro-Ungārijas sūtniecība pēc serbu atbildes saņemšanas 25. jūlijā nekavējoties atstāja Belgradu. Diplomātiskie sakari starp abām valstīm bija pārtraukti.

Vācija kategoriski atraidīja arī pēdējo mēģinājumu austriešu un serbu konfliktu likvidēt miera ceļā, kas nāca no Lielbritānijas ārlietu ministra sera Edvarta Greja (to cieši atbalstīja arī Krievija) — nodot konfliktu četru neieinteresēto Eiropas lielvalstu šķīreītiesai. Par to Anglijas valdība atsauca savu floti no manevriem un to sapulcēja kopā. Eiropas politiskie mezgli arvien ciešāk sarežģījās. Karš kļuva tik pat kā jau nenovēršams.

1914. gada 28. jūlijā Austro-Ungārijas valdība pieteica Serbijai karu — notika pirmais uzbrukums serbu flotei. Sākās Belgrades apšaudīšana. Tai pašā dienā parakstīja arī pavēli vispārīgai mobilizācijai Austro-Ungārijā. Krievijas ministru kabinets 28. jūlijā nolemj mobilizēt četros kara apgabalos (dienvīdus) ap 13 korpusu. Mobilizācijas pavēli izsludināja 29. jūlijā. Vācija pieprasīja, lai Krievija pārtrauc mobilizāciju un citāda veida gatavošanos

kaņam, pretējā gadījumā piedraudot arī izsludināt mobilizāciju. Krievijas aizrādījumus, ka viņa mobilizējas tikai aizsardzībai pret Austro-Ungāriju, ka šī mobilizācija nav vērsta pret Vāciju, jo vācu pierobežas kara apgabalos mobilizācija nesot izsludināta, Berlinē neievēroja un 30. jūlijā parādījās oficiozā «Lokal Anceiger'ā» ziņojums par vācu armijas un flotes mobilizāciju. 31. jūlijā Krievija izsludināja vispārīgu mobilizāciju. Še jāpiezīmē, ka ziņu par vācu armijas un flotes mobilizēšanu vēlāk atsauc, bet tad jau Krievija bija pieņēmusi lēmumu par vispārīgu mobilizāciju. Tai pašā dienā — 31. jūlijā Vāciju izsludināja par kara apdraudētu (Kriegsgefahrzustand). 31. jūlija naktī Vācija ultimātīvā formā pieprasīja, lai Krievija divpadsmit stundu laikā demobilizē pret Austro-Ungāriju un Vāciju iesauktos rezervistus. «1. augusta vakarā», raksta savās atmiņās bijušais Krievijas ārlietu ministrs S. Sazonovs, «mani apmeklēja Vācijas sūtnis grāfs Pürtāless un prasīja, vaj krievu valdība izpildīs Vācijas ultimāta prasības. Es atbildēju noraidoši un paskaidroju, ka, lai gan vispārīgo mobilizāciju nevar atcelt, tomēr Krievija ir ar mieru turpināt sarunas par konflikta izšķiršanu miera ceļā. Grāfs Pürtāless bija ļoti uzbudināts. Viņš atkārtoja savu jautājumu un uzsvēra smago atbildību, kas gulsies uz Krieviju, ja vācu valdības prasību par mobilizācijas atcelšanu neievēros. Es atkārtāju jau agrāk doto atbildi. Sūtnis, izņēmis no kabatas trīcošām rokām salocītu papīru, atkārtoja jautājumu trešo reizi. Es teicu, ka nevaru viņam dot citas atbildes. Sūtnis, ar manāmu piespiešanos un dziļi aizkustināts teica man: «tādā gadījumā mana valdība uzdevusi man iesniegt Jums sekošu notu.» Pürtālesa trīcošā roka pasniedza man notu, kurā bija mums pieteikts karš. Pēc notas iesniegšanas sūtnis, kuņam, redzams, bija ļoti grūti izpildīt viņam uzlikto pienākumu, zaudēja katru savaldīšanos un atspiedies pret logu, viņš pacēlis rokas, sāka raudāt: «kas varēja paredzēt, ka

man vajadzēs atstāt Pēterpili šādos apstākļos?» — viņš atkārtoja. Neraugoties uz savu savilņojumu, man palika viņa žēl, un pirms viņš nedrošiem soļiem izgāja no mana kabineta, mēs apkampāmies.»

Tā bijušais Krievijas ārlietu ministrs S. Sazonovs tēlo Vācijas kara pieteikšanu Krievijai. Šī abu naidīgo lielvalstu priekšstāvju apkampšanās bija simboliska — viņi it kā nojauta šī pasaules kara iznākumu. Abas valstis karu zaudēja, lai gan katra cīnījās savā pusē.

Otrā dienā Vācijas sūtniecība atstāja Pēterpili.

2. augustā Vācija iesniedza Beļģijai notu, lai tā neliek šķēršļus vācu armijas kustībām Beļģijas teritorijā. Vācijai tas jādarot, lai būtu nomodā pret Franciju, kuŗa it kā gribot apdraudēt Beļģijas neaizskaramību Vācijai naidīgos nolūkos. Prasības neizpildīšanas gadījumā Vācija Beļģijai piedraudēja ar karu. Beļģija, zināms, šo nekaunīgo vācu prasību neizpildīja. Tam sekoja vācu iebrukums Beļģijā.

3. augustā Vācija pieteica Francijai karu, motīvēdama ar to, ka franču aeroplāni esot laidušies pār vācu teritoriju un metuši bumbas. Austrumu frontē kara darbība sākās ar Liepājas apšaudīšanu no vācu kara kuģiem.

Lielbritānija, kuŗa visu laiku bija ļoti atturīga, pēc Beļģijas neitrālītātes laušanas sajuta sevi nopietni apdraudētu. 4. augusta vakarā notika Anglijas sūtņa Berlinē apspriede ar Vācijas valsts kancleŗu Betmani-Holvegu, kuŗš izteica vēsturiskos cīniskos vārdus, ka Beļģijas neitrālītāte esot papīra gabaliņš, ko Vācija saplēsusī. Anglija pieteica Vācijai karu, jo starp citām valstīm arī viņa bija garantējusi Beļģijas neitrālītāti.

Vācijas armijas iebrukums Francijā apstājās septembra cīņās pie Marnas. Šo kauju iznākums izglāba Parīzi, Franciju un visu kara iznākumu par labu sabiedrotiem. Ģenerāļa Samsonova armija šai laikā iebruka Austrumprūsijā un tādā kārtā atvieglāja franču uzvaru. Šo armiju vāci vēlāk galīgi izni-

cināja. Nevien Krievija, bet arī Francija un Anglija nebija karā sagatavotas. Kara rūpniecība šīs valstīs nebija labi noorganizēta, bet Anglijai trūka arī sauszemes karaspēka, ko sāka organizēt tikai pēc kara pieteikšanas Vācijai.

Centrālo valstu koalīcijai pievienojās Turcija un vēlāk arī Bulgārija, bet no tās atkrita un pievienojās sabiedrotiem Itālija un Rumānija. Visvēlāk karā pret centrālām valstīm ņēma dalību arī Ziemeļ-Amērikas Sav. Valstis. Krievu karaspēka sliktā apgāde, ļaunie politiskie apstākļi, kuros valsts varu sagrauba savās rokās galma kliķe ar carieni un Rasputiņu priekšgalā, deva Krievijai vienu zaudējumu pēc otra. Vāci gandrīz bez cīņas ieņēma Kurzemi un Poliju. Krievija pārdzīvoja smagu iekšēju valsts krīzi, kas veicināja vācu uzvaru austrumu frontē, un kas darīja lielas galvas sāpes Krievijas sabiedrotiem rietumos. Ministru prezidenta amatu ieņēma vecais un vājais Goreņkins, pēc tam ģermanofils Stirners. Valdības attiecības ar Valsts domi bija iespīlēti asas. Domstarpības radās arī pašā valdībā, kuŗa sadalījās divās grupās — ministru prezidenta piekritējos un viņa pretiniekos.

Krievijas valsts tuvojās sabrukumam. Viņa jūka. Cik neatbildīgas, pat noziedzīgas personas stāvējušas krievu valdības priekšgalā pasaules kara laikā, redzams no daudziem gadījumiem un faktiem, no kuŗiem šē pieminēsim tikai vienu. Francijas sūtnis Pēterpilī, Paleologs uz Francijas kara ministra lūgumu griezies pie Krievijas kara ministra Suchomļinova ar lūgumu paskaidrot, kādā stāvoklī atrodas krievu armijas apgāde ar ieročiem. Francija gribot dot Krievijai trūkstošos kara materiālus. Uz to krievu kara ministrs vēstulē atbildējis, ka viņiem viss esot sagatavots pa pilnam, ilgākam laikam! Tai laikā krieviem trūka visāda veida kara ieroču, sākot no šautenēm, un beidzot ar lielgabaliem un to lādīņiem.

Armijas un valsts sabrukuma procesu paātrināja cara Nikolaja II. stāšanās armijas virspavēlnieka amatā, kurū līdz tam ieņēma lielknazs Nikolajs Nikolājevičs. Cars pēc tam bieži uzturējās frontē un jau minētai galma kliķei (carienei ar Rasputjīnu un cit.) bija lielāka rīcības brīvība. Krievija milzu soļiem tuvojās revolūcijai, Krievija tuvojās sabrukumam. Viņa krita ne tik daudz no vācu militāriem sitieniem, kā no savas iekšējās krīzes — no pūšanas procesa cara galmā. Vācijas panākumi krievu frontē tikai paātrināja šīs lielās austrumu despotijas sairšanu.

Abas divas tās imperiālistiskās lielvalstis — Krievija un Vācija, kas centās savu varu pār citām tautām izplatīt nacionālās apspiešanas nolūkos, pasaules karā krita. Viņām līdz arī trešā tautu apspiedēja — Austro-Ungārija. Līdz ar to, uz viņu agresīvā nacionālisma un imperiālisma drupām varēja atdzimt atkal nacionālās valsts princips, pie tam tik plašos apmēros, kā vēl nekad agrākos laikos. Pēc pasaules kara mēs redzam, ka šis princips nav noklusējams vai apejams, apmierinot tikai lielo nāciju centienus, kā to darīja pagājušā gadu simteni, bet ka nacionālās sevis piepildīšanās likums novedams līdz pēdējai iespējai. Tagad arī mums labāki saprotams, ka cīņa par nacionālo valsti nav pārejoša laika parādība, bet ka tai ir vēsturiskas saknes, tā tad arī nākotne.

Latvju strēlnieku bataljoni un viņu nozīme.

Kad latvju tauta redzēja, ka krievu armija negrib un nespēj aizstāvēt latvju zemi pret iebrucējiem, tad radās tautas paš aizsargāšanās instinkts, kas izpaudās latvju strēlnieku bataljonos. Šī svarīgā notikuma ierosinātāji ir valsts domnieki J. Zālītis un J. Goldmanis, kuri panāca atļauju bataljonu dibināšanai.

Pasaules karš uzmodināja latvju tautā dziļas nacionālas un patriotiskas tieksmes, kuŗas izteica arī valsts domnieka J. Goldmaņa runa Valsts domes 1914. gada 26. jūlija sēdē. «T a g a d ē j ā l a i k ā», teica Goldmanis, «mums latviešiem un igauņiem par visu augstāk stāv viens mērķis — atsist kopējā ienaidnieka uzbrukumā. Lai šo mērķi sasniegtu, es šinī vēsturiskā brīdī latviešu tautas un igauņu deputātu uzdevumā, arī igauņu tautas vārdā no šās tribīnes svinīgi pasludinu, ka mēs latvieši un igauņi, šai svētajā un taisnajā cīņā iesim līdz galam kopā ar krievu tautu. Ne tikai mūsu dēli, brāļi un tēvi varonīgi cīnījies armijas rindās, bet arī pie mums mājās, katrā būdīņā, uz katra soļa ienaidnieks atradīs no maza līdz lielam sev visniknāko pretinieku.» Latvieši cerēja, ka pasaules karš tos atbrīvos.

«Iesim līdz galam kopā ar krievu tautu,» teica mūsu deputāts, bet lieta palika sarežģīta, kad tā krievu tauta negāja līdz galam, kad viņas armija bēga no pāris desmit vīru liela vācu izlūku pulciņa un šādā nodevīgā kārtā atdeva ienaidniekam Kuldīgu, Aizputi, Jelgavu un citas mūsu pilsētas. Lieta bija tāda, ka nevien tumšie krievu kareivji, bet arī virsnieki pēc Kurzemes atstāšanas ienaidniekam teica klasiskos vārdus — «nekas, līdz mūsu krievu guberņām vēl ir tālu!» Viņi turēja latvju zemi par svešu zemi, dēļ kuŗas nav vērts cīnīties.

Latviešu kareivji jau bija velti savas dzīvības atdevuši Augustovas mežos, Rītprūsijā, kur krievu nemākulības vai nodevības dēļ bojā gāja visas krievu XX. armijas korpuss, kuŗā apmēram puse bija latviešu. Bet galīgi vilās latviešu kareivji savos krievu līdzcīnītājos pēc kaujām pie Jelgavas. Krievu armija atkāpās bez pretošanās. Šai kritiskā brīdī II. Daugavgrīvas cietokšņa «darba bataljons»,

kas sastāvēja no latvju zemes sargiem, ģenerāļa Potāpova virsvadībā ņēma iniciatīvi savās rokās un kopā ar 68. kājnieku divīzijas 273. kājnieku pulku atsita vāciešus no Jelgavas. Kritisko stāvokli izglāba latvieši, ko publiski apliecināja arī ģenerālis Potāpovs. Latviešiem zuda ticība krievu armijai, viņi paši gribēja aizsargāt savu dzimto zemi. Un ka varonīgas lietas spēj veikt arī mazs pulciņš, tas pierādījās cīņās dēļ Jelgavas. Latviešiem auga pašapziņa.

1915. gada 28. maijā valsts domnieks J. Goldmanis iesniedza lūgumu, atļaut latviešu bataljonu formēšanu. J. Goldmanis to darīja iepriekš apspriedies ar latvju sabiedriskiem darbiniekiem, kuri šim ierosinājumam piekrita. Vācu muižnieki un viņu iespaidā stāvošā krievu administrācija lika gan šķēršļus ceļā šo bataljonu dibināšanai, tomēr tos visus pārvarēja un atļauju izdabūja.

1915. gada 19. jūlijā viņi izlaida vēsturisko uzsaukumu latvju tautai:

„Pulcējaties zem latviešu karogiem!

Latvijas dēli, mums atļauts dibināt kara pulkus. Par pamatu šiem pulkiem tiek likti tie divi varonīgie bataljoni, kas 19. un 20. aprīlī atsita vācu uzbrukumu Jelgavai. Pulkus vadīs latviešu virsnieki. Latviešu pulki kalpos Latvijas atkaņošanai un aizstāvēšanai, lai tā arī turpmāk zeltu, kā nešķirama varenās Krievijas daļa. Šo pulku apgādāšanu uzņemas valdība, bet kā latviešu brīvprātīgie, pulki būs tautas lepnums, tie stāvēs mūsu tautas aizgādībā un mīlestībā.

Ienaidnieks samīn mūsu druvas, pārvērš mūsu mājas par pelniem un mūsu pilsētas par gruvekļiem. Mūsu sirmgalvjū un bērni, mātes, sievas un meitas

vienmēr vēl bēg no ļaunā vajātāja. Viņu ciešanas brēc pret debesīm, viņi gaida mūsu aizstāvēšanas.

Un mēs neesam vieni: dienu no dienas, plecu pie pleca mēs cīnamies kopā ar diženo krievu tautu. Ticiet Krievijas nesalaužamai varenībai, ticiet latviešu tautas gaišai nākotnei! Lai tad pulcējamies zem savas tautas karoga, zem divgalvainā ērgļa spārniem.

Pēc 700 gadiem no jauna veidojās mūsu tautas liktenis. Pēc šiem 700 ciešanu un gaidīšanu gadiem, ir jāpiepildās tautas kultūrēlās atdzimšanas sapnim. Tagad, vai nekad! Kara laukā, jums Latvijas dēli, jārada tagad tautas liktenis un slava. Jūs, vidzemnieki un latgalieši, kas druvās vēl izkaptis cilājat, un jūs, kurzemnieki, kam arkli jau atstāti rūsē tēvu tīrumos, — apmainat izkapti un arklu pret kareivja zobenu! Un visi, kas izkaisīti svešumā, bet kam sirds vēl pukst priekš dzimtenes, sniedzat roku uz cīņu! Jo vairāk esam zaudējuši, jo vairāk mums jāatgūst. Lielajam vaidu laikam jātop par lielu cēribu un lielas saņemšanās laikmetu visā mūsu tautā. Brāļi, labāk cīņā doties, nekā nīkt un izputēt pa svešām ceļmalām! Kā arvien, tā arī šinī grūtā brīdī, paliksīm uzticīgi savai tēvu zemei un kalsim pašī viņas likteni!

«Uz ežiņas galvu liku sargāt savu tēvu zemi!»
Brāļi, stunda ir sītusi. Kas tic, tas uzvār. Uz priekšu ar latviešu karogu par Latvijas nākotni!

Ar savu patriotismu, savu uzticību caram un Krievijai un varonību cīņās pret mūsu vēsturisko ienaidnieku, latvieši ir pelnījuši tiesību iet karā zem sava karoga. Vai tas nepilda mūsu sirdis ar lepnu-

mu! Un kur lai latvietis ar lielāku prieku cīnītos, ja ne zem sava karoga? Kur lai viņš mīlāk noliek galvu, ja ne uz savas dzimtenes ežas! Brāļi, kara pienākumi jānes visiem, bet lai stājamies mēs zem karoga no brīva prāta savas dzimtenes labā!

Latvju dēli, atsaucaties, — pati Dzimtene jūs sauc! Un jūs, kas esat izklīduši pa tāliem svešiem lielceļiem un minat bēgļu tekas, — apstājaties, dzimtene jūs sauc!

«Tēvu zemei grūti laiki, dēliem jāiet palīgā!»

Pēterpilī, 19. jūlijā 1915. g.

Valsts domnieki: J. Goldmanis,
J. Zālīts.»

Latvju strēlnieku bataljoniem pirmo pamatakmeni liek divi bataljoni, kuŗi 1915. gada 19. un 20. aprīlī varonīgi atsita vācu uzbrukumu Jelgavai. Bataljonu organizēšanu uzņēmās «Latviešu bataljonu organizēšanas komiteja.»

Latvju kareivju atsaucība bija ļoti liela. Latvju strēlnieku bataljonos uzņēma brīvprātīgos no 17—35 gadu vecus, kā arī iesauktos kara vīrus no krievu armijas daļām. Daži krievu komandieri gan labprāt negribēja laist latviešus uz bataljoniem un lika tiem šķēršļus. Latviešu strēlnieku bataljonu statūtu 7. pants noteica, ka «latviešu bataljonu papildināšanai ar komandējošo sastāvu uz pēdējiem tiek nozīmēti un pārcelti latviešu virsnieki un apakšvirsnieki latviešu un krievu dzimuma, kas to vēlās un pārvalda latviešu valodu.» Jau 1915. gada 1. augustā, Rīga jūsmīgi izvadīja savus pirmos Daugavgrīvas un Rīgas latviešu strēlnieku bataljonus uz kaujas lauku. 1915. gada 18. oktobrī latvju strēlnieku bataljoni dabū savu pirmo kaujas kristību pie Kanģera ezera. Armijas virspavēlnieka štāba ziņoju-

mā par šo kauju lasam: «Vienā no šīs dienas sadursmēm Rīgas frontē jaunām latviešu nodaļām bija izdevība izrādīt ugunskrīstībās savu lielo varonību.» Latviešu strēlnieku bataljoni pēc tam izcīna neskaitāmas kaujas pret vāciešiem un parāda lielu varonību un kaujas gatavību. No slavenākām kaujām, kurās latviešu strēlnieku bataljoni (vēlāk pulki) sev kaldinājuši nevīstamus slavas vainagus un pieminekļus uz vairākiem gadu simtiem un paaudžu paaudzēm, minamas: 1916. gada 21. marta kaujas pie Plakaņa ciema un dienvidos no Doles salas, Mūsu strēlnieku vadonis un viens no lielākiem nacionāliem varoņiem, kādus min latvju vēsture, pulkvedis Fr. Briedis, šīs kaujas starp citu raksturo sekoši:

«Visi bija vienādi droširdīgi: pašuzpurēšanās un nesalaužamais gars latviešu strēlniekos liecināja viņu dziļo naidu pret ienaidnieku. Piemēra dēļ varu aizrādīt uz gadījumu, kad strēlnieks A., pretuzbrukumā būdams ievainots, nevarēdams aturēties pret ienaidnieka ķēdi un nespēdams rīkoties ar flinti, uzlika rokas granātu uz krūtīm un uzspriecināja sevi gaisā, lai tikai dzīvs nekristu gūstā. Tā, iznīcinādama veselu rindu uzbrūkošu vācu ķēžu, rota turējās līdz beigām».1) Strēlnieku bataljonos komandas valoda blakus krievu, bija arī latviešu un viņiem bija savas nozīmes.

1916. gada jūlija kaujās Ķekavas-Ikšķiles rajonā ap Bērzemindi un Nāves salas aizstāvēšanā latvju strēlnieku bataljoni tāpat parādīja lielu pašuzpurēšanās un varonības garu. Mūsu vēsturē asins burtiem ierakstītas ir Ziemas svētku kaujas (pēc jaunā stila 3.—5. janvārī 1917. g.) Tīreļu purvā, uz vakariem no Babīša ezera un ap «Ložmetēju kalnu» līdz Kalnciema tiltam pār Lielupi. «Kara plāna izstrādāšanā un izvešanā lieli nopelni pieder pulkvedim F. Briedim, Kā uzvāras trofejas latviešu strēlnieki ieguva 21 smago un 11 vieglās lielga-

1) «Latviešu strēlnieku bataljoni» 36. lpp.

balus, 60 ložmetējus, daudz šauteņu, zirgu, ķēķu u. t. t. Vairāk kā 1500 vācu kareivjus saņēma gūstā. Pretim latviešiem vācieši bija nostādījuši savas labākās karaspēku daļas — gvardu un mednieku pulkus, Diemžēl, krievu armijas virspavēlniecība aiz nodevības vai nolaidības neizlietoja latviešu strēlnieku iegūtos lielos stratēģiskos panākumus: nedeva laikā rezerves. Plašo frontes pārraušanu neizmantoja. Latviešu strēlnieki šinīs kaujās bija cietuši smagus zaudējumus: 60—80% bija krituši un ievainoti no visa kaujas dalībnieku skaita. Tas viss sacēla dziļu, dibinātu rūktumu latviešu kareivjos.»²⁾

Pavisam saformēja 8 latvju strēlnieku bataljonus: Daugavgrīvas, Rīgas, Kurzemes, Vidzemes, Zemgales, Tukuma, Bauskas un Valmieras, kopskaitā ap 20.000 kareivju.

1917. gada februāra-marta revolūcijas vilnis aizrāva līdzī arī latvju strēlniekus. Šī revolūcija jau piedzima ar anarķijas dīgli sirdī — ar divvaldību: blakus oficiālai pagaidu valdībai, ko radīja Valsts dome, nodibinājās strādnieku un kareivju padomes, kas tāpat pretendēja uz valsts varas funkcijām. Krievu revolūcijas vēsture ir šo strādnieku un kareivju padomju varas pieaugšanas vēsture uz pagaidu valdības nozīmes mazināšanās rēķina, kas turpinājās līdz 1917. gada oktobra apvērsumam, kad pagaidu valdību likvidēja lielnieciskās strādnieku un kareivju dep. padomes. Arī latvju strēlnieku bataljonus nodibinājās Latvju strēlnieku deputātu padome un izpildu komiteja («Iskolastrels»), kas 1917. gada 9.—11. aprīlī nolēma likvidēt bataljonu organizācijas komiteju un viņas funkcijas pati pārņēma. Iskolastrels izteica arī neuzticību valsts domniekiem J. Goldmanim un J. Zālītim. Lielnieciskie aģitatori, no kuriem visaktīvāko lomu spēlēja J. Daņiševiskis, pēc tam īsā laikā pilnīgi sagrāva latvju strēlnieku bataljonu organizāciju, seno kareivisko disciplīnu un nacionālo pienākuma apziņu. 1917. gada 30. maijā apvienotā

2) Ligoņu Jēkaba «Latvijas valsts dibināšana» 13. lpp.

Latviešu strēlnieku pulku deputātu padomē pieņēma J. Dapiševska lielinieckisko rezolūciju par koalīcijas valdības neatzīšanu, par valsts varas nodošanu strādnieku un kareivju padomēm, par brāļošanos frontē ar vācu kareivjiem, par visu zemju proletarietu apvienošanos pret kapitālistiem u. t. t. 30. maijā mūsu varonīgie strēlnieku pulki beidza eksistēt kā nacionāls karaspēks, tas pārgāja sociāldemokrātu partijas kreisā — lielinieckā spārna ricībā un palika krievu revolūcijas, labāki sakot, par krievu anarhijas ieroci. Še jāpiezīmē, ka latvju strēlnieki bija pirmie, kas spēra šo klūmīgo soli, jo XII. armija, kuŗā ietilpa latvju strēlnieku pulki, un viņas kareivju deputātu padome 29. maijā pieņēma gluži pretēju rezolūciju tai, kuŗu strēlnieku deputātu padome pieņēma 30. maijā, un proti: pabalstīt Pagaidu valdību, būt gataviem aktīvi aizstāvēties pret ārējo ienaidnieku, izbeigt brāļošanos frontē u. t. t. Bet Latv. Strēln. Dep. Padome un Izpildu komiteja nerēķinājās ar XII. armijas kareivju deputātu lēmumiem.

Šai vācu ģenerālštaba aģentu provokatoriskai darbībai, kuŗas sekas bija nenosvērto un politiski neattīstīto strēlnieku nākšana lielinieku varā, stājās pretīm latvju virsnieku lielākā daļa.

Lielākā daļa strēlnieku virsnieku sacēlās pret «Iskolastrela» kaitīgo darbību, jo pulkos jau pamazām sāka sagrūt elementārākā disciplīna, pulki zaudēja kaujas spēju, — bet virsnieki skaidri redzēja savā priekšā vēl neuzvārēto un ciņas gatavo ienaidnieku. Strēlnieku virsnieki redzēja, ka Leņina aģenti runā ar vācu ģenerālštaba muti, bet vācu armija pato laiku gatavojās un gaida izdevīgu momentu izšķirošai kaujai. Lielākais strīdus ābols strēlnieku un virsnieku starpā bija brāļošanās jautājums ar vāciešiem. Lielinieku aģenti iestāstīja strēlniekiem, ka vācu zaldāti negribot karot, viņi gribot mieru un neuzbrukšot revolūcionārai krievu armijai, bet ģenerāļi un buržuji gribot provocēt karu tālāk; tāda pat buržuistiska esot Pagaidu Valdība, tādēļ revolūci-

onārai armijai ar viņu neesot pa ceļam. Pēc šiem motīviem arī bija sastādīta rezolūcija, kuru pieņēma 30. maijā un pret kuru ar lielu sašutumu sacēlās latviešu pulku virsnieki. Piem. 1. brigades virsnieki, ierēdņi un ārsti, pēc šās rezolūcijas savu stāvokli deklarēja sekoši: «1. Latviešu Strēlnieku brigades virsnieku, ierēdņu un ārstu pilna sapulce, 1. jūnijā, apspriežot Apvien. Latv. Str. pulku Deputātu padomes 30. maijā pieņemto rezolūciju — atrod, ka: 1) rezolūcijā deklarēto ideju izvešana dzīvē nostādīs Latv. Strēln. pulkus tādā stāvoklī, kurš nesaskan ar Krievijas revolūcionārās demokrātijas principiem un tādēļ šķel revolūcionārās armijas un tautas spēku un vienību; 2) tekošais politiskais moments prasa pilnīgu atjaunotās Pagaidu valdības pabalstīšanu, jo tikai tādā gadījumā viņa būs spējīga nostiprināt iekāroto brīvību, noregulēt dzīvi valstī un spert enerģiskus soļus vispārējā miera noslēgšanai, bez aneksijām, un kontribūcijas, uz brīviem tautu pašnoteikšanās pamatiem. Kā garantija, Pagaidu Valdības darbībai tieši tādā virzienā, — var noderēt: demokrātijas priekšstāvju līdzdalība Pagaidu Valdībā un Viskrievijas revolūcionārās demokrātijas organizētais spēks.

Nemot vērā augšā teikto, sapulce vienbalsīgi noraida Apv. Latv. Str. Deputātu padomes lēmumu, 17. maija sēdē un nolemj griezties pie latviešu strēlniekiem ar uzacīnājumu dziļāki ieskatīties ne tikai savās interesēs, bet arī visas latviešu tautas interesēs un nenest šķelšanos revolūcionārās demokrātijas vidū un tādēļ attiecībā uz jautājumiem: par Pagaidu Valdību, aktīvo aizstāvēšanos, brāļošanos frontē — pievienoties XII. armijas Zaldātu deputātu lēmumiem, kuri pieņemti š. g. 16. maijā.» *)

Revolūcijas sabangotai stichei mūsu virsnieki nevarēja ar panākumiem stāties pretīm — strēlnieki palika lielinieku kalpībā un no sava kļūmīga ceļa

*) S. Staprāns «Caur Krievijas tumsu pie Latvijas saules» 6. — 17. lpp.

neatgriezās, neizdzēruši rūkto revolūcijas biķeri sausu.

Kāda ir mūsu strēlnieku nacionāli-politiskā nozīme?

Latviešu strēlnieku bataljoni, viņu spožās uzvāras pār vāciem pasaules kara laikā un tā nacionālā atmoda, kas radās ap mūsu pirmo nacionālo kara spēku, deva latvju tautai nevien jaunu sajūsmu un pasaules slavu, bet arī lielā mērā sagatavoja ceļu Latvijas republikas cīņām. Lielā loma, kas piekrita latvju strēlnieku bataljoniem mūsu valsts nodibināšanā, šī svarīgā notikuma priekšvakarā, pašlaik vēl nemaz nav novērtējama. Par šo pirmo latvju varoņības laikmetu, par mūsu nacionālās atdzimšanas ceļa sagatavotājiem un radītājiem, lems tikai vēsture. Pašlaik mēs varam tikai skatīt un apbrīnot latviešu strēlnieku laikmeta svarīgākos posmus un lielākos vilcienus, kas, par nožēlošanu, mūsu apziņā vēl pārāk mazi un nenovērtēti, salīdzinot ar viņu varoņdarbu patiesiem nopelniem. Vieni tādēļ, ka neizprot latvju strēlnieku trāģisko beigu cēlienu, otri tādēļ, ka nav bijuši klāt šo bataljonu organizēšanā, vadīšanā un cīņās, citi aiz parastās latviešu nevērības pret pašu tautas vēsturi un varoņu darbiem, pārāk kritiski skatās uz šo ievērojamāko laikmetu latvju nacionālā atsvabināšanā. Patiesībā tas ir un mūžam paliks par vienu no visievērojamākiem notikumiem Latvijas jaunākā laikmetā, pie kuŗa nāks paaudžu paaudzes mācīties dzīvot un krist par savas tautas brīvību.

Jau pati strēlnieku bataljonu organizēšana nāca kā nobriedusi latvju tautas stichiska prasība, kad krievu armija nebija spējīga nosargāt latvju zemi pret ienaidnieku. Mūsu strēlnieku bataljonu līdzdibinātājs J. Goldmanis to vairākkārt uzsvēris, ka viņš darījis tikai to, kas jau pats lauzies uz āru un kas bijis jādara tai momentā bez lielas gudrošanas. Ar latvju karavīru koncentrēšanu nacionālās kara spēka vienībās, pašu latviešu virsnieku vadībā un uz Latvijas teritorijas bija, apzinīgi vai neapzinīgi, dota latvju

tautai ģeniālākā nacionāli-politiskā doma. Lai kādus panākumus vai neveiksmes mūsu bataljoni būtu piedzīvojuši cīņās pret vāciešiem, ar šo nacionālā kara spēka radišanas faktu vien pietiek, lai mēs godbijīgi noliektu savas galvas viņu priekšā. Pēc gadu simteņu nacionālās nebrīvības, šausmīgā krievu reakcijas un militārās diktatūras laikā, no 1905. gada jau plaši pazīstamai revolūcionāru tautai — latviešiem, radīt savu nacionālu kara spēku, kaut arī sākumā mazu, tas ir darbs, kuŗu varēja veikt tikai latvieši. Ari paši krievu valsts un armijas vadoni pa daļai saprata šāda soļa nopietnību un precedenta bīstamību Krievijas valsts vienībai un lika dažādus šķēršļus bataljonu organizēšanā, pirms tos atļāva. Bet kad bataljoni bija nodibināti, iespaidīgas politiskas un militāras aprindas vēl neatlaidās un laiku pa laikam ar ķeizarienes Aleksandras starpniecību atgādināja caram: «neizmirsti latvju bataljonus!»

Latvju nacionālā kara spēka organizēšanās ideja tai laikā, kad latviešiem nebija pat šaurākās vietējās pašvaldības, dabūja konkrētu veidu. Ka tā bija laikā un dzīves izsaukta, to liecināja milzīgā sajūsma, ar kādu latvju kapeivji un virsnieki trauca no krievu kara spēka daļām uz saviem nacionāliem bataljoniem. Ar to mūsu bataljonu nozīme ieguva lielāku svaru — tie pieņēmas spēkā un deva tautai un viņas vadoņiem asu ieroci rokā. Ja latvju strēlnieku bataljonu lieta būtu apstājusies šai attīstības stāvoklī, ja mūsu tauta, teiksim, būtu izrādījusies vēl pietiekoši nesagatavota savam nacionālam kara spēkam, un tas kaujas spējās un citā ziņā stāvētu pat zemāku par krievu armiju, ari tad mēs ar vislielāko atzinību pieminētu viņu cīnītājus, vadonus un organizētājus. Ari tad latvju strēlnieku bataljoni būtu bijuši ieguvums latvju tautai, lielāks kā to daži domā, un viņu nozīme paliktu neapstridama. Tikai tas, kas nesaprot, kāda loma piekrīt nacionālam kara spēkam, kaut ari nepilnīgam un padotam svešai virspavēlniecībai, kas nezina, ka armija ir valstu grāvēja un jaunradītāja, valsts

un tautas neatkarības iesākums un gals, tikai tas nenovērtēs latvju strēlnieku bataljonu dibināšanas fakta lielo nozīmi Latvijas vēsturē.

Bet mūsu tautas attīstības stāvoklis par laimi bija tik augsts un mūsu karavīri tik noderīgi nacionālos pulkos, ka viņi izrādījās nesalīdzināmi labāki nevien par krievu armiju, bet arī labāki par priekšzīmīgiem vācu karēivjiem. Tie, vācu ķeizara vārdiem runājot, bija zvaigznes krievu armijā. Dzimtenes mīlestība, disciplīna, intelīģence, varonība, nacionālais lepnums u. t. t. viss tas cēla latvju karēivju slavu un daudzinaļa latviešu tautu visā pasaulē. Pirmiem nopelniem šie pievienojās latvju strēlnieku varoņu darbi kaujas laukā, kas piešķīra vēl lielāku lomu mūsu nacionālam karaspēkam. Latvju strēlniekiem jau bija lieli nopelni savas dzimtās zemes aizsargāšanā pret ienaidnieku un vācu pasaules varas laušanā. Tā tad latvju strēlnieku bataljoniem ir lieli nopelni pasaules kara laukā, kas palīdzēja sasniegt Sabiedroto uzvaru, un otrkārt nacionāli-politiskā ziņā, kā mūsu pirmam nacionālam karaspēkam. Latvju strēlnieku bataljoni bija Krievijas ziemeļrietumu armijas kodols, viņas cietākais pamats. Par mūsu strēlnieku pulkiem vācu armijas vadoņi teica, ka tie esot astoņas zvaigznes Krievijas armijā, bet ka tās tomēr drīz izdzīsīšot. Mūsu strēlnieku pulki bija Krievijas armijā labākā, kaujas spējīgākā daļa. Ne velti tagadējās krievu sarkanās armijas ģenerāļi izrēķinājuši, ka pret vienu latvieti vajagot likt piecus krievus!

Latvju strēlnieku patiesai lomai vajadzēja sākties pēc 1917. gada februāra revolūcijas, kad radās lielāka iespēja izkarot latvju tautai pašlemšanās tiesības. Un arī šie latvju bataljoni pirmā laikā stāvēja savu lielo nacionālo uzdevumu augstumā un kā vienu no pirmām prasībām minēja Latvijas valsts autonomiju. Bet neskaitāmi apstākļi bija par to, lai latvju strēlnieku pulki no tā attālinātos. Par savu galveno uzdevumu strēlnieki izraudzījās lielās Krievijas despotijas iznīcināšanu. Un arī šai laukā latvju strēl-

nieku pulku nozīme ir liela. Neteiksim, ka viņi bija tie, kas iznīcināja Krievijas lielvalsti, bet viņu nopelnus Krievijas politisko, militāro un saimniecisko spēku vājināšanā neviens nevar noliegt. Kādā mērā tie drupinājuši Krievijas lielvalsti un palīdzējuši iznīcināt krievu despotiju, tie netieši strādājuši arī par labu jaunām nacionālām valstīm. Raksturīgi arī, ka latvju strēlnieku uzvāras gājieni padomju Krievijā bijuši vērsti galvenām kārtām pret krievu monarkistu ģenerāļiem, turpretim pret jaunām valstīm viņi nav parādījuši ne mazāko daļu no tā cīņas spara, kā pret pirmiem. Arī padomju Latvijas laikā viņi nav cīnījušies pret mūsu nacionālo armiju ar to sajūsmas spēku, kas raksturīgs latvju strēlniekiem. No tā, zināms, nevar taisīt spriedumu, ko par latvju tautu un strēlniekiem nodevīs bijušais krievu revolūcijas vadonis Kerenskis, teikdams, ka latvieši apzinīgi cīnījušies par komunismu Krievijā, lai pa to laiku pašu zemē nodibinātu savu valsti. Še, saprotams, nav ne mazākā iepriekšējā aprēķina un politiskas viltības, bet neapzinīga, stichiska tautas masu kustības parādība, kas galu galā devusi lielus panākumus. Tādēļ pirms kaut ko pārmetam mūsu strēlnieku pēdējam cīņu posmam, nepieciešami apsvērt visus apstākļus un momentus, kas noveduši viņus pie šāda iznākuma. Mūsu strēlniekiem bija jāsadeg uz sociālās revolūcijas sārta svešās zemēs, lai līdz ar viņiem nesadegtu arī latvju zeme un valsts. Latvijas šausmiegie nacionālie, agrārie un citi sociālie apstākļi prasītu daudz asākas cīņas revolūcijas laikā, kā tas patiesībā mūsu zemē bija. Ja latvju strēlnieki šīs cīņas izkaŗoja svešās zemēs, tad tas mūsu valsts nodibināšanu tikai sekmēja.

Latvju strēlnieku lomu Krievijas revolūcijā varēs pilnīgi un objektīvi novērtēt tikai vēlāk, kad krievu revolūcija būs izgājusi visas stādijas un būs sevi piepildījusi līdz galam, kad «jaunā» Krievija vairs nebūs grūta mīkla, bet rokām taustāma lieta. Tagad vēl grūti spriest par latvju lomu padomju Krievijā, tik

pat grūti, cik grūti pateikt, kāda pozitīva loma vispāri piekritīs Krievijas komunismam uz šo valsti un visu pasauli. Pašlaik mēs redzam Krievijas revolūciju vēl nenobeigtu, un tie, kuri no viņas cieš, to uztever vienīgi no morālista viedokļa, kā patvarības cīņu pret likumību, kā despotiju pret tautas valdību.

No latvju strēlniekiem dažos momentos patiešām atkarājās lielinieku varas liktenis Krievijā. Tā tas bija pirmā laikā pēc Kerenska gāšanas, bet sevišķi pirms Brestas miera, kad krievu sarkanās armijas formēšana vēl nemaz nebija iesākta, un kad latvju strēlnieku pulki tiešām bija vienīgais militārais spēks, uz kā lielinieku valdība varēja atbalstīties. Latvju strēlnieku loma šais momentos, kad pretlielinieciskie elementi varēja viegli iegūt valsts varu, bija nesalīdzināmi lielāka par lomu, kāda viņiem piekrita, piemēram, 1919. gadā — Stučkas valdīšanas laikā. Neskatoties uz to, ka latvju komunistiem tad bija formēla augstākā vara Latvijā un pamazām noorganizēts valsts aparāts, viņi bija savā darbībā un eksistencē tikpat atkarīgi no Maskavas, kā gadu pirms tam Maskavas valdība bija atkarīga no viņiem. Līdz ar latvju strēlnieku pulku izformēšanu un izskaušanu, arī latvju komunistu vara Krievijā gāja redzami mazumā.

Ja latvju strēlniekiem būtu bijis vīrs ar plašāku skatu un varas kāri, viņš 1917. un 1918. gadā varēja viegli tikt par Krievijas Napoleonu. Šāda gara nebija aprobežotiem strēlnieku vadoņiem, ne Stučkam, nedz Daņiševskim, ne arī pulkvedim Vācietim. Un tas bija tas jaunākais viņiem un mūsu strēlniekiem. Uz viņu pleciem, uz viņu šķēpiem un asinīm pacēlās žīdu komisāru vara. Šo jūtamo trūkumu aizpildīja L. Bronšteins-Trockis, lai gan notikumu gaitā visas izredzes bija latvietim kļūt par Krievijas likteņa noteicēju. Bet mūsu strēlnieki bija tik «godīgi» un naivi, ka viņus žīdu komisāri varēja izmantot un pēc tam izmest kā izsūktu citronu.

Krievu publicisti un galvenie darbinieki no «balto ģenerāļu» armijām savos memuāros par cīņām pret komunistiem bieži piemin arī latviešu strēlniekus un komisārus. Pie visas viņu nelabvēlības pret latviešiem tie tomēr spiesti atzīt latviešu strēlnieku lielo disciplīnu, inteliģenci, varonību, organizāciju u. t. t. Viņi visi atzīst latvju strēlnieku kareivisko garu un to pārākumu par krievu zaldātiņiem un neinteliģentiem komisāriem. Daudzi no viņiem arī piemin latvju strēlnieku idejiskumu.

Pazīstamais krievu publicists Miļukovs izlaidis grāmatu «Krievija ceļa jūtīs», kurā iznākusi arī angļu («Russia to-day and to-morrow») un vācu (Russlands Zusammenbruch») valodā. Šinī grāmatā Miļukovs sīki apraksta lielniecisko Krieviju un starp citu sniedz ziņas par čekas (tagad G. P. U.) šausmu darbiem.

«Katrai čekas nodaļai bijuši savi iemīļotie spīdzināšanas paņēmieni. Harkovā skalpēti galvas kausi un vilkti no rokām «cimdi» (t. i. plēsta nost āda). Voronežā ieslodzītos un nāvei nolemtos sēdinājuši mucās, no ārpuses naglām sadzītās, kurās tad veltas turp-atpakaļ. Tanī pašā pilsētā notiesātiem iededzināta pierē piecstūrainā zvaigzne, bet garīdzniekiem likts galvā dzeloņdrāšu vaiņags. Caricinā un Kamīšinā ar zāģi zāģēti dzīviem cilvēkiem kauli. Poltavā un Kremenčugā ieslodzītie durti mietā. Jekaterinoslavā daudzi nosīsti akmeņiem. Odesā virsnieki dedzināti krāsnīs un saraustīti gabalos. Kijevā čekas upuri likti zārkos, kur mironi jau bijuši sapuvuši, tad ierakti zemē un pēc pusstundas atkal atrakti.»

Visa Krievijas revolūcijas gaita liecina, ka ar atsvabināšanos no materiālo un tiesisko apstākļu verdzības tauta vēl nevar tikt pie īstās garīgās brīvības. Tā māca, ka taisni šos jaunos apstākļus, kam vajadzēja dzemdēt jaunu renesansi, ļoti veikli un visplašākos sabiedriskos apmēros izlieto nolūkiem, kas ir pretēji sabiedrības sociālai un garīgai brīvībai. Notiek tas, ko jau 1906. gadā paredzēja

apdāvinātais franču politiķis un ministru prezidents Klemanso, atbildēdams Žoresam. Viņš teica: Cilvēka, kāds vajadzīgs nākotnes sabiedrības dibināšanai, vēl nav, kaut arī jūsu teorijas piepildītos. Jūs ķeraties taisni pie nākotnes nodibināšanas: mēs turpretim papriekšu izveidojam cilvēku, kurš atnesīs nākotni... Mēs nefabricējam cilvēku speciāli nākotnes sabiedriskai iekārtai; mēs viņu ņemam tādu, kāds tas iznācis no pirmatnējās alas, ar viņa zvēriskām un labām īpašībām, ar viņa egoismu un altruismu... Mēs viņu izglītojam, izdeldējam no tā ļaunu un stiprinam labās īpašības, mēs viņu atsvabinām un vedam uz augstākās taisnības ceļa... Bez demokrātijas izglītošanas viņas sociālā atsvabināšana ir tukša skaņa. Viņa varētu uz vienu dienu sagrābt varu savās rokās un redzētu drīz sevi nosviestu bezdibenī; visas mūsu reformas būtu vēltīgas, ja mums neizdotos pacelt, attīstīt cilvēku, ieaudzēt viņā demokrātiskas jūtas.»

Šie ģeniālie pareģojumi jau pilnīgi piepildījušies krievu revolūcijā. Revolūcijas darbinieki gan prasīja, cik augsta ir valsts ekonomiskā attīstība, cik tur stipras strādnieku organizācijas, bet neprasija pašu galveno: cik augsts tur tautas tikumības un garīgais stāvoklis, vai sociāli atsvabinātā tauta ir galīgi sagatavota taisnīgiem sadzīves prasījumiem. Bet atbildei vajadzēja skanēt šādi: tauta, kuŗa neprot ne lasīt, kuŗa visu laiku ir mērcēta alkoholā un likusi zem despotijas pātagas, tā tauta nevar sev labu sociālismu radīt.

Spēkā paliek atziņa, ka sabiedrības audzināšanai jānāk ne pēc jaunas iekārtas nodibināšanas, bet pirms, tās, ka valsts sociālā, tiesiskā un kultūrēlā nākotne atkarājas pirmā kārtā no mūsu garīgās attīstības līmeņa. Un ka tāpēc tai piegriežama liela, sevišķi liela vērība.

Un kaut arī jums būtu to augsto tikumisko, politisko un sociālo ideālu, kas trūkst krievu revolūcijai, kaut ekonomiskā iekārta stāvētu uz augsta pakāpiena,

ja tautai nebūs morāles, tie sašķīdīs pret viņas zemā gara līmeni. Gars nāk pirmais. Jaunatnei vajaga censties ētiski pāraugt vecās paaudzes. Tikai tā domājams progress.

Stipri lielā loma, kāda latvju strēlniekiem piekrita komunistu revolūcijā, izskaidrojama ar daudziem faktoriem. Vispirms, militāri nepārspējamus latvju strēlnieku pulkus viņi saņēma veselus kā kukuli jau pirms oktobra revolūcijas. Otrkārt, latvju organizātoru talants arī viņiem ir nenoliedzams, kas sevišķi izcēlās krievu proletārisko padibeņu priekšā, tāpat viņu lielākā inteliģence un enerģija. Bet viss tas tomēr nevar izskaidrot latvju komunistu lomu Krievijas revolūcijā. Kādēļ — mēs prasam, 1905. gadā latvieši spēlēja pirmo vijoli revolūcijas koncertā? Jo tad mums nebija ne revolūcionāro strēlnieku pulku, nedz citu ārkārtīgu apstākļu, kas veicināja latvju «revolūcionārā talanta» panākumus.

Pagājušā gadu simtenī Vakareiropā nenotika nevienas revolūcijas, kuŗās poļu revolūcionāri nespēlētu tikpat ārkārtīgas lomas, kādas XX. gadu simteņa Krievijas revolūcijās spēlēja latviešu revolūcionāri. Ko tas nozīmē? Vienīgi to, ka nacionāli visapspiestākās tautas, kuŗas vēl nav zaudējušas ticību savu tautu nacionālai atdzimšanai, ar savu revolūcionāro sparū atriebjas valdošām varām. Jo lielāka nacionālā apspiestība valdīs Eiropā pēc pasaules kara, jo vairāk degvielas krāsies viņas apakšzemes pagrabos, kuŗas eksplodēs netikvien nacionālo revolūciju formās, bet visdažādākos veidos, kā tas tagad notiek Krievijā. Grūti teikt, vai parlamentārisma un evolūcijas zeme Anglija tik drīzi piedzīvos revolūcionārus satricinājumus, vai ne. Bet tas gan ir nenoliedzami: ja Anglijā kādreiz būs revolūcija, tad viņā īri spēlēs trīs reiz lielāku lomu, nekā poļi pagājušā gadu simteņa un latvieši Krievijas revolūcijā. Lielo masu kustību un satricinājumu nacionālā (kaut arī neapzinīgā) daba līdz šim nav pietiekoši novērtēta, bet gan ignorēta. Šī neapzinīgā nacionā-

lās apspiestības izsauktā stiche, kas veicina revolūcionārās kustības un lej taīs jaunas degvielas, ir nenoliedzama un acīmredzama katram, kas sekojis internacionālo valstu revolūciju gaitām. Tādēļ pat Eiropas valstu iekšējais sociālais miers nav domājams zemēs, kur ir apspiestas tautas, nemaz nerunājot par nacionālo, politisko mieru, kas tādos apstākļos nav nemaz iespējams.

Latvijā bijusi vienlīdz liela nacionālā un sociālā apspiestība. Tādēļ mūsu zeme devusi tik daudz revolūcionāru, kā neviena cita no Krievijas bijušām tautām. Mēs skatāmies uz latvju lielinieckiskiem strēlniekiem kā uz pēdējo revolūcionāru-nihilistu paudzi, kuŗu radījuši mūsu zemes šausmīgie agrār- un nacionālās apspiestības apstākļi. Tie ir pēdējie upuri, ar kuŗiem reizē sadeg Latvijas nacionālā un sociālā netaisnība. Pēc nacionālās verdzības un netaisnās sociālās (agrār) iekārtas likvidēšanas, mūsu zeme vairs nedos degvielas revolūciju ugunīm, ja tikai krievu un vācu jūga vietā mēs neuzņemam žīdu kundzību, kas valda taīs zemēs, kur glēva valdība, korupcija un vienaldzīga sabiedrība.

Latvju tauta bēgļu gaitās.

«Bēgļi bija iedzīvotāji, kas kara laikā atstājuši savas dzīves vietas kara darbības joslā un devušies valsts iekšienē vai sabiedrotā valstī. Pasaules karā šī parādība notika katastrofiskos apmēros. No bijušās Krievijas rietumu apgabaliem izbēga miljoniem iedzīvotāju, sevišķi latvieši, leiši, poļi, baltkrievi, mazkrievi. Rietumu un Dienvidēiropā dzimteni atstāja beļģi, serbi, melnkalnieši, rumēņi u. t. t. Krievu valdība izraidīja iedzīvotājus no ienaidniekam atdodamiem apgabaliem piespiedu kārtā, jo sveštautiešus turēja aizdomās separātismā un spiegošanā; karaspēks rekvizēja lopus, labību, produktus, lai tie nepaliktu ienaidniekam. Visvairāk bēgļu atstāja dzimteni 1915. g. pavasarī un vasarā, kad krievu ar-

mija atkāpās no Vislas, rietumu cietokšņu līnijas un Kurzemes.

Pārmērīgi plašā bēgšana no savas dzimtās zemes bija liela kļūda, ko vēlāk daudziem tūkstošiem vajadzēja svešumā rūkti nožēlot. Ja latvieši nebūtu gribējuši atstāt savu zemi, tad viņus ar varu nebūtu varējuši dabūt svešumā arī administrācija un kara priekšniecība. Atstāt savu zemi un doties ērkšķainās bēgļu gaitās plaši ieteica arī daži latviešu preses orgāni, pārspilēdami varmācības, kuŗas it kā vācu armija pastrādādot ieņemtās zemēs. Tā bija no viņu puses politiska kļūda, jo vāciešiem taisni vietējie iedzīvotāji bija nevēlami. Tukšo Kurzemi viņiem būtu bijis daudz vieglāk kolonizēt, nekā apdzīvotu. Ne velti kādā sapulcē okupācijas laikā kāds vācu patriots ieteica neļaut latviešu bēgļiem pēc kara vaīrs atgriezties dzimtenē. Šo kļūdu gan laikrakstu redaktori vēlāk centās izlabot, rakstīdami, lai bez apdoma nebēg, bet tad jau bija sen par vēlu — visi, kam daudz maz bija izdevība bēgt, jau bija savu dzimto zemi atstājuši. Daudzi desmiti tūkstoši latviešu tad arī svešumā aizgāja bojā — bez līdzekļiem un krievu valodas neprazdami viņi mira trūkumā, slimībās un salā. Sevišķi daudz bēgļu bērnu tā aizgāja bojā. Šo kļūdu tik plašos apmēros neizdarīja neviena cita tauta Krievijā — tās pēc iespējas centās palikt savā zemē, kaut arī okupācijas režīms bija grūts un arī bads vai trūkums bija izplātīta parādība.

Sākumā bēgļiem palīdzību sniedza vienīgi nacionālās, vēlāk arī dažas plašākas organizācijas, p. p. Viskrievijas pilsētu savienība, zemstu savienība, Tatjanas komiteja u. c. No 1915. g. vasaras zem sabiedriskās domas spiediena bēgļu apgādāšanas organizācijas sāka pabalstīt krievu valdība caur sevišķu padomi pie iekšlietu ministrijas. 1916. g. valdība izdeva bēgļu apgādāšanai ap 200 milj. rubl., t. i. 65—70% no visiem šim nolūkam izdotiem līdzekļiem. Bēgļu atgriešanās sākās pēc Brestas miera līguma un turpinājās 1919.—1921. g.

Bēgšanas iemesli: Aprinķu priekšnieku paziņojums (Tukuma apr. 28. jūnijā 1915.), ka krievu karaspēkam atkāpjoties, pēc sevišķa rikojuma saņemšanas, visi sējas un kartupeļu lauki, ja tos nevar nokopt un aizvest, jāiznīcina; pārtiku iedzīvotājiem atstās tikai vienam mēnesim, lopi jānodod rekvizīcijas komisijām; vīriešiem no 18—45 g. jāatstāj dzimtene, citādi viņus mobilizēs darba komandās. Šāds rikojums draudēja iedzīvotājiem ar badu, mātēm, bērniem, sievietēm un vecākiem cilvēkiem atņēma apgādniekus un aizstāvjus. kāpēc arī tiem nebija iespējams palikt dzimtenē. Gubernatora rikojums, ka bēgot jāvirzās «uz rītu pusi» un ejot «platā frontē» jāiznīcina sējas lauki. Bailes no vācu armijas varas darbiem, par ko daudz rakstīja krievu un daži latviešu laikraksti jau no 1914. g. Latviešu vēlēšanās nepalikt vēsturisko ienaidnieku neaprobežotā varā. Atsevišķas karaspēka daļas iedzīvotājus izraidīja ar varu un mājas aizdedzināja. Pirmie latviešu bēgļi atstāja Bausku 17. aprīlī 1915., kad aiz Mūsas upes parādījās vācu jātnieku izlūki. Šie bēgļi pēc dažām dienām atgriezās. No Liepājas un apkārtnes latvieši sāka bēgt 21. aprīlī. Aizputes, Valtaiķu, Skrundas virzienā. Ari Priekules, Embūtes, Nigrandes u. c. Aizputes aprinķa pagastu iedzīvotāji devās ceļā aprīļa beigās. Liepājas un Aizputes aprinķu bēgļu lielākā tiesa apmetās Valtaiķu, Laidu un Skrundas mežos, nogaidīdami, vai stāvoklis frontē negrozīsies. Vācu jātnieki jau 25. aprīlī ieņēma Kuldīgu un no turienes devās uz Aizputi. Lielu bēgļu skaitu Lejaskurzemē vācu karaspēks apgāja ar likumu pa jūrmalas ceļiem un tie palika dzimtenē. Lielie bēgļu plūdi sākās jūlija pirmās dienās, kad vācu karaspēks bez krievu pretošanās strauji ieņēma Kurzemi no dienvidiem, rietumiem un ziemeļiem. 2. jūlijā tauta devās ceļā ar visiem lopiem no Pampajiem, Ezeres, Auces un no Talsu, Kandavas, Tukuma, Dobeles apgabala. Vienā laikā izcēlās Kurzemes dienvidos, vidienē un ziemeļos neaprstā-

mas izceļošanas jukas. 5. jūlijā sāka plūst gar Bausku austrumu virzienā nepārtraukta cilvēku, vezumu un lopu straume pa ceļu un blakus pa laukiem un mežiem. Otra straume no Kurzemes vidienes plūda Rīgas virzienā; trešā pa Tukuma—Rīgas ceļu.

Gubernātors un augstākās administrācijas iestādes jau 1915. jūnija beigās atstāja Jelgavu. Neviena iestāde nerūpējās par bēgļu izceļošanas kārtību, par tiltiem, pārtiku, ūdeni, ārstu un veterināra palīdzību. Ceļā jau bija un nekārtībā virzījās uz austrumiem 300—400.000 bēgļu un vairāki miljoni liellopu, avju un cūku. Liellopi slimoja ar mutes un nagu sērgu; gar ceļmalām gulēja cūku, aitu un liellopu maitas. Kažaspēks, pretīm nākot vai atkāpjoties, izklidināja ganāmpulkus un samina daudz sīko lopu. Bēgļu ceļam tālu abās pusēs lauki bija noēsti un nomīti, lopiem trūka barības un tie paklīda mežos lieliem bariem. Ceļmalās un mežos palika slimie bēgļi un sirmgalvjī, kas vairs nevarēja tālāk iet. Krustceļos bija ārkārtīga drūzmēšanās, lūza rati, atskanēja cilvēku kliegšana, vaimanas, raudas, noklīdušu bērnu brēkšana. Vietām, vācu armijai tuvojoties vai izplatoties baumām, bēgļus pārņēma panika, un tie neprātīgi traucās uz priekšu, izkrāvuši vezumus un atstādami mantas un lopus. Gadījās arī, ka bēgļi nokļuva krusta ugunīs. Pie Jaunjelgavas un Jēkabpils pirmie bēgļi nonāca pie Daugavas, kur varēja tikt pāri pa vienu pašu plostu, kādēļ notika neapraķstāma drūzmēšanās. Pie Jaunjelgavas gaidīja uz pārceļšanu ap 20 verstu garā bēgļu rinda. Izcēlās liels maizes un ūdens bads. Sākot ar Lejaskurzemes bēgļu ierašanos Rīgā 1915. g. aprīļa beigās un maija sākumā, pie latvju palīdzības komitejas Rīgā nodibinājās Bēgļu apgādāšanas nodaļa. Bēgļiem Vidzemē ieplūstot, Rīgas nodaļa dibināja Vidzemē apakšnodaļas un pagastu komitejas. Daugavas labā krastā reti bēgļi saņēma maizi un zupu komandantu, pilsētu un zemstu savienības ēdināšanas punktos. Bēgļu straume plūda caur Vidzemi un Latgali Krie-

vijā, kur latviešu bēgļi sadūrās ar Polijas un Lietuvas bēgļiem un izsūtāmiem vācu kolonistiem. Dažos ceļu mezglos sadrūzmējās simtiem tūkstošu cilvēku, izcēlās un izplatījās lipīgas sērgas. Lielās pilsētās bēgļus neielaida, tur iespiedās tikai manīgākie un tā drīzāk sasniedza palīdzību. Latviešus ceļā vairāk reizes noturēja pat par vācu kolonistiem, ievirzīja viņu straumē un sūtīja uz Turgājas, Sibīrijas u. c. austrumu apgabaliem. Par bēgļu apgādāšanu un novietošanu pirmie sāka rūpēties latviešu sabiedriskie darbinieki un tā kļuva par lielu nacionālu darbu.

Bēgļu kongress. 12. augustā 1915. g. Maskavā apvienotā pilsētu un zemstu savienību sēdē noskaidrojās, ka krievu valdības iestādes virza bēgļus pāri Urāliem uz Sibīriju. Tāpēc Bēgļu apgādāšanas komiteja pie Maskavas latviešu biedrības nolēma sasaukt latviešu kongresu un dibināt latviešu Centrālkomiteju. Kongress sanāca 30. augustā Pēterburgā Podoļskas ielā 2, Āboltiņa tirdzniecības skolā. Bija ieradušies 128 delegāti no 83 iestādēm, kas sniedza tuvākas ziņas par bēgļu nomešanās vietām un viņu postu. Kongress ilga 2 dienas un nolēma aizrādīt Latvijas iedzīvotājiem, sevišķi veciem, turpmāk pārsteidzīgi neatstāt dzimteni, tas jādara tikai karadienestam derīgiem vīriešiem un jaunavām; nolēma arī, ka labāku dzīves apstākļu dēļ un drīzākas atgriešanās nolūkā latviešu bēgļi sūtāmi uz vāciešu neieņemto Baltijas daļu un Latgali, vai Latvijai tuvākiem apgabaliem, bet nekādā ziņā uz Krievijas ziemeļ-austrumu gubernām un Sibīriju. Kongress ievēlēja Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomiteju.

Bēgļu Apgādāšanas Centrālkomiteja pastāvēja Pēterburgā no 1915. g. augusta līdz 1918. g. janvārim. Centrālkomitejas locekļi: valstsdomnieki J. Zālītis un J. Goldmanis un organizāciju priekšstāvji: no Bēgļu apgādāšanas nodaļas pie Latviešu palīdzības komitejas Rīgā V. Olavs, A. Priedītis un

A. Bergs; no Kurzemes J. Čakste, J. Seskovs, J. Brūmelis; no Vidzemes V. Skubiņš, V. Maldonis, M. Antons; no Latgales dekāns Rancāns, F. Ķemps; no Maskavas P. Zālītis, Kr. Bachmanis, no Pēterburgas K. Zariņš, 3 no Iekšlietu departamenta un kooptētie A. Butuls, Fr. Grosvalds, J. Everts; bez tam Fr. Vesmanis budžeta nodaļas, A. Sīmanis juridiskās nodaļas vadītājs, darbvedis J. Ķēmanis. Par priekšsēdētāju ievēlēja V. Olavu, viņa vietniekiem J. Čaksti un A. Bergu. Centrālkomitejas mērķis bija apvienot latviešu bēgļu organizācijas darbību, dibināt jaunas organizācijas bēgļu kustības ceļos, veicināt sakarus ar valdības iestādēm un bēgļu starpā, atrast līdzekļus bēgļu apgādāšanai. Ar privātiem ziedojumiem un pirmo krievu valdības 300.000 rubļu pabalstu Centrālkomiteja varēja sākt mazināt bēgļu lielo trūkumu un postu. Centrālkomiteja dibināja ciešus sakarus starp bēgļiem, viņu organizācijām un latviešu kolonijām, un izvērtās par visu latviešu kopējās domas un rīcības centru, no kā vietējās organizācijas saņēma norādījumus un līdzekļus nevien statūtos paredzētiem mērķiem, bet daudz plašākai darbībai. Centrālkomitejā ietilpa ap 260 organizāciju un aģentūras visās Krievijas malās. Par Centrālkomitejas darbības apmēriem var spriest pēc rēķinu bilancēm, kas uzrāda 1. janvārī 1916. g. 1.750.247 rubļu, 1. janvārī 1917. g. 14.871.503 rubļu. Bez bēgļu novietošanas un uzturēšanas, Centrālkomiteja noorganizēja centrā un lielāko pilsētu komitejās juridiskus birojus, kas palīdzēja bēgļiem nokārtot dokumentus un kara zaudējumu un rekvizīciju prasību pieteikumus; liela nozīme bija apliecībām par tautību, jo latviešu bēgļus bieži sajauca ar vāciešiem, pret kuriem krievi izturējās ļoti naidīgi. Centrālkomiteja arī izprasīja no valdības summas aizdevumiem kara izpostītiem bēgļiem uz nākošās atlīdzības rēķina. Plaši bija nostādīta bēgļu sazināšanās lieta. Centrālkomiteja izdeva sevišķu ziņojumu, kur iespieda informāciju visām komitejām un organizācijām un adrešu grāmatu.

Ar valsts domnieka J. Zāliša gādību no Tatjanas komitejas izdabāja skolu, patversmju un internāta uzturēšanai tik daudz līdzekļu, ka gandrīz nevienš bērns lielākos centros nepalika bez skolas izglītības. Lai dotu darbu bēgļiem un trūcīgos apgādātu ar apģērbu un apaviem, Pēterburgā, Rīgā, Maskavā, Jaroslavā u. c. ierīkoja plašas šūšanu un apavu darbnīcas. Centrālkomitejas nozīme latviešu tautas un valsts vēsturē ir liela: visgrūtākā brīdī tā organizēja izkaisītās tautas spēkus pašpalīdzībā un pašdarbībā. Centrālkomiteja bija pirmā nopietnā skola mūsu intelīģencei plašākam valstiskam darbam. Praktiskā darbā un statūtu robežās Centrālkomiteja bija apolitiska, bet viņas idejiskais iespaids un faktiskā darbība atstāja redzamas sekas visās latviešu nacionālās politiskās virziena līnijās. Līdz ar Centrālkomitejas nodibināšanos valstsdomnieki J. Zālītis un J. Goldmanis strādāja ciešā kontaktā ar Centrālkomitejas valdi un katra viņu uzstāšanās valstsdomnē, katrs likumprojekts un ierosinājums tika iepriekš pārspriests kopā ar valdi un pieaicinātiem delegātiem. Baltijas un Latgales latviešu apvienošanās un latviešu Pagaidu Nacionālās Padomes dibināšanas ideja izauga Centrālkomitejā un pilnīgi pareizi Centrālkomiteju var saukt par pirmo latviešu parlamentu. Pēc oktobra revolūcijas Krievijā, lielinieku vara decembrī 1917. g. pārtrauca Centrālkomitejas darbību, atņēma palikušos līdzekļus un mantu, tamdēļ janvarī 1918. g. Centrālkomiteja nolēma darbību izbeigt.

Vācu valdības izdarītā tautas skaitīšanā Kurzemē 30. septembrī 1915. g. saskaitīti 230.000 iedzīvotāju (800.000 priekš kara). Šai skaitā ir žīdi, kas pēc vācu ziņām nebija izraidīti no ātri ieņemtām Lejaskurzemes pilsētām, kā arī jauni ienācēji, kas pēc Kurzemes okupēšanas 1915. g. tur apmetās uz pastāvīgu dzīvi. Tā tad no Kurzemes bija izbēguši vairāk par 570.000 iedzīvotāju, no tiem latvieši ap 500.000 (priekš kara Kurzemē bija 600.000 latviešu,

ieb 75% no iedzīvotājiem). 1916. g. augustā Latvijas bēgļu apgādāšanas Centrālkomitejas priekšnieks Vilis Olavs ziņoja, ka ap 760.000 latviešu kara apstākļu dēļ mainījuši dzīves vietu.

Pavisam reģistrētu bēgļu 297.823. No tiem bērnu dažādos kopdzīvokļos 5136; bērnu skolas gados 43.571; bērnu skaits, kas skolas apmeklē 18.700. Apmēram puse latviešu bēgļu, kas pabalstu nesaņēma, kā arī dažādu evakuētu fabriku strādnieki nav reģistrēti un viņu skaits nav zināms. Latviešu bēgļu skaits vēl lielā mērā pavairojās pēc Rīgas krišanas, kad arī daļa Rīgas un Vidzemes latviešu bēga uz Krieviju.

Viens no vissvarīgākiem bēgļu dzīves jautājumiem bija sazināšanās savā starpā, ar karavīriem un ienaidnieka ieņemtiem apgabaliem, jo garīgā satiksme ar īstniekiem visvairāk morāliiski stiprināja izkaisītos latvjus. Tāmdēļ bēgļu apgādāšanas Centrālkomiteja un citas organizācijas pielika visas pūles, lai to noorganizētu. Dānijas Sarkanā krusta krievu nodaļa bija uzņēmusies sarakstīšanās starpniecību un caur Berlīnes biroju nosūtīja jautājumus uz vācu ieņemtiem apgabaliem, kā arī no turienes saņēma atbildes paziņošanai uz Krieviju. Nodibinājās latviešu bēgļu sazināšanās centrālbirojs Cēsis un Baltijas latviešu bēgļu apgādāšanas komitejas Rīgas sazināšanās birojs. Centrālkomitejas valdes loceklis Kr. Bachmanis 1916. g. maijā brauca uz Štokholmu noorganizēt ar Štokholmas latviešu palīdzību sazināšanos ar okupēto apgabalu iedzīvotājiem. Nodibinājās latviešu sekcija pie krievu komitejas Štokholmā, caur kuru Centrālkomiteja sūtīja uz Kurzemi no bēgļiem un latviešu karavīriem saņemtās vēstules, tāpat aizsūtīja pēc piederības no Štokholmas saņemtās atbildes. Pati Centrālkomiteja savā Ziņojumā ievadīja sistemātisku bēgļu sazināšanos pēc tekošas numerācijas. Ziņojumā pavisam bija iespiestas 16.199 meklējamo adreses. Atrasto skaits dažu mēnesi līdzinājās 45—51% no meklējamiem.

1915./16. darbības gadā centrālbirojam bija ienākuši 52.607 pieprasījumi, no tiem 16.030 (30,5%) izsniegtas pieprasītās adreses.

Latviešu skolotāji Maskavā jau jūlijā 1915. g. sāka rūpēties par bēgļu skolu atvēršanu. Bēgļu bērni Vidzemē apmeklēja vietējās pagasta skolas. No 1915. g. septembra visu bēgļu izglītības jautājumu pārzināja Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja un ar to saziņā citas lielākās bēgļu organizācijas. Par visu tautību bēgļu skolām gādāja arī tā saucamā Tatjanas komiteja, kas latviešu skolām jau 1915. g. iecēla sevišķu kuratoru valsts domnieku J. Zālīti. 6. martā 1916. g. Maskavā sasauktā skolu un izglītības darbinieku sapulcē noklausījās ziņojumus par bēgļu skolu stāvokli dažādās Krievijas malās. Jau bēgļu laikmeta sākumā latvieši bija sapratuši, ka blakus gādībai par bēgļu bērnu pajumti, uzturu un drēbēm, jā rūpējās arī par izglītību un audzināšanu pašu latviešu vadītās skolās. Tādēļ par skolām gādāja visur, pat Ūfā, Čelābinskā un Sibīrijā. Sākumā līdzekļus ziedoja paši latvieši, vēlāk nodibinājās sevišķa kārtība valsts līdzekļu saņemšanai. Bēgļu skolas bija iedalītas 4 grupās: a) pirmmācības skolās, b) pirmmācības skolās — patversmēs, c) bērnu dārzos un patversmēs un d) vidusskolās. Pirmmācības skolās 1. decembrī 1916. bija 184 klases un 313 nodaļas ar 287 skolotājiem un 9652 skolēniem (5018 zēniem, 4634 meitenēm), caurmērā 34 uz 1 skolotāju. Maskavas latviešu Kultūras birojs izstrādāja jaunu pamatskolu programmu, pagarināt mācības laiku no 3 ziemām uz 4 gadiem, programmas principus apsprieda un pieņēma skolotāju un izglītības darbinieku konference. Mācības pasniedza latviešu tautības bērniem pēcpusdienās, kad vietējo skolu telpas kļuva svabadas, bet irētās telpās priekš- un pēcpusdienās. Apstākļi spieda nodibināt skolai patversmes. Daudziem bēgļu bērniem pat Sibīrijā nebija apavu, un skolās-patversmēs tie uzturējās basām kājām. 1. decembrī 1916. g. skolās — pa-

tversmēs bija 66 klases ar 123 nodaļām, 82 skolotājiem un 2674 skolēniem (1441 zēni, 1233 meitenes), kas patversmēs dabūja pilnu uzturu, skolu, mācības līdzekļus un apģērbu. Bez tam vēl pastāvēja bērnu dārzi-siles. Šais bēgļu skolās visus priekšmetus mācīja mātes valodā. Vidusskolās un augstskolās ievietoja latviešu bēgļu bērnus ar Centrālkomitejas gādību bez maksas vai ar t. s. Tatjanas komitejas pabalstu. Skolotāju materiālais stāvoklis bēgļu skolās bija grūts. Budžetus organizācijas sastādīja ar lielu taupību. Skolu darbinieki izrādīja lielu gatavību kalpot savai tautai grūtā svešniecības laikmetā, un daudzi strādāja bez maksas vai par niecīgu at-līdzību.

Bēgļi atgriezās no Krievijas galvenā kārtā pirmos 2—3 gados pēc Latvijas un S. P. R. S miera līguma noslēgšanas. Saskaņā ar miera līguma 8. pantu, pilsoņiem, kas cēlušies no Latvijas, bet vēl uzturējās Krievijā, bija tiesības 2 g. laikā (Sibīrijā un Kaukāzā faktiski nedaudz ilgāk) optēt Latvijas pa-valstniecību un izbraukt atpakaļ uz dzimteni. Sakarā ar kara darbības izbeigšanos Rietumreiopā, Latvija atgriezās arī pasaules karā sagūstītie latviešu karavīri (galvenā kārtā no Vācijas un Austrijas). Daudzi bēgļi nevarēdami sagaidīt savu rindu, ieradās Latvijā nelegāli.

1914.—1921. g. ārpus Latvijas Krievijā iznāca šādi laikraksti, kas apkalpoja bēgļu garīgās vajadzības: «Atvase» Čarkovā (1918.—19.), «Baltija» Petrogradā (1916.—17.), «Brīvā Latvija» Vladivostokā (1919.), «Brīvais Latvis» Omskā un Krasnojarskā (1919.—1920.), «Dz i m t e n e s A t b a l s s» Maskavā (1915.—18.), «Dzimtenes Vēstnesis» Pleskavā (1915.—17.), «Jaunās Dienas Lapas» Petrogradā (1915.—18.), «Jaunās Pēterpils Avīzes» Petrogradā (1915.—16.), «Latviešu Balss» Odesā (1919.), «Nevas Viļņi» Petrogradā (1914. — 15.), «Sociāldemokrats» Maskavā (1917.—18.).

Bēgļu reevakuācijas biedrību nodibināja bēgļu atgriešanās veicināšanai. Tā attīstīja plašu darbību, sniedzot bēgļiem materiālu un morālisku palīdzību; izdeva vairākas informatīva rakstūra brošūras, kurās iepazīstināja bēgļus ar stāvokli Latvijā. Biedrībai bija nodaļas Ventspilī, Bauskā, Talsos, Liepājā un Jelgavā. Biedrība sniegusi naudas pabalstu 39.315 bēgļiem, produktus 19,094, apavus 727, apģērbus 2565, skolas grāmatas 6507 bēgļiem, kopā par Ls 236.900.

Krievijas 1917. gada februāra revolūcija.

Krievijas armijas zaudējumi vācu frontē bija lieli. Vācu karaspēks bija ieņēmis Kurzemi, Poliju un daļu Ukraines. Vairāki miljoni Krievijas kara vīru bija krituši, ievainoti un saņemti, gūstā, nemaz nerunājot par zaudējumiem municijā, kas nāca iekārotāju rokās. Krievijas armijas neveiksmēm, ziņāms, bija savi objektīvi cēloņi, kā nekultūrēlo krievu kareivju nepietiekošā militārā sagatavošana, sliktie transporta apstākļi un citi. Bet viens no galveniem cēloņiem bija politiski satrunējusi armijas aizmugure. Galma kliķe ar carieni un izvirtušo Rasputjinu priekšgalā dezorganizēja visu Krievijas politisko dzīvi. Kā jau redzējām, kara ministrs Sučomļinovs pat rīkojās vieglprātīgi-nodevīgi, atteikdams pieņemt franču piedāvātos ieročus. Arī Krievijas ministru prezidenti un citi ministri kara laikā bija vājas personības, vecuma nespēka nomākti, kuri nesaprata politisko stāvokli un lielo atbildību, kas uz viņiem gulās. Valsts domi un sabiedriskās organizācijas cars zem Rasputjina un carienes iespaida ignorēja. Nemiers sabiedrībā auga, arī Sabiedrotie skatījās uz Krieviju ar neuzticību. Reizu reizēm gāja baumas par Krievijas separāto mieru ar Vāciju, par carienes nodevību. Gaisā jau manija

negaisa tuvošanos. To varēja novērst cars, ja tas būtu piekāpies Valsts domes un sabiedrisko organizāciju priekšā. Bet viņš to nedarija. Tad nāca neizbēgamais — 1917. gada februāra revolūcija. Caru Nikolaju II. nogāza no troņa un nodibinājās Pagaidu valdība un Strādnieku un kareivju deputātu padomes.

Aplami domāt, it kā krievu 1917. gada revolūciju latvieši būtu saņēmuši politiski sagatavojušies. Taisni otrādi — revolūcija mūsu tautu un viņas politisko inteligenci pārsteidza nesagatavotus. Par to nav jābrīnās, ja ņemam vērā laikmetu pirms revolūcijas. Latvju tautai jau gadu desmitiem trūka nopietnas politiskās vadības, kas sevišķi jūtams bija laikmetā starp 1905. un 1917. gada revolūcijām. Par nopietnu politisku vadību nevarēja saukt ne mūsu valsts domniekus, ne bez politiska talanta vadītos laikrakstus, nedz apolitiskās kultūras biedrības. Politiskās vadības mums vienkārši trūka. Tie, kas rikojās latviešu tautas vārdā gribēja tautai tikai labu, viņi bija patrioti un ideālisti, bet viņiem trūka plašāka un tālāka politiska skata nākotnē, politiķu talanta un laikmeta uzdevumu izpratnes. Viņi bija labi cilvēki, bet vāji domātāji. Viņi nekā nevadīja, neko nenosprauda, ne uz ko neierosināja, viņus straume nesa kā skaidas uz leju. Mēs atradāmies politiskās pagrīšanas stāvoklī.

Tā latvju politiskā nevarība parādījās nevien pasaules kara laikā, bet arī 1917. gada revolūcijas sākumā.

Pasaules kara pirmajā laikā latvju tautā gan uzliesmoja cīņas sajūsma pret vāciešiem, bet savas atsevišķās intereses pret Krieviju neizpaudās tādā mērā, kā citās karā ierautās tautās. Jau pati lielā bēgšana no savas zemes neliecināja par mūsu tautas politisko gatavību kara laikā. Arī latvju inteligenci karš pārsteidza vēl nacionāli nesagatavotu. Vēlāk, kad pirmais kara skurbums pamazām izzuda, tautas sāka

reālāki skatīties uz pasaules lieliem notikumiem un mācīties gūt no tiem sev labumus. Lielākais politiskās dzīves trūkums bēgļu laikā mūsu sabiedrībā bija tas pats oportunisms, kas valdīja jau pirms kara un pagājušā gadu simteņa pēdējos gadu desmitos. Mūsu pilsonība neuzturēja vairs noteiktas nacionālas prasības un cīņā dēļ tām neparādīja sajūsmu un neatlaidību. Tādēļ viens no pirmiem uzdevumiem bija izmantot kara izsaukto nacionālo sajūsmu un dot sabiedrībai noteiktus nacionālus mērķus.

To, par nožēlošanu, mūsu politiskā vadība neievēroja un joprojām nīka oportunismā. Tālāk par krievu zemsti viņu skati nesniedzās un viņi vairs negribēja pāt latvju skolas. Tie bija jau garīgi pār-krievojušies cilvēki, skaļu krievi.

11. februārī (1916. g.) t. i. dienu pirms tam, kad leišu domnieks Janušķēvičs prasīja Domē Lietavas autonomiju, latviešu deputāts J. Zālītis prasīja, lai Baltijā ievestu zemstes. Viņš sacīja: «nekavejoša zemstes ievēšana Baltijā ir pārejas pakāpe uz plašāku pašvaldību.»

Kad vairāki Krievijas apspiesto tautu locekļi Šveicē (starp tiem arī latvieši) bija parakstījuši iesniegumu Ziemeļ-Amērikas Savienoto Valstu prezidentam Vilsonam, kurā tie lūdza prezidentu ņemt dalību Krievijas apspiesto tautu likteņa uzlabošanā, tad latviešu valsts domnieki iespieda «Novoje Vremjā» protestu pret tiem latviešiem, kas šo iesniegumu bija parakstījuši. Šis iesniegums bija ļoti uztraucis krievu politiskās aprindas un Valsts Domi, un mūsu domnieki ar savu protestu laikam gribēja glābt krievu valdības acīs latvju tautas satricināto lojalitāti. Šo domnieku protestu bez piezīmēm pārdrūkāja visas latviešu avīzes. Kādu citu reizi, kad Maskavas latviešu laikraksts «Dzimtenes Atbalss», sakarā ar prezidenta Vilsona miera priekšlikumu notām, prasīja arī mazo tautu, tāi skaitā latviešu, pārstāvju pielaišanu miera konferencē, Pēterpilā latviešu laikraksts «Baltija», kurū izdeva un vadīja

mūsu politiskās virsotnes, šādu priekšlikumu izzoboja. Tik grūti tai laikā vēl bija ierosināt latvju politisko domu lielākiem vilcieniem! Sevišķi Pēterpils latvju aprindas, kuŗu priekšgalā stāvēja mūsu valsts domnieki, Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja un laikraksts «Baltija», pretojās gandrīz vai ikkatram lielākam latvju politiskam un arī kultūrēlam pasākumam. Tādēļ arī augošai latvju nacionāli-politiskai domai vajadzēja pret tiem izkarot asas cīņas.

Ka ļoti plašas latviešu sabiedrības aprindas vēl pēc revolūcijas savās nacionālās prasībās bija tuvdredzīgi aprobežotas, to liecināja daudzu sapulču un organizāciju rezolūcijas. Tajās Latvijas prasības bija formulētas tik šauros apmēros, ka visumā tās daudz nepārsniedza zemstes pašvaldības funkcijas, lai gan tās bija nosauktas autonomijas vārdā. Tāpat arī latvju sabiedrība — sevišķi Latvijā — bija pasīva un pārāk maz revolūcionāra jaunās dzīves iekārtas organizēšanā. Sabiedriskās organizācijas lūdza, prasīja un sūtīja delegācijas uz Pēterpili, nezinādamas, ka revolūcijas laikā tiešs aktīvs revolūcionārs darbs ir vislabākais, kas valdību un citas mums nelabvēlīgas varas nostāda notikušu faktu priekšā. To vajadzēja mūžīgi atgādināt, jo par Latviju bija jāsaka tas pats, ko Sokrāts teica par Atēnām, ka viņa ir kā zirgs, kas mūžīgi jādzen, lai tas neapstātos.

Kā izņēmums šē jāmin vienīgi Maskavas latviešu revolūcionārie nacionālisti, kuŗiem nenoliedzami piekrita gods un arī nepatīkamais uzdevums būt par kūtro zirgu dzinējiem. Tur prasīja vairāk revolūcionāras jaunradīšanas, sabiedrība bija aktīva un nacionālo mērķu izcīnīšanā gāja visu latviešu priekšgalā. Jau pirmā numurā pēc revolūcijas, Maskavas latviešu laikraksts «Dzimtēnes Atbalss» prasīja Latviešu Nacionālās Padomes radīšanu. «Pilsoniskās brīvības vēl nav nacionālās brīvības. Tādēļ spēkā paliek visi tie mūsu centieni, kuŗi prasa nacionālo atsvabināšanos un pašnoteikšanos. Tādēļ notikumi jāvērtē joprojām no sava viedokļa.

Tagad mums vajag būt latviešiem, vairāk, nekā līdz šim... Vai tagad nebūtu laiks, ka latvieši radītu vispār nacionālu orgānu resp. politisku centru, ap kuŗu grupēties visām latviešu šķirām un grupām? Centrs, kas būtu autoritātīvs visām partijām, visai politiskai Latvijai. Pagaidu centrā, kuŗam jānodibinās uz demokratiskiem pamatiem, vajadzētu ietilpt nevien Latgales, bet arī visu koloniju priekštāvībai. Šis centrs būtu Latviešu Nacionālā Podomē, kuŗas uzdevumus un darbības veidus nosacītu un vadītu visas tautas griba.»

Latvju inteliģences centrā — Latviešu Rakstnieku un Mākslinieku biedrībā — viņas pilnā sapulcē 22. martā, 1917. g. V. Eglītis sludina, ka «latvju bataljoniem nevajaga ātrāk likt ieročus nost, kamēr mūsu nacionālās prasības nav izpildītas». A. Kēniņš prasa no latvju bataljoniem, lai viņi būtu tikpat liels spēks Latvijas autonomijas aizstāvēšanā, kāds ir Krievijas demokrātijai zaldātu un virsnieku padomes. Šī sapulce atzīst K. Kalniņa, A. Kēniņa un Brigaderu Annas priekšlikumu, ka jāgriežas pie latvju bataljoniem ar lūgumu, «lai tie prasītu no krievu pagaidu valdības noteiktu Latvijas satversmes deklarāciju».

Mēs, maskavieši, dusmojamies par to, ka latvju valsts domniekiem vajadzēja veselas desmit dienas pēc apvērsuma, kamēr tie izlaida uzsaukumu latvju tautai, dusmojamies par to, ka šai uzsaukumā it nekas vairāk nebija teikts par to, ka latviešiem vajaga būt mierīgiem, biedroties, un ka visas latvju tautas agrākās prasības paliek spēkā arī tagad. Mēs baidījāmies no latviskās tūlības, glēvulības un pazemības, un ne velti. Vēlākie notikumi to pietiekošā mērā apstiprināja.

Līdz ar Krievijas revolūcijas pirmām vieglām uzvarām radās nopietnas bažas, ka latvieši aizrausies vispārējās krievu cīņās un necīnīsies par savām atsevišķām nacionālām interesēm. Reakcijas valdīšanas laikā latvju nacionālistiem bija izdevīga taktiska pozīcija — krievu reakcionāro valdību un Krie-

viju varēja savienot vienā jēdzienā un pirmos grēkus uzvelt, vispāri, Krievijai. Bet krievu demokrātijai nākot pie varas, šī pozīcija bija zaudēta. Veco krievu politiku pret Latviju apzīmēja vienīgi par vecā režīma augli, par kuru nemaz neesot vainojama krievu demokrātija. Ja nu krievu demokrātijas prestižu latvju apziņā paceltu līdz ievērojamam augstumam, tad grūti būtu bijis atrast robežu un izdevīgu pozīciju, no kuras sākt Latvijas cīņu par mūsu nacionāliem ideāliem. Tādēļ jau pašā revolūcijas sākumā latviešiem nebija ne mazākās vajadzības sajūsmināties par krievu demokrātiju, un, lielākais, to vajadzēja pabalstīt tikai tādā mērā, kā to prasīja droša uzvāra par reakciju. Bija nopietni jāraugas, lai latvju politiskā apziņa un Latvijas atsevišķās intereses neciestu no aizraušanās ar vispārīgām Krievijas interesēm, lai revolūcijas ugunis neizdzēstu to robežu, kas šķir latvju un krievu tautas.

Pa to laiku Krievijas revolūcija gāja savu gaitu. No vienas puses, arvien asākās attiecībās nostājās abas varas, ko revolūcija radīja jau pašās pirmās dienās, t. i. Pagaidu valdība un strādnieku un zaldātu deputātu padome. Pastāvīgā nesaskaņa starp šiem varas faktoriem piespieda krievu liberālās aprindas kapitulēt sociālistu priekšā. Ari augošais lieliniecisma iespaids nopietni apdraudēja valsti un armiju. Pirmie lielinieku bruņotās sacelšanās mēģinājumi notika jau aprīļa mēnesī, bet tos laikā apspieda. Krievu valsts dzīvē un vadībā sociālistu iespaids manāmi auga. No Pagaidu valdības viens pēc otra bija spiesti aiziet krievu liberāļi, un sociālisti arvien vairāk nosvēra politiskos svāra kausus. Pagaidu valdība nebija spējīga cīnīties pret augošo anarkiju zemē un armijā. Krievu revolūcijas pirmie medus mēneši aizgāja ātrāk, kā to varēja paredzēt. Tas no vienas puses. No otras puses, mazo tautu nepieciešamās nacionālās prasības Pagaidu valdība kategoriski atsacījās izpildīt, aizbildinādamās, ka šos jautājumus kompetenta izšķirt vienīgi Krievijas Sa-

tversmes Sapulce, kuŗas sanāķšanas laiks nebija ziņāms. Tas radija nopietnu nemieru apspiestās tautās, tās nostājās opozīcijā Pagaidu valdībai un daŗas, kā somi un ukraiņi, ņēma savas tiesības revolūcionārā ceļā — pirmie izsludinot Somijas suverēnitāti, otrie — Ukraines plašu politisku autonomiju. Vienīgi latvieši bija pacietīgi, lai gan mūsu prasības visas palika neizpildītas un Pagaidu valdība pat vilcinājās apstiprināt ņauro Vidzemes pagaidu pašvaldības projektu.

Jo gaišāk sāka parādīties revolūcionārās Krievijas klūmīgais ceļš un demokratiskās Krievijas noraidošās attiecības pret mūsu nacionālām interesēm, jo neatlaidīgākiem un radikālākiem vajadzēja palikt savās prasībās latviešiem. Līdz ar krievu demokrātijas pastāvīgu kompromitēšanos valsts dzīvē, radās arī izdevīgāka psiholoģiska atmosfēra cīņā par latvju nacionālām tiesībām un pret Krieviju, kāda tā arī būtu, demokratiska vai ne. Varēja jau nevienjūsmot par brīvo Krieviju, kā daudzi to darīja apvērsuma pirmā laikā, bet arī kritiski nostāties uz mūsu atsevišķā nacionālā viedokļa, arvien vairāk nošķirot Latvijas likteni no Krievijas. Kā Krievija iet pretīm savam drošam sabrukumam, par to jau tad nebija lielas ņaubas. Latviju vajadzēja politiski attālināt no Krievijas, lai pēdējā, gāŗoties bezdibenā, neierautu tai līdz arī mūsu zemi. Cīņa par Latvijas nākotni pieņēma krasāku veidu.

Doma par Latvijas lielāku norobeŗoŗanos no Krievijas paliek arvien populārāka. Daudz vairāk atskan balsis par to, kas mūs ņķir no Krievijas, kā par to, kas vieno. «Lai Krievijas tautas» — raksta «Dzimtenes Atbalss» — «varētu attīstīt visus savus ekonomiskos, kultūrēlos, nacionālos un politiskos spēkus, nepiecieŗama ir Krievijas daliŗšana. Polijai, Lietuvai, Armēnijai un citām tautām, kuŗas gribētu pilnīgi atdalīties no Krievijas par suverēnām valstīm, tās jāpalabsta viņu taisnīgos pašnoteikŗšanās centienos. Citām tautām, kuŗas to gribētu, jādots tik plaŗa

pašnoteikšanās, ciktāl viņas to atzīst sev par vēlamu. Nedrīkst būt latviešu sabiedrībā tādu aplamu sau-
cienu, kas bija jādzird no viena Latvijas guberņas
komisāra (J. Čakste, Kurzemes bēgļu kongresā)
kādā delegātu sapulcē, ka mums jāprasot tik plaša
autonomija, cik tāļu tā nekaitējot Krievijas vienībai.
Latvijai par Krievijas vienību vismazāk jā rūpējas, jo
ši vienība ir slikta, mehāniska «vienība», tāda pat
vienība, kā Austro-Ungārijā, kurā tāpat jādala kā
Krievija uz tautu pašnoteikšanās principa pamatiem.
Mūsu vecā psiholoģija, kurā pieradusi pie šīs «vie-
nības», neļauj mums skatīt viņas posta dīgļus priekš
mazām tautām. Šī vienība ir pārdzīvojusī savu laiku
un mums no viņas jāatvadās ar mierīgu sirdi, jo
Latvijai viņa nekā laba nav devusi. Ari tamdēļ, ka
šīs vienības aizstāvētāju būs arī bez mums... Kad
nāks tā diena, kad latvietis nokratīs no savām kājām
divisimts gadu pišļus, tāpat kā septiņsimts gadu ver-
dzības slogu? Kad nāks tā diena, kad brīvais lat-
vietis pagriezīs savu vaigu pret saules lēktu un droši
teiks: «Kur sākas Latvija, tur beidzas Krievija»?
(E. Blanks, «Dzimtenes Atbalss» Nr. 41, 42 — 1917.).

Krievu Pagaidu valdība vislielākā mērā izpildīja
sociālistu prasības, kurās arvien auga, bet absolūti
neievēroja mazo tautu vajadzības. Šādas politikas
rezultāts bija — krievu valdības autoritātes zušana,
kā pašā krievu tautā aiz sociālistiskās svaidīšanās
politikas, tā apspiestās tautās, šo nāciju interešu ig-
norēšanas dēļ. Ar katru dienu plaisa starp demo-
krātisko Krieviju un viņas valdību, no vienas puses,
un mazām tautām no otras puses, palīka
lielāka. «Krievu demokrātiskā, var pat sa-
cīt — sociālistiskā valdība» — raksta «Dzim-
tenes Atbalss» — ietiepīgi uzstājās pret ele-
mentārākām tautu tiesībām. Ukrainiešu pirmmā-
cības skolām Pagaidu valdībai ir tiesības dot mā-
tes valodu, vidusskolām viņa bez Satversmes Sa-
pulces nevarot dot. Vidzemes ziemeļu daļu Pagaidu
valdība var pievienot Igaunijai, Latgali Latvijai ne-

varot, Satversmes Sapulce jāgaidot. Polijas patstāvību viņai ir tiesības pasludināt, Somijas ne! Kur šeit loģika? Kur šē konsekvence?»

Bet nevien Krievijā, arī ienaidnieka vēl neieņemtā Latvijā notikumu gaita pieņēma draudošu virzienu. Kā negaidīts pārkoņa grāviens pār Latviju nāca Apvienoto strēlnieku padomes 30. maija lielnieciskā rezolūcija, ar kuŗu latvju strēlnieku vairums atklāti nostājās lielniecisma kalpībā. Zem P. Stučkas, J. Daniševska un citu sociāldemokrātu-lielinieku aģitācijas iespaida strēlnieki pazaudēja garīgo līdzsvaru un palika neuzticīgi savām uzvāras un slavas vainagotām tradīcijām. Šo latvju sociāldemokrātu-lielinieku vislielāko uzvāru visā viņu nodevībā vēsturē tie panāca tik ātri, viegli un ar mazām pūlēm, ka vajadzēja būt dziļiem cēloņiem, kas viņiem sagatavoja šo lielo ražu. Sociāldemokrātu partijas centrālkomiteja, viņas orgāns un galvenais aģitatori vēl nebija lāgā pārcēlušies uz Rīgu, kad latvju strēlnieki 30. maijā jau bija viņu rokās. Bez grūti novēršamiem cēloņiem bija liela vaina un nolaidība arī no latvju pilsoniskās sabiedrības un viņas politisko vadonu puses. Jo pēdējie nepiegrieza vērības mūsu strēlnieku bataljoniem. Sabiedrība domāja, ka ar ziedojumiem naudā un ar sviestu viņa ir jau izpirkusi savus pienākumus pret strēlniekiem.

Arī Vidzemes Zemes Padomē nebija reprezentēts latvju nacionālais karaspēks. Bet galvenais apstāklis bija tas, ka strēlnieku bataljonus pietiekošā mērā neaizrāva cīņā par Latvijas ideāliem. Cīņas lozungs revolūcijas laikā bija nepieciešams, un kad to strēlniekiem nedeva pilsoniskā sabiedrība, tad nāca lielinieki.

Latvju pilsonības pasīvā izturēšanās revolūcijas laikā bija jau tautai atnesusi lielu postu. Mūsu strēlniekus lielinieki dabūja pilnīgi savā iespaidā. Bet arī pēc tam latvju sabiedrība palika tik pat glēva un nekustīga, kā agrāk. Bet citas tautas, kuŗām pat nebija drošsirdīgā un pašai dziedzīgā nacionālā kara-

spēka, kā mums, aktīvā cīņā ņēma sev tiesības pret krievu Pagaidu valdības gribu. Tā Somija jūlija sākumā, kad Pēterpili atkal uzliesmoja lielnieciski nemieri, pasludināja valsts neatkarību. Pagaidu valdība «atlaida» Somijas saeimu, kas, saprotams, šādu atlaišanu neievēroja. Kā aktīvākā partija Somijas neatkarības izsludināšanā uzstājās somu sociāldemokrāti. Apmēram tai pašā laikā ukraiņi izsludināja savu Ukraines Centrālo Radu par augstāko Ukraines varu. Ari pret ukraiņiem Pagaidu valdība uzstājās, beidzot uz Krievu nosūtītā krievu valdības delegācija bija spiesta piekrist Ukraines rīcībai. Dēļ tam kadeti izstājās no Pagaidu valdības. Ministru krīzes laikā nenoteikto stāvokli izmantoja Pēterpils lielinieki un sacēla atkal nemierus. Krievu fronte kara laikā bija lielinieku aģitācijas pilnīgi dezorganizēta un kaujas nespējīga. Stāvoklis valstī palika arvien kritiskāks. Krievu valdība bija nespējīga un viņas nespēku izmantoja savās interesēs somi un ukraiņi. Viņu rīcība bija labākā priekšzīme latvju tautai.

1917. gada vasarā doma par Latvijas autonomiju un federāciju ar Krieviju atrod jau kritisku novērtējumu. Pacelās jau balsis par Latvijas un Lietuvas apvienotu republiku un arī Latvijas pilnīgas suverēnitātes, patstāvības doma. Dr. M. Valtera 1903. gadā ārzemju revolucionāru-emigrantu presē propagandētā Latvijas neatkarības doma nemaz nesusniedza latvju inteliģences ausis, par sirdi nemaz nerunājot. Dr. M. Valtera lielai valsts idejai trūka auglīgas zemes, tad nebija apstākļu, kuŗos tā varētu augt un attīstīties. Pagāja 14 gadi, kamēr tā atdzīva un tagad jau ar lielām nākotnes izredzēm — izveidoties dzīves īstenībā.

«Domājot par Latviju» — raksta «Dzimtenes Atbalss», «katru reizi nāk prātā kāds Dostojevskas varonis, kuŗu moca apziņa, ka krievu tauta ir otrās šķiras tauta, ka viņa ir līdzeklis priekš citām tautām, tauta bez savas vēsturiskas misijas. Viņš nevar

dzīvot ar tādu pārlicību un tādēļ iet nāvē. Tāds ir krievu rakstnieka varonis. Latvietis, turpretim, latviešu inteliģence, līdz šim ir beigusies politiskā pašnāvībā no domas, ka Latvijai ir sava vēsturiska misija, un ka Latvija nav piedēklis citai tautai (Krievijai). Nav latviešu avīzēm redaktora, nav latviešu mītiņos runātāja, kurš būtu paudis Latvijas ideālus un Latvijas vēsturisko misiju kā patstāvīgu vērtību, kuru nevar piepildīt citādi, kā vienīgi caur Latviju, atsevišķi un patstāvīgi, Latvietis vienmēr ir sajutis savu tautu kā piedēkli lielajai «tēvijai», kā nenozīmīgu skrūvīti milzīgā Krievijas mašīnā. Latvietis ir nolidis sāpus un pazaudējis pat tiesības apziņu. Latvijai nav pienākumu pret Krieviju, bet gan otrādi. Krievijai vajaga izpirkt to, ko viņa Latvijai nodarījusi un vēl šo baltu dienu dara pret Latvijas interesēm. Kur jālemj par Latvijas likteni uz vairāk simts gadiem, tur sentimentālām kalpa jūtām pret savu ilggadējo kungu un pavēlnieku nav vietas. Un ja Latvija stājas federācijas sakaros ar Krieviju un viņas tautām, tad tas jāsaprot nevis kā pienākums pret savu lielo «tēviju», bet gan kā Latvijas intereses un brīva griba tagadējā pārejas stāvoklī. Latvietim jāsaprot, ka viņam ir tiesības pilnīgi atdalīties no Krievijas, un ja tikai Latvijas prasības pēc suverēnitātes būs nobriedušas, mēs pacelsim karogu par Latvijas maksimālo prasību, par suverēnu Latviju. Vēl tas laiks nav pienācis un neminēsim, kad tās dienas atnāks Latvijai. Bet jau tagad to sludināt nav par agru.» (E. Blanks, «Dz. Atbalss» Nr. 49. no 28. jūnija 1917.).

Suverēnās Latvijas prasība 1917. g. vasarā vēl nebija nobriedusi tādēļ, ka Kurzeme atradās vācu okupācijas varā. Izsludinot un izcīnot Latvijas neatkarību mums līdz ar to vajadzētu vieniem pašiem uzņemties pārāk grūto uzdevumu — Kurzemes atsvabināšanu. Vēl būtu jārēķinās ar Krievijas, kaut arī dezorganizētās armijas, uzbrukumu mums. Ari sabiedroto uzvāra pār Vāciju šai laikā bija ļoti pro-

blemātiska, jo pēc krievu armijas sabrukuma viņiem vajadzēja pielikt savā frontē visus spēkus, lai lauztu vācu milzīgo militāro varu. Ari latvju strēlnieku pulki bija jau pārgājuši lielinieku pusē. Par spīti šim ārkārtīgi grūtam mūsu politiskam stāvoklim, Latvijas suverēnitātes doma tomēr pieņēma spēkā un guva arvien noteiktāku virzienu.

Šo nacionāli-politisko attīstību stipri kavēja Rīgas un Vidzemes krišana vācu okupācijas rokās un komunistu diktatūras nodibināšanās Krievijā. Krievijas revolūcija nonāca jaunā stādijā.

Pagājušo gadusimteņu revolūcijas atspoguļoja jaunā sabiedriskā spēka — pilsonības garīgo pārākumu par savu izvirtušo valdošo aristokratiju. Pilsonība nāca ar jaunām vērtībām un tai nebija valdošo kārtu netikumu. Aprakstidams 1848. gada revolūciju Francijā, vēsturnieks piebilst, ka no karāja pils uz ielas izsviestiem dārgakmeņiem, zelta un citām vērtībām saniknotā tauta nav paņēmusi nevienas lietas. Tauta tad cinījās par savām tiesībām, bet ne dēļ zelta. Cik pasakaini tas izklausās mūsu dienās! 1917. gada krievu oktobra revolūciju Lēņins iezvanīja ar lozungu «laupi salaupīto». Un laupīja ari. Kad būs aplkusuši tagadējo «sociālo» revolūciju pēdējie šāvieni, tad mēs izbrinējušies dabūsim zināt, cik dārgakmeņu un zelta vēl palicis Pēterpils, Maskavas un citās pilīs. Ja agrāk tauta ar nicināšanu pagāja garām karāja zeltam, tad tagad viss revolūcijas dzinēja spēks ir nevien zelts, bet pat nevērtīgas kredītbiletēs. Robespjērs savas varas augstumos palika uzticīgs saviem veciem apvalkātiem svārkkiem un joprojām dzīvoja vienkārši un trūcīgi nabadzīgā galdnieka dzīvoklī. Mūsu dienu «sociālo» revolūciju robespjēri nedaudz dienās paspēja rekvizēt aristokratu labākos dzīvokļus Antonijas, Valdemāra un citās ielās, bet Stučku Pēteris pat viskritiskākā brīdī 1919. gada 20. maijā bēgot prom no Rīgas neaizmirsta pielādēt savu zalonvāģi ar pirmās šķiras kviešu miltiem, sviestu, gaļu, marmelādes mucu

un konjaku. Sociālās revolūcijas cīnītājam — proletāriātam ir visi buržuāzijas netikumi un tādēļ tam trūkst jaunas patiesības pravieša oreola. Viņam vēl ir vergu netikumi un tas padara viņa kustības par sevišķi šaubīgām.

Krievijas revolūcija ir vergu sacelšanās. Tautas masas, kuŗas jūta līdzī komunistiska idejām, tās saprata pēc sava tunšā prāta. Viņas domāja, ka pienākumu un cilvēcības mērķu vairs nav, ka katrs var darīt, kas tam ienāk prātā. No dezertieru dumpja šī revolūcija cēlās, bez sajūsmas un ideāla tā vēl šodien turpinās.

Pēc izlieto asiņu un šausmu apmēra gan krievu revolūcija ieņems pirmo vietu pasaules revolūciju vēsturē.

Sabiedrisko Organizāciju Padome.

Krievijā pēc februāra revolūcijas vadošo lomu uzņēmas liberālie un demokratiskie pašvaldību darbinieki un iestādes. Latvijā bija citādi — še pilsētas vēl pārvaldīja vācu patricieši un plašākas lauku (apriņķu) pašvaldības mums nebija. Jaunās iestādes mums bija jārada pilnīgi no jauna.

Tūlīņ pēc revolūcijas — 4. martā notiek pirmā latviešu sabiedrisko darbinieku apspriede Latviešu bēgļu apgādāšanas komitejas telpās, kuŗi pieņem šādu rezolūciju: «ievērojot Latvijas saimnieciskās, kultūrēlās, nacionālās un vēsturiskās īpatnības, Latvijai jābūt nedalītai un autonomai provincei.»

8. martā notiek Sabiedrisko organizāciju padomes dibināšanas sapulce, kuŗa pieņem šādu adv. Zēberga un Šulmes rezolūciju:

«Padomes uzdevumi ir: 1) būt par padomdevēju Pagaidu valdības vietējiem komisāriem un gubernu pārvaldniekiem, 2) viena mēneša laikā izstrādāt Latvijas autonomijas projektu, sadaloties šādās apakškomisijās: a) agrārlietu, b) skolu, c) baznīcu,

d) tieslietu, e) strādnieku jautājumu, f) rūpniecības un tirdzniecības, g) satiksmes, h) lauksaimniecības, i) kooperācijas un k) nodokļu.

Sabiedrisko organizāciju padome savā pirmā — 8. marta sēdē nolēma prasīt Latvijas autonomiju, reorganizēt vecā režīma administratīvās iestādes un nekavējoties stāties pie vietējo pašvaldības iestāžu reorganizēšanas, izteikt neuzticību vecai (vāciskai) Rīgas pilsētas domei un viņas vietā iecelt Rīgas sabiedrisko organizāciju padomi, kas izteic tautas gribu.

Vispāri jau revolūcijas sākumā bija manāma pagaidu valdības savādā rīcība un negriba rēķināties ar latvju sabiedrības domu. Viņa, piemēram, iecēla par Vidzemes guberņas pārvaldnieku, nepopulāro un vāciski noskaņoto A. Krastkalnu, kuram drīzi vien sabiedriskās organizācijas un prese dibināti izteiza neuzticību. Pēc šiem protestiem pagaidu valdība bija spiesta Krastkalnu atcelt un viņa vietā iecēla par guberņas komisāru A. Priedkalnu, un par vicekomisāru — K. Ulmani. Krastkalnu uz īsu laiku pat arestēja un izsūtīja. Tāpat arī tieslietas valdība nodeva Šablovskim, neprasot vietējo organizāciju domas.

Rīgas Sabiedrisko Organizāciju Padomes 19. maija 1917. g. sēdē pieņēma protestu pret strēlnieku 17. maija (30. maija) lieliniecisko rezolūciju.

13. jūnija sēdē, kad nāca zināma valdības pretošanās pievienot Latgali pārējai Latvijai, pieņēma sekošu telegramu, kuru nosūtīja Pagaidu valdībai un Viskrievijas padomju kongresa priekšsēdētājam:

«Latvju tauta cenšas apvienoties saskaņā ar sabiedroto un krievu demokrātijas pieņemto tautu pašnolemšanās principu, lai piepildītu savus kultūras un ekonomiskos ideālus. Latvijas zemes padomes atzīnušas par nepieciešamu apvienot Vidzemes dienvidus daļu ar Vitebskas guberņas rietumu daļu pagaidu pašvaldībai vienā administratīvā vienībā līdz autonomās Latvijas nodibināšanai. Pagaidu

valdības Latgalē izvestā vispārīgā miertiesu, zemes un citās reformās Rīgas Sabiedrisko Organizāciju Padome redz nepieļaujamo, Latvijas autonomijas iepriekšēju izšķiršanu nolūkā atšķelt Latgali.»

Rīgas Sabiedrisko organizāciju padomē ņēma dalību:

1. Latviešu Mākslas Veicināšanas Biedrība, delegāts M. Bružis.
2. Rīgas Štaueru Biedrība, delegāts J. Sītars.
3. Rīgas Nomaļu Savienība, deleg. J. Sņķers.
4. Rīgas Nomaļu Savienība, deleg. P. Roze.
5. Rīgas-Pārdaugavas Krāj-Aizdevu Sabiedrība, deleg. F. Kaufmanis.
6. Rīgas-Pārdaugavas Krāj-Aizdevu Sabiedrība, deleg. J. Štrēms.
7. Latviešu Republikāņu Partija, deleg. Dr. J. Rozentāls.
8. Latviešu Republikāņu Partija, deleg. P. Rumpes.
9. Baltijas Tirdzniecības Komiju Sabiedrība, deleg. G. Silamiķels.
10. Rīgas Katrīndambja Palīdzības Biedrība, deleg. K. Roze.
11. Nekustāmu īpašumu iegūšanas un namu būves sabiedrība «Credo», deleg. S. Lešinskis.
12. Trešā Rīgas Savstarpīgā Ugunsapdrošināš. Biedr., deleg. J. Zommers.
13. Baltijas Tirdzniecības Komiju Sabiedrības Krāj-Aizdevu Kase, deleg. M. Radziņš.
14. Trešā Rīgas Savstarpīgā Ugunsapdroš. Biedrība, deleg. F. Beržinskis.
15. Rīgas Namīpašnieku Patērētāju Biedrība, deleg. K. Kalniņš.
16. Rīgas Namīpašnieku Biedrība, deleg. P. Ozoliņš.
17. Rīgas Namīpašnieku Biedrība, deleg. A. Andersons.
18. Rīgas Namīpašnieku Biedrība, deleg. Ed. Eizenbergs.
19. Palīdzības Biedrība «Zieds», deleg. M. Tiltiņš.
20. Palīdzības Biedrība «Zieds», deleg. P. Apse.

21. Pal. Biedrības «Zieds» Krāj-Aizdevu Kase, deleg. M. Karlsons.
22. Pal. Biedrības «Zieds Krāj-Aizdevu Kase, deleg. J. Āboliņš.
23. Pirmā Baltijas Apvienoto Arodniec. Rūpnieku Biedrība, deleg. J. Mekķis.
24. Rīgas Amatnieku Savstarpīgā Palīdzības Biedrība, deleg. K. Iesalnieks.
25. Rīgas Amatnieku Savstarpīgā Palīdzības Biedrība, deleg. P. Puksis.
26. Latviešu Savstarpīgā Apdrošināšanas Biedrība, deleg. V. Lazdiņš.
27. Latviešu Savstarpīgā Apdrošināšanas Biedrība, deleg. Fr. Bredermans.
28. Otrā Vidzemes Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. J. Bukolds.
29. Otrā Vidzemes Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. J. Kade.
30. Aleksandra tirgus Tirgotāju Biedrība, deleg. P. Sala.
31. Rīgas Palīdzības Biedrība «Austrums», deleg. N. Bankēvics.
32. Rīgas Palīdzības Biedrība «Austrums», deleg. A. Mednis.
33. Baltijas Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. K. Bergis.
34. Baltijas Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. O. Ozoliņš.
35. Rīgas Katrīndambja Pal. Biedrības Krāj-Aizdevu Kase, deleg. A. Krieviņš.
36. Otrā Rīgas Tirgotāju Biedrība, deleg. A. Gedrovics.
37. Rīgas Namīpašnieku Krāj-Aizdevu Sabiedrība, deleg. J. Bēms.
38. Rīgas Namīpašnieku Krāj-Aizdevu Sabiedrība, deleg. A. Vincmanis.
39. Atturības biedrība «Evangēlists», deleg. K. Šilliņš.
40. Latviešu Palīdzības Biedrība, deleg. Fr. Bomens.

41. Vidzemes Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. Fr. Lassmanis.
42. Vidzemes Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. E. Birkhāns.
43. Vidzemes Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. A. Evers.
44. Baltijas Savstarpīgās Palīdzības Biedrības «Paritēt» Krāj-Aizdevu Kase, deleg. E. Dimitris.
45. Muzikas un dziedāšanas biedrība «Rota», deleg. P. Lickrastīņš.
46. Rīgas Ziemeļu Palīdzības Biedrība, deleg. J. Strautiņš.
47. Rīgas Ziemeļu Palīdzības Biedrība, deleg. A. Kārklīņš.
48. Baltijas Palīdzības Biedrība «Paritēt», deleg. D. Spunde.
49. Latv. rakstnieku un žurnālistu arodn. biedrība, deleg. Fr. Vītolīņš.
50. Rīgas Amatnieku Krāj-Aizdevu Kase, deleg. D. Golts.
51. Rīgas Amatnieku Krāj-Aizdevu Kase, deleg. K. Apsīts.
52. Rīgas Amatnieku Krāj-Aizdevu Kase, deleg. M. Golta kdze.
53. Rīgas Katriņdambja Palīdzības Biedrība, deleg. J. Peilis.
54. Rīgas Pārtikas preču tirg. biedr. «Savienība», deleg. Ed. Ārgels.
55. Baltijas Būvbiedrība, deleg. E. Kānēls.
56. Krievijas Dārzkopības Biedrības Rīgas Nodaļa, deleg. Anna Mežgailis.
57. Krievijas Dārzkopības Biedrības Rīgas Nodaļa, deleg. J. Uijerts.
58. Latv. Labdarības Biedrība, deleg. G. Lakstīgals.
59. Trešā Vidzemes Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. P. Zaķis.
60. Trešā Vidzemes Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. K. Višņevskis.
61. Rīgas Latviešu Biedrība, deleg. J. Meilands.

62. Rīgas Latviešu Biedrība, deleg. J. Rīters.
63. Rīgas-Baltijas Būvrūpnieku Sabiedrība, deleg. J. Knēts.
64. Sabiedrība «Konzums», deleg. Ed. Laursons.
65. Centrālā Patērētāju Biedrība pie Sab. «Konzums», deleg. L. Meinarts.
66. Piektā Rīgas Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. E. Laube.
67. Piektā Rīgas Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. A. Zēbergs.
68. Latv. Demokrātiskā Partija, deleg. A. Raņķis.
69. Latv. Demokrātiskā Partija, deleg. O. Šulme.
70. Latv. Demokrātiskā Partija, deleg. E. Bitte.
71. «Jaunais Laiks» komandītsabiedrība, A. Deglavs.
72. Rīgas Tirgotāju un Rūpnieku Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. P. Evers.
73. Rīgas Tirgotāju Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. R. Apmanis.
74. Rīgas Tirgotāju Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. K. Bērziņš.
75. Rīgas Tirgotāju Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. P. Tālbergs.
76. Latviešu Skatuves darbinieku Biedrība, deleg. J. Simsons.
77. I. Aleksandra tirgus Tirgotāju Biedrība, deleg. A. Kārklīņš.
78. Latviešu Zemnieku Savienības Rīgas Nodaļa, deleg. J. Stumbergs.
79. Rīgas fotograf. darbnīču īpašnieku Biedrība, deleg. K. Baumans.
80. Rīgas Pilsētas Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. E. Ozoliņš.
81. Rīgas Pilsētas Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. T. Jirgenšons.
82. Rīgas Pilsētas Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. A. Kamoliņš.
83. Ceturtā Rīgas Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. J. Rapa.

84. Ceturtā Rīgas Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. Z. Meierovics.
85. Rīgas Lauksaimnieku Centrālbiedrības Savst. Kredītbiedr., deleg. J. Ansbergs.
86. Rumpmuižas Ugunsdzēsēju Biedrība, deleg. J. Bulle.
87. Rīgas Tirgotāju un Rūpnieku Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. J. Jansons.
88. Darba-Sociālistu partijas Rīgas Nodaļa, deleg. J. Rudzīts.
89. Rīgas Daugavmalas Tirgus tirgotāju Organizācija, deleg. Š. Kezberis.
90. Rīgas Daugavmalas Tirgus tirgotāju Organizācija, deleg. A. Kalniņš.
91. Rīgas Ziemeļu Pal. Biedr. Krāj-Aizdevu Kase, deleg. J. Bergsons.
92. Rīgas Ziemeļu Pal. Biedr. Krāj-Aizdevu Kase, deleg. A. Kārklis.
93. Latviešu Izglītības Biedrība, deleg. A. Butuls.
94. Latviešu Izglītības Biedrība, deleg. A. Sprīvuls.
95. Tornakalna Latviešu Palīdzības Biedrība, deleg. K. Lūss.
96. Jonatana Palīdzības Biedrība, deleg. K. Kripulis.
97. Jonatana Palīdzības Biedrība, deleg. G. Petermans.
98. Rīgas Latviešu Dziedāšanas Biedrība, deleg. A. Grīnvalds.
99. Latviešu Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. J. Lasis.
100. Latviešu Savstarpīgā Kredītbiedrība, deleg. A. Jakobsons.
101. Otrā Rīgas Tirgotāju Biedrība, deleg. A. Valters.
102. Baltijas Izglītības un Pal. Biedrība «Rakstvedis», deleg. J. Filips.
103. Baltijas Palīdzības Biedrība, deleg. A. Zommers.
104. Cēsu Kara Rūpniecības Komiteja, deleg. A. Grasis.
105. Rīgas Praktisko Biškopju Biedrība, deleg. Kubdancs.

106. Rīgas Praktisko Biškopju Biedrība, deleg. Insbergs.
107. Rīgas Juristu Biedrība, deleg. adv. Strautnieks.
108. Baltijas Bēgļu Apgādāšanas Komiteja, deleg. K. Pavārs.
109. Baltijas Bēgļu Apgādāšanas Komiteja, deleg. K. Baumanis.
110. Rīgas Nomāju Savienība, deleg. J. Zeltiņš.
111. Rīgas Lauksaimnieku Centrālbiedrība, deleg. V. Skubiņš.
112. «Tālavijas» filistru Savstarpīgā Palīdzības Biedrība, deleg. J. Vārsbergs.

Še jāpiezīmē, ka Sabiedrisko organizāciju Padomes sastāvs viņas darbības laikā mainījās. Sākumā tajā ņēma dalību arī strādnieku delegāti, kuriem bija $\frac{2}{5}$ mandātu pret pilsoņu $\frac{3}{5}$. Maija mēnesī, revolūcijai «padziļinoties», strādnieku delegāti izstājās no padomes.

Ziemeļamerikas Savienoto valstu prezidents Vudro Vilsons 1917. gada 2. aprīlī deklarēja savus uzskatus slavenos 14 punktos, kuŗos viņš ar lielu spēku un noteiktību formulēja tautu pašnoteiktības tiesības un Tautu Savienības nepieciešamību. «Nesatricināma drošība par savu pastāvēšanu», saka prezidents, «par savu kultūru, sociālu un saimniecisku attīstību jādod visām tautām, kuŗas līdzšim dzīvojušas zem valdībām, ar viņu interesēm pretējiem mērķiem.»

«Ir jādibina kāda vispārīga tautu savienība uz noteikta līguma pamata, kuŗa dotu savstarpējas garantijas par politisko neatkarību un neaizskaramību kā lielām, tā mazām tautām.»

Šie Vilsona 14 punkti bija dziļi ierosinoši un uzmodinoši nevien latviešiem, bet daudzām citām tautām Krievijā un Centrāleiropā. Šie 14 punkti deva mums cerību, ka mieru slēdzot un Eiropas karti zi-

1917
11

mējot no jauna mūs, mazās tautas, aizstāvēs arī spēcīgās pasaules varas, kā Ziemeļamerikas Savienotās Valstis. Vudro Vilsona augstākā ideālisma apdvēstā deklarācija deva mūsu sastingušai politiskai domai jaunu dzīvību. Jaunās valstis pieminēs Vudro Vilsonu kā vienu no cēlākiem viņu tiesību cīnītājiem starptautiskā politikā.

Krievijā autonomijas jautājumu pirmie sāka dzīvē izšķirt ukraiņi. Viņu prasības bija lielākas: Ukraina kā federatīvi-demokrātiska republika Krievijā. Ukraines pārvaldīšanai sastāda Centrālo Ukrainas Radu, sastāvošu no visu ukraiņu politisko partiju un organizāciju priekšstāvjiem. 14. martā 1917. g. ukraiņu virsnieki notura sapulci, kurā nolēma dibināt ukraiņu leģionus. Ukraiņi sarīkoja Pēterpilī lielu manifestāciju. Pie Taurijas pils minifestāciju apsveica Izpildu komitejas strādnieku deputātu priekšstāvis Sokolovs, kurš teica, ka komiteja atzīst ukraiņu prasības un kopīgi cīnīsies par federatīvu republiku. Šie ukraiņu panākumi dara uzmodinošu iespaidu arī uz latviešiem. Latvijas autonomijas jautājumu apspriež gandrīz visas latviešu politiskās partijas, tiklab Demokrātu partija Pēterpilī, kā nacionāldemokrāti Maskavā, Zemnieku savienība, radikāldemokrāti, sociālisti-mazinieki u. c. Autonomijas jautājumu apspriež Maskavas latviešu rakstnieku un mākslinieku biedrība, Pēterpils skolotāju konference 31. martā un 1. aprīlī, kur pieņem autonomijas projektus. To apspriež arī Latvijas skolotāju, izglītības darbinieku un skolnieku vecāku delegātu konference Rīgā 5. aprīlī un pieņem attiecīgu rezolūciju. Arī latviešu strēlnieki ņem aktīvu dalību Latvijas autonomijas lietā. Tā Latviešu strēlnieku rezerves pulku un komandu komiteja kopējā sapulcē 14. aprīlī vienbalsīgi pieņem sekošu rezolūciju: «Nolemj prasīt Latvijas pilnīgu valsts rakstura autonomiju, apvienotai un iekšējās darīšanās suverēnai Latvijai, sastāvošai no Kurzemes, četriem Vidzemes un trim Vitebskas guberņas apriņķiem

(Latgale), pievienojot vēl citus, latviešu apdzīvotus pierobežu apgabalus.»

Še jāpiezīmē, ka strēlnieku rezolūcijā prasa jau valsts autonomiju, pretīm citām sabiedriskām organizācijām, kas tos laikus vēl prasīja provinces autonomiju.

Ari skolotāju kongress Tērbatā 13. jūnijā apspriež Latvijas autonomijas jautājumu un pieņem autonomijas projektu Pēterpils skolotāju konferences redakcijā. Pēc pagaidu valdības piekāpšanās somu un ukraiņu prasību lietās, ko tā gan darīja piespiesta un negribēdama, autonomijas jautājums Latvijā dabūja jaunu sparū. Pie Vidzemes pagaidu zemes padomes nodibināja autonomijas sekciju, kas sastāvēja no locekļiem: Meierovica, Lapīna, Laursona, Egliša, Nonāča, Sostes, Kurševica, Viksnes, Skujenieka, Kokles, Frīdenberga un Egles. Sekcija uzdeva Meierovicam izstrādāt autonomijas projektu.

Ari Sabiedrisko organizāciju padome izvēlēja sevišķu autonomijas sekciju, kuŗas loceklis O. Šulme izstrādāja savu autonomijas projektu, kuŗa pamatā viņš līcis sekošu organizāciju autonomiju projektus: demokrātu partijas, nacionāldemokrātu partijas, zemnieku savienības, Latviešu Rakstnieku un mākslinieku biedrības un 5-tās armijas Latviešu biroja projektus.

O. Šulmes Latvijas autonomijas projekts ir sekošs:

Pie Krievijas demokrātiski-federatīvās republikas konstitūcijas nodibināšanas garantējama pilnīga politiska autonomija Latvijai Krievijas demokrātiski federatīvās republikas sastāvā. Apvienotai un nedalāmai Latvijai jā sastāv no četriem Vidzemes un Vitebskas guberņas, Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķiem, Kurzemes un no latviešu apdzīvotiem Kauņas guberņas pierobežu apgabaliem.

Latvijai ir sava vienpalātas likumdošanas Saeima, kuŗas kompetencei piekrīt visas likumdošanas lietas, izņemot tās, kuŗas izšķir vispārējās valsts

likumdošanas iestādes, savs budžets un renteja, sava banka ar tiesībām noslēgt iekšējus un ārējus aizņēmumus, sava muitas, dzelzsceļa un nodokļu pārvalde, pie kam Latvijas ienākumi izlietojami pašas Latvijas vajadzībām, kā arī sava neatkarīga tiesu un nacionālu skolu sistēmas.

Latvijas īpašumā pāriet visas valsts mantas, kas atrodas Latvijas robežās, kapitāli un uzņēmumi, izņemot tos, kas pieder sinodam, valsts bankai, jūras un kara ministrijām.

Latvija ievāc savā rentējā Latvijas robežās visus tiešos un netiešos nodokļus un muitas īpašumus, kā arī visus ienākumus no tagadējiem un nākamiem valsts monopoliem; bet pie vispārējiem valsts izdevumiem Latvija piedalās proporcionāli savam iedzīvotāju skaitam pret valsts iedzīvotājiem. Tā Latvijas daļa, kas no kara izpostīta, tuvākā nākotnē vai nu pavisam atsvabināma no piedalīšanās vispārējos valsts izdevumos, vai arī vismaz lielā mērā jāmazina tās piedalīšanās daļa. Latviešu valodai jābūt darīšanu valodai visās administrāciju un tiesu iestādēs, darīšanu, kā arī mācību valodai visās, bez izņēmuma, latviešu apmeklētās autonomās skolās un mācības iestādēs.

Krievu valodas tiesības ir sekošas: Latvijas pārvaldes sazināšanās ar vispārējām valsts iestādēm, kas atrodas ārpus Latvijas robežām notiek krievu valodā. Vispārējā valsts likumdošana pārzin sekošas lietas:

1) Starptautiskas attiecības un tirdzniecības līgumus ar ārzemēm, 2) teritoriālo karaspēku un floti, kuŗu komandas valoda ir latviska, 3) vispārējos valsts parādus.

Krievijas konstitūcijā uzņemtie Latvijas pamatlikumi pārgrozāmi tikai ar Latvijas saeimas piekrišanu.»

Arī Vidzemes Zemes pagaidu padomē iztīrāja Latvijas autonomijas jautājumu.

Tā Vidzemes Zemes pagaidu padomes valde sa-
sauca 30. jūlijā 1917. gadā konferenci Latvijas auto-
nomijas jautājumā, kurā piedalījās sekošas 10 sabie-
driskas organizācijas: Vidzemes Zemes pagaidu pa-
dome ar 6 priekšstāvjiem, Rīgas strādnieku depu-
tātu padome (6), Latvijas strādnieku, zaldātu un
bezzemnieku padome (3), «Iskolastrels» (8), Latga-
liešu sekcija pie «Iskolastrela» (5), Latgaliešu sekcija
pie «Iskosola» (1), V. armijas latviešu birojs (1),
Rīgas Sabiedrisko organizāciju padome (7), Rīgas
pilsētas dome (6), Maskavā ievēlētā Kurzemes Ze-
mes pagaidu padome (6). Apspriede vienbalsīgi pie-
ņēma sekošu rezolūciju:

«1. Latvijas tautai, tāpat kā visām citām tautām,
ir tiesība uz pilnīgu pašnoteikšanos.

2. Latvijai jābūt nedalītai, apvienojot Vidzemi,
Kurzemi un Latgali.

Piezīme: Latvijas pierobežu apgabalos paši vie-
tējie iedzīvotāji nolemj, vai viņi pieder pie Latvijas,
vai cita apgabala vai valsts.

3. Latgalei, kā Latvijas īpatnējai sastāvdaļai,
piešķirama patstāvība vietējās pašvaldības, valodas,
skolas un baznīcas lietās.

4. Latvijai jābūt politiski autonomai vienībai
Krievijas republikā, kas dibināta uz demokrātijas
principiem.

5. Autonomās Latvijas likumdošana, izpildu,
tiesas un vietējās pašvaldības varai jāatrodas Latvi-
jas tautas un viņas Saeimas rokās, kuŗa ievēlama uz
vispārīgu, tiešu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu
tiesību pamata, bez dzimumu izšķirības.

6. Sapulce protestē pret aneksijām un vispār
pret katru mēģinājumu noteikt Latvijas vai viņas at-
sevišķu daļu valsts tiesisko stāvokli un robežas bez
Latvijas tautas ziņas un lemlšanas.»

Vidzemes Zemes Padome.

Jau pirmās revolūcijas dienās 1917. gadā Rīgas Lauksaimniecības Centrālbiedrības aprindas sasauca Valmierā Latviešu biedrības telpās Vidzemes zemes sapulci. No katra pagasta bija jāvēl pa vienam bezzemniekam un saimniekam. Uzaicināti bija arī lielgruntnieki un pilsētu pārstāvji. Jau pašā pirmā dienā sociāldemokrātu partijas priekšstāvis izteica protestu pret zemes sapulci, jo vēlēšanās vajadzējis būt proporcijai — diviem bezzemniekiem pret vienu zemturi. Kad sapulce viņam ņēma vārdu, delegāts aizgāja, uzsaukdams: «Revolūcija jūs noslaucīs!» Sapulce bija diezgan chaotiska, jo viņai trūka drošu mērķu un stāvokļa saprašanas. Muižniecība sākumā bija reprezentēta ļoti kupli. Pirmā dienā baronu bija vairāki desmiti, bet beigās palika gluži maz. Sapulces lielākais darbs bija Dienvidus-Vidzemes pagaidu padomes ievēlēšana. Sapulce sprieda vismīlāk par gluži praktiskām lietām, kā lopu sērgu apkaņošanu, laukstrādnieku trūkuma novēršanu. Beigās, kad nebija vairs laika, sapulce bez debatēm pieņēma rezolūciju, ka Vidzemes Zemes Sapulce prasa Latvijas provinces autonomiju. M. Valters un J. Lapiņš bija sašutuši par «provinciālo» autonomiju. Šai brīdī ieradās no štaba J. Goldmanis un klusām stāstīja, ka vāci esot pieveduši vairākas divīzijas jauna karaspēka un laikam okupēšot arī Vidzemi. «Piepeši radās sajūta», raksta Lapiņš, «ka mēs beidzamo reizi brīvi runājam. Es kāpu katedrī un teicu:

«... bet ja Vācija mūs okupētu, še no brīvās Valmieras mēs kļiedzam visai pasaulei: mēs prasam patstāvīgu un neatkarīgu Latvijas valsti.» Kādas izbijušās sejas bija visapkārt par tādu «neatkarību». Bet K. Ulmanis uzleca piesarcis, mirdzošām acīm un spieda man roku. Revolūcijas sākumā Latvija nebija nobriedusi pat ne provinciālas autonomijas domai.

25. martā Dienvidu Vidzemes pagaidu zemes

padome sanāca Dzirnavu ielā, Lauksaimniecības Centrālbiedrības telpās un kādā mazā istabiņā atklāja sēdi, lai gan padomē bija tuvu pie piecdesmit cilvēku. Prezidijā ievēlēja bezzemnieku priekšstāvi J. Lapiņu, tad M. Valteri un V. Skubiņu. Uzņemoties sēdes vadību, Lapiņš izteica protestu, ka sēde sasaukta Centrālbiedrībā, jo zemes padomei jābūt zemes valdniecei, Latvijas priekšparlamentam, kuram vieta ir pili. Pēc divām stundām sēdi atklāja pils lielajā zālē, pārvaldnieks pili ar dziļu padevību nodeva mūsu ricībā. Še baltajā zālē sēdi atklāja M. Valters, vadīja to lēni, bet ļoti svinīgi, ar parlamentāriskās iekārtas zināšanām. Šī Vakareiropas cilvēka manieres, zināšanas un takts tika no visiem apbrīnots. Acumirkli tas tika par redzamāko parlamentārieti.

Pirmā sesijā zemes padome izstrādāja sēžu reglamentu, toreiz delegāti milēja daudz runāt un tāpēc laiks bija jāierobežo. Izstrādāja prasību, ka no Vidzemes guberņas jāatdala 4 un no Vitebskas guberņas 3 apriņķi, kas jāapvieno ar Kurzemi. Šai teritorijai jādod nosaukums «Latvija», kurai jāpiešķir plašas autonomijas tiesības. Padome sūtīja uz Pēterpili pie pagaidu valdības delegāciju ar M. Valteri un Z. Meierovicu priekšgalā, lai tie panāktu 1) Vidzemes zemes padomes atzīšanu un lai pagaidu valdība tai piešķirtu likumdošanas (autonomijas) tiesības, 2) lai panāktu visas Latvijas teritorijas apvienošanu autonomā vienībā. Igaunī jau bija panākuši no pagaidu valdības Igaunijas teritorijas apvienošanu un autonomiju. Bet latviešu delegācija aizbrauca par vēlu. Kerenskis pateica, ka autonomijas piešķiršana ir Krievijas satversmes sapulces lieta.

Pa to laiku revolūcija bija tikusi kreisāka. Visās malās pieņēma protesta rezolūcijas pret zemes padomes sastāvu. Aprīļa sākumā Valmierā sanāca bezzemnieku sapulce, kurās dienas kārtībā arī bija Vidzemes zemes padome, tāpēc pēdējā uz bezzemnieku sapulci delegēja savu prezidiju. Sapulcē bija daži ļoti dramatiski cīņas momenti. Tomēr virsroku

še ņēma maksimālais lielnieku virziens. Referējot par Vidzemes zemes padomi, es misiju skaitu un pateicu, ka padomē ir 45 delegāti. Tāpēc arī bezzemnieki uz savu padomi ievēlēja 45 delegātus.

Aprīļa beigās Rīgas pilī vienā dienā sapulcējās divas padomes: baltajā zālē zemes padome un gubernatora dzīvoklī bezzemnieku padome — apakšparlaments. Meierovics tūlī ienesa priekšlikumu parnākt abu padomju apvienošanos. Sarunas vest uzdeva Z. Meierovicam un M. Valteram. Še pirmo reiz atklātībā parādījās viņu diplomatiskās spējas. Pēc divu dienu sarunām baltajā zālē ieradās sociāldemokrāti — bezzemnieku delegāti. Tagad baltā zālē izskatījās pēc parlamenta, kurā ir divas spēcīgas frakcijas. Tā kā no agrākās zemes padomes daži locekļi pārgāja pie sociāldemokrātiem, tad abas frakcijas bija vienādas pēc locekļu skaita. Centrā palika tikai dažas personas, kas pieslējās vai nu vienam, vai otram spārnam. Lēmumus pieņēma parasti ar vienas balss vairākumu. Prezidijā ievēlēja Bastjāni, Maldoni un Lapīnu, valdē Skubiņu, M. Valteri, M. Skujenieku, Buševicu. Kādu laiku tur bija Meierovics un tad T. Zeiferts. Par Vidzemes guberņas komisāru ievēlēja Dr. Priedkalnu, par vicekomisāru K. Ulmani.

Pilsoņiem toreiz vēl nebija nekādas politiskas izglītības un disciplīnas. Frakcijā vienmēr bija strīdi. Iesniedza uzreiz 10 rezolūcijas, nevarēja beigt strīdēties, jo no lielgruntniekiem līdz pilsoņiem bezzemniekiem bija milzīga starpība. Vadošā un redzamākā personība ar zināmu erudīciju parlamentāriskos jautājumos bija M. Valters, bet viņa rezolūcijas vienmēr bija ļoti abstraktas un pārprotamas. Ar centra doto vārdu abzolūti nevarēja rēķināties, jo pēc kopējas vienošanās frakcijā, plenumā centrs iesniedza uzreiz 3 rezolūcijas. Sociālisti vienmēr balsoja kā viens virs. Padomē bija arī divi Joku Pēteri, kuri viens otru sauca par draugiem. Tie ir

Teikmanis no lielgruntniekiem un skol. J. Gailis, lielnieks. Abi viņi krita revolūcijā.

Vidzemes zemes padome nebija radīta liela stila problēmām, līdz valsts mēroga darbam viņas laudis vēl nebija izauguši. Saplūstot abām padomēm kopā, es turēju runu, ka zemes padomei pirmā vietā jāstāda politiskie jautājumi, jāpanāk Latvijas teritorijas apvienošana, nacionālpadomes sasaukšana un autonomas valsts proklamēšana, bet tas neatrada dzirdīgas ausis. Septiņas reizes, katrā sesijā, es iesniedzu rezolūciju, ka dienas kārtībā jāliek jautājums par Latvijas autonomiju un nacionālpadomi, bet to vienmēr nolika kā beidzamo dienas kārtības punktu līdz kuŗam nekad netika. Padomei bija jāplēšās ap tekošām lietām, maizes jautājumiem. Padome gandrīz izšķīda pie problēmas, vai saimnieks drīkst prasīt no pusgraudnieka vienu trešo daļu, vai 40 proc. ražas. Kreisais spārns palika tikai tad, kad izlēma viņiem par labu. Viņiem par labu bija balsojis Teikmanis.

Ļoti daudz laika aizņēma jaunais vēlēšanu likums, pie kuŗa izstrādāšanas vislielākie nopelni M. Skujeniekam. Daudz kavēja strīdi, vai vēlēšanu tiesības dodamas no 18, 20 vai 21 gada un vai tās piešķiramas visiem kareivjiem.

Augustā bija noliktas jaunas vēlēšanas. Visa zeme bija sadalījusies divos naīdīgos lēģeros. Un kad Rīga bija aizņemta ar vēlēšanām un zaldāti gāja pie urnām, vāci piepeši taisīja iebrukumu, forsējot Daugavu un ieņēma Rīgu. Par cīņu tad neviens nevarēja domāt. Jaunā Vidzemes zemes padome tagad bija oficiāli atzīta iestāde, bet bez Rīgas delegātiem. Tā sapulcējās Valkā. Par padomes priekšsēdētāju ievēlēja komunistu Kārklīņu, par viņa biedri J. Lapiņu, par valdes priekšsēdētāju T. Liventālu. Padomē gandrīz trīs ceturtdaļas bija komunistu un sociālistu, bet pilsoniskais spārns gluži niecīgs. Padome sprieda tikai par tekošām darīšanām, maz nodarbojoties ar lielajām lietām. Bija tikai viens mēģi-

nājums izdabūt padomei likumdošanas tiesības. Padome deleģēja uz Pēterpili Kārkliņu un Lapiņu, bet tie atbrauca bez rezultātiem. Oktobrī pilsoniskā frakcija aizgāja no padomes, negribējuma padoties sociālistiskam vairākumam. Oktobrī nāca komunistu apvērsums. *)

Sākās drūmākais laikmets mūsu neatkarības cīņas vēsturē. No vienas puses — Latvija zem vācu okupācijas jūga, no otras — viena tautas daļa ar strēlniekiem lielinieku pusē. Komunisms šai laikā vēl nebija izdzīvojis savu romantisko pievilcības laikmetu un arī tā valdīšanas sekas vēl nevarēja parādīties tik skaidri. Tomēr šai visdrūmākā laikā latvju tautas ticība labākai nākotnei un galīgai uzvārai nav lauza.

Vācu okupācijas vara Latvijā.

Krievu kara vadoņu nemākulības un arī nodevības dēļ vācieši viegli ieņēma Kurzemi un tur nodibināja nežēlīgu kara pārvaldi. Kas vēl bija palicis pāri krievu kara spēka neizlaupīts un neiznīcināts, to rekvizēja un uzlika smagas nodevas. Kustības brīvību pilnīgi aprobežoja. Redzēdami, cik viegli viņiem bija ieņemt Kurzemi, vāciešiem radās dabīga sajūta un pārliecība, ka šī zeme viņiem paliks uz visiem laikiem un ka neviens viņus no Kurzemes neizdzīs. Vācu valsts un vietējo politiķu vidū no jauna uzpeldēja daudzie Kurzemes kolonizācijas plāni, ar kuriem tik bagāta vācu kara laika literatūra un publicistika. Vācu iekarošanas plāni šais centienos parādās gaišāk kā jebkad un jebkur citur.

Viens no lielākiem Kurzemes kolonizatoriem, bez šaubām, ir Silvio Brēdrichs. Savā brošūrā «Das neue Ostland», («Jaunā Austrumzeme») viņš plaši iztīrā kolonizēšanas iespēju Kurzēmē. Dibi-

*) J. Lapiņš, „Vidzemes Zemes Padome“, „Pēdējā Brīdī“ — 1927 — 21. nr.

nādamies uz krievu cara valdības projektu noietināt Baltijā 300.000 krievu ģimenes un latviešus pārcelt uz Krievijas vidieni, Bredrichs to pašu ieteic darīt vācu valdībai — noietināt Baltijā vāciešus:

«Mazās zemkopju tautas Krievijas rietumos lai zīna, ka viņu palikšanai viņu skaistajā dzimtenē būs beigas, ja vēl pēc kara Krievija paliktu viņu kaklakungs. Pārvietošana vai izceļošana tad būs viņu liktenis. Krievu zemniekus apmetinās robežu apgabalos. Rietumu apgabalos cittautesiņiem — nekrieviem būtu tikusi atsavināta viņu zeme un uz tās apmetināti krievi. Pusgadu priekš pasaules kara tika nolemts sadalīt visu Kurzemes valsts zemi ($\frac{1}{3}$ no visas Kurzemes) un tur apmetināt trīs simti tūkstoši (300.000) krievu zemnieku. Mērniekijau strādāja Kurzemē. Kaŗš pārtrauca šo darbību.»

Brēdrichs aizrāda, ka no desmit Kurzemes apriņķiem astoņi esot vācu pārvaldībā. Šais apriņķos 1915. gada augustā visu lielgruntnieku sapulce vienprātīgi nolēmusi $\frac{1}{3}$ muižu zemes nodot Vācijas valstij par lētu maksu kolonizēšanas mērķiem, lai vāci varētu paturēt Baltijas jūras piekrasti. Taču runa ir nevien par trešdaļu no lielgruntnieku muižām, kas ar augšējo lēmumu jau nodarīta lieta. Nav šaubu, ka kolonizēšanas mērķiem iespējams nodot vēl daudz vairāk zemes. Tā kā Kurzemē 1,1 milj. hektāru lielgruntnieku zemes, tad kolonizēšanai ar vāciešiem muižnieku dotā $\frac{1}{3}$ ir līdzīga apm. 400.000 hektāru. Bet šis kolonizēšanai nolemtais zemes fonds patiesībā būs daudz lielāks, ja ievēro, ka daļa lielu muižu pieder krieviem, kuri zem vācu valdīšanas nekādi nepaliks. Bez tam vēl nāk klāt $\frac{1}{2}$ milj. hektāru valsts zemes, uz kuŗas gan pa lielākaī daļai aug

mežs, bet uz skaistas aļamas zemes. Un kur tādas nav, tur varētu mežu apmainīt ar vācu lielgruntniekiem pret tādu zemi, kuŗu var kultivēt, un vācu lielgruntniecību atbalstīt uz meža īpašuma un tādā kārtā iegūt vēl vairāk kā $\frac{1}{3}$ lielgruntnieku zemes kolonizēšanas vajadzībām. Šis solis ieteicams īpaši attiecībā uz fideikomisiem. Ari Vācijā fideikomisa muižās caurmērā gandrīz divreiz tik daudz meža, kā valstī samērā vispār, proti 45% pret 25%. Mežu var tikai izdevīgi kopt kā lieluzņēmumu.

Tā Austrumzemē varētu nodibināties tas, ka veselīga iekārta, ka mežs, galvenā kārtā, būtu lielgruntnieku rokās un $\frac{1}{3}$ no visas muižnieku zemes platības nodota kolonizēšanai ar vācu zemniekiem. Ari te par maksas pamatu ņemama caurmēra cena pēdējos trīs priekšķara gados. Ar to ari tiek panākts tas saimnieciski svarīgais apstākļis, ka Austrumzemes lielsaimniecībām vajadzēs par tik mazāk laukstrādnieku, par cik pavairota lielāka viņu mežu platība.

Bet tālāk ir vēl cita zeme kolonizēšanai ar vācu zemniekiem, kas jāuzlūko kā pašas par sevi saprotamas sekas no tā, ka vācu lielgruntnieki atdevuši veselu trešdaļu savas zemes vācu kolonizācijas mērķiem: latviešu mazgruntnieki ar likumu jāpiespiež no 28.000 zemnieku mājām — ik no vienas — pusi zemes atdot vācu kolonizācijas mērķiem par to pašu pēdējo triju gadu caurmēra cenu. Tas ar vienu cirtieni dotu 28.000 vācu zemnieku māju ar apmēram 15—20 hektāru zemes, pie kam uz katras nodalītās latviešu zemnieku mājas jāuzsēdina viena vācu kolonistu ģimene. Līdz tam, kamēr šie ļaudis sabūvē ēkas, viņiem jādabū dzīvoklis vienu gadu pie tā latviešu zemnieka, uz kuŗa zemes viņi apmetināti. Daudzās kolonistu mājas, kuŗas mēs Kurzemes kolonizēšanā ierīkojām,

pa trijām līdz piecām uz vienas mājas platības ar 15—20 hektāriem lielu zemi, ir skaistākais pierādījums, cik dzīves spējīga šī lieta ir... Latviešu zemnieku saimniecības cieš aiz strādnieku trūkuma. Neaizmirstiet, ka Kurzemē, kas ir tik liela kā Beļģija, ir uz zemēm tik 450.000 iedzīvotāju. Kurzeme ir pēc Kostromas visvājāki apdzīvotā krievu valsts guberņa (izņemot trīs ziemēļa joslā ietilpstošās ziemēļu guberņas). Kolonizēšanas zeme tā tad ir: valsts zeme, lielgruntnieku zeme, kuri savu zemi gribēja uzglabāt, lai to atdotu tik vācu zemniekiem, nacionālās kolonizācijas nolūkā, un latviešu zemnieku zeme, — kuri to, kā ar viņiem tā izturās, ir pelnījuši.

Kurzemes 450.000 lauku iedzīvotājus pa 4½ personas uz ģimeni rēķinot iznāk 100.000 ģimenes, citiem vārdiem, ik ceturtaī ģimenei Kurzemē ir caurmēra lieluma (ap 40 hekt.) zemnieku māja, tik pat daudziem ir mazāki zemes gabali, pārējie nodarbojās kā rentnieki vai arī kā strādnieki zemnieku mājās, lielgruntnieku un valsts muižās u. t. t. Latviešu zemnieku zemes vidēja — caurmēra lieluma gruntniekiem vajadzīgi lieki strādnieki, jo vairāk, jo intensīvāki viņi saimnieko. Pašam viņam strādnieku nav, jo latvietis ir bērnu nabags (valda divbērnu sistēma) un viņš grib iet uz pilsētu. Rīga viņu pievelk. Latviešu gruntnieks ir ciets pret saviem tautiešiem — strādniekiem. Pats viņš milē ļabi dzīvot; viņa īpašums to ir izlutinājis.

Vācu kolonisti, kurus apmetinās uz atsavinātās zemnieku zemes (uz ikvienai mājai atņemtās puszemes) ar laiku pirkšanas ceļā pa lielākai daļai iegūs arī neatsavināto otru pusi latviešu zemnieku zemes, jo vācu kolonistu ģimenei ar 10—12 bērniem uz latviešu zemniekiem atatsvabinātās un vācu kolonistiem atdotās pusmājas ir darba spēka

ziņā tāds pārsvars, kā viņi tīri mierīgā ceļā iekaros arī otru latviešiem neatsavināto mājas pusi.

«Ir skaidra lieta,» tā turpina Silvio Brēdrichs, «ka šai Austrumzemē — Lietuvā un Baltijas provincēs — kolonizējamā zeme ir tik liela, ka tūlīn uzreiz uz viņas visas apmetināt kolonistus nemaz nevar. Bet tas arī nemaz nav vajadzīgs. Bet ir nepieciešami, ka lai pēc vācu kolonistu izglābšanas no krievu žņaugiem un apmetināšanas mūsu Austrumzemē, kā arī pēc kareivju apmetināšanas, kas pēc kara kļūs brīvi un gribēs zemi, mums vēl atliek zemes fonds kolonizācijas mērķiem. Tikai vienu: «Viss, kas augšā pievests, kā kolonizējamā zeme, tūlīn par pēdējo triju priekškaŗa gadu caurmēra cenu valstij jāatsavina. Sākumā jau atsavināto zemi var izrentēt viņas līdzšinējiem lietotājiem pret pirkšanas sumas kapitāla procentu samaksu. Tādējādi radīšoties zemes fonds, kuŗu pareizi izlietojot visa zeme ar laiku nākšot istās — vācu kolonistu rokās.»

Kolonizēt Kurzemi ar vācu zemniekiem gribēja okupācijas vara, vietējie visvācu patrioti un daudzi vācu publicisti, kuŗi pāris gados sarakstījuši veselu kolonizācijas literatūru. Nav lielas izšķirības starp vācu publicistu fantastiskiem plāniem un valdošās okupācijas varas priekšstāvju projektiem — viss jautājums še grozās tikai laika ziņā — kad un cik radikāli šos kolonizācijas plānus izvest.

Vācu valdības kolonizācijas plānu Kurzemē apskata kāda oficiāla brošūra:

«Kurland» unter deutscher Verwaltung. Vortrag des Verwaltungsschefs anlässlich der Anwesenheit des Herrn Landwirtschaftsministers in Mitau am 8. X. 1915. (Nicht für die Oeffentlichkeit bestimmt). Mitau Gedruckt bei J. F. Steffenhagen und Sohn. 1915. («Kurzeme zem vācu pārvaldības.

Pārvaldes šefa priekšnesums zemkopības ministra kungam Jelgavā esot, 8. oktobrī 1915. g. (Nav nolemts atklātībai.) Jelgavā. Iespiests pie Stefenhagena un dēla. 1915. gadā.)

Tai rakstīts:

«Vācijai vajaga zemes. Ilgus gadus mums viņu vajadzēja meklēt tālu prom no dzimtenes zemes strēķos, kurus vispirms vēl ar lielām pūlēm un ar lieliem upuriem vajadzēja padarīt par vācu apgabaliem. Un nu labvēlīgs, priekš īsa laika vēl necerēts liktenis, mums klēpī iesviež zemi, kurū mums tik vajadzīgs turēt un apdzīvot, lai mums būtu jauns, gatavs, vērtīgs Vācijas gabals!»

«Es līdz šim vēl neesmu runājis par Kurzemes, kā kolonizācijas zemes, vērtību, jo tas šeit pieder. Vācijai vajadzīga zeme, kur apmetināt viņas pārpaliekošo tautas spēku. — Tas tāpat paliek arī pēc kara, neskatoties uz visiem cilvēku upuriem. Un Kurzeme ir ideāla kolonizācijas zeme. Iepriekš es jau aizrādīju uz iedzīvotāju retumu, kas vien jau pierāda vajadzību kolonizēt. Pie tam vēl nāk klāt kāds veicinošs apstāklis, tas, ka vairāk kā puse latviešu māju atstāta un, kā paredzams, daudzi savus agrākos īpašumus vairs neredzēs. Tālāk svarā krit arī vēl tas, ka tagadējo zemnieku īpašumu (māju) caurmēra lielums vēl ir labi pānsamazināšanu, sevišķi vēl, ja ar intensīvākās, augstākās kultūras palīdzību paaugstina ražas. Arī lielu daļu plašo mežu apgabalu var izlietot zemkopju apmetināšanai, viņus pārvēršot druvās un pļavās, kā tas ar labām sekēm jau izmēģināts, apmetinot šeit Volīnijas vācu zemniekus.

Vācu lielgruntnieki, lai pierādītu savu labo gribu, Vācijas labā nest upurus, vienprātīgi (ar visām balsīm) nolēma, $\frac{1}{3}$ daļu savas zemes (ieskaitot arī mežu) par lētu maksu atdot vācu valdībai kolonizācijas nolūkam.

Tādējādi vien jau vācu zemkopju apmetināšanai sanāk 300.000—400.000 hektāru zemes.

Ja šeit vēl pieskaita tik pat daudz — 300.000 — 400.000 hektāru zemnieku zemes un vēl arī tik pat — 300.000—400.000 hektāru valsts (agrārās kroņa) zemes, tad kopā sanāk ap 1 miljonu hektāru jaunas, auglīgas zemes kolonizēšanai, vismaz 50.000 vācu ģimeņu apmetināšanai Kurzemē.

Blakus šim vācu ģimenēm latvietība ilgi nespēs patstāvīgi uzturēties. Bez tam vēl krit svarā, ka latviešiem šai karā stipri nolaistas asinis un ka latvietis vāji vairojās. Divbērnu sistēma ir parasta. Ir draudzes, kurās jau priekš kara mirstību skaits pārsniedza dzimstību skaitu. Pie tam vēl no svāra latviešam īpatnējā piemērošanās spēja, viņu inteliģence un dziņa likties vadīties no lietderības principa. Ja latvietis redzēs, ka viņš kā vācietis labāk tiek uz priekšu nekā latvietis būdams, tad viņš arī drīz paliks par vācieti. Latviešu problēmas, kas ģermanizēšanai varētu darīt sevišķas grūtības, gan maz rāsies, uz to 1¹/₄ miliona liela tautas drumstala nemaz nav spējīga.

Līdzīgi, kaut arī konfesijā apstākļu un poļu elementa piemaisījuma dēļ, ne tik labvēlīgi, ir apstākļi Lietuvā, otrā lielajā kolonizācijas apgabalā, kas mūsu rokās, un kuŗu mēs, cerams, arī paturēsim. Ari tur ir reti apdzīvota, auglīga, bet maz kultivēta zeme, labsirdīgi iedzīvotāji — rakstura ziņā labāki par latviešiem — tautas celms nedaudz lielāks par 2 miljoniem, kas jau sava niecīgā skaita dēļ vien jau tik pat maz var kļūt par savas nacionālās politikas nesēju, kā latvieši un 900.000 igauņi.

Tā izskatās apgabali, kuŗus mēs esam ieņēmuši un kuŗos acs, kas skatās nākotnē, netālā nākotnē, ierauga īstu ziedošu vācu zemi.

Bet vēl tālāki gribētu skatīties tā acs, kas Kurzemi mācījusies pazīt. Gluži tādi paši apstākļi, kā Kurzemē, ir arī abās mūsu provincēs: Vidzemē un Igaunijā. Ari še nav tik vien kā vācu sajūtas mo-

menti, kas mums liek vēlēties un cerēt, bet doma, ka tas varbūt ir pēdējais pasaules vēstures gadījums, kas mums dod iespēju dabūt vācu zemi — Beļģijā un Polijā tādas nekad nebūtu — kā arī radīt aizsargu valni pret vēlāk, varbūt, atkal pārvareno kaimiņu (Krieviju).»

Tā raksta Kurzemes pārvaldnieks okupācijas laikā vācu zemkopības ministram. *)

Komentāri šie lieki!

Varu vēl pastāstīt, ka Berlīnē pastāvēja plāns, pēc kura tāpat, kā šai plānā pusi zemnieku zemes, atņemtu spaidu kārtā, otru pusi atņemtu ar viltu, uzteicot kredīt biedrību parādus. Bez tam vēl saimniekiem atsavinātu pusi visa inventāra.

Saprotams, ka arī atgriešanos no Krievijas latviešiem aizkavētu ar visiem līdzekļiem. Ielauzušies Kurzemē vāci jau tūlīn pašā sākumā pasteidzās izsludināt, ka visi tie, kas aizbēguši un līdz zināmam (loti īsam) termiņam neatgriezīsies, zaudēs savus īpašumus.

Saprotams, ka arī skola gādātu par ātru pārvācošanos. Zemākās tautas skolas klasēs, kā stāsta Kurzemes pārvaldnieks, gan mātes valodu atstāšot, bet augstākās klasēs viss tikšot mācīts vācu valodā, pie kam skolā jāievērojot sevišķi trīs pamatprincipi: 1) ka ikvienam latvietim jāmacās vāciski, 2) ka neviena vācietis nav spiests, mācīties latviešu valodu un 3) ka no skolas jāizskauž visi neuzticāmie un sliktie elementi, kādu krievu laikā skolotāju starpā bijis liels pulks.

«Lielākā daļa latviešu tautības skolotāju ir atstājuši zemi un vēlāk gan vairs vai nemaz nebūs pielaižami».

Saprotams, ka tā rikojoties, Kurzemes pārvaldnieks (Goslers) varēja sacīt, ka latvieši, kā tauta, ilgi nepastāvēs.

*) Prof. Dr. phil. P. Zālīte Vācu varas pastari Latvijā | A. Raņķa izdevums, Rīgā, 1925. g.

Vāciem valdot tas arī būtu noticis.

Runājot par vācu kolonizācijas plāniem austrumos, sevišķi Latvijā, Lietuvā un Igaunijā, nevar atstāt neievērotu kādu «Ozolu Jāna» resp. vācu mācītāja Bernevisa 1917. gadā Jelgavā iznākušu (J. F. Stefenhagena un dēla spiestuvē) grāmatu «Patiesība par pasaules karu».

Kad senāk Kurzemi saucām par latviešu zemi, tāpēc ka iedzīvotāju lielais lielums bija latvieši, tad uz priekšu tas būs pilnīgi un pamatīgi grozījies. Kurzeme latviešu zeme nekādā gadījumā vairs nebūs, viena alga, vai šeit ieceļo vācieši vai krievi. — Tā liekas bēdīga izredze uz nākotni un kuŗš nesaprastu, ka katram latvietim, to maz pieminot, sirds iesāpas, bet patiesība ir nepielūdzama un mēs kaitētu tikai sev pašiem, kad acis no tās gribējum novērst, tāpēc ka viņa mums nepatīkama. Kad paši savu nākotni gribam ņemt rokā, cik tas vēl iespējams, tad ir pēdīgais laiks, atsacīties no sapņošanas un nākotnes svētību nodibināt uz pamatiem, ko stiprāka roka kā mūsu ir nolikusi un kuŗas apgāzt vairs nevaram. Latviešu liktenis tiktāl izšķirts jau šodien, ka no katras patstāvīgas tautiskās politikas viņiem jāatsakās un jāpieslienās kādai stiprākai kultūrai, vai nu vācu, vai krievu. Uz kuŗu pusi lai sverās mūsu cerības? Kas latviešiem nākamībā sagaidāms no Krievijas un kas no Vācijas?»

«Nepievilsimies taču, bet atvērsim acis! Kas cits mums sagaidāms no Krievijas, kā kavēšana istos kultūras darbos un katras patstāvīgas tautības pilnīga iznīcināšana?»

«Vai zemi vācu valdības tas būtu citādi? Kā krievi šeit piekopa krievu politiku un kultūru, tāpat taču vācu valde turētos pie vācu politikas un kultūras. Tas ir no sevis saprotams. Mūsu redaktoru un viņiem līdzīgu tautībnieku sapņi par lielo lomu, ko latvieši vēl spēlēs Eiropas vēsturē, tie ir izsapņoti

uz visiem laikiem, bet kad jau jāatmostas zem svešas kultūras, tad taču labāki zem tādas, kas mūs velk uz augšu, nekā zem nospiedošas... Kad mēs dabūtum skolas pēc vācu parauga, tad varēsim droši būt, ka mūsu bērni būs labi un pamatīgi mācīti. Lielā Vācijas daļa ir evaņģēliuma ticīga, kā mēs un tur valda pilnīga ticības brīvība... Vācu valdes un tiesas iestādes ir stingras, bet pret visiem... Taisnības pamats tur nav kukulis, bet likums. Valsts kārtībai katram jāpadodas bez atrašanās... No katra cilvēka prasas nopietnāko pienākuma izpildīšanu. «Wir ohne Vaterland» («Mēs esam bez tēvijas»). Šāds baltu dvēseles kļiedziens atskan no brošūras, kuŗa iznākusi tai pašā jau minētā, «Austrumzemes apgādniecībā» («Ostlandverlag», Šarlotenburgā) zem nosaukuma «Wir ohne Vaterland» («Mēs esam bez tēvijas»). Istu tēviņu baltiem spēj dot tik Vācija. Vislabāki to pašu Latviju, bet tādu, kuŗā vairs nav latviešu. Un ja nevarētu latviešu uzreiz izskaust, tad, lai viņu «vislabākā gadījumā būtu tik piektā daļa» un vāciešu četrās piektdaļās, kuŗas saprotams, šo vienu piektdaļu sevī drīz uzsūktu.

Uz aizmirsto, savam liktenim atstāto brāļu cilti «Baltijas provincēs» griež vācu tautas vērību arī Altonas pilsētas skolu podomnieks Vāgners savā brošūrā «Ein verlassener Brudertamm» (Atstāta brāļu ciltis), kuŗu arī izdevuši tā pati Austrumzemes grāmatu apgādniecība.

Dr. Kurts Stavenhāgens, kuŗš Latvijā pazīstams kā liels baltu patriots, arī sarakstījis un izdevis kādu brošūru, kuŗas virsraksts skan: «Das Grossrussentum und die Grenzvölker Russlands («Lielkrievi un Krievijas robežtautas» '«Austrumzemes» apgādas izdevums). Šai brošūrā Stavenhāgens starp citu apskata poļus, baltus, latviešus, igauņus, somus, mazkrievus, kaukāziešus un turku-tatārus. Sevišķu vērību viņš piegriež tam, cik lielas šīs tautas skaita ziņā, un cik liela viņu zeme. Tas viņam vajadzīgs, lai varētu zināt, cik tur varētu

apmetināt vācu kolonistu. Ar jo sevišķi lielu rūpību un pamatību viņš apskata latviešus, igauņus, leišus un viņu zemi. Saprotams, lai visi labi pazīstot, šīs zemes, varētu labāki izmantot un vietējās tautības — iznīcināt.»*)

Nav tikdaudz telpu še aplūkot neskaitāmus citus vācu kolonizēšanas projektus, kuŗiem visiem ir tikai viens mērķis — iznīcināt latvju tautu, izdzīt, izspiest viņu no pašu zemes un latviešu vietā Latvijā nometināt vācu kolonistus. Tie nav karstgalvju vācu patriotu projekti vien, tie atrod dzirdīgas ausis vācu valdībā un kara augstākos vadoņos. Nevar būt šaubu, ka šos kolonizācijas plānus izvestu dzīvē, ja vien Vācija būtu pasaules karā uzvārējusi un Kurzemi paturējusi savās rokās. Vēl pēc vācu sakaušanas un pamiera noslēgšanas Vācijas revolūcionārās valdības pirmais pārstāvis Baltijā A. Vinnigs un fon der Golcs loloja cerības dabūt vismaz vienu zemes daļu Kurzemē, vācu kareivju nometināšanai. Un kādu uguni splauņ fon der Golcs savās atmiņās par 1919. gada darbību Latvijā, kad vācu projekti nepiepildījās!

Vācu okupācijas laiks ir viens no visdrūmākiem latvju tautas vēsturē. Bads, bezdarbs, beztiesība, vācu rupjā dūre, katras garīgas un saimnieciskas darbības apspiešana. Ar savām brutālām pārvaldes metodēm vācu okupācijas vara atrada še pretiniekus pat tais aprindās, kuŗas sākumā pat simpātiski raudzījās uz Vāciju, un kas agrāk nevarēja panest krievu jūgu. Vācu briesmīgā režīma kļūdas un noziegumus atzīst arī paši vācieši.

Tā Augusts Vinnigs raksta, ka viņš nav varējis kādu laiciņu skatīties igauņu vadonim Jansenam acīs, kad tas parādījis fotouzņēmumu, kuŗā bijuši

*) Prof. Dr. P. Zālite „Vācu varas pastari Latvijā“ A. Raņķa izdevums, Rīgā, 1925. g. — Kas tuvāk interesējas par vācu nodomiem Austrumeiropā, ieteicam šo prof. Zāliša grāmatu.

redzami daudzu cilvēku liķi, ko vācieši noslepkavojuši. «Un nu es zināju» — raksta viņš. — «ka nav bijusi tik latviešu un igauņu vaina vien, ka starp mums un viņiem nav pastāvējusi draudzība.» Ari še nav pilnas patiesības; jāsaka: ne latviešu un ne igauņu vaina, bet vienīgi vācu vaina, viņu lielās tuvedzības vaina.

Vācu militārā vara okupētos apgabalos apturēja visu biedrību darbību, noliedza sapulces, laikrakstus un politisku darbību. Rīgā atļāva vienīgi «Rīgas Latviešu Avīzes», kurās Fr. Veinbergs rediģēja vāciem vēlamā garā, un kurās sludināja Latvijas pievienošanu Vācijas ķeizarvalstij.

«Latvijas Vēstneša» 1924. g. 27. numurā Lauma Sloka publicē dokumentus no muižniecības landtāga aktīm par muižnieku politiku pasaules karā laikā. Tie liecina, kurp stūrēja Latvijas vācu muižniecības un kurp virzījās viņas politiskie centieni, — diāmetrāli pretīm Latvijas patstāvības domai. Jau 1917. gada novembrī, tā tad tanī pašā laikā, kad Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome pirmo reiz pacēla karogu par patstāvīgu Latvijas valsti, Vidzemes muižniecības pārstāvji iesniedza Vācijas valdībai sekoša satūra priekšlikumu (L. Slokas tulkojumā):

«Cerībā, kā Vācijas valsts aiz politiskiem, stratēģiskiem, saimnieciskiem un nacionāliem iemesliem ir ar mieru pievienot sev Baltijas provinces, mēs, Vidzemes bruņniecības un zemstes (Landschaft) tagadējie pārstāvji okupētā apgabalā, skaitam par savu pienākumu paziņot Vācijas ķeizariskai valdībai Vidzemes bruņniecības un landtāga vēlējumus.

Vidzemes, Kurzemes, Igaunijas, un Sāmu salas bruņniecības landtāgi ir vācu dzimuma ar vācu parašām. Savu vācietību un ticību tie mācējuši pasargāt gadu simteņu ilgās cīņās un vajāšanās un šos, no tēviem mantotos dārgumus, viņi vērtē augstāk par savu dzīvību un mantu. Tamdēļ viņiem ir tikai viens vēlējums — atsvabināties no krievu jūga, dodot sevi Vācijas valsts varenā aizsardzībā, pareizā at-

ziņā, ka pretējā gadījumā viņiem nekas cits neatliekas, kā atstāt savu 700 gadus veco tēvu zemi.

Tagad, kad uzvāras bagātais vācu karašpēks iekarojis Rīgu, daļu Vidzemes ar Rīgas jūras līča salām, Vidzemes muižniecība redz savu cerību drīzu papildīšanos, jo viņa zin, ka tas, ko ieguvis vācu zobens, vairs nevar tikt atņemts. Viņa ir ciešā pārliecībā, ka, ja Kurzeme, Rīga, daļa Vidzemes ar salām, ir vācu rokās, arī pārējās Baltijas provinču daļas, kuŗas ģeogrāfiski un vēsturiski sastāda nedalāmu vienību, jāsavieno ar okupēto apgabalu.

Šinī bruņniecībai tik svarīgā laikā viņi, uz satversmes pamata ievēlēti priekšstāvji, Vidzemes un visu viņas iedzīvotāju vārdā griežas pie Vācijas ķeizarkās valdības ar lūgumu pasludināt zemi Prūsijas aizsardzībā, jeb, ja tas nebūtu pieņemams, Vācijas valsts aizsardzībā līdz sekošai ievācošanai (Eindeutschung), ņemt to militārā pārvaldē. Šinī pārejas laikmetā bruņniecība atsakās no savām satversmē paredzētām politiskām tiesībām un lūdz zemi, (ja iespējams ciešā apvienībā ar radniecīgām provincēm) dot satversmi, bet ne agrāk, kamēr pēc izvestās ievācošanas tā būs sasniegusi valstisku gatavību.»

Pēdējo bruņniecība pamato uz to, ka par agrī ievestā satversme varētu nevācu elementiem dot iespēju netik vien apturēt, bet, varbūt, pavisam izpuņtināt zemes ievācošanu, kas katrā ziņā, tiklab kā Vācijas valsts, tā arī Baltijas vācietības interesēs būtu novēršams. Turpretīm militārā pārvalde ar civilvaldības pārstāvi, ieceltu no Prūsijas ķēniņa resp. Vācijas ķeizara, pilnīgi garantētu Vācijas valdības un Vidzemes bruņniecības kopējo mērķu sasniegšanu: reti apdzīvotās zemes kolonizēt vācu zemniekiem un kara veterāniem un nevācu iedzīvotājus pievienot mierīgā ceļā vācietībai.

Vidzemes bruņniecība un landtāgs okupētā apgabalā no savas puses skaita par savu pienākumu, līdzīgi Kurzemes bruņniecībai un landtāgam, atdot

Vācijas valdības rīcībā vācu zemnieku pārvešana: $\frac{1}{3}$ viņi piederošās, no nodokļiem brīvās zemes par mērenām priekškaŗa cenām. Viņi ir arī pilnā pārliecībā, ka tāpat rīkosies viņu ciltsbrāļi neokupētās Vidzemes daļās.

Tālāk Vidzemes bruņniecība lūdz atzīt viņas korporācijas un īpašuma tiesības; dot iespēju viņas locēkļiem izlietot savas zemes un viņas apstākļu zināšanu dzimtenes labā, pieaicinot viņus militārā pārvaldē kā ierēdņus un informējošus padomniekus.

Beidzot bruņniecība lūdz apstiprināt par viņas priekšstāvjiem 2. oktobrī 1917. g. izvēlētos uzticības vīrus un piešķirt viņiem pārejas laikmeta kārtības projekta izstrādāšanu.

Pēc visu Baltijas provinciņu okupēšanas, valdības priekšstāvim vajadzētu sasaukt visu četru bruņniecību kopēju landtāgu, kurš svinīgi atzētu bruņniecības padošanās aktu. Landtāgā vajadzētu arī nozīmēt atsevišķas bruņniecību komisijas, kurū uzdevums būtu izstrādāt savas bruņniecības korporatīvās satversmes projektus un likt tos priekšā valdībai apstiprināšanai.

Paziņojot Vācijas ķeizariskās valdības labvēlīgai ievēribai visus šos Vidzemes bruņniecības priekšstāvju vēlējumus un priekšlikumus, viņi lūdz ar to lūdz jau tagad dot atļauju mūsu vācu jaunekļiem iestāties Vācijas armijā, lai beidzot piepildītos viņu karstākā sirdsvēlēšanās — cīnīties līdzās saviem slavas vainagotiem ciltsbrāļiem par vācu tēviju un viņas pasaules varu.»

Kārtējā landtāga atklāšanas sēdē 9. jūlijā 1918. Vidzemes bruņniecība un landtāgs starp citu, uz landmāršāla, barona f. Pilchau priekšlikumu, nosūtīja Vācijas ķeizaram pateicības un uzticības telegramu, kurā Vidzemes muižnieki piesola Vācijas ķeizaram ziedot par Vāciju savu mantu un dzīvību. Vācijas ķeizars Vilhelms II., jau 11. jūlijā atbildes telegramā apsolās muižniekiem, pasargāt veco vācu kultūru no bojā iešanas.

Marta sākumā 1918. Kurzemes gubernātors J. Goslers, saziņā ar vācu muižniecību, sastāda savu projektu par Baltijas turpmāko izveidošanu («Der Friede mit Russland und die Baltischen Provinzen»), kurš uzskatāms par papildinājumu Vidzemes muižniecības projektiem un kuŗa saturs, (tās pašas vēsturnieces atstāstījumā) visā īsumā šāds:

Brestļitovskas miera līgums radījis pārmaiņas Baltijas stāvoklī. Pēc šī miera līguma Kurzemes, Rīgas un attiecīgu saļu turpmāko likteni nosaka Vācija kopā ar iedzīvotājiem. Zeme ārpus šīm robežām, kuŗa līdz šim padota Vācijas policijas varai, pēc vispārējā miera un kārtības ieviešanas, Vācijai jāatstāj. Šie, maz izdevīgie, Vidzemei noteikumi, visai labvēlīgi Kurzemei, jo atklāj vācietībai plašas izredzes šādā vai tādā veidā būt pievienotai pie Vācijas. Latviešiem viņi nozīmē visu sapņu un cerību sabrukumu par patstāvīgas republikas dibināšanu.

Bet raugoties no vispārīgā viedokļa, būtu jāspēr noteikti soļi radniecīgo provinci saskaldīšanas novēršanai, jo kā aiz nacionāliem un saimnieciskiem, tā arī politiskiem apstākļiem tas būtu neapsverami smags un kļūdainš solis. «Tagad, jādōmā, lieta grozās ap pēdējo un galīgo pasaules vēstures izšķiršanu» un «tagad palaistā izdevība vairs nekad neatkārtosies. Ja Vācija tagad atdos Vidzemi un Igauniju, ja nesusniegs kaut kādā formā pievienošanu Vācijai, tad uz visiem laikiem izbeigsies Baltijas 700 gadu vecā slavenā vēsture un vāciešu iespaids iegūs grūti pārvāramo triecienu.»

Kas attiecās uz Kurzemi, tad viņai izdevīgāk būtu personālunija ar Prūsiju, jeb Vācijas ķeizaru. Pret patstāvīgu hercogu ir kā vācieši, tā arī iztapīgie latvieši, kuŗi baidās, kā hercogs, atbalstoties uz baroniem, apspiedīs latviešus. Nevācu aprindās vairāk uzticības ir pret Vācijas ķeizaru, kuŗš, kā tie domā, valdīšot bezpartējiski un taisnīgi. «Domas par latviešu republiku latviešu apzinīgās aprindās tagad galīgi atmestas, kā pilnīgi nesusniedzamas.»

Baltijas hercogistes satversme un pārvalde īsumā domāti sekoši: Savienotas ar Prūsiju — Vāciju personālunija zemes sastāda Baltijas hercogisti, kura cieši apvienota ar Vāciju militārā, muitas, naudas, satiksmes un t. t. ziņā. Prūsijas ķēniņš ir dzimsts hercogs (erblicher Herzog), kuram ir savs vietnieks. Pēdējais pārvalda zemi, kuŗas sastāvdaļas ir Kurzeme, Vidzeme, Igaunija un Rīgas pilsēta. Provincēs daļās apriņķos, apriņķi — iecirkņos. Pēdējie — muižu un pagastu iecirkņos. Līdzās valdībai zemei piešķirta plaša pašvaldība šķirām pēc nodarbošanās (berufsständige). Draudzes izvēlē draudžu pārstāvjus, pēdējie mazgruntnieku pārstāvjus apriņķu sapulcē.

Apriņķu sapulces, sastāvošas no maz- un lielgruntnieku kā arī pilsētu pārstāvjiem, izvēlē provinces landtāgu kur piedalās arī bruņniecības un garīdzniecības priekšstāvji. Provinču landtāgi un Rīgas pilsēta beidzot izvēlē parlamentu — landtāgu, kuŗa $\frac{1}{3}$ sastāva nozīmē hercogs. Tikai tādā veidā sastādīts landtāgs dos drošību, kā vācietības intereses tiks pietiekoši aizsargātas.

«Baltijas hercogiste pie gudras, apzinīgas un patstāvīgas politikas, solas tapt par vācu spēka jaunu bagātu avotu un vācu varas stipru atbalstu. Smagu atbildību vēstures priekšā uzņemās tie, kas cenšas novērst viņas dibināšanu.»

Par tālāku darbu šo muižniecības sapņu izvešanā jāuzskata Kurzemes kolonizācijas likums ar vāciešiem, kuŗu apstiprināja Hindenburgs.

Par šo savu darbību Meijumuižas barons Rādēns tika apbalvots ar dzelzs krustu un saņēma Hindenburga pateicības telegramu (jūlijā 1918.), Kurzemes muižniecībai. «par viņas uzupurēšanos», atdodot trešdaļu no saviem īpašumiem vācu kolonizācijas nolūkiem!

Pēc Vidzemes landtāga 22. marta 1918., lēmuma, nākamo zemes pārvaldes organu radīja tādā kārtā, ka katra faktiskā zemes pārvaldība no iedzīvotāju pu-

ses kļuva iluzoriska. Pēc šī projekta jaunā valdības organā muižniecībai bijuši 32 priekšstāji, lauciniekiem 32, bruņniecībai 4, garīdzniecībai 8, pilsētām, izņemot Rīgu, 10.

Bet notikumi rietumu frontē un sabiedroto izturība spieda muižniecību mazināt savas prasības. Kurzemes landtāga sēdē 23. oktobrī 1918. Kurzemes muižnieku pilnvarotais Meijumuižas barons Rādēns ziņo, ka Vācijai tagadējos apstākļos nav iespējams ne sev pievienot Baltiju, nedz ķeizaram Vilhelmam pieņemt domāto Kurzemes hercoga kroni. Sakarā ar apstākļiem, kas radušies no jauna (lai Baltijas muižniecība glābtu, kas tai vēl glābjams), Vidzemes un Igaunijas zemes padomju komisijas nolēmušas nekavējoši spert visus soļus, lai apvienotu Baltijas provinces monarchistiski-konstitucionālā valstī. Kurzemes, Vidzemes, Igaunijas un Sāmsalas zemes padomēm uzdot:

1. Sasaukt zemes komisiju ar visu tautību un iedzīvotāju priekšstāvjiem, kuriem uzdot visdrīzākā laikā izstrādāt Baltijas valsts satversmi.

2. Dibināt Baltijas zemēs pagaidu valdību.

Tomēr latviešu un igauņu tautas patstāvības centieni pārvilka šiem muižnieku nodomiem stripu.

Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome un Demokrātiskais Bloks.

Latvijas patstāvības doma 1917. gada vasarā jau bija laidusi tautā un inteliģencē dziļas saknes. Tā gan vēl nav galīgi noskaidrojusies un izveidojusies, jo blakus suverēnās Latvijas un Latvijas-Lietavas republikas domai vienā otrā galvā vēl spokošanās provinču autonomijas, valsts autonomijas un citas jau pārdzīvotas idejas. Bet nošķiršanās process no Krievijas bija jau sācies un tā bija laba zīme. Kas saka a, tam jāsaka arī b, kas prasa valsts autonomiju, tam drīzi vien bija jāprasa neatkarīga, suverē-

na republika. Tomēr trūka autoratīva, apvienojoša organa, kas šos neatkarības centienus sevī iemiesotu, un kas varētu reprezentēt latvju tautas gribu uz āru. Šāda apvienojoša organa radīšanai 1917. gada 1. un 2. oktobrī Pēterpilī, Centrālās Bēgļu apgādāšanas komitejas telpās sanāca apspriede, lai dibinātu Latviešu Nacionālo Padomi. Sapulcē piedalījās ap 20 personu: no Kurzemes un Latgales Zemes padomēm J. Goldmanis un J. Brūmels, no Latgales padomes izpildu komitejas J. Grišāns un P. Lazdāns, no Latviešu Kareivju Nacionālās Savienības J. Akurāters un S. Staprāns, no Rīgas Lauksaimnieku Centrālbiedrības V. Skubiņš, Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomitējas A. Bērziņš un K. Veidemans u. c., no Zemnieku savienības Z. Meierovics un A. Klīve, Demokrātu partijas P. Zālīts un J. Zaķis, Nacionāldemokrātu partijas K. Bachmans, Radikāldemokrātu partijas M. Antons un P. Lūļa, no Sociāldemokrātu mazinieku partijas K. Bungšs un R. Lindiņš u. c. Apspriede vienojās nodibināt organizācijas komisiju Nacionālās Padomes dibināšanas sapulces sasaukšanai un noteica šīs organizācijas komisijas sastāvā 26 personas.

18.—21. oktobrī Pēterpilī notika apspriede, kas nolēma, ka nekavējoties jāsasauc Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome. Tā arī sanāk savā pirmā sesijā Valkā 16.—19. novembrī 1917. gadā. Sapulci 16. novembrī Valkas pilsētas valdes telpās atklāja J. Goldmanis. 17. novembrī sapulce pieņēma šādu lēmumu:

«Ievērojot to, kā 16. un 17. novembrī Valkā uz Pagaidu Nacionālo Padomi aicinātā sapulcē ieradušies priekšstāvji no Kurzemes un Latgales pagaidu zemes padomēm, no Vidzemes zemes padomes bijušās pilsoniskās frakcijas, no Latvju kareivju nacionālās savienības Latvijā un Iekšskrieviskā, no Latgaliešu

strēlnieku sekcijas pie Latviešu apvienoto strēlnieku pulku izpildu komitejas, no Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas, no Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejas, no Latviešu-latgaliņu biedrības dēļpaleiga kara upurim, no Latviešu kooperatoru kongresa organizācijas komitejas un sekošām politiskām partijām: Latviešu Zemnieku savienības, Latviešu demokrātu partijas, Latviešu Nacionāldemokrātu partijas un Latviešu Radikāldemokrātu partijas Pēterpils grupas un

2) kā šinī sapulcē reprezentētas lielākās latviešu sabiedriskās organizācijas un politiskās partijas, kuŗas stāv uz nacionālā viedokļa,

Sapulce pasludina sevi par Latviešu Pagaidu Nacionālo Padomi un pāriet uz dienas kārtību.»

Pagaidu Nacionālā Padome pieņēma vairākus svarīgus lēmumus. Deklarācija ārvalstīm un tautām skan: «Ievērojot latvju tautas senās tieksmes pēc politiskas brīvības un autonomas Latvijas, kas jo spilgti parādījās 1905. gada atsvabināšanās cīņās, un nostājoties uz tautu pašnoteikšanās tiesību principu pamata, Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome uz visstingrāko protestē pret jebkuŗu Latvijas sadalīšanu un it īpaši pret Kurzemes vai arī visas Latvijas pievienošanu vai kaut kādu saistišanu pie Vācijas, un tādēļ ar to pasludina, ka Latvija, kuŗā ieiet Vidzeme, Kur-

zeme un Latgale, ir autonoma valsts vienība, kurās stāvokli, attiecības uz ārieni un iekšējo iekārtu noteiks viņas Satversmes Sapulce un tautas plebiscīts.»

Pagaidu Nacionālā Padome vēl pieņēma deklarātīvu lēmumu par Latgales pievienošanu pārējai Latvijai, par Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu un citus.

Pagaidu Nacionālās Padomes izvēlētā valde darbojās lielnieku terora laikā. Komunisti gan izsludināja Pagaidu Nacionālo Padomi par atlaistu, bet tas lietas faktisko stāvokli negrozīja — Nacionālā Padome darbojās visdažādākās nozarēs ilegāli. Nacionālās Padomes otrā sesija notika Pēterpilī 15.—18. janvarim 1918. gadā. Šai laikā Brestā notika lielnieku un vācu miera sarunas, kurās noskaidrojās, ka Maskavas valdība uz vācu spiedienu ir ar mieru Latviju sadalīt. Nacionālā Padomē pret to pacēlās protesta balsis. Šī sesija ir raksturīga kā nenoteiktā Latvijas starptautiskā stāvokļa atspoguļojums latvju politiku galvās. Visapkārt bija tāds juceklis, ka neviens nezināja, kas notiks. Vācijas izredzes kara laikā palielinājās un sakarā ar to sāka domāt par orientācijas maiņu. Tā Meierovics Nacionālās Padomes otrā sesijā izteicās, ka jārevidējat līnija, attiecībā pret vāciem. Tomēr agrākā pozīcija nostiprinājās un latvieši joprojām palika uzticīgi Latvijas neatkarības domai un sabiedrotiem, kā šīs idejas sekmtājiem.

Nacionālās Padomes deklarācija «Visiem latviešiem» beidzās vārdiem: «Latvieši! Lielais atlaišanas vārds ir atskanējis: pašnoteikšanās tautām! Negaidat vairs citas atlaišanas! Nemat sev paši, ko vēsture jums dod, un esat gatavi notīrīt savas durvis no svešiem apspiedējiem! Nemat sev paši šo zemi, kuru

mūsu tēvi pirkuši ar asins sviedriem, un ceļat tur labāku un taisnīgāku valsti, nekā tā, kura tagad iet bojā.» Viņi sūta savus pārstāvjus uz Pēterpili un ārzemēm aizstāvēt pie Sabiedrotiem latvju nacionālās prasības un atspēkot vācu melus par latviešu vēlēšanos pievienoties Vācijai. Nacionālās Padomes priekšsēdētājs bija V. Zamuels un bez viņa galvenie darbinieki — nelaiki J. Zālīts, J. Čakste un Z. Meierovics, J. Goldmanis, A. Bergs, J. Seskis, K. Skalbe un daudzi citi vēlākie valsts darbinieki. Tā ir latvju inteliģence, kas vācu karaspēkam okupējot Latvijas lielāko daļu, palika demarkācijas līnijas austrumu resp. Krievijas pusē. Latvju tautas interešu aizstāvēšanai uz Londonu un Parīzi sūta Z. Meierovicu un Štokholmā nodibina preses biroju, kas apgaismo lietas patiesos apstākļus. A. Bergs un J. Čakste ārzemju informēšanai saraksta dažas grāmatas par Latviju un viņas centieniem.

Nacionālai Padomei vajadzēja darboties grūtos apstākļos, jo lielieki, ieguvuši 1917. gada novembrī valsts varu, lika daudz un dažādus šķēršļus Nacionālās Padomes darbībai, un tās darbiniekus pat vajāja. Tai pašā laikā vācu okupētā Latvijā palikušie latviešu politiskie darbinieki un inteliģence pulcējās ap tā saukto «17 vīru Demokrātisko bloku», kas sastādījās no politisko partiju priekšstāvjiem. Demokrātiskais bloks arī proklamēja Latvijas neatkarību un uzsāka enerģisku idejisku cīņu, cik nu tas grūtos okupācijas apstākļos bija iespējams, pret vācu politiku nodibināt vienotu Baltijas valsti zem ķeizara Vilhelma varas. Demokrātiskam blokam vajadzēja izjaukt vācu okupācijas varas nodibinātās fiktīvās sabiedriskās komitējas darbus šai virzienā un izteikt patieso latvju tautas gribu, aizstāvēt savas zemes neatkarību un brīvību. Bloka plašāku darbību vāci traucēja, jo pilsoņiem nebija tiesības pat mainīt dzīves vietas. Tomēr viņa darbinieki smagā okupācijas laikā uzturēja tautas un inteliģences gribu svaigu

un aktīvu. Tāpat radās doma apvienot abus radniecīgos latvju tautas pārstāvības organus šai un viņpus demarkācijas līnijas, proti, Nacionālo Padomi un Demokrātisko bloku, bet šai laikā to vēl nepanāk. Ciešāki sakari starp abām tautas daļām radās 1918. gada sākumā, kad sakarā ar Brestļitovskas miera sarunām starp vāciešiem un Padomju Krieviju, vācu pulki ieņēma arī atlikušo Latvijas teritoriju.

Latvijas valsts neatkarība palika ideja, kuru mina kājām vācu iekarotāji. Sabiedroto uzvāra pār Vāciju, tai sekojošais pamiers un Vilhelma atteikšanās no troņa 1918. gada novembrī satrieca arī vācu varu Latvijā. Ar Sabiedroto uzvāru karalaukā bija noņemts pēdīgais slogs, kas gulēja uz latvju tautas brīvības centieniem.

Trešā daļa.

Latvijas republikas nodibināšana.

Latvijas valsts nodibināšanās nav nejauša parādība, ko izsaukusi Krievijas revolūcija un ar to saistītā Krievijas despotijas krišana un sabrukšana. Pasaules karš un krievu revolūcija bija tikai labvēlīgi apstākļi tam vēsturiski jau nobriedušam procesam, kuŗa rezultāts — patstāvīgo nacionālo valstu nodibināšanās.

Vecā Krievijas lielvalsts, līdzīgi Austro-Ungārijas monarķijai, pati savā būtībā glabāja sabrukuma un iziršanas cēloņus, kādēļ viņas sadalīšanās tās dabīgās sastāvdaļās — nacionālās valstīs jau labi sen, pirms tas notika, paredzēja tālredzīgākie politiķi un domātāji. Vecā Krievijas lielvalsts bija nesavienojamu pretēju elementu mākslīgs savienojums, kā etnografisku, nacionālu, rāsu, tā politisku, kultūreļu, reliģisku un ekonomisku sastāvu ziņā, un tādēļ tai, līdzīgi Austro-Ungārijai, bija jāsadalās patstāvīgos viengabalainos valstu ķermeņos. Krievijas tautas

turējās kopā ar Lielkrieviju vienīgi rupjas fiziskas varas nopiestas, tiklīdz ka tā zem kara un revolūcijas sitieniem sabruka, lielā valsts ar neredzēti stichisku spēku pēkšņi sadalījās. Latvija, tāpat kā Somija, Polija, Lietava un Igaunija, pēc sava kultūras stāvokļa un tieksmēm ir Vakareiropējiska tauta, turpretīm aziātiskā Krievija to ar varu vilka savos apkampienos.

Ka Krievija nav bijusi ekonomiski un kultūreli saaugusi ar Baltijas jūras piekrasti, to apstiprina arī citu tautu zinātnieki un rakstnieki.

Tā Dr. H. Šreders savā grāmatā «Rußland und die Ostsee» raksta: »Jau politiski ģeografiskā ziņā Baltijas jūras austrumu piekraste pieder Viduseiropai un dabiski no skaidri norobežojas no austrumiem. Tāpat vēsture mums rāda Austrumbaltijas apgabalu, kā Viduseiropas vakaru kultūras attīstības locēkli; Krievijas ieplūšanai viņā, turpretīm, trūkst katrs garīgi kultūreļs pamats un tā izskaidrojama vienīgi ar imperiālistiskām tieksmēm. Krievijas saimnieciskais un satiksmes politiskais stāvoklis pie Baltijas jūras un tās austrumu piekrastē bija nedabisks; par tādu stāvokli patiesībā nemaz nevarēja būt runa, jo saimnieciskās saites, kurās šī zeme atradās ar cara valsti, bija tikai formālas dabas. Zemes saimnieciskā dzīve un satiksme Baltijas jūrā pilnīgi atrodās svešās rokās, galvenām kārtām vācu rokās. Ne lauksaimniecībā, ne tirdzniecībā, nedz rūpniecībā un satiksmē krievi nav pratuši savai politiskai valdīšanai dot arī saimniecisku saturu. Baltijas jūrā krievi nav ieguvuši iespaidu, kas sniegtos tālāk par viņu krastu lielgaballiem, jo sākot no seno varaģu ķņazu laikiem krievi nav bijuši jūrnieki. Krievijas stāvoklis pie Baltijas jūras saimnieciskā ziņā bija tikai netiešs. Tiešs tas bija tikai politiskā, zīmīgāki sakot — poliģejiskā ziņā. Tikai ar viņai padoto zemes iedzīvotāju vidutāģību Krievija saimnieciskā ziņā bija saistģta ar Baltģjas jūru. Bet arī Baltģjas jūras nozģme

Krievijas tautsaimniecībā nebija tik liela, lai varētu būt par pamatu politiskai varai.»

Latvju tautas atsvabināšanās no Krievijas ir vairāku gadu desmitu ilgu nacionālo centienu piepildījums. Latvija atdalījās no Krievijas patstāvīgā valstī, lai piepildītu savu nacionālo un kultūras misiju, kas mums iespējams vienīgi kā suverēnai neatkarīgai valstij. Šis patstāvīgās kultūrtautas nacionālo ideālu vārdā latvju tauta cīnījās pret apspiešanu jau pagājušā gadu simtenī un to beidzot sasniedza neatkarīgā republikā.

Ari Krievijas sabrukumam sekojošā revolūcija nedeva apspiestām tautām nekā pozitīva. No pirmiem revolūcijas vadoņiem sākot, līdz viņas pašiem beidzamiem pārstāvjiem — Kerenska un Leņina, neviens no tiem nedeva tautām viņu svētākās pašnoteikšanās tiesības. Taisni otrādi — pēc jauno nacionālo valstu nodibināšanās — no revolūciju pārņemtām krievu un vācu tautām nāca iekarotāju pulki nolūkā iznīcināt šo valstu nacionālo neatkarību. Tādēļ runāt par krievu un vācu revolūcijām, kā par pozitīvu spēku jauno valstu nodibināšanā, nevar. Ja šo revolūciju radītais chaoss un jukas ir kaut kādā ziņā sekmējušas mūsu neatkarības cīņas, tad tas nācis pret viņu vadoņu gribu un nodomiem.

Līdzīgi citām valstīm, kas radušās uz Austro-Ungārijas un Krievijas drupām, Latvijai savā neatkarības cīņā vajadzēja dibināties vienīgi uz pašu nacionāliem spēkiem. Kaut arī apspiesta un nedabūjusi brīvi attīstīties gadu desmitiem — latvju nacionālā ideja nebija noslāpēta, bet tā dzīvoja un ar neredzētu spēku atkal izlauzās uz āru kara laikā. Latvju varonīgie strēlnieku bataljoni bija pirmā zīme tautas atmodinātam garam, tāpat lielā izturība un mošā sabiedriski-nacionālā dzīve grūtos bēgļu laikos.

Tie bija mūsu tautas pirmie politiskie pārbaudījumi, kurus mēs sekmīgi izturējām. Pēc tiem vāja-

dzēja nākt vēsturiskai stundai — Latvijas atdzimšanai patstāvīgā, neatkarīgā republikā.

Tūlīn pēc vācu un Sabiedroto pamiera 9. novembrī, latvju sabiedrībai uzausa jaunas cerības. Demokrātiskais bloks Rīgā sāk ļoti enerģiski darboties. Izvirzās jautājums par visu latvju partiju un grupu nepieciešamu apvienošanos, atskaitot lielniekus un vācu piekritējus. Sarunas tomēr ieilgst, jo rodas dažas nesaskaņas ar Nacionālās Padomes priekšstāvjiem, kas visu steidzamo darbību pārāk kavē. Šai laikā republikas jau proklamējušas Polija un arī Igaunija nodibinājusi savu valdību. Sarunu gaitā starp Demokrātisko bloku un Nacionālo Padomi, virsroku beidzot ņem tomēr pilnīgi dibināti, Demokrātiskā bloka piekritēji un tie stājās noteikti un spārīgi pie patstāvīgas valsts dibināšanas. Svētdien, 17. novembra vakarā, Rīgā, Suvorova ielā 3, Latv. amatn. palīdzības biedrības krāj-aizdevu kases telpās tiek noturēta zināmā vēsturiskā sēde. Tiek nodibināts jauns Latvijas pārstāvības orgāns — pagaidu parlaments «Tautas Padome» un viss sagatavots neatkarīgas valsts proklamēšanai.

Tā Latvijas valsts neatkarības proklamēšana nokavējās par nedēļām divām aiz Nacionālās Padomes un Demokrātiskā bloka («17 vīru padomes») konflikta. Jautājums bija par to, kurai organizācijai iegūt suverēnu varu zemē, un kurai likvidēties, vai pārveidoties. Nacionālā Padomē nebija reprezentētas kreisās aprindas — sociāldemokrāti un sociālisti-revolucionāri un, vispār, tanī piedalījās tikai sabiedriskās organizācijas, bet ne politiskas partijas. Latvijas Demokrātiskās partijas centrālkomiteja un šīs partijas Rīgas organizācijas padome iesniedza Nacionālpadomei rakstu, kurā prasīja nodibināt jaunu centrālorganu, kas sastāvētu no visu pastāvošo politisko organizāciju priekšstāvjiem. Nacionālās Padomes vadoni, turpretim, vēlējās, lai viņā ar delegātiem piedalītos tās pilsoņu politiskās organizācijas,

kuŗas līdz tam grupējās Demokrātiskā blokā. Tam stingri pretojās arī sociāldemokrāti un Nacionālajai Padomei bija jāpiekāpjas. Nacionālās Padomes priekšstāvji A. Bergs un V. Zāmuēls Tautas Padomē un valsts proklamēšanas aktā dalības neņēma.

17. novembra sēdē piedalījās:

1) no Latviešu zemnieku savienības: Kārlis Ulmanis, Dr. M. Valters, J. Ampermans, J. Vārsbergs, V. Gulbis, E. Bauers, A. Žers, N. Svemps, K. Vanags, J. Bērziņš, O. Nonācis, E. Freijvalds un P. Murīts;

2) no Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas: Dr. F. Menders, J. Celms, Dr. P. Kalniņš, A. Petrevics un M. Skujenieks;

3) no Latvijas Demokrātiskās partijas: Jānis Bergsons, Augusts Raņķis, Erasts Bite, Dāvids Golts un Mikus Bružis;

4) no Latvijas Radikāldemokrātiskās partijas: J. Zālītis, Gustavs Zemgals, K. Kasparsons un R. Benuss;

5) no Latvijas Revolucionāro sociālistu partijas: Ed. Traubergs, E. Skubiķis un K. Albertiņš;

6) no Nacionāldemokratu partijas: J. Akurāters un A. Kēniņš;

7) no Republikāņu partijas: Ed. Strautnieks;

8) no Latvijas Neatkarības partijas: Sp. Paegle;

9) no Latgales Zemes padomes: St. Kambala.

Sēdē pieņēma šādu dienas kārtību:

1) Latvijas Tautas Padomes politiskā platforma;

2) Latvijas Tautas Padomes pagaidu prezidijs;

3) Pagaidu Valdības organizēšanās jautājums;

4) Reglamenta komisija un

5) dažādi citi jautājumi.

Ārpus dienas kārtības zemnieku savienība liek priekšā sekošu, sēdes protokolam pievienojamu rezolūciju:

«Turpinot Nacionālās Padomes un Demokrātiskā Bloka darbus un atzīstot viņu starptautiski politisko virzienu, Latvijas augstākam organam jā-

stāv, negrozot attiecības pret sabiedrotiem, par neatkarīgas Latvijas orientāciju Tautu Savienībā, kā tā izteikusies Sabiedroto programā par mazo tautu pašnoteikšanos.»

Nolasīto rezolūciju pabalsta, Demokrātiskā, Latvijas Radikāldemokrātiskā, Nacionāldemokrātu, Republikāņu un Latvijas Neatkarības partijas; tai pievienojas arī Latgales priekšstāvis.

No sociālistu partijām nolasa sekošu rezolūciju:

1) Latvijas valsts provizoriskam organam ir neatkarīgas Latvijas orientācija Tautu Savienībā;

2) Latvijas valsts provizoriskam organam jāuztur draudzīgas attiecības ar ārvalstīm un jāizlieto viņu materiāls un morālisks pabalsts, ja tas nesaista Latvijas īstās demokrātijas rokas.»

Ari šo rezolūciju pievieno protokolam.

Pēc tam nolasa sekošu Latvijas Tautas Padomes politisku platformu:

Latvijas Tautas Padome.

1) Satversmes Sapulce.

1. Latvijas Satversmes Sapulce sasaukama pēc iespējas drīzā laikā.

2. Satversmes Sapulces locekļu ievēlēšana notiek, abiem dzimumiem piedaloties, uz vispārīgo, vienlīdzīgo, tiešo, aizklāto un proporcionālo vēlēšanu tiesību pamata.

2) Valsts formas un attiecības pret citām tautām.

1. Republika uz demokrātiskiem pamatiem.

2. Apvienota, patstāvīga un neatkarīga Latvija Tautu Savienībā.

3. Suverēnā vara un valsts politiskā un saimnieciskā iekārta.

1. Suverēnā vara līdz Satversmes Sapulces saaukšanai pieder Latvijas Tautas Padomei, kura ieceļ arī Pagaidu valdību.

2. Latvijas Tautas Padomē piedalās ar saviem delegātiem: a) politiskas partijas, b) nacionālās minoritātes un c) tie Latvijas novadi, t. i. Kurzemē un Latgalē, kuŗos šimbrīžam nepastāv politiskas partijas.

3) Pagaidu valdību sastādot jāievēro koalīcijas princips.

4) Līdz Satversmes Sapulcei visa izpildu vara atrodas Pagaidu valdības rokās.

5) Pagaidu valdībai līdz Satversmes Sapulcei nav tiesības grozīt pastāvošo sociālo iekārtu.

4. Cittaautiešu tiesības.

1. Nacionālās minoritātes sūta priekšstāvjus Satversmes Sapulcē, un likumdošanas iestādēs uz proporcionālo vēlēšanu tiesību pamata.

2. Nacionālās minoritātes, kuŗas ietilpst Tautas Padomē, piedalās Pagaidu valdībā uz 3. nod., 3. p. pamata.

3. Nacionālo grupu kulturēlās un nacionālās tiesības nodrošināmas pamatlikumos.

5. Politiskās brīvības.

1. Prēses, vārda, sapulču un biedrošanās brīvības nodrošināmas ar Pagaidu valdības noteikumiem.

2. Amnestija visās, izņemot krimināllietās.

3. Iespēja Latvijas pilsoņiem atgriezties dzimtenē.

6. Valsts apsardzība.

1. Latvijas tautas milīcija (apsardzības spēks) dibināma uz iesaukšanas pamatiem, neizslēdzot brīvprātīgu pieteikšanos. Milīcija (tautas apsardzības spēks) stāv Pagaidu valdības tiešā pārziņā, kuŗa organizē tautas apsardzību.

2. Vācu kuŗaspēks evakuējams noteiktā laikā.

7. Pašvaldība.

Pašvaldības iestāžu vēlēšanas notiek uz 1. nod. 2. p. izteiktiem pamatiem; pirms Satversmes Sapulces šo vēlēšanu laiku nosaka Pagaidu valdība, kuŗa arī organizē pagaidu vietējās pārvaldes iestādes.

Nolasīto politisko platformu vienbalsīgi pieņem, ko sēdes vadonis lūdz protokolēt. Nolasa, ka Latvijas Tautas Padomē piedalās sekošas organizācijas ar delegātiem:

Zemnieku savienība ar 13 delegātiem,
Sociāldemokratu partija ar 10 deleg.,
Demokratiskā partija ar 5 deleg.,
Radikāldemokratiskā partija ar 5 deleg.,
Revolūcionāro Sociālistu partija ar 3 deleg.,
Nacionāldemokratu partija ar 2 deleg.,
Republikāņu partija ar 1 deleg.,
Latvijas Neatkarības partija ar 1 deleg.

Bez tam Kurzeme sūta Tautas Padomē 21 un Latgale 18 delegātus. Sapulces vadonis konstatē kā Tautas Padome nodibinājusies.

Tautas Padomes prezīdijā ievēl: par priekšsēdētāju Jāni Čaksti, par viņa pirmo biedri M. Skujenieku, par otro biedri G. Zemgali, par pirmo sekretāru E. Biti, par viņa biedri E. Skubiķi, par otro sekretāru St. Kambalu.

Par ministru prezidentu vienprātīgi ievēl K. Ulmani.

Pagaidu parlaments sastādījās uz paritātes pamatiem no sociāldemokrātiem, latvju pilsoniskām partijām un mazākuma tautībām, kā vāciem, žīdiem u. c. Šī proporcija vēlākās Satversmes sapulces vēlēšanās izrādījās par diezgan laimīgi izvēlētu, jo minētās trīs grupas, atskaitot minoritātes, dabūja apmēram tādu pašu deputātu samēru, kāds tām bija Tautas Padomē.

Tautas Padome izsludināja sevi par Latvijas republikas satversmes varas nesēju un izlaida sekošu paziņojumu:

«Latvijas pilsoņi!

Latvijas Tautas Padome, atzīdama sevi par vienīgo varas nesēju Latvijas valstī, pasludina, ka:

1) Latvija apvienota etnogrāfiskās robežās (Kurzeme, Vidzeme un Latgale), ir patstāvīga, neatkarīga, demokrātiski-republikiska valsts, kuŗas satversmi un attiecības pret ārvalstīm noteiks tuvākā nākotnē Satversmes Sapulce, sasaukta uz vispārīgu, abu dzimumu, tiešu, vienlīdzīgu, aizklātu proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata;

2) Latvijas Tautas Padome ir nodibinājusi kā augstāko izpildu varu Latvijā — Latvijas Pagaidu valdību.

Latvijas Tautas Padome uzaicina Latvijas pilsoņus uzturēt mieru un kārtību un visiem spēkiem pabalstīt Latvijas Pagaidu valdību viņas grūtajā un atbildīgajā darbā.

Latvijas Pagaidu valdības

Ministru Prezidents: Ulmanis.

Latvijas Tautas Padomes

Priekšsēdētāja biedrs: Zemgals.

Rīgā, 18. novembrī 1918.»

Latvijas republikas proklamēšanas svinīgais akts notika 18. novembrī Nacionālā teātra telpās. Jau ap pulksten 3 pildās Nacionālā teātra priekštelpas ļaudīm. Lielajā drūznā valda svinība. Atveras durvis, klusām plūst ļaužu straume ērtajās telpās. Priekšā stāv skatuve, appušķota zaļumu vītņēm,

puķēm, pār kuŗām atritinās Latvijas sarkan-balti-sarkani karogi. Pēkšņi pārtrauc klusumu skaļi applausi: pa zāli virzās uz skatuves pusi Tautas Padome ar Ministru prezidentu Kārli Ulmani priekšgalā. Tautas Padomes locēkļi, nacionālām nozīmēm pie krūtīm ieņem pēc frakcijām vietas uz skatuves. Tautas Padomes priekšsēdētāja biedrs Zemgals atklāj Tautas Padomes sēdi un uzaicina sekretāru nolasīt protokolu par Tautas Padomes nodibināšanos. Vārdu dabū Ministru prezidents, kas Pagaidu valdības vārdā pasludina Latvijas demokrātisko republiku par nodibinātu. Visi pieceļas, atskan latvju tautas himna: «Dievs, svētī Latviju!» Seko vēl runas, apsveikumi, vēl trīs reiz nodzied tautas himnu. Laudis lēnām izklīst; pār namiem plīvinas Latvijas karogs — Latvijas valsts ir nodibināta.

Partijas, kas sūtīja savus pārstāvjus Tautas Padomē, bez tam vēl vienojās neizdot nekādus svarīgus likumus, kas grozītu zemē sociālo iekārtu un attiecības, bet atstāt tos Satversmes Sapulces izšķiršanai. Pagaidu valdībā par iekšlietu ministri iecēla Dr. M. Valteri, par ārlietu — Z. Meierovicu, apsardzības — J. Zālīti, finansu — K. Puriņu, tirdzniecības un rūpniecības — Sp. Paegli, ministru prezidents K. Ulmanis uzņēmās arī apgādības ministra pienākumus, par satiksmes un darba ministri — T. Hermanovski, zemkopības — J. Goldmani, izglītības — K. Kasparsonu, tieslietu — P. Juraševski.

Z. Meierovica darbības panākumi bija redzami: Anglijas valdība jau 11. novembrī atzina Latviju kā de facto pastāvošu valsti.

Uz Z. Meierovica lūgumu atzīt Latviju, Lielbritānijas ārlietu ministrs ar rakstu 11. novembrī atbildēja:

«Man ir gods pateikties par Jūsu vēstuli no 30. oktobra, kuŗā Jūs piesūtījāt savu lūgumu Lielbritānijai un viņas sabiedrotiem, lai tie dotu savu aizsardzību Latvijai.

Es esmu laimīgs izlietot šo gadījumu, lai atkārtotu apsolījumu, ko es Jums devu Jūsu nesenā vizītē. Viņa Majestā-

tes valdība ir raudzījusies ar visdziļāko līdzjūtību uz latviešu tautas centieniem un viņas gribu atsvabināties no vācu jūga. Viņa ar prieku atkal apgalvo savu gatavību, dot pagaidu atzišanu Latviešu Tautas Padomei, kā de facto neatkarīgai iestādei, līdz tam laikam, kamēr Miera konference liks pamatus brīvības un laimes jaunam laikmetam jūsu tautai. Līdz tam laikam Viņa Majestātes valdība labprāt pieņem Jūs kā Latviešu Pagaidu valdības oficiozu diplomātisko priekšstāvi.

Jums uzticīgais,

(Paraksts) Arthur James Balfour.»

Kad Tautas Padome stājās vispār sakaros arī ar ārvalstīm, Nacionālās Padomes vietā, pēdējās pilnvaras tad arī pārņēma Tautas Padome. Ar tautas vietnieku pagaidu organu pārdēvēšanu, radās gan zināma neērtība satiksmē ar ārvalstīm, jo viss, ko Nacionālā Padome bija savā vārdā veikusi ārzemēs, gāja it kā zudumā un Tautas Padomei bija ārvalstīs «jāstādas priekšā» puslīdz kā no jauna. Nacionālo Padomi jau varēja pārveidot uz tādiem pašiem pamatiem, uz kādiem sastādījās Tautas Padome, ja tas bija vajadzīgs, bet tik bieža svarīgāko iestāžu nosaukumu maiņa katrā ziņā liecināja vēl mūsu politisko nenosvērtību. Labi, ka vadošās personas, kā Z. Meierovics, palika tās pašas.

Pagaidu valdība pieprasīja vācu okupācijas varai un Berlīnes valdības pārstāvim A. Vinnigam nodot zemes pārvaldi viņas rokās. Vācu militārās iestādes gan saprata, ka pēc noslēgtā pamiera ar Sabiedrotiem viņu stunda Latvijā ir sīta, bet tā tomēr vilcinājās nodot zemes pārvaldi Latvijas Pagaidu valdībai. Uz to viņu skubināja vietējā vācu muižniecība, kas krievu monarhijas laikā bija faktiskā zemes valdniece. Tā cerēja vēl ar Vācijas valsts militārā spēka palīdzību noturēt politisko varu savās rokās. No otras puses, arī Vācijas sociālistiskā valdība nedomāja no Baltijas evakuēt savu karaspēku, kamēr to kategoriski neprasa Sabiedrotie. Tā vācu valsts un vietējās feodālās muižniecības kopējo interešu dēļ okupācijas vara neļāva organizēt Pagaidu valdībai savu nacionālo armiju, administrāciju un

pārvaldi. Bīdamās izsaukt tautas naida izplūdumu, līdzīgu Polijai, kur vācu kareivjus atbrūņoja un ar varu gandrīz kailus padzina no zemes, vāci atklāti nedrīkstēja uzstāties pret Pagaidu valdību, bet zemes pārvaldes nodošanu tomēr visādiem līdzekļiem vilcināja. Šai nolūkā viņi prasīja garantijas par vācu karaspēka un mantas drošību.

Vācu sabotāžas sekas bija Krievijas sarkanās armijas iebrukums Latvijā, kas mūsu nacionālo Pagaidu valdību pārsteidza vēl pārāk nesagatavotu. Pēteris Stučka kopā ar Daniševski un citiem latvju lieliniekiem 1918. gada 19. decembrī Pleskavā izsludināja Latviju par Padomju republiku ar proletāriāta diktatūras iekārtu. Pirmos Ziemas svētkos lielinieku karaspēks ar latvju strēlniekiem un P. Stučku priekšgalā jau ieņēma Valmieru, jaungada dienā — Cēsis un 3. janvārī 1919. gadā arī Rīgu.

Ari vācu karaspēks neizrādīja ne mazākās pretošanās gribas, vairākos gadījumos tas pat pabalstīja lieliekus, nododams tiem dzelzsceļa materiālus un ieroču krājumus.

Pagaidu valdība nolēma pārcelties uz Jelgavu. Viņai līdzī gāja pāris rotu karavīru, kas sastādījās no brīvprātīgi sanākušiem studentiem un skolēniem, brīvprātīgiem un iesauktiem virsniekiem un instruktoriem no Cēsu rotas. Rīgā bija 3. un 4. janvārī izsludināta mobilizācija, bet to nepaspēja izvest. Vāji apgādāti, pirmie karavīri aizgāja valdībai līdzī uz Jelgavu. Tur nonākusi valdība varēja tikai no jauna apstiprināt, ka tā nebīstas grūtumus, jo Jelgavā bija daļa kareivju, kas bija saformējušies frontē Vecmūižas virzienā.

3. janvārī lielinieki ienāca Rīgā. Ari no otras puses tie uzmācās Latvijai un ienāca Kurzemē. Bet no vāciem mums palīga nebīj ko gaidīt. Kādā apspriedē, pašiem vāciem gluži negaidot, kāds no frontes atbraucis majors paziņoja, ka uz tām bandām, kas saucoties par vācu karaspēku, neesot ko uzticē-

ties un paļauties: tās lieliniekiem pretīm neturēšoties.

«No otras puses,» — teica K. Ulmanis savās lekcijās par Latvijas valsts nodibināšanos, — «ļoti savāds bija mūsu valdības stāvoklis. Bez līdzekļiem ar ļoti maziem spēkiem atrodoties Jelgavā, dažreiz bija jālūdzas vācu zaldātu deputātu padome par tādām lietām, kas pieejamas katram pilsonim. Tanī pat laikā Vācijas «draudzība» pret mums sāka jukt. Un valdībai bija jāiegūst vēl viena jauna īpašība vecajām klāt: jāmacās sakost zobus, sakniebt dūres un saņemt to, kas nāk un nekādos apstākļos nezaudēt dūšu un cerību uz rītdienu.

Jelgavā valdība notura vairākas sēdes. Kādā no tām nolemj, ka valdības locekļi var izbraukt, ja to prasa apstākļi. Un tiešām, dažiem valdības locekļiem bija jāizbrauc uz Liepāju, vēlāk uz Kopenhagenu un citur. Par vissvarīgāko no visiem Jelgavas laikmeta notikumiem jāatzīmē kāda sēde, kurā vācu valdības pārstāvis Vinnigs, norādīdams uz kādu vācu doktoru un bankas direktoru no Berlīnes, — prasīja, cik naudas valdībai vajagot un — aizrādīja, ka šis kungs mums varot aizdot simtiem miljonus, nekā no mums par to neprasot. Tikai kādu nieciņu zemes. Mēs atbildējām, ka mēs nevaram šo priekšlikumu pieņemt, jo neesam pilnvaroti no Tautas Padomes. Pēc šīs atbildes trūka pēdējās saites ar Vācijas pārstāvjiem. Un tas tomēr bija labi. Jo vēlāk pierādījās, ka vāci par šo naudas piesolījumu bija gribējuši tiešām «nieciņu» zemes, — tas ir noņemtiņāt uz mūžīgiem laikiem Latvijā 50.000 vācu zaldātus!

Bet Vinniga palīgs — Dr. Burchards Liepājā skaidri un atklāti pasaka, ka tā neesot tā valdība, kādu Vācija iedomājusies un esot atzinusi, cerēdama, ka tā strādās kopā ar vāciem.

Uz Liepāju valdība brauca ar lielām bažām. Te vācu spēks bija visstiprāk izjūtams, te vācu okupā-

cijas galvenais atspaida punkts. Tāpēc arī vāci pieprasa, lai visu latviešu karaspēku nodotu viņu ziņā, jo cietoksni varot būt tikai viens karaspēka pavēlnieks. Tomēr valdība to nedara un mūsu karaspēka pavēlniecību vācu ziņā nenodod. Un vāci sāk baidīt, ka tad tie izvākšoties un aiziešot, kas lieliniekiem tuvojoties var izsaukt stipras bažas. Bet patiesībā vāci tā nedomā. Tikai lieliniekiem tuvojoties viņu režīms paliek arvien stingrāks. Valdībai ir viena doma: turpināt mobilizāciju un atturēt mūsu karaspēka daļas no vācu iespaida. Vēlāk valdība nolēmj stāties tieši sakaros ar ārzemju valstīm, lai noskaidrotu kas mums no turienes gaidāms. Lai to izdarītu, uz ārzemēm izbrauc ministru prezidents ar dažiem ministriem. Liepājā paliek Dr. Valters, T. Hermanovskis un Jānis Zālītis.

Kopenhāgenā noskaidrojās, ka Eiropa par mūsu jaunajām valstīm zin ļoti maz. Vāci bija izklāstījuši melu ziņas, ka visi latvieši esot lielinieki, tāds pat viņu formējamais karaspēks un valdība. Kopenhāgenā nobraukušie ministri nodeva Sabiedroto valstu pārstāvjiem prasību pēc palīdzības Latvijai — pārtikas, ieroču, naudas un karaspēka veidā. Pirmā kārtā piepildījās mūsu prasību izpildīšana pārtikas un ieroču izsniegšanā. Tiesa, ieročus neizsniedza daudz, bet to bija tomēr tik daudz, ka to dēļ bija vērts par viņiem Liepājā cīnīties. No Kopenhāgenas ministri brauca uz Štokholmu, par kuru stāstīja, ka te citi kaimiņi guvuši labus panākumus organizējot karaspēku savas zemes aizstāvēšanai. Štokholmā izrādās, ka tur ir vācu pārstāvji: barons Hāns, Indriķis fon Striks un advokāts Lērumis, kuri sevi bija nosaukuši par Baltijas delegāciju un atklājuši plašu karaspēka vervēšanas biroju ar nosaukumu «Lettland».

Izrādījās, ka šis birojs darbojas par vācu naudu un vāc karaspēku fon Strika «Baltikumam». Tāpēc uz Pagaidu valdības ministru noteiktu pieprasījumu zviedru valdība šo biroju slēdza. Tomēr vervēša-

na nebeidzās. Ari Dānijā radās cilvēki, kas gribēja mums palīdzēt ar karaspēku. Tas nu gan neatbrauca, bet tanī laikā šai labai gribai — palīdzēt mums — bija ļoti liels iespaids un nozīme uz citām aprindām. Jo Latvijā vēl bija cilvēki, kas grūtā brīdī palika šaubīgi. Pārējie palika drošsirdīgi, un ziņas par palīdzību no Zviedrijas un Dānijas viņus varēja tikai iepriecināt.

No Zviedrijas ierodoties Igaunijā, ministri stājās sakaros ar Igaunijas valdību, kuŗa bija ar mieru atļaut formēt mūsu karaspēku igauņu, vēlāk arī no lieliniekiem atsvabinātās Latvijas teritorijā, nododot šo karaspēku igauņu virspavēlniecībai. Šis darbs veicās sekmīgi, un no tā izauga mūsu varonīgā Ziemeļlatvijas armija, kas veica cīņās lieliekus un Golca-Niedras-Vankina vācu karavīrus.

Pēc Igaunijas guva panākumus arī Lietuvā. Jau Kopenhāgenā bija ievadītas ar Lietavas pārstāvjiem sarunas par Latvijas ārējo aizņēmumu. Kamā šo aizņēmumu noslēdza. Tas nebija liels un ir jau sen aizmaksāts, bet tam bija ārkārtīgi liela morāliska nozīme. Tā nodibinājās pirmās draudzīgās attiecības ar mūsu kaimiņiem.

Liepājā vācu vara mēģināja visu paturēt savās rokās un par finansiēlu un militāru pabalstu, par piedalīšanos cīņā pret lieliniekiem prasīja neizpildāmas lietas. Valdības stāvoklis ļoti grūts. Vācu militārā vara Liepājā ar fon der Golcu priekšgalā kavēja Pagaidu valdību un centās visu varu noturēt savās rokās. Fon der Gols pazīvoja, ka latviešu mobilizāciju turpināt neatļaušot un Pagaidu valdībai nenošķot zemes pārvaldi un policiju.

Vāci mēģināja pat gāzt Pagaidu valdību, bet Strika sazvērestību laikā atklāja un šo nodomu izjaucā. No ārzemēm pārbrauca aizbraukušie ministri. 1919. gada martā Liepājā atbrauca angļu, pēc tam amerikāņu un franču misijas.

3. martā 1919. gadā Latvijas pirmais nacionālais karaspēks pulkveža Kalpaka vadībā pārgāja lielā

uzbrukumā pret komunistiem visā Ventas līnijā. Šī diena no tā laika palikusi neizdzēšama nevien Latvijas militārā kronikā, bet visā mūsu valsts tapšanas un atbrīvošanas vēsturē. Tā ir mūsu pirmo varoņu piemiņas diena un reizē arī nacionāla svētku diena par godu varoņu nemirstīgiem darbiem.

Mūsu pirmām jaunveidojamās nacionālās armijas daļām bija mazākas sadursmes ar ienaidnieku jau pirms 3. marta. Janvāra mēnesī pie Auces un Skrundas notika pirmās cīņas ar lieliniekiem. Tās vairoja mūsu armijas kaujas spējas un iedzīvotāju ticību nacionālo spēku panākumiem. Armija auga skaitliski — pieteicās brīvprātīgie un izsludināja mobilizāciju, kurai bija labi panākumi. Tāšu-Padurē notika jauno kareivju rotu formēšana un apmācība. Kareivju garastāvoklis bija teicams. Līdz ar nacionālās armijas pieņemšanos spēkā varēja nevien atgaiņāties no ienaidnieka uzņēmšanās, bet jau sākt domāt par uzbrukumū. Tas tomēr nebija iespējams bez vācu karaspēka vadonības piekrišanas, jo latvju pirmās karaspēka daļas bija padotas viņu virskomandai. Vācu interesēs šai laikā nebūt nebija uzsākt enerģisku cīņu pret lieliniekiem. Pirmkārt tādēļ, ka vajadzēja Sabiedroto un Eiropas priekšā morāliiski satriekt latvju tautas stāvokli, cīņā pret uzbrucējiem — lieliniekiem. Otrkārt, redzēdami mūsu vājos spēkus pirmā laikā, vāci gribēja izmantot nacionālās Latvijas grūto stāvokli savā labā, kā to jau Rīgā ievadījis Vācijas pārstāvis Vinnigs. Viņi centās izspiest pēc iespējas lielākas koncesijas par savu militāro palīdzību. Šīs koncesijas maksimālā, kaut arī, apslēptā prasība bija atsacīšanās no patstāvīgas Latvijas valsts un mūsu zemes politiska saistīšana ar Vāciju. Tas būtu panākams vienīgi tad, ja latvju nacionālās armijas spēki būtu vāji un nespējīgi vest patstāvīgu cīņu pret uzbrucējiem. Tādēļ arī vācu interesēs nebija iet uzbrukumā pret lieliniekiem, bet mūsu spēki bija par maziem, lai ar tiem arī vāciem būtu jārēķinas.

Bet arī pašu vācu karaspēka daļas bija tad jau ļoti demoralizētas pirmā revolūcijas skurbulī. Tās bieži neklausīja priekšniecības pavēlēm un citādi parādīja sabrukuma zīmes. Šis bija viens no cēloņiem, kas spieda vācus domāt par uzbrukumu, jo armija miera stāvoklī ātrāk padodas dezorganizācijai, kā kaujā. Arī mūsu nacionālās armijas vairošanās darīja bažas vācu militāriem un politiskiem vadoņiem, jo tie baidījās par sava iespaيدا zušanu. Redzēdami, ka šķēršļi, ko tie lika mūsu armijas organizēšanā, ir veltīgi, viņi centās paturēt iniciatīvu savās rokās, iesākot uzbrukumu pret lieliniekiem.

Pirmais latvju nacionālais karaspēks bija slikti apbruņots un apgādāts, jo tā apgādāšana, arī bija vācu virskomandas rokās. Ka tā maz rūpējās par latvju kareivju apgādāšanu un apbruņošanu, bet pat visādi to apgrūtināja, tas bija saprotams un stāvēja ciešā saskaņā ar visu vācu politiku Latvijā. Arī Sabiedrotie vēl nebija nekā reāla devuši mūsu karaspēka grūtās cīņas sekmēšanai pret lieliniekiem. Vēl nebija Vakareuropā izklaidēts uzskats, it kā visa latvju tauta ir lielinieki un ka tiem nevar uzticēt cīņu un ieročus pret komunistiem. Tikai ar laiku, gausi, gausi mūsu armijas varoņdarbi tos pārliecināja, ko spēj latvju tauta, cīņās savas zemes brīvības labā. Tos, kurus nespēja pārliecināt nekādi vārdi, pārliecināja pirmo brīvības cīnītāju varoņdarbi. Tikai tad, redzēdami latvju karavīru droširdīgo un pašizliedzīgo cīņu, neapgērbtu, neapbruņotu, bet tomēr neuzvāramu, arī Sabiedroto vietējie pārstāvji nāca pie citas atziņas un agrāko šaubu vietā tie izteica vislielāko apbrīnošanu mūsu armijai. Tad arī radās pirmie, kaut arī nelieli reālie palbisti no viņiem, kuri auga tiešā proporcijā ar mūsu armijas uzvāram.

Latvijas bruņotie spēki, kušos ietilpa Neatkarības (virsnieku) rota, Cēsu rota, Atsevišķā studentu rota un jātnieku eskadrons, pulkveža Kalpaka vadībā 3. martā pārgāja uzbrukumā un tai pašā dienā

ieņēma Jauno muižu un Gažo mājas. 5. martā notika lielas kaujas pie Spoles, Tajānu, Gažo un Dzīrnieku mājām un Gravēru muižas virzienā. Dienu vēlāk ieņēma jau Gravēru muižu, Skrundu, Varžu muižu un vairākas mājas. Šais cīņās mūsu jaunā armija ieguva arī trofējas. Virzoties uz Saldus ceļu mūsu nodaļas sastapās ar vācu dzelzsdīvīzijas daļām, viena otru noturēja par ienaidnieku un sāka apšaudīties. Šis pārpratuma cīņas rezultātā mūsu nacionālā armija pazaudēja savu pirmo varonīgo vadoni — pulkvedi Kalpaku, studentu rotas vadoni kapt. Grundmani, virsleitnantu Krievu un leitnantu Šrinderi. Tas bija liels zaudējums mūsu topošai armijai. Pulkveža Kalpaka pēdējie vārdi bijuši, lai viņa vietā stājas pulkvedis Balodis, vēlākais Latvijas armijas virspavēlnieks. Nelaika vēlēšanās piepildījās — viņa vietā nāca pulkvedis Balodis. Savā 15. marta pavēlē viņš raksta:

«Uzņemdamies šinī grūtā un atbildīgā brīdī, kad pār visu Latviju plosās negaiss, Latviešu Atsevišķā bataljona komandēšanu un, atzīstot nelaika pulkveža Kalpaka, no mums visiem iecienītā un iemīļotā kara biedra lielos nopelnus pie bataljona organizēšanas un izveidošanas par nopietnu kaujas vienību, kāds tagad ir par godu visai Latvijai Latviešu atsevišķais bataljons, ceru, ka visi kareivji pabalstīs mani šinī nopietnā darbā, uz kuru mūs visus vienādi sauc dārgās tēvijas intereses.»

Mūsu armija jaunā vadona vadībā turpināja sekmīgu uzbrukumu ienaidniekam un guva panākumus. 10. martā bataljons ieņēma Saldus, 15. martā Remtes muižu un Blīdenes pili, 16. martā Jaunpili un pēc veselas dienas kaujas 17. martā Bīkstu muižu. 18. martā bataljons pēc nelielām sadursmēm caur Pēter-

muižu nonāca Bērmuižā. Vakarā pienāca ziņa, ka vācu landesvērs, kas 15. martā bija ieņēmis Tukumu, savilcis visus savus spēkus un virzoties pa Tukuma-Jelgavas lielceļu straujā uzbrukumā ieņēmis Jelgavu. 20. martā bataljons saņēma no Liepājas papildinājumu divu rotu lielumā un pārformējās par brigādi. 22. martā bija pavēlēts ieņemt Kalnciemu. Pie Sarmu un Bāteru mājām brigādes daļas sadūrās ar stipriem ienaidnieka spēkiem. Pretinieks bija ieņēmis atpakaļ Tukumu un izsūtījis lielus spēkus uz Kalnciemu, lai pārgrieztu Tukuma-Jelgavas lielceļu un uzbruktu Jelgavai no muguras. Notika nikna meža kauja, kurai vajadzēja izšķirt visu tālāko kara darbību un Jelgavas likteni, kādēļ arī cīņa no abām pusēm bija sīva. Brigādes karavīri izturēja pretinieka nāvīgo uguni un pēc divām stundām viņus izsīta no ieņemtām pozīcijām. Kaujas laikā pienāca ziņa, ka ienaidnieks ieņēmis Tukumu un tuvojas Līvberzei, kādēļ 1. bataljonu nekavējoties nosūtīja uz Slampi un 3. bataljonu uz Līvberzi. Baloža brigāde devās uz priekšu un ieņēma: 1. Neatkarības bataljons — Ķemerus, 2. Cēsu bataljons — Kalnciemu un 3. Atsevišķais bataljons — Klīves muižu. 2. un 3. bataljons nostiprinājās uz Lielupes labā krasta. Visas brigādes daļas bija ieņēmušas minētās vietas pēc stiprām kaujām, jo pretinieks tikai pēc sakaušanas atvilkās. 26. martā 1. bataljons kopā ar vācu bataljonu ieņēma Sloku. Tā bija sasniegta Lielupes līnija, kuru brigādes bataljoni noturēja līdz Rīgas ieņemšanai, atšizdami visus pretinieka uzbrukumus, sevišķi nikni Slokai.

16. aprīlī vācu valsts karaspēks kopā ar vietējiem vāciešiem sacēlas pret Pagaidu valdību un tās darbību uz laiku izbeidz. Jau pirms 16. aprīļa apvērsuma vāci bija nemierā ar mūsu Pagaidu valdību.

Fon der Golcs raksta savās atmiņās, ka «21. janvārī, 22. februārī un 3. aprīlī vāci Ulmaņa valdībai iesnieguši sekošas 14 pantos izteiktas prasības:

1) Likuma priekšā vienādas tiesības visām tautībām un konfesijām. 2) Personas neaizskaramība par politisko pārliecību. Politiskie pārkāpumi iztiesājami kārtīgām tiesām. 3) Kultūras brīvība. 4) Plaša gādība par vājiem, invalīdiem, bezdarba strādniekiem. Sociāli-progresīvu strādnieku tiesību radīšana. 5) Zemes fonda dibināšana maz- un pundursaimniecību gruntniecības veicināšanai. 6) Fizisku un juridisku personu īpašuma neaizskaramība. Atsavināšanas valsts interešu labā var notikt tikai pret pilnu atlīdzību. 7) Biedrību, sapulču un preses brīvība. 8) Netraucēta privātu un atklātu likumīgu korporāciju, biedrību, kredītiestāžu un «štiftungu» tālākpastāvība. 9) Brīva tirdzniecība un brīva industrija. Baltijas jūras brīvostu politika. 10) Baznīcas un skolas autonomiju vācu iedzīvotājiem. 11) Vienādas tiesības vācu un latviešu valodām visās valsts un komunālpārvaldes nozarēs un tiesas priekšā. 12) Personu iecelšanai valsts un komunālvalžu amatos jānotiek, neievērojot personas nacionālītāti un piederību pie šādas vai tādas partijas, bet vienīgi skatoties uz viņas spējām. 13) Nacionālās aizsargu vienības landesvērā. Lēta zemes iegūšana un apmešanās iespējamība zemes aizstāvjiem. 14) Tautas vietniecība vēlama likumīgās vēlēšanās, pie kam visām iedzīvotāju grupām nodrošināms attiecīgs deputātu skaits.»

Pagaidu valdība uz šo vācu iesniegumu neesot pat atbildējusi. Februāra beigās jau Striks organizē pirmo savvērestību pret Latvijas Pagaidu valdību, bet to laikā atklāj. Šo Strika savvērestības plānu atklāja muitas ierēdņi, kuŗi pie kāda zviedru virsleitnanta Englanda atrada un konfiscēja kompromitējošus dokumentus. Striks bija nodomājis ar vācu karaspēka palīdzību gāzt Pagaidu valdību un nodināt Baltijas valsti pēc viduslaiku parauga, kuŗā viņš — Striks būtu ordeņa mestrs. Fon der Golcs, zināms, nebūtu divreiz saucams gāzt Latvijas valdību, ja vien Striks izpildītu visu, dēļ kam Golcs nācis Latvijā, un ja Striks nebūtu aiz neuzmanības jau caurkritis. Pēc tam, kad Latvijas valdībai jau bija rokā savvērestības plāns, nevarēja vairs runa būt par Strika un Golca sadarbību. Strika pučs pēc tam atkrita pats no sevis un līdz ar to arī Pagaidu valdības gāšanas nodomus uz pāris mēnešiem atlika — līdz 16. aprīlim.

13. aprīlī Liepājas karaostā notika pirmās sadursmes starp latviešiem un vācu karaspēka daļām. Vācu Pfeffera bataljona kareivji ar ieročiem uzbruka latviešu sargu posteņiem, kuŗi apsargāja kādu Strika lietā arestēto vācu virsnieku. 14. aprīlī uzbrukumā atkārtojās. 15. aprīlī vācu kareivjiem izdevās atbrūnot visus latviešu sargu posteņus un tanī pat dienā Pfeffera kareivji mēģināja uzbrukt Pagaidu valdības kuģim «Sarātova». 16. aprīļa rītā Pfeffera bataljons uzbruka latviešu jaunformējamo spēku štābam, nošāva štāba ziņnesi un arestēja jaunformējamo spēku priekšnieku, kapt. Albertu Baumanī, visus virsniekus un 700 kareivjus. Tanī pat dienā Liepājā ieradās arī landesvēra triecienu bataljons Hansa Manteifeļa vadībā. Pēc pusdienas vācu karaspēka daļas un triecienu bataljons Liepājā uz ielām uzstādīja ložmetējiem bruņotus posteņus un sāka ieņemt valdības iestāžu ēkas. Ministru prezidentam Ulmanim un vienam no ministriem izdevās atrast patversmi Anglijas misijā, divi ministri pārgāja uz kuģi

«Sarātova», kuŗu apsargāja Anglijas karakuŗi. Pārējos ministrus, kuŗi tanī laikā atradās Liepājā, un daŗus augstākos ieredŗus arestēja. Bez tam bija uzdots aizturēt Liepājas pilsētas komandantu un vēl citas personas. Pēc lielām grūtībām vāciem izdodas nodibināt savu «Latvijas valdību» ar Andrievu Niedru priekšgalā, kuŗš faktiski ir tikai maska vācu militārai varai. Valsts nodevībā vēl piedalās Dr. Vankins kā «kaŗa ministrs», Kupčs, Barkovskis, Alberts un citi. Ari Sabiedrotie iejaucās un prasīja no Vācijas, lai tā sodītu Golcu kā vainīgu Pagaidu valdības gāšanās, lai ļautu Ulmanim atgriezties pie varas un lai nolīktu Vācijas karaspēku Pagaidu valdības rīcībā. Vācija atbildēja, kā Golcam neesot nekādas daļas Ulmaņa gāšanās, Pagaidu valdības atgriešanās pie varas esot Latvijas iekšējā lieta, bet savu karaspēku Vācija nevarot nodot tādas valsts rīcībā, kuŗa vēl nemaz neesot par tiesisku valsti atzīta. Ja Sabiedrotie pastāvot uz savām prasībām, tad Vācijai neatliekot nekas cits, kā atsaukt savu karaspēku no Latvijas. Tā Golca-Ulmaņa konflikts izvērtās par Vācijas konfliktu ar Sabiedrotiem.

Par spīti vācu uzaicinājumiem, Pagaidu valdībai uzticīgais latvju karaspēks palika nogaidīšanas stāvoklī un nepadevās vācu provokācijai. Vācieši vairākkārt piedāvāja pulkvedim Balodim viņu dibināmā kaŗa direktoriņā locekļa un vēlāk prezidenta vietu, ko pulkvedis Balodis katēgoriski noraidīja, paziņodams, ka latvju armija atzīst tikai Tautas Padomi un viņas izvēlēto valdību. Ja tas aktīvi uzstātos pret sazvērniekiem, pēdējo pārsvars viņu iznīcinātu. Vajadzēja pacietīgi nogaidīt izdevīgākus apstākļus un momentu.

Kad Pagaidu valdība bija gāzta, vāciešiem vairs nekas nebija pretīm Rīgas atsvabināšanai. 21. maija rītā iesākās uzbrukums Rīgai. Pēc iepriekšējā plāna bija paredzēts, ka uz Rīgu latvju un baltvācu daļas ies jauktās kolonās kopīgi, bet nonākot pie Dzilnu ciema pienāca majora Flečera virsštāba pavē-

le, kurā uz Rīgu pa Rīgas—Kalnciema ceļu sūtīja vienīgi vācu landesvēra daļas, turpretīm latvju daļām bija jāvirzās uz Piņķiem. Slokā palikušais 2. Cēsu bataljons kapteiņa Puriņa vadībā iesāka atspiest Bolderājas virzienā 1. Daugavgrīvas latvju strēlnieku pulku. Atkāpjoties pēdējam iznāca nīkna cīņa ar tur pienākušo pārējo pulkveža Baloža karaspēku. Rīgu ieņēma 22. maijā un izdzina komunistisko «Latvijas Padomju valdību» ar P. Stučku un J. Daniševki priekšgalā. Jau pēc Jelgavas krišanas padomju valdības kara vadoņi atzina Rīgas un Vidzemes sarkanās armijas stāvokli par ļoti kritisku un ieteica to labprātīgi atvirzīt uz izdevīgākām pozīcijām. Komunistu varas vīri tam nepiekrita un nolēma turēties līdz beidzamam.

Kādi bija vācu nolūki Latvijā, un kādu lomu pie viņiem spēlēja A. Niedra, redzams no oficiāliem dokumentiem.

Andrieva Niedras tiesāšanas sēdē liecinieks pulkv.-leitn. Plensners ziņoja, ka viņam ir dokumenti par vācu nodomiem Latvijā. Golca brālis rakstījis majoram Flečeram: «Pēc Rīgas ieņemšanas jums ir nauda — kara laupījums. Sūtiet to brīvprātīgo vervēšanai. Steidzaties uz Latgali, lai varētu to kolonizēt. Virtembergas un Bādenes zemnieki iestāsies brīvprātīgos, ja dabūs zemi katoliticīgā apgabalā. Varētu jau tos nometināt arī Kuldīgas un Aizputes apvidos, bet labāk nekavēties un pasteigties ar Latgali.» Šī vēstules daļa, piezīmē Plensners, rāda, ka sazvērnieki nav interesējušies ne par Latvijas valsti, ne par latviešu tautu, bet gan par kolonizāciju. Vēstulē tālāk rakstīts: «Mums pienāca ziņa, ka Baltijas muižnieki sākot ilgoties pēc vecās Krievijas. Tas nesaietās ar mūsu nolūkiem, jo mēs karojam Vācijas labā.» Plensners ziņo, ka viņa rokās ir arī Flečera atbilde uz šo vēstuli. Flečers atbildē uzsverot, ka no Ulmaņa valdības Vācijai un vāciešiem neesot nekā ko cerēt, bet visas cerības jāliekot uz Niedru. Šai vēstulē vēl viens svarīgs punkts. Fle-

čers rakstot: «Naudas nosūtīšanai jānogaida labāks laiks un drošāks ceļš, jo citādi var notikt, ka nāk gaismā mūsu rīcība, kuŗa, acīmredzot, taču vērsta pret valsti, kuŗas dienestā es formēli stāvu.» Plensners beigās paskaidro, ka šos papīrus viņš atradis Niedras valdības arhīvos, kuŗi nāca mūsu rokās pēc vāciešu atkāpšanās.

Generālis Balodis liecināja Niedras prāvā, Rīgas apgabaltiesā starp citu sekošo.

«Uz Tukumu Balodis aizbrauc 17. aprīlī, kur Šīmanis, kuŗš, kā jāpiemin, Niedras un citās lietās spēlē lielu lomu, kā Balodis stāsta, «nervozā, uzbudinātā runā kritizē Pagaidu valdību un uzsver, ka, ja tās priekšgalā atrastos tāds lāga vīrs, kā Andrievs Niedra, tad viss būtu labi. Šīmanis pārmetis, kāpēc Balodis neiestājoties direktoriņā, piesolījis Baložam lielāku naudas čeku un muižu, kaut Kazdangu, lai tik iestājoties direktoriņā, kuŗa pēc Liepājas 16. aprīļa puča tad būtu bijusi tā izkārtne, kas lai pasaulei rādītu, ka viss, ko Golcs un baltī dara, ir darīts latviešu tautas vārdā. Ap 10. maiju Tukumā pārsrieda uzbrukumu Rīgai un nolēma tādu izdarīt 12. maijā. Šo uzbrukumu atlika īsi priekš viņa sākšanās, pēc Šīmaņa vārdiem Baložam tādēļ, ka viss vēl neesot gatavs un arī tādēļ, ka «ministru prezidents» Andrievs Niedra to nevēloties. Uzbrukums notika 22. maijā un pēc tā plāna, kāds bija pieņemts uzbrukumam 12. maijā. Nekādi papildu spēki nav pienākuši, nekādas pārmaiņas arī nav notikušas, tādēļ Balodis domā, ka uzbrukums atlikts tādēļ, ka Liepājā vēl nav panākuši vienošanos par kompensacijām. Rīgā ienāca 22. maijā tikai vācu landesvērs un dzelzsdīvīzijas daļas tādēļ, ka Flečers lauza vārdu un kaujas laikā grozīja agrāk doto pavēli par katras nodaļas uzdevumu. Izpildot šo pārgrozīto pavēli, kuŗu Baloža brigādei nometa

no aeroplana, latviešu nodaļām vajadzēja noiet daudz tālāku ceļu un izcīnīt pie Pūpes neparedzētas kaujas, kas tās nokavēja, tā ka Rīgā varēja ierasties vislabākā gadījumā tikai dienu vēlāk. Tas darīts ar nolūku, lai iedzīvotājiem rādītu, ka tikai vācieši atsvabinājuši Rīgu, saņemtu no lieliniekiem atstātās prāvās naudas sumas, kā tas arī noticis un lai izrēķinātos ar iedzīvotājiem. Tūdaļ pēc Baloža ierašanās Rīgā, pie viņa griezušies neskaitāmi laudis ar sūdzībām un lūgumiem, apturēt laužu apšaušanu un laupīšanas, ko izdarīja vācu karaspēka nodaļas... Vankiņš sarunā sūdzējies, ka Pagaidu valdība lielnieciska un Tautas padome nav tautas vēlēta un uzsvēris, ka arī lielgrumtnieki domājot tāpat. Kādas dienas vēlāk Baložam tāda pat saruna bijusi arī ar Andrievu Niedru. — Uz Baloža aizrādījumu, ja Niedra jūtoties par ministru prezidentu, kādēļ viņš pielaiž Rīgā tādas nelikumīgas laužu apkaušanas, nav saņēmis nekādu atbildi. Tās vietā Niedra jautājis: «Bet ko jūs darīsiet, kad sāksies kaujas ar igauņiem un latviešiem?» Baloža aizrādījumi un brīdinājumi to nedarīt, palikuši bez ievēribas.

«Mana svētākā pārlicība,» saka Balodis, «ir tā, ka 16. aprīļa apvērsums, Cēsu kaujas un tāpat arī vēlākie notikumi līdz pat Bermonta cīņām nav nejaušība, bet viena iepriekš izstrādāta plāna turpinājums, kuŗa nolūks bija iznīcināt latviešu tautu un iegūt zemi vācu kolonizācijai.» Pie šiem vārdiem Balodis izvelk no kabatas kādas vācu «Oberštaba» izdotas slepenas pavēles norakstu, kuŗā dotas instrukcijas komandējošam sastāvam, kā agitēt starp kareivjiem pret Ulmaņa valdību un slavēt Niedras valdību. Pieminētā dokumentā uzsvērts, ka nevajaga atzīt Ulmani un Pagaidu valdību, vajaga pabalstīt Niedru, jo citādi visa vācietība un katrs vācietis ir pazudis, bet ja pie Cēsim būs iegūta uzvāra par latviešu un igauņu daļām, tad vācu jautājums būs labvēlīgi izšķirts priekš vācietības un radīsies iz-

redze pēc grūtiem laikiem šini jaukā zemē iegūt dzimteni un dzīvošanas iespējamību.»*)

Andrievs Niedra bija ierocis vācu rokās pret Latvijas jauno valsti.

Vācijā vervē brīvprātīgos un tiem sola Latvijā zemi. Galvenais vervēšanas punkts Vācijā saucās par «Baltenland». Vervēšanas komisijas priekšgalā atrodas grāfs fon der Golcs (ģenerāļa Golča brālis), brāļi Brēdrichi un barons Štrombergs. Šie kungi, kā Golcs stāsta, bijuši izstrādājuši plašu kolonizācijas plānu, pēc kuŗa Kurzemē vien bijuši apmetināmi 30—40.000 vācu zemnieki. Tā ka tik daudz zemes gribētāju apmēram 40.000 lielajā vācu karaspēkā Kurzemē nemaz nebijis, tad trūkstošo kareivju vietā nāktu vecāki vācu zemnieki. Karaspēkā kolonizēšanas ideja tikusi dažādi uzņemta, skatoties pēc pulka dažāda sastāva. Sevišķu piekrišanu kolonizēšanas ideja atradusi dzelzsdivīzijā. Nodibinājusies jau īpaša kolonizācijas biedrība Kazdangas barona Manteifeļa vadībā. Vairākas muižas jau vai nu visas vai pa daļai atdotas šim mērķim. Kolonizēšana jau iesākusies.

Andrievs Niedra, kā ģenerālis grāfs fon der Golcs savas grāmatas «Meine Sendung in Finnland und im Baltikum» 220. lapas pusē stāsta, šim vācu kolonizācijas plānam pilnīgi piekritis un Golcs arī tic, ka Niedra savu solījumu būtu turējis...

A. Niedra pats ļoti labi saprata savu sulaiņa lomu pie vāciešiem. Rīgas ieņemšanas laikā viņš atradās Jelgavā. Vācieši viņu tur bija pametuši un nemaz nerūpējās, lai famozais «ministru prezidents» tiktu savā galvas pilsētā. Kā Niedra pats raksta savās «Tautas nodevēja atmiņās», viņš tad kāpis kādā vācu kareivja vezumā un uz mucām sēdēdams iebraucis Rīgā! Sulainim sulaiņa loma un alga.

*) Prof. P. Zālīte — „Vācu varas pastari Latvijā” 183.—185. lpp. A. Raņķa izdevums, Rīgā, 1925.

Bet visas tās slepkavības, ko vācieši mežonīgā kārtā pēc Rīgas ieņemšanas izdarīja tik plašos apmēros, ka pret tām bija jāprotestē pat ārvalstu priekšstāvjiem, notika viņa — Andrieva Niedras valdības vārdā.

Pēc Rīgas krišanas, sarkanās armijas stāvoklis bija katastrofisks, jo bez latvju un vācu karaspēka, kas ieņēma Zemgali un Rīgu, Vidzemes ziemeļos enerģiski darbojās Ziemeļlatvijas armija. Šī karaspēka organizēšana sākās jau 1919. gada janvarī un februārī, kad uz Igaunijas virspavēlnieka vēlēšanos pulkvedis Jansons un kapitans Zemitans Igaunijā sāka formēt latviešu apsardzības rotas. No visiem mobilizētiem latviešiem Tērbatā saformēja 1. latviešu bataljonu — Valmieras bataljonu. Ap 20. martu bija saformēts jau 2. bataljonu liels Valmieras pulks, ap 1200 vīru. No Rēveles tad pat Tērbatā atbrauca ģenerālštaba pulkvedis V. Ozols. Pulkvedis Jansons bija pratis apvienot ap sevi virsniekus, ievest viņu vidū priekšzīmīgu disciplīnu, kuŗa izplatījās arī uz visiem kareivjiem. Kaut gan ļoti trūcīgi apgādāts un apmācīts, pulks bija pilnīgi kaujas spējīgs. Pulkā bija inteligenti, zemnieki, strādnieki, skolnieki. Pulkvedis Jansons viņos iepotēja pārliecību par Latvijas glābšanas iespēju.

Valkas latviešu sabiedrība sāka enerģiski strādāt. Nodibinājās Valkas sabiedrisko organizāciju padome no apm. 17 organizācijām, kuŗā iegāja pagastu, namsaimnieku, inteliģences u. c. pārstāvji. No padomes ievērojamākiem darbiniekiem mināmi Fr. Lībiets, skol. Gulbis, Stiprais un citi. Ierīkoja sarkanā krusta lazareti. No Liepājas ieradās Pagaidu valdības pārstāvis, inžen. Gailīts ar vairākiem palīgiem, kā piem.: ar Tautas Padomes locekli Nonāci, kapt. Vankinu, agr. Gulbi, ekon. Pētersonu.

26. martā pulks izbrauca no Tērbatas ar uzdevumu kopā ar igauņu bruņotiem vilcieniem uzbrukt Valkas—Alūksnes virzienā. Pirmais uzbrukums bija ļoti izdevīgs un lielieki atkāpās līdz Alūksnei. Tas

sacēla lielinieku pusē lielu uztraukumu un viņi pie-
lika visas pūles, lai noturētu savās rokās Alūksnes—
Vecgulbenes—Stukmaņu dzelzsceļa līniju. Viņi sa-
koncentrēja pret valmieriešiem 8 pulkus ar stipru
artilēriju un lielu skaitu ložmetēju. Lielā aukstumā
notika niknas kaujas Alūksnes un Gaujas mežos starp
valmieriešiem un desmitkārtīgi lielāku ienaidnieku,
kas vilkās līdz aprīļa vidum. Še norūdījās valmie-
rieši un dzima Ziemeļlatvijas armija. Plkv. Jansons
bija šīs grupas (3 br. vilc., 6 rez. rotas, kurā bija arī
igauņu daļas) pavēlnieks un plkv.-leitn. Ozols štaba
priekšnieks.

Aprīļa sākumā kapt. Zemitanu paaugstināja par
pulkvedi un iecēla par Ziemeļlatvijas karaspēka virs-
pavēlnieku. 22. aprīlī Valkā sāka iznākt O. Nonāča
redakcijā slavenais laikraksts «Tautas Balss», kas
ieturēja ļoti nacionālu virzienu un ieņēma arī no-
teiktu stāvokli pret dažu labu igauņu nepareizu soli,
to dūšīgi atspēkodams. «Tautas Balsij» ir lieli no-
pelni Ziemeļlatvijas atbrīvošanas lietā, jo laikraksts,
iziedams 20.000 eksemplāros, darīja milzīgu iespaidu
uz tautu.

Kad Valmieras pulks aizgāja no Tērbatas uz
pozīcijām, plkv. Jansons atstāja tur kadru otram
pulkam, par kuŗu komandieri iecēla pulkv. Berķi.
Valmieras pulks nostājās pozīcijās uz Melupes kra-
stiem, aizsargādams Valku Alūksnes virzienā no lie-
liniekiem. Tērbatā un Valkā formēja palīga pulkus.
Saformējās brigādes štabs, intendantūra, lazaretis,
kaŗa gūstekņu lēģeris u. t. t. Izveda vēl reiz plašu
mobilizāciju visā Igaunijā un Ziemeļlatvijā. Septi-
ņos no lieliniekiem atsvabinātos pagastos izveda rek-
vizīcijas, kur no katrām mājām ņēma pa vienai ap-
ģērba kārtai un ap 3—5000 rubl. naudā. Armijas ap-
gādība ar to no Igaunijas pamazām pārgāja pašu
latviešu rokās.

Pirmais Valmieras pulks stāvēja uz Melupes
krastiem pret Alūksni—Ogri, otrais — Cēsu pulks,
steidza beigt Tērbatā formēšanos un apmācību. Tre-

šais — partizāņu pulks sāka formēties Tērbatā. Pirmais atsevišķais latviešu jātnieku eskadrons formējās Valkā.

Pirmā Valmieras baterija jau aprīļa sākumā saformējas kapt. Danberga vadībā un kopā ar Valmieras pulku aizstāvēja Melupes pozīcijas. Starp latvju virsniekiem un kareivjiem bija labs procents ievērojamu artileristu, un tādēļ arī nebija grūti aprīļa vidū saformēt otru vieglu lauku bateriju no angļu 18 mārč. lielgabaliem. Visi latviešu spēki Ziemeļlatvijā skaitījās ap 3000 vīru. Nebija gadījuma, kad kareivji būtu pārgājuši lielinieku pusē, bet gan otrādi — no lielinieku pulkiem stiprā mērā sāka attīstīties pārbēgšana pie Ziemeļlatvijas karaspēka. Lielinieku stāvoklis kļuva grūtāks un viņu karaspēkā, kurā bija labs procents Ziemeļlatvijai simpatizējošo virsnieku un kareivju radās pēdējiem labvēlīga noskaņa. Bija vairākas lielinieku karaspēka daļas, kuras pirmā izdevīgā gadījumā pārietu Ziemeļlatvijas pusē, vai izvairītos no cīņas. Bija lielas cerības, ka ģenerālkaujā lielinieki zaudēs cīņu. Tomēr šai laikā, aprīļa beigās, lielinieki izdarīja pēdējos uzbrukuma mēģinājumus Valkai un Rūjienai. Pēdējo viņiem izdevās arī uz laiku ieņemt, tādēļ ka dažas igauņu rotas par nožēlošanu pārgāja lielinieku pusē. Bet pie Valkas viņi cīņu zaudēja. Aprīļa beigās II. Cēsu un Partizāņu pulks sakoncentrējās Rūjienā, lai sagatavotos uzbrukumam Valmierai un Cēsim. Bija nodomāts Valmieras pulku Melupes pozīcijās sagatavot uzbrukumam Alūksnes—Vecgulbenes—Stukmaņu virzienā, kas nogrieztu Rīgas lieliniekus no Krievijas.

Uzbrukums iesākās ap 20. maiju, t. i. tanī pašā laikā, kad Latvijas dienvidus karaspēka grupa pulkveža Baloža vadībā pārgāja uzbrukumā Rīgai. Igaunī pārrāva lielinieku fronti pie Mazsalaces un ar dažiem starpgadījumiem ieņēma Ozolu staciju. Ziemeļlatvijas Partizāņu pulku kapit. Aparnieka vadībā, naktī no 26. uz 27. maiju pārcēla caur lielinieku fronti lielinieku aizmugurē, ar uzdevumu uzbrukt un

ieņemt Cēsis. Šai pašā laikā pulkveža Jansona grupa kopā ar igauņiem ieņēma Alūksni. Partizāņi ieņēma Cēsis 30. maijā, saceldami paniku visā lielnieku armijā. Paniku vēl vairāk palielināja Vecgulbenes ieņemšana, ko panāca valmierieši 29. maijā, tā nogriezdami lieliniekiem atkāpšanās galvenos ceļus uz Krieviju. Valmierieši steidzīgi turpināja uzbrukumu Lubānes un Stukmaņu virzienā. Šī uzbrukuma gaita bija tik pārsteidzoša, ka izsauca galīgu paniku lielnieku armijā. Mūsu uzbrukumu panākumus stiprā mērā sekmēja arī tā saucamās «zaļo organizācijas» Veckalniņa un citu vadībā, kas ar valmieriešiem strādāja pilnā saskaņā. Spriežot pēc lielā gūstekņu skaita, ložmetēju, lieltālu un materiālās daļas atstāšanu mūsu rokās, varēja teikt, ka lielinieki ir noteikti sakauti. No viņu pulkiem tikai dažiem simtiem izdevās pāriet pāri Vecgulbenes—Stukmaņu līnijai. Līdz ar Cēsu un Stukmaņu ieņemšanu Ziemeļlatvija bija pilnīgi atbrīvota no lieliniekiem. Lai nenovilcinātu laiku, visa Ziemeļlatvijas karaspēka grupa, kas atradās Cēsīs un apkārtnē, dabūja rīkojumu nekavējoties trijos virzienos virzīties palīgā valmieriešiem, lai ieņemtu Daugavpili un Rēzekni, un tā atbrīvotu Latgali.

Partizāņu pulks un viena kolona no Cēsu pulka 1. jūnijā aizgāja no Cēsīm augšā minētos virzienos. Trešai kolonai, pulkveža Berķa vadībā bija jāiziet no Cēsīm Stukmaņu virzienā 2. jūnijā. Īsi pirms trešās kolonas izešanas no Cēsīm notika starpgadījums, kam ārkārtīgi liela nozīme Ziemeļlatvijas, kā arī visas Latvijas vēsturē. Kāda vācu Freikorpusa kolona, rotmistra fon Rādēna vadībā, ar vācu bruņoto vilcienu bija ieradusies Ieriķos. Dabūja arī zināt par viņa nodomu ieņemt Cēsis. Turklāt pienāca noteiktas ziņas par vāciešu virspavēlniecības (Oberkommando) plašo plānu aiziet Ziemeļlatviešiem un igauņiem aizmugurē, sarīkot grandiozu puču, pilnīgi likvidējot katru Igaunijas un Latvijas patstāvību. Nobrieda visai svarīgs moments, kas prasīja ļoti lielu

apķērbu un ātru rīcību. Cēsu pulka kolonu, kas vēl atradās Cēsis, aizturēja, lai tā būtu gatava, gadījumā, ja vācieši spertu kādus aktīvus soļus.

2. jūnija vakarā fon Rādens no Ieriķiem paziņoja Ziemeļlatvijas štābam, ka viņam no vācu oberkomandas esots pavēlēts ar kolonu ierasties Cēsis un lūdza tam piekrišanu. Ziemeļlatvijas armijas vadība atbildēja, ka Cēsis jau ieņēmušas Latvijas un Igaunijas (kaut gan igauņi vēl nebija paspējuši atnākt uz Cēsīm) apvienotā nacionālā karaspēka daļas, ka lielinieku karaspēks ir jau izdzīts no visas Ziemeļlatvijas, tā tad nekādas palīdzības no vācu puses Cēsis nav vajadzīgs, un ka Ziemeļlatvijas galvenie karaspēki steidzošā kārtā jau izvīzīti pret Daugavpili un Rēzekni, un ka būtu ļoti vēlams, lai vācieši, ja viņi nodomājuši karot pret lieliniekiem, tāpat kā Ziemeļlatvija, apturētu savu virzišanos uz Cēsu pusi un pagrieztu visas savas kolonas pret Daugavpili. Bez tam fon Rādenam paziņoja, ka Ziemeļlatvijas virspavēlniecība netur par iespējamu vest sarunas ar kuŗu katru atsevišķu karaspēku daļu un ieteic vācu virspavēlniecībai stāties sarunās ar Igaunijas un Ziemeļlatvijas virspavēlniecību. 2. jūnija vakarā fon Rādens patvarīgi ieradās Cēsis. No Ziemeļlatvijas karaspēka vadonību un vācu sarunām noskaidrojās, ka fon der Golca štābs devis pavēli visiem landesvēra un freikorpus'a spēkiem četrās kolonās neiet vis pret lieliniekiem, ar kuŗiem pulkv. Jansons 60 kilometru garā frontē pie Stukmaņiem un Lubānes ezera sīvi cīnījās, un kuŗam palīdzība bija pat ārkārtīgi nepieciešama, bet gluži pretēji, iziet Ziemeļlatvijas un Igaunijas armijas aizmugurē. Pārējie fon der Golca spēki, starp tiem dzelzsdīvīzija, bija atstāti Rīgā un Kurzemē. Uz Ziemeļlatvijas kara vadonības kategorisko uzstāšanos, ka vāciem Cēsis nav ko meklēt, un ka lietos ieročus, ja vācieši uz to pastāvētu, Rādens ar savu vilcienu atstāja Cēsis. Uz viņu lielu iespaidu atstāja igauņu bruņotais vilciens, kas taisni sarunu laikā bija ieradies latviešiem

palīgā. Ap Cēsīm Rīgas virzienā izstādīja stipras sargu daļas. 3. jūnijā ap plkst. 11 dienā, ignorējot Ziemeļlatvijas brīdinājumu, no Straupes puses Cēsīs ielauzās barons Manteifels ar savu kolonu (divi stipri jātnieku eskadroni, kājnieku daļas un artilērija ar daudz ložmetējiem). Manteifels katēgoriski paziņoja, ka viņam esot pavēlēts apmesties ar štabu Cēsīs un ka viņš to arī darot. Paredzot šo gadījumu, pulkv. Berķim jau iepriekš bija dots rīkojums gatavoties kaujai. Pulkv. Berķis sāka kārtot savus spēkus un ielenca vāciešus, ieņemot galvenās ielas un izejas no Cēsīm. Vācieši to redzēdami nobijās un steigā aizbēga no Cēsīm un ieņēma Kārļa muižu, kur palika pa nakti no 3. uz 4. jūniju. Bija skaidrs, ka cīņa ar vāciešiem neizbēgama. Stāvoklis bija kritisks: še bija jāizšķirās patstāvīgās Latvijas un Igaunijas liktenim.

Pēc tam, kad Manteifels atstāja Cēsīs, nevarēja būt šaubu, ka vācieši bija ievākuši ziņas par latviešu skaitlisko spēku niecīgumu Cēsīs. Vāci bija domājuši izmantot šo apstākli un 5. jūnijā uzstādīja ultimātu atstāt Cēsīs. Ziemeļlatvijas armijai nekas cits neatlika, ka steigt rīkoties kaujai. Pulkv. Berķa kara-spēka daļām bija pavēlēts ieņemt Cēsu dienvidus priekšpilsētas daļu, izvirzoties pāris kilometru tālāk uz dienvidiem, un ieņemt fronti starp Gauju un dzelzceļu. Igauņi palīdzēja latviešiem ar saviem bruņotiem vilcieniem, kuriem bija uzdots apsargāt Cēsīs no austrumiem. 6. jūnijā agrā rītā vācieši stipras artilērijas pabalstīti, ap 2.500 vīru (pret mūsu 400 vīriem) pārgāja uzbrukumā. Cēsu pulks bija bez ložmetējiem un bez artilērijas. Igauņu bruņoto vilcienu lielgabali varēja diezgan vāji pabalstīt mūsu kājniekus. Tomēr visu dienu cēsnieki noturējās, lai gan katrs vācu kareivis bija netikvien apbruņots, bet pārbruņots dažādiem kaujas līdzekļiem. 6. jūnija vakarā cēsnieki sāka atstāt Cēsīs, ieņemot pozīciju uz Raunas upītes labā krasta, ziemeļrītos no Cēsīm. Vācieši ieņēma Cēsīs. Uz Sabiedroto misijas spie-

diēna noslēdza ieroču pamieru un 10. jūnijā ievadīja sarunas. Latviešu un igauņu prasības pamiera sarunās bija, lai landesvērs atvelk savus pulkus uz Siguldas-Nītaures-Jaungulbenes līnijas un ar to atsvabina Vecgulbenes dzelzceļa līniju. Vācieši prasīja, lai igauņu pulki atvilktos līdz Igaunijas etnogrāfiskai robežai, t. i. Ainažu-Salaces-Rūjienas-Valkas-Jaunrozes-Alūksnes līnijai, un lai Igaunijas virspavēlniecībā esošos latviešu pulkus nodod landesvēra rīcībā. Igaunijas pilnvarotais atteicās pieņemt vācu noteikumus, tāpat arī vācieši pretējās puses. «Ziemeļlatviju, kurū mēs ar savām asinīm esam iztīrījuši, mēs varam nodot tikai mums draudzīgiem latviešiem, bet ne landesvēram,» teica igauņi. Nākošās sarunās, 13. jūnijā landesvēra virspavēlnieks majors Flečers izteicās, ka viņš nav padots fon der Golca virsvadībai, savus pulkus neatvilksot un lūdza atļauju aizbraukt uz Rīgu, lai šai lietā sazinātos ar savu «valdību» (Niedras). Pamieru pagarināja līdz instrukciju pienākšanai no angļu ģenerāļa Gouva. Pēdējās gaidīja ap 20. jūniju. Uz tālākām sarunām vāci vairs nemaz neatnāca un cīņa iedegās no jauna. No 6. līdz 22. jūnijam, kā Igaunijas tā arī Ziemeļlatvijas armijā gāja rosīga darbība (kaņaspēka koncentrēšanā, mobilizēšanā un apmācīšanā. Šai laikā starp vācu armijas vadonību, no vienas puses, un Igaunijas-Ziemeļlatvijas virsvadonībām, no otras puses, ar Sabiedroto līdzdarbību turpināja diplomātiskas sarunas, kurū faktiskais mērķis, kā fon der Golcam, tā latviešiem un igauņiem, bija novilcināt laiku, lai sagrupētu savus spēkus izšķirošai kaujai.

Fon der Golcs pārgāja pret mums uzbrukumā 20. jūnijā. Šis uzbrukums bija vērsts galvenā kārtā Limbāžu un Straupes virzienos, kur stāvēja 9. igauņu pulks un tikko saorganizētās latviešu partizāņu un komandantūras daļas. Virzienā pret Limbažiem vāciešus atsita. Tāpat vāciešus atsita no Straupes,

kur vienu eskadronu, kas sastāvēja tikai no Baltijas baroniem, pilnīgi iznīcināja mūsu ložmetēju uguns.

Tomēr varēja spriest, ka vācu uzbrukumi Limbažu un Straupes virzienos ir tikai demonstrācijas. Tādēļ mūsu galvenie spēki nostājās pret Cēsīm. Tur stāvēja 6. igauņu pulks uz labā Gaujas krasta. Centrā uz labā Raunas upītes krasta stāvēja 2. Cēsu Ziemeļlatvijas pulks, kas bija saņēmis papildinājumus, ložmetējus un divas baterijas. Pa kreisi no Cēsu pulka stāvēja 3. igauņu pulks.

21. jūnijā vācieši pārgāja izšķirošā uzbrukumā pret mūsu Cēsu pulku. Pirmo un otro uzbrukumu Cēsu pulks atsita ar lieliem zaudējumiem vāciešu pusē. Ap pusdienas laiku vācieši sakoncentrēja savus blakus spēkus, un dēļ ļoti kalnainā un mežainā apgabala, kas liedza mums attīstīt vajadzīgo šautēju un ložmetēju uguni, vāciešiem izdevās pārraut mūsu fronti. Vācieši tūlīt savu panākumu izmantoja pārsviezdami mūsu aizmugurē stipras kājnieku, jātnieku un pat artilērijas daļas. Vācieši sāka apiet Cēsu pulku no muguras. Tai pašā laikā viņiem izdevās izvīrīties pret Valmieru līdz Mūrmuižai. Mūsu stāvoklis bija tiešām ļoti kritisks. Cēsu pulka komandieris, pulkvedis Berķis, nolēma nekādā ziņā neatkāpties, kaut gan viņa štabu no muguras puses jau apšaudīja ložmetējiem. Gadījumā, ja vāciešiem izdotos ieņemt Valmieru, Cēsu pulks savukārt virzītos vāciešiem aizmugurē caur Cēsīm uz Rīgu. Tas vēlāk arī izrādījās par ļoti teicamu un visai sekmīgu plānu. Tādā kārtā, naktī no 21. uz 22. jūniju izdevās vāciešus arī pilnīgi sakaut. Uz vietu, kur vācieši pārrāva mūsu fronti, visu 21. jūnija nakti sūtīja uzbrukumā mūsu kara spēka daļas, kuŗas tādā kārtā tieši apdraudēja satiksmi starp vāciešiem, kas pa šauru spraugu bija izgājuši mūsu aizmugurē, ar tām vācu kara spēka daļām, kuŗas atradās pie Cēsīm. Galu galā izdevās šo spraugu ņemt zem mūsu

ložmetēju uguns pat no divām pusēm: no Cēsu pulka un 3. igauņu pulka puses. Še saņēma vienu vācu bateriju, ap kuru notika visai sīvas cīņas; vairāk reizes šī baterija gāja no rokas rokā, līdz beidzot palika tomēr mums. Līdz ar to tad arī izdevās mūsu aizmugurē iebrukušos vāciešus ielenkt pat no visām pusēm. Tas sacēla viņos pat neaprakstāmu paniku. Pilnīgi pazaudējuši galvas, viņi metās bēgt caur to pašu spraugu atpakaļ, pa kuru tie bija nākuši. Bet tai momentā šī sprauga kā jau teikts, no abām pusēm bija zem mūsu artilērijas un ložmetēju uguns. Bēgošie vācieši, galvenām kārtām, landvēristi un freikorpusisti, tur atstāja savus kritušos taisni kaudzēm. **Tas notika ap plkst. astoņiem 22. jūnija rītā.** Līdz ar to visa Ziemeļu armija pārgāja uzbrukumā un kauju mēs spīdoši izšķīrām. Cik liela panika valdīja vāciešos, to liecina fakts, ka tai pašā 22. jūnijā Cēsu pulka priekšdaļas nogāja 50 klm. vajādamas vāciešus. Pats no sevis saprotams, ka tā nebija iešana, bet vārda pilnā nozīmē — skriešana. Vācieši meta zemē ne tikai ieročus un municiju, bet arī apģērbus un zābakus, lai pagūtu izbēgt. Mēs ieguvām daudz lielgabalu, ložmetēju, šauteņu, municijas, automobiļu, veselus vilcienu sastāvus, apģērbus, provīziju u. t. t. Bet galvenais, Ziemeļlatvijas un visas Latvijas un Igaunijas liktenis ar to bija izšķirts. «Septiņi gadu simteņi klānās jūsu priekšā», — rakstīja uzvārtētajiem patriotiskais dzejnieks Ed. Virza. Vācieši bija dabūjuši tādu triecienu, ka mūsu kara vadonībai nebija vairs šaubu, ka attīstot enerģisku ieņaidnieka vajāšanu līdz Rīgai un Jelgavai, no vienas puses, un no Stukmaņiem pāri Daugavai uz Liepāju, no otras puses, mums izdosies vāciešus galīgi izdzīt no Latvijas un tanī pašā laikā noturēt arī lielinieku frontē. Šinī laikā starp vācu karavadonību un Latvijas Pagaidu valdību zem Sabiedroto spiediena noslēdza pamieru, pēc kam vāciešiem bija jāatstāj Rīga un tādā kārtā par ļoti lielu nožēlošanu šis plāns to-

mēr atkrita, kam sekoja vēlāk jaunas grūtības, uzbrukumī un cīņās.

Ar Cēsu kaujas uzvāru bija izšķirts nevien Rīgas, bet arī visas Latvijas liktenis. Sevišķi tādēļ, ka šis notikums sakrita vienā laikā ar Versaļas miera līguma parakstīšanu, un Vācijas aktīvai politikai pret Sabiedroto gribu Austrumos bija vilktas robežas. Jau 23. jūnijā Vācijas karaspēks bija spiests izpildīt Sabiedroto ultimātu un atstāja Liepāju. Tā vietā pilsētā ienāca A. Līvena kareivji ar Krievijas karogiem. Uz šo izaicinājumu Pagaidu valdība atbildēja ar prasību par krievu karogu noņemšanu un latvju karaspēka nodalu pārceļšanu uz Liepāju. Pēc pāris dienām Liepājā ieradās Sabiedroto kara misijas priekšnieks Baltijas valstīs, mums ļoti draudzīgais angļu ģenerālis Gouvs un paziņoja Sabiedroto lēmumu par Pagaidu valdības darbības atjaunošanu. Niedras avantūrai pēc Ziemeļlatvijas armijas uzvārām bija darīts gals. Ģenerālis Gouvs izlaida Liepājā 27. jūnijā sekošu paziņojumu:

«Sakarā ar uzvārētāju, Sabiedroto valstu pavēli, vācieši atstāja Liepāju. Kā Sabiedroto nodibinātas kara misijas priekšnieks Baltijas valstīs, ieceļu par pilsētas pagaidu priekšnieku pulkvedi Kanepu un līdz ar šo došu paziņojumu nekavējoties pārvest no Rēveles, kārtības uzturēšanai stipru nodalu no pulkveža Zemitāna karaspēka. Ar Sabiedroto valstu palīdzību agrākā valdība stājās darbā; pārveidotais kabinets aizstāvēs visus Latvijas iedzīvotājus. Zemes drošības un jaunās labklājības labā uzaicinu Liepājas pilsoņus uzturēt mieru un kārtību.»

Tās pašas dienas vakarā Pagaidu valdība ar ministru prezidentu Kārli Ulmani priekšgalā nokāpa

no kuģa «Sarātova» Liepājā. Ministru kabinetu jūsmīgi apsveica visi Liepājas pilsoņi, skolu jaunatne apbēra valdības locekļus puķēm. Valsts un Sabiedroto himnu skaņām atskanot, ļaužu bari līdz vēlai naktij sumināja valdību. Pagaidu valdība nolēma dažas dienas palikt Liepājā, jo šai laikā pie Juglas un Milgrāvja vēl norisinājās beigu cīņas starp vāciem un Ziemeļlatvijas armiju. Vairāki lielgabalu lādiņi pat krita pilsētā.

Strazdmuižas 3. jūlija pamiera līgums noteica, ka :

1) 3. jūlijā, plkst. 12 dienā jāpārtrauc kaujas darbība uz sauszemes, jūras un gaisā.

2) Visam vācu karaspēkam visdrīzākā laikā jāatstāj Latvijas robežas. Sakarā ar miera līgumu, vācu karaspēks Latvijā pārtrauc visus uzbrukuma darbus, izņemot kaujas darbību pret Padomju Krievijas republikas spēkiem.

3) Vācu karaspēkam bez kavēšanās jāatsāj Rīga un tās apkārtnē, pie kam izvākšanās jānobeidz 5. jūlijā līdz plkst. 6 vakarā, izņemot atsevišķus štāba virsniekus, kuri varēs uzraudzīt vācu kara piederumu izvākšanu.

4) Viens no Sabiedroto virsniekiem Rīgā uzraudzīs vācu krājumu izvešanu.

5) Landesvēram tūlīt jāatstāj Rīga un tās apkārtnē un jāaiziet pār Daugavu. Šī izvākšanās jāizdara līdz 5. jūlijam, plkst. 6 vakarā. Turpmākais landesvēra liktenis nosakāms saskaņā ar pamiera līguma § 9.

6) Igaunņu karaspēks nenāk pāri fronteī, kuru tas ieņēma 3. jūlijā, plkst. 3. no rīta.

7) Vācieši nedrīkst traucēt satiksmi starp Rīgu un Liepāju pa zemes- un dzelzsceļiem un pa telegrafu.

8) Sabiedroto gubernātors pagaidām uzņemas Rīgas pārvaldi un darbojas kopīgi ar latviešu valdību.

9) Sīkāki noteikumi izstrādājami Sabiedroto kara misijas priekšstāvja vadībā.

Angļu pulkvedis Talents tāi pašā dienā ģenerāļa Gouva uzdevumā paziņoja, ka noslēgts pamiers starp igauņu un latviešu militāro priekšstāvniecību, no vienas puses, un Vācijas dzelzsdivīziju un Baltijas zemes sargiem no otras puses; ka Ulmaņa valdību Sabiedrotie atzinuši, bet tā nolikusi savas pilnvaras, lai tūlīn sastādītu jaunās priekšstāvniecības kabinetu. Līdz jaunās valdības nodibināšanai Rīgas civilgubernatora pienākumus uzņemšoties Anglijas pilnvarotais pulkvedis Talents, bet militārgubernatora pienākumus Amērikas pilnvarotais pulkvedis Davlejs. Apcietināto nāves sodu izpildīšanu apturēšot. Pēdējais bija vajadzīgs, lai aprobežotu vācu varmācības, jo vācieši apšāva simtiem pilnīgi nevainīgu cilvēku, katru latvieti apsūdzot par «lielinieku».

Latvju politiskās partijas, kuŗas reprezentētas Tautas Padomē, 5. jūlijā ar delegāciju uz fronti nosūtīja pateicības adresi Igaunijas Satversmes Sapulcei par igauņu tautas lieliem nopelniem kopējā ienaidnieka satriekšanā.

6. jūlijā Rīgā ienāca uzvārētāji — Ziemeļlatvijas karašpēka latvju daļas, kuŗas iedzīvotāji saņēma gaviļēm. Viņu sabiedrotiem — igauņiem, pēc pamiera līguma noteikumiem, bija noliegts ienākt pilsētā. Še atklājās vācu nodarītās masu slepkavības un laupīšanas, kas šausmīgo apmēru ziņā pilnīgi līdzinājās lielinieku teroram, kas valdīja Rīgā un Latvijā padomju varas piecu mēnešu laikā.

8. jūlijā ar vēsturisko kuģi «Sarātova» Rīgā ieobrauca arī Pagaidu valdības ministru kabinets. Tā ceļš no ostas līdz valdības ēkai Valdemāra ielā bija nepārtraukta ovāciju un ziedu jūra. Tauta svinēja savas galvas pilsētas atsvabināšanas svētkus.

Pagaidu valdības pirmais darbs pēc atgriešanās Rīgā bija rūpes par abu armiju daļu — dienvidnieku, pulkveža J. Baloža un ziemeļnieku, pulkveža Zemītāna vadībā — apvienošanu. Par apvienotā karašpēka virspavēlnieku 10. jūlijā iecēla ģenerāli Si-

mansonu. Šai laikā notika intensīvas sarunas par jaunā kabineta sastādīšanu.

13. jūlijā 1919. gadā atklāja otro kārtējo Tautas Padomes sesiju. Pagaidu valdība iesniedza paziņojumu par savu atkāpšanos. Tai pašā dienā Tautas Padome uzdeva sastādīt jauno ministru kabinetu atkal Kārlim Ulmanim. Pēc īsa sēdes pārtraukuma ministru prezidents K. Ulmanis paziņoja jaunās valdības sastāvu. Tas bija:

Ministru prezidents, zemkopības un apgādības ministrs — K. Ulmanis, ārlietu ministrs — Z. Meierovics, iekšlietu — M. Valters, apsardzības ministrs — ģenerālis Sīmansons, izglītības — K. Kasparsons, satiksmes un darba ministrs — T. Hermanovskis, tirdzniecības un rūpniecības ministrs J. Zēbergs, tieslietu — G. Magnus (vācietis), finanšu ministrs — R. Erhardts (vācietis), valsts kontrolieris — P. Mincs (žīds).

Ja vaicājam, kā tas varēja notikt, ka pēc mūsu spīdošām uzvārām pie Cēsīm, pēc vācu militārās sakaušanas mums bija jācieš tik lieli politiski zaudējumi? Jo divi vācieši un viens žīds jaunā kabinetā pēc tam, kad pirmā Pagaidu valdībā minoritātēm bija tikai viens pilntiesīgs ministrs un divi ministru biedri, jāuzlūko kā liels latvju politisks zaudējums. No valsts interešu un toreizējo politisko apstākļu viedokļa jāatzīst, ka šāda latvju piekāpība pret uzvārētiem sazvērniekiem bija vairāk kā kļūda, kuŗu mums uzspieda vienpusīgi informētie Sabiedroto misiju pārstāvji. Šo kļūdaino politiku, kuŗas sekas drīz vien parādījās, viņi gribēja uzspiest jaunai, topošai Latvijas valstij vēl reiz Bermonta dienās, kad Niseļa misija ieteica pārtraukt sakautā ienaidnieka vajāšanu Kurzemē pēc izšķirošām kaujām pie Torņkalna. Vai mūsu spēkos bija nepadoties šim Sabiedroto misiju spiedienam? Domāju, ka lai cik pliki bija mūsu varoņi, lai cik daudz mēs gaidījām un dabūjām no Sabiedrotiem, vīrišķīgāku valodu ar viņu pārstāvjiem pēc tik spīdošām uzvārām mēs varē-

jām gan un arī vajadzēja runāt. Jo galu galā politikā vislielākā noteikšana ir spēkam un notikušiem faktiem. No šī viedokļa lūkojoties mēs atstājam 3. jūlija Strazdmuižas pamiera līguma un 13. jūlija tā sauktā darba kabineta aktus un viņa lietderību nākošā Latvijas vēsturnieka nesaudzīgai objektīvai kritikai.

Jaunās valdības uzdevums bija, nostiprināt apvienoto armiju, gādāt valstij ienākumus, ievadīt dzi-
vi normālā gultnē un, par visām lietām, rūpēties par
noslēgtā pamiera pildīšanu no vācu puses. Jaunās
valdības stāvoklis nebija viegls. Sakautais vācu
kaŗaspēks ne tik vien kā neatstāja Zemgali un Kur-
zemi, bet ieņēmis izdevīgas pozīcijas ap Jelgavu, sa-
vāca savus dezorganizētos spēkus, tos saveda kārtī-
bā un papildināja jaunām kaŗaspēka vienībām un
ieročiem, kas pienāca no Vācijas. Lai slēptu savus
nolūkus, vāci pasludināja sevi par neatkarīgiem no
Vācijas, nosauca savu armiju par Rietumkrievijas
armiju un par savu virspavēlnieku formēli iecēla
kādu krievu avantūristu, cilvēku ar tumšu pagātņi —
Bermontu-Avālovu. Šai laikā Sabiedroto valdības
centās gāzt Padomju Krievijas valdību ar bruņotu
spēku un šai nolūkā pabalstīja katru krievu ģenerāli
un katru valdību, kas kaŗoja pret komunistiem. Sa-
biedrotiem nebūtu nekas pretīm, ja arī šis Bermonta
kaŗaspēks dotos cīņā pret lieliniekiem, un šo ap-
stākli vācu-krievu bruņoto spēku vadoņi Kurzemē
izmantoja, lai iegūtu Sabiedroto labvēlību. Ar to
arī izskaidrojams, kādēļ Bermonts ir nedomāja pa-
klausīt tām vairākkārtīgām notām, ko Sabiedroto
misijas uz Latvijas valdības enerģiskiem pieprasīju-
miem viņam sūtīja par Kurzemes atstāšanu. Ber-
monta un viņa aizmugures vācu un krievu monarķi-
stu patiesie nolūki, turpretīm bija citi. Viņi gribēja
satriekt Latvijā un pēc tam Igaunijas republiku, tad
apvienoties ar krievu ģenerāļa Judēniča armiju, kas
operēja Igaunijā un kopējiem spēkiem doties uz Pē-
terpili. Uz padomju iekārtas drupām viņi gribēja

atjaunot krievu monarkiju, kas kopā ar Vāciju uz-
sāktu cīņu pret Sabiedrotiem. Pirmais solis šī plāna
reālizēšanā bija — satriekt Latviju. Tādēļ visu va-
saru Jelgavā koncentrēja jaunus pulkus no vācu sav-
vaļniekiem, krievu kara gūstekņiem un emigrantiem
un tos bagātīgi apbruņoja visādu šķiru ieročiem.
Vietējo vācu landesvēru sākumā nometināja Tuku-
mā un pēc dabūtās mācības pie Cēsīm tas vairs ne-
bija tik viegli ieraujams jaunās dēkās. Tā koman-
dieris tagad bija angļu virsnieks Aleksanders. Lan-
desvēru rudenī pārcēla uz Padomju Krievijas fronti,
kur darbojās Kurzemes divīzija, un tā to izolēja no
vācu-krievu savvērestības gaisa, kas bija Jelgavā
un Kurzemē.

Jau vasaras vidū varēja paredzēt vācu un krie-
vu gatavošanos kara darbībai. To apstiprināja arī
viņu izaicinošā izturēšanās. Jau augusta beigās no-
tika latvju kareivju komandantūras atbruņošana, īsi
pirms Golca un Bermonta parādes vācu un krievu
pulkiem. Tāpat zīmīga bija Bermonta pretošanās
ģenerālim Judēničam, pārsūtīt tam krievu pulkus
uz Narvas fronti. Bet oktobra pirmās dienās laik-
raksti ziņo, ka Bermonts izsūtījis Olaines virzienā
jaunas kājnieku daļas, artileriju un bruņotus automo-
bīlus. Naktī uz 4. oktobri vācu kareivji izlaupīja
latvju komandantūras noliktavas Jelgavā.

7. oktobrī, dienu pirms Bermonta uzbrukuma
sākšanās, Jelgavā notikusi krievu un vācu virsnie-
ku sapulce, kurā pieņemti svarīgi lēmumi pret lat-
viešiem un igauņiem. Jelgavā un tās apkārtnē sa-
gatavo ziemas mīteklus kareivjiem, rīko apcietināju-
mus u. t. t. Rīgas prese raksta par «Jelgavas cha-
osu», dzelzsdivīzijas varmācībām uz laukiem, vācu
un krievu plāniem Kurzemē, kurus pabalsta Berli-
nes vācu un krievu reakcionāri.

Oktobra sākumā visas zīmes jau rādīja, ka karš
ar vācu un krievu bandām būs drīzi neizbēgams.
Arvien biežāk atkārtojās uzbrukumi mūsu koman-
dantūrām un pilsoņiem. 8. oktobra rītā Pagaidu val-

dība saņēma no Bermonta-Avālova «ultimātu» pa radio, lai valdība «rūpētos par tādu apstākļu radīšanu, kas dotu viņam iespēju nosūtīt tā karaspēku bez šķēršļiem cīņā pret Padomju Krievijas sarkanās armijas pulkiem, kas atrodas Latvijas robežās» un lūgdams «bez kavēšanās» paziņot «par soliem, kādus spers valdība, lai nodrošinātu karaspēka virzīšanos uz priekšu.» Tās pašas dienas rītā vācu un krievu pulki iesāka visā frontē enerģisku uzbrukumu Rīgai.

Vācu un krievu uzbrukums nepārsteidza valdību nesagatavotu. Valdība bija darījusi visu, kas stāv viņas spēkos, lai pavairotu nacionālās armijas spēkus un tehnisko līdzekļus. Tomēr tie bija daudz mazāki un trūcīgāki par ienaidnieka spēkiem un apbruņojumu. Uzbrukuma pirmā dienā valdība izlaida sekošu uzsaukumu tautai:

«Kaŗu iepriekš nepieteicot, pretēji visā civilizētā pasaulē pieņemtiem noteikumiem, vācu karaspēks, kopā ar dažām krievu karaspēka nodaļām un zem krievu karaspēka segas uzsāka uzbrukumu Rīgas virzienā. Latvijas varonīgie kareivji līdz šim visus uzbrukumus atsituši un valdība ir pārliecināta, ka Latvijas armijai būs spēka diezgan, lai likvidētu noziedzīgo uzbrukumu. Valdība uzaicina visus zemes iedzīvotājus nenodoties veltīgam uztraukumam, bet visiem spēkiem palīdzēt valdībai un armijai viņas grūtā un atbildības pilnajā darbā. Apstākļi prasa, lai, kad mūsu galvas pilsētu apdraud svešs karaspēks un mūsu kareivjiem jāizpilda savs pienākums pozīcijās, arī armijas aizmugure būtu pietiekoši nodrošināta. Tādēļ valdība atzina par vajadzīgu spert ārkārtīgus ap-

sardzības un drošības soļus, kā Rīgā, tā pārējā tuvākā aizmugurē. Arī šinī ziņā valdība sagaida Latvijas pilsoņu pilnīgu atbalstu. Ar visas tautas kopējiem spēkiem būs iespējams iztīrīt zemi no visiem ienaidniekiem un novest Latviju līdz saulainām dienām.

Lai dzīvo brīvā, neatkarīgā Latvijā!

Ministru prezidents Ulmanis.

Bez tam valdība griezās pie miera konferences Parīzē un pie Sabiedroto augstākās kara padomes ar aizrādījumu, kā vācu un krievu uzbrukums nozīmē Versaļas miera līguma laušanu no Vācijas puses, kādēļ Latvijas valdība lūdz Sabiedrotos spert soļus pret Vāciju.

Telegrama beidzās vārdiem: «Latvijas valdība visas civilizētās pasaules priekšā protestē pret Vācijas apvainojošo politiku un pret uzbrukumu mūsu armijai un mūsu teritorijai no vācu karaspēka un no Bermona-Avālova nodalām. Latvijas valdība lūdz visas valdības un visas pasaules nācijas nostāties konfliktā, kur mēs neesam gribējuši, mūsu pusē, kur ir taisnība. Mēs izskaidrojam visas civilizētās pasaules priekšā, ka latvju nācija un viņas valdība aizstāvēs savu neatkarību pret iekarotāju līdz beidzamai asins pilei.»

Dažas dienas vēlāk ar uzsaukumu pie Eiropas zinātniekiem, māksliniekiem un valsts vīriem griežas latvju inteliģence, aprādīdama, ka pie Daugavas cīnas kultūra pret mežonību, tautas tiesības pret despotiju.

Kādi bija mūsu un ienaidnieka materiālie spēki Bermonta uzbrukumu sākumā? — Pēc bijušā galvenā štaba priekšnieka P. Radziņa ziņām, mums bija:

1) Dienvidus frontē — pulkveža Zemitāna rīcībā: Vidzemes divīzijas 5. Cēsu un 6. Rīgas pulki, bataljons no 4. Valmieras pulka; Latgales divīzijas 8. Daugavpils un 9. Rēzeknes pulki, 7. Siguldas pulks — Rīgā rezervē; divi baterijas — kopā 6 lielgabali; bruņotais vilciens ar 3 lielgabaliem; 3 bruņotie automobiļi ar 1 lielgabalu un 4 ložmetējiem; jūrnieku rota; aviācijas grupa ar divi derīgām lidmašīnām, no kurām viena ieradās tikai vēl uzbrukuma laikā; bez tam vēl dažas citas, Rīgā sformētas un Rīgas rajonā atrodošās rotas un komandas. Kopsumā var rēķināt visās šinīs daļās ap 5000 štiķu. Pavisam Rīgā šinī laikā atradās ap 9000 kareivji, neskaitot dažādas iestādes.

2) Austrumu frontē — pulkveža Baloža rīcībā: Kurzemes divīzija — triju pulku sastāvā ar vairākiem lielgabaliem; Vidzemes divīzija, 4. Valmieras pulka divi bataljoni; Valmieras baterija — 4 lielgabali; Latgales partizāņu bataljons (lielā sastāvā); landesvērs — kājnieki, artilērija (11 lielgabalu) un jātnieki.

3) Virspavēlnieka rezervē bija 7. Siguldas pulks.

Bez tam vēl Liepājā atradās 1600 kareivju, pulkveža Dankera vadībā. Septembra beigās virspavēlnieks bija nodomājis lielāku daļu no šiem spēkiem pievienot Rīgas karaspēkam, atstājot Liepājā tikai nelielu garnizonu; pulkvedis Dankers ar lielāku daļu sava karaspēka bija jau pārvests kuģī uz Rīgu, bet tam nepiekrita angļi un uz viņu priekšlikumu pulkvedis Dankers ar savu karaspēka daļu aizbrauca atpakaļ uz Liepāju.

«Šie bija visi toreizējie spēki,» saka ģenerālis Radziņš. «Ir grūti noteikt pilnīgi pareizi šķēpu skaitu toreizējā Latvijas armijā, jo organizējās un formējās uz ātru roku; trūka kara materiālu, trūka arī pie-

dzīvojušu priekšnieku; bija biežas pārmaiņas, nebija laika vest sīkus un pamatīgus sarakstus.

Pulkveža Zemītāna, jeb dienvidus fronte ieņēma pozīcijas no jūrmalas — Dubulti-Annas muiža, Cenas muiža, Švarca muiža, Katriņmuiža, Stūriņi-Sudmalu ezers un tālāk līdz Daugavai, uz dienvidiem no Pļavniekiem. Bez tam kreisā flangā, kā priekšpozīcija bija ieņemta Ķekavā. *)

Bermonta armija, turpretīm, sastāvēja no 1) Vācu leģiona — ap 5500 kareivju ar 39 lielgabaliem; 2) no dzelzsdīvīzijas — ap 5000 kareivju un 20 lielgabaliem, 3) no krievu nodaļas — ap 1500 kareivju ar 6 lielgabaliem. Pavisam 12.000 kājnieku (šķēpu) un 65 lielgabali. Spēki ne visai lieli, bet labi apbruņoti daudzām ložmetējiem un mīnmetējiem. Tāpat arī labi apmācīti. Rakstūrīgi, ka ienaidnieka armijas organizētājs Golcs, savos aprēķinos nebija ņēmis vērā mūsu dienvidus armiju pulkveža Baloža vadībā. Jo viņš bijis pārliecināts, ka šis karaspēks nekādā gadījumā neiešot karot pret Golcu, ar kurū tas ar vāciešiem bija atsvabinājis Kurzemi no lielniekiem. Šo Golca pārliecību stiprināja arī viņa piedzīvojumi cīņā pret Ziemeļlatvijas armiju: tad dienvidus grupa palika neitrālā stāvoklī. Saka, ka tai neesot bijis iespējams pievienoties ziemeļniekiem, vācieši viņus rūpīgi uzmanījuši un novietojuši tā, kā katrs solis par labu ziemeļniekiem būtu beidzies ar katastrofu. Ja tas tiešām tā bija, ka dienvidus grupa nevarēja pievienoties ziemeļniekiem, tad līdz ar to jautājums izšķirts. Bet ja saka, ka šāda piespiesta neitrālitate bija vajadzīga tikai Rīgas un latviešu iedzīvotāju glābšanai no vācu terora, kas pēc tam sekotu, tad šī uzskata aplamību skaidri pierāda Golcs, kurš gatavodams Bermonta uzbrukumu, turēja mūsu dienvidus armiju draudzīgāku sev, nekā Latvijas valstij un ziemeļniekiem.

*) Ģenerālis P. Radziņš — Latvijas atbrīvošanas karš I. — 12. un 13. lpp.

Bermonta dēkas Latvijā 1919. gadā.

«Pēc oktobra revolūcijas Krievijā, kad valsts varu pārņēma komunistu partija, dažādās Krievijas nomalēs (Sibīrijā, Kaukāzā, D.-Krievijā) nodibinājas militāri-politiskas organizācijas, ko vadīja monarkistu ģenerāļi Denikins, Judēņičs, Kolčaks, Vrangels u. c., nolūkā gāzt bruņotā cīņā komunistu valdību. Līdzīgas organizācijas priekšgalā Latvijā 1919. g. vasarā nāca bijušais Krievijas virsnieks Bermonts. Berlīnē Bermonts bija stājies sakaros ar Baltijas muižniekiem un krievu emigrantu, monarkistu organizācijām, starp citu ar senātoru Belgardu (bijušo Vidzemes vicegubernātoru), kas stāvēja priekšgalā kādai krievu emigrantu grupai, kurā ietilpa: valsts domes locekļi Lucs un barons Krīdeners-Strūve, senātors Tugāns-Baranovskis, Ķījevas muižniecības priekšstāvis Bezaks, muižnieks Falcs-Feins, kņazs Krapotkins u. c. Grupa uzturēja sakarus ar vācu aizmugures frontes armijas štābu, dabūja piekrišanu dibināt krievu brīvprātīgo nodaļas un uzņēmās ar to saistītos izdevumus. Grupa nolēma dibināt 3 nodaļas: kņaza Līvena, Bermonta un pulkveža Virgoliča. Operatīvā ziņā nodaļas pagaidām bija pakļautas vācu armijas štābam. Sākušās grupas darbība noritēja saskaņoti, bet vēlāk izveidojās 2 virzieni: viens pieslējās Vācijai, otrs Sabiedrotiem. Bermonts krasi nostājās Vācijas pusē. 17. maijā 1919. g. Berlīnē notika kņaza Līvena, ģenerāļa Potocka, Belgarda, barona Krīdenēra-Strūves, Virgoliča un Bermonta apspriede, kur nolēma dibināt Kurzemē pretlieliniecisku fronti, kņaza Līvena pagaidu vadībā; vēlāk bija nodomāts šo posteni piedāvāt ģenerālim Gurko vai apvienoties ar ģenerāļa Judēņiča armiju. Lēmums Bermontam nepatika; viņš sanāca naidā ar Belgardu un rīkojās tālāk uz savu galvu, neatkarīgi no Līvena nodaļas. Krievu brīvprātīgo karaspēka daļu formēšanu Baltijas frontē lielā mērā veicināja 3 plašas vācu organizācijas: Austrumu robežu aiz-

sardzība (Grenzschutz Ost), Baltijas vervēšanas birojs (Werbebüro Baltenland) un Licova brīvprātīgo nodaļa (Freikorps Lützow). 30. maijā Bermonts ar Baltijas vervēšanas biroja palīdzību nosūtīja uz Kurzemi pirmo 350 vīru lielo ešelonu, kam drīz vien sekoja citi, un 12. jūnijā Jelgavā ieradās arī Bermonts ar savu štabu. Tai pašā dienā viņš stājās sakaros ar ģenerāli Golcu, Vācijas VI. rezerves korpusa komandieri, kas viņam apsolija visāda veida pabalstu un sakaru uzturēšanai piekomandēja Bermonta štabam dažus virsniekus. Krievu brīvprātīgo daļu papildināšanai Bermonts noorganizēja vervēšanas biroju Polijā un arī Latvijā. Lai sagatavotu vajadzīgos kadrus nodomātai civilpārvaldei, Bermonts nodibināja savā štabā administratīvo daļu, kuras priekšgalā bija kāds fon Heršelmans, bet vēlāk senātors Rimskis-Korsakovs. Bermonta štabs mēģināja propagandēt savus nolūkus un izdeva krievu laikrakstu «Zāpadnij kraij». Kad pēc Strazdu muižā 3. jūlijā 1919. g. starp igauņu un vācu armiju virspavēlniecībām noslēgtā pamiera līguma vācu karaspēkam bija no Latvijas jāizvācās, Golcs un Bermonts attīstīja sevišķi rosīgu darbību, lai panāktu Bermonta karaspēka daļu palielināšanu, gan piegādājot no Polijas un Vācijas brīvprātīgos, gan ieskaitot viņā karavīrus no vācu VI. rezerves korpusā. Jūlijā Bermonts savas brīvprātīgo daļas pārdēvēja par grāfa Kellera rietumu brīvprātīgo korpusu. Sabiedroto misiju priekšstāvji prasīja Bermonta karaspēka daļu pārvešanu uz Narvas fronti ģenerāļa Judēniča rīcībā, kurp 18. jūlijā bija nobraucis kņazs Līvens ar savu nodaļu. Bermonts tomēr šo prasību noraidīja. Sabiedrotie šo prasību Bermontam atkārtoja vairākas reizes, bet bez kādiem panākumiem. Jūlija beigās Sabiedrotie piesūtīja Vācijai ultimātu līdz 20. augustam izvākt no Baltijas vācu karaspēku; neizpildīšanas gadījumā Sabiedrotie piedraudēja Vācijai ar blokādi. Tad Golcs pasludināja, ka viņa karavīri nedomā atstāt Latviju, bet prasa 29. decembrī

1918. g. starp Latvijas valdību un Vācijas valdības komisāru Vinnigu noslēgtā līguma izpildīšanu par zemes piešķiršanu tiem vācu karavīriem, kas ņēmuši daļību cīņās ar komunistiem.*) Sava korpusa karavīru vārdā Golcs adresēja visām zemes lodes tautām uzsaukumu, kur paskaidroja, ka viņa karaspēks nedomājot klausīt Sabiedroto ultimātam atstāt Latviju, jo viņi esot aicināti veikt humānu un augstsirdīgu uzdevumu — atbrīvot cilvēci no komunistu briesmu darbiem. 22. jūlijā Berlīnē nodibinājās īpaša Rietum-Krievijas militāri-politiska padome, kuŗas priekšsēdētājs bija kāds Krievijas bijušais sūtnis barons Knorrings, bet locekļi pulkvedis Durново, valsts domnieks Derūgins, Vidzemes muižniecības landmāršāls barons Pilārs, finanču ministrijas ierēdnis fon Bergs, Pēterburgas pārtikas komitejas loceklis Andrejs Rēmers un kāds V. Pops. Šī padome, no kuŗas vēlāk vajadzēja izveidoties Rietum-Krievijas ministru kabinetam, sevi uzskatīja par vienīgo organu, kam tiesība aizstāvēt Krievijas valsts intereseš frontē. Padome atzina Bermontu par krievu karaspēka pavēlnieku Baltijā un darbojās saskaņā ar to. Latvijas Pagaidu valdība un sabiedrība, izņemot nelielu latviešu pilsoņu grupu ar A. Niedru priekšgalā, redzēja, kādas briesmas draud Latvijas patstāvībai no krievu-vācu apvienotās muižniecības un Bermonta karaspēka, un tāpēc ieņēma pret tiem naidīgu stāvokli. Šī stāvokļa nozīmi saprata arī Bermonts un izlaida uzsaukumus, kur paskaidroja, ka viņa nolūks nav iejaukties Latvijas iekšējās lietās, bet iet uz Krieviju gāzt komunistu valdību. Uzsaukumi nedarija nekādu iespaidu, jo Bermonta kopdarbība ar Baltijas muižniekiem un Niedras grupu nebija apslēpjama. Bermonta karaspēkam izcēlās sadursmes ar Golca karaspēku;

*) Še jāpiezīmē, ka šāds līgums nav noslēgts un apstiprināts: par līguma noslēgšanu tikai vestas sarunas, kuŗas beidzās ar to, ka pagaidu valdība līguma projektu nepieņēma.

24. augustā ķildošanās nonāca gandrīz līdz asins izliešanai. Bermontiešu attiecības ar Jelgavā novietotām latviešu karaspēka daļām bija vēl naidīgākas. Naktī no 24. uz 25. augustu vācu un Bermonta nodalītu karavīri uzbruka Jelgavas latviešu komandantūrai, atbrūvoja latviešu kareivjus, atņēma tiem naudu, dokumentus, drēbes, komandantūras telpas izpostīja, norāva Latvijas karogu un samīdīja to kājām. Vācu un bermontiešu karaspēka patvarības notika visā okupētā apgabalā: bruņoti kareivji atņēma zemniekiem zirgus, lopus, naudu, labību, drēbes; motivējot savu rīcību it kā ar komunisma apkaņošanu, kara tiesa piesprieda plašos apmēros nāves sodus; daudzus apšāva bez tiesas sprieduma. Uz laukiem vienu pēc otras atbrūvoja latviešu komandantūras: Aizputē, Džūkstē, Jaunpilī, Ezerē u. c.); Kurzemes iedzīvotāju garastāvoklis bija ārkārtīgi nospiests. — Bermonts gribēja nodibināt sakarus ar citām pretlielinieciskām frontēm un 14. augustā nosūtīja Kolčakam ziņojumu par sava korpusa nodibināšanu Baltijā. Korpusa nolūks esot iet Daugavpils-Veļikije Lūki-Višņijvoločok-Vologdas virzienā, lai pārtrauktu satiksmi starp Pēterburgu un Maskavu. Par korpusa materiālo un naudas apgādi neesot ko bažīties, jo par to gādānot vācieši. Ziņojuma nolūks bija rādīt Sabiedroto valdībām, ka Bermonts cenšas pēc tiem pašiem mērķiem kā Kolčaks, ko Sabiedrotie pabalstīja. 5. septembrī Bermonts publicēja pavēli, ka Judēņičs viņu iecēlis par rietumu brīvprātīgo armijas pavēlnieku. 17. septembrī Jelgavā rietumu armijas kara padome savā sēdē apsprieda rietumu militāri-politiskās padomes ierosinājumu iecelt ģenerāli Biskupski par rietumu fronteš virspavēlnieku. Kara padome atzina, ka ierosinājums uzskatāms par priekšlaicīgu, bet konstatēja, ka Rietum-Krievijas militāri-politiskā padome, kuŗas priekšgalā stāv ģenerālis Biskupskis, ir vienīgais orgāns, kam tiesība runāt Rietumu-Krievijas valsts vārdā. Bermonta armijas financēšanas jautājums darija rūpes Andrie-

vam Niedram. Septembra sākumā viņš iesniedza Bermontam memorandu, kur izteica domas, ka Bermonta karaspēka daļas varētu nodrošināt ar naudas līdzekļiem, iekļājot Kurzemē esošos Krievijas valsts īpašumu (zemi un mežus). 14. septembrī Niedra atkal griezās ar vēstuli pie Bermonta un lūdza sasaukt kopēju apspriedi, kur no latviešiem piedalītos Niedra, Dr. Vankins un inž. Kampe, lai apspriestos par soliem, kas spējami sakarā ar igauņu un latviešu ievadītām miera sarunām ar komunistiem. Niedra domājot, ka miera slēgšanas mērķis esot latviešu armijas cīņa ar Golca karaspēku, un ka apstākļi prasot bez kavēšanās pretdarību. Sabiedrotie arvien vairāk pārliecinājās par Bermonta ciešiem sakariem ar vāciešiem un kategoriski pieprasīja izslēgt no Bermonta armijas visus Vācijas pavalstniekus. Par atbildi uz šo prasību uzskatāms 21. septembrī Bermonta un Golca parakstītais slepenais līgums, kas nosaka, ka ģenerālmajors Golcs 21. septembrī nodod Jelgavas frontes karaspēka augstāko vadību Krievijas rietumu armijas pavēlniekam Avālovam-Bermontam, ko par tādu atzinis ģenerālis Judēničs. Vācu karaspēka daļas, kas brīvprātīgi grib palikt Kurzemē, stājas krievu brīvprātīgās armijas pavēlnieka rīcībā uz īpašas vienošanās pamata. Bermonts apņēmas ekonomiskā un politiskā ziņā padoties krievu militāri-politiskai padomei Berlīnē. Sakaru uzturēšanai ar Berlīnes padomi Bermonts apsolicās nodibināt savā armijas štābā sevišķu politiski-administratīvu orgānu. Sakarā ar šo līgumu un Niedras vēstuli izdeva Jelgavā 23. septembrī kaujas pavēli rietumu brīvprātīgo armijai, brīdinot, ka latvieši un igauņi esot ievadījuši ar komunistiem miera sarunas, un tāpēc neesot izslēgta varbūtība, ka latvieši uzbrukšot Bermontam un vācu karaspēkam. Ģenerālis Judēničs gribēja panākt noslēgtā līguma likvidēšanu un 27. septembrī parakstīja pavēli Bermonta korpusam 10 dienu laikā ierasties Narvas frontē. 1. oktobrī Jel-

gavā notika A. Niedras ierosinātā apspriede, kur piedalījās 24 personas, to starpā Bermonts, ģenerālis Golcs, A. Niedra, Dr. T. Vankins un mācītājs J. Kupčs. Apspriede pieņēma šādus lēmumus:

1. Uzbrukt Rīgai, gāzt Pagaidu valdību un nodibināt tur krievu Baltijas provinci valdību;
2. tāpat jārikojas ar igauņu valdību Balachovičam, kas atrodas Tērbatā;
3. Niedru izsludināt par Vidzemes un Kurzemes ģenerālgubernātoru;
4. Latvijai un Igaunijai piešķirt zināmās robežas autonomiju krievu valdības uzraudzībā;
5. Latvijai un Igaunijai nav brīv uzturēt sava karaspēka;
6. Baltijas muižniecība patur savas privilēģijas.

4. oktobrī Bermonts sūtīja garāku ziņojumu ģenerālim Deņikinam, kur atkārtu visu to, ko agrāk teicis Kolčakam; no jauna Bermonts piemetina, ka latviešu un igauņu ievadītās miera sarunas ar lieliekiem pamudinot viņu atteikties no agrākā kaujas darbības plāna. Viņš vispirmā kārtā gribot nodrošināt sev aizmuguri, ieņemt Rīgas rajonu un tad doties uz Daugavpili, lai attīstītu tālākās operācijas Veļikije Lūki-Neveļas-Novosokolņiku virzienā. Uz šī ziņojuma Deņikins uzrakstīja ļoti raksturīgu rezolūciju: «Pie velna Bermontu ar visiem viņa vāciešiem.»

Nepaziņojot aizbraukšanas iemeslus, 4. oktobrī vācu priekšstāvības personāls atstāja Rīgu. 6. oktobrī Bermonts apstiprināja, saskaņā ar 21. septembra līgumu, noteikumus par rietumu brīvprātīgo armijas padomi, kur ietilpst senātors grāfs Konstantins Pālens (priekšsēdētājs), senātors Riņskis-Korsakovs, ģenerālis Čerņilovskis-Sokols, barons R. Engelhards, inž. Iljins, A. Arājs, (adv. Fr. Alberta pieņemts vārds), K. Zimins, barons Ed. Nolkens un kņazs Nikolajs Krapotkins (no Siguldas). Padome ir padomdevējs armijas pavēlniekam civiltārvaldes lietās, izdod saistošus noteikumus, uzliek nodokļus, noslēdz aizņēmumus, ved diplomātiskas sarunas. 9. oktobrī pie šīs padomes nodibinājās īpaša latviešu lietu ko-

mitēja: inž. Kampe, T. Vankins un barons Štrombergs. Padome vispirmā kārtā nodarbojās ar Bermonta armijas izlaisto 1, 5 un 10 marku papīra naudas zīmju izplatīšanu. 6. oktobrī Latvijas ministru prezidentam Rīgā ienāca šāda telegrama: «Atzīdams, ka tagad pienācis īstais laiks doties uz lielinieku fronti, lūdzu Jūsu ekselenci gādāt par tādiem apstākļiem, kas dotu man iespēju bez kādas kavēšanās sūtīt savus karaspēkus cīņā pret Padomju Krievijas sarkanās armijas pulkiem, kas atrodas Latvijas robežās un draudē izpostīt un iznīcināt visas civilizētās kaimiņu tautas. Lūdzu nekavējoties man paziņot par soļiem, kādus Jūsu valdība domā spert, lai manā vadībā stāvošie karapulki varētu bez šķēršļiem virzīties uz priekšu. Rietumarmijas pavēlnieks pulkvedis Avalovs.»

Henogaidot Latvijas valdības atbildi, Bermonts 6. oktobrī parakstīja Jelgavā kaujas pavēli nr. 04, ar ko uzdod rietumu brīvprātīgo armijai 8. oktobrī kopīgi «ar mums uzticīgām sabiedrotām karaspēka daļām» uzsākt kaujas operācijas Rīgas virzienā. Kara operāciju sākumā Bermonta armijā skaitījās šādi spēki: a) grāfa Kellera korpuss (10.000 karavīri, 12 lauku un 4 smagie lielgabali, 100 ložmetēji, 12 mīnometēji); b) pulkv. Virgoliča grupa (5000 karavīru, 6 lauku un 4 smagie lielgabali, 48 ložmetēji); c) dzelzs divīzija (18.000 karavīri 321 ložmetējs, 26 mīnometēji un 31 lielgabali); d) vācu leģions (12.000 kar., 49 lielgabali); e) Dibiča un Pleves nodaļas (6000 kar.), 3 bruņotie vilcieni un 10 bruņotie automobiļi. Pavisam Bermonta armijā (ar visām aizmugures iestādēm) skaitījās 51.000 karavīru, 100 lielgabalu, 600 ložmetēju, 50 mīnometēji un 120 lidmašīnas. Kā redzams no ārstu ziņojumiem, Bermonta armijā lielā mērā bij izplātītas venēriskās slimības, kas apdraudēja karaspēka daļu kaujas spējas. Latvija šai armijai operāciju sākumā varēja stādīt pretīm, skaitot ar visām aizmugures iestādēm, 11.500 cilvēku ar 9 lielgabaliem, 23 smagiem ložmetējiem, 45 patšaute-

nēm; bez tam latviešu rīcībā bij 1 bruņotais vilciens (3 lielgabali un daži ložmetēji), 3 bruņotie automobiļi (1 lielgabals ar 4 ložmetējiem), 2 lidmašīnas. Šie spēki bij izkaisīti 30 km. garā frontē, sākot ar Vecdubultiem (caur Švarcmuižu) līdz Ķekavai. Saprotais, ka tādām pārspēkam latviešu daļas nevarēja ilgi pretim turēties, turklāt tās atradās vēl formēšanas stadijā un nebija pietiekoši apbruņotas, apmācītas un sakausētas ciešās kaujas vienībās. Bermontiešu uzbrukums sākās 8. oktobra agrā rītā; latviešu daļas turējās varonīgi, bet vēlāk spiedienu neizturēja, atkāpās Rīgas virzienā un atstāja Daugavas kreiso krastu. 10. oktobrī bermontieši ieņēma Torņakalnu, bet pāriet Daugavu tiem neizdevās: tās labo krastu latvieši noturēja. Šai dienā latviešiem piesteidzās palīgā 2 igauņu bruņotie vilcieni. 10. oktobrī Golcs nosūtīja Bermontam jūsmīgu apsveikšanas vēstuli, bet ģenerālis Judēničs izsludināja Bermontu par nodevēju un izslēdza to no savas armijas. 10. oktobrī Bermonts pa radio piedāvāja Latvijas armijas virspavēlniekam iesākt pamiera sarunas, bet virspavēlnieks priekšlikumu noraidīja. Frontē turpinājās abpusēja lielgabalu, mīnumetēju un ložmetēju uguns. Mūsu frontē sākās pozīciju nocietināšanas darbi un iedzīvotāju mobilizācija. No ārzemēm latviešiem pienāca prāvāki ieroču, municijas un apģērbu sūtījumi. Formējās jaunas kara spēka daļas: armija kļuva katru dienu stiprāka, tās garastāvoklis teicams, viņa moši gatavojās izšķirošai cīņai.

Bermonta panākumi atstāja zināmu iespaidu krievu emigrantu un Baltijas muižnieku aprindās, un tās steidzās dalīties ar Bermontu nākotnes plānos. 14. oktobrī kāds Eberhards raksta Bermontam, ieteikdams informēt ārzemes tādā garā, ka Jelgavā nodibināta īsta krievu valdība, kurā vācieši nepiedalās. Remers no Berlīnes pauž turienes aprindu nodomus pēc Maskavas un Pēterburgas ieņemšanas nostādīt armijas priekšgalā ģenerāli Gurko, kas sakaru uzturēšanai ar Bermontu nosūtot uz Jelgavu savu personi-

go adjutantu. Bijušais valsts domes priekšsēdētājs un Kerenska laika kara ministrs A. Gučkovs sūta Bermontam vairākas vēstules. 5000 lielā armija prasīja plašus naudas līdzekļus. Rietumkrievijas jaunai valdībai Berlīnē beidzot izdevās noslēgt līgumu ar amerikāņu J. P. Morgana banku par 300 milj. marku liela aizņēmuma izsniegšanu uz 10 g. par 5,5%. Rietumkrievijas valdības vārdā šo līgumu parakstījis viņas premjērs un ārlietu ministrs V. Biskupskis, finanču ministrs G. fon Bergs, kara G. Derugins, zemkopības Zaikins, izglītības V. Pope un tirdzniecības A. Remers. Aizņēmuma nodrošināšanai Rietumkrievijas valdība iekļā bankā: visus Rietumkrievijas kustamus un nekustamus īpašumus viņai pakļautos, kā arī nākotnē iegūstamos apgabalos. Aizdevums jāatmaksā 10 g. pa 30 milj. marku gadā. Aizdevuma realizēšana nenotika, jo «valdību» piekrāpis kāds veikls aferists Mošels, parakstīdamies Morgana bankas vārdā un saņemdam par līguma noslēgšanu pieklājīgu atlīdzību.

15. oktobrī Latvijas armija, pabalstīta ar 4 angļiem (Dragon, Abdiel, Vindzor, Vanquisher) un 4 frančiem (Lastin, Garnier, Marne, Aisne) kara kuģu artilēriju pārgāja uzbrukumā un ieņēma Bolderājas un Daugavgrīvas cietokšņa rajonu. Laikā no 16.—19. oktobrim bermontieši uzbruka latviešu karaspēkam Jaunjelgavas rajonā, bet bez panākumiem. No oktobra vidus līdz 3. novembrim notika nenozīmīgas sadursmes. 3. novembrī Latvijas armija, pabalstīta ar Sabiedroto flotes uguni, pārgāja izšķirošā uzbrukumā. Cīņa ap Rīgu ilga veselu nedēļu: 11. novembrī bermontieši no Rīgas bija padzīti, un kara darbība jau norisinājās Jelgavas virzienā. 18. novembrī no Jelgavas Rīgā saņemta šāda radiogramma: «Latvijas armijas virspavēlniekam. Krievijas rietumarmija ir pārgājusi Vācijas apsardzībā. Esmu pieņēmis viņas virspavēlniecību. Lūdzu dot pa radio piekrišanu naktī no 19. uz 20. novembri pārtraukt

kaŗa darbību pamiera sarunu iesākšanai. Ģenerālleitnants Eberhards, vācu virspavēlnieks Baltijā.»

Šo telegramu virspavēlnieks atstāja bez ievēribas. Latviešu armija neatlaidīgi sekoja bermontiešiem. 21. novembrī Jelgava jau bija latviešu rokās, 22. novembrī krita Tukums, 24. novembrī Talsi un Sabile, 25. novembrī Saldus un Priekule, 27. novembrī Vecauce. Atstājot Jelgavu bermontieši nodedzināja ģimnāziju, reālskolu un Jelgavas pili. Atkāpjoties bermontieši laupīja, dedzināja un iznīcināja visu, ko vien tik paspēja. Pēc iepriekšēja aprēķina Bermonta un Golca karaspēks Latvijas valstij nodarījis zaudējumus par 293.018.085 Latvijas rubļiem (1919. g. kurss).

Pēc Jelgavas un Tukuma krišanas Bermonta karaspēkam vairs nebija pieturas punkta un latviešu karaspēks to bez apstājas vajāja līdz Lietavas robežai. Armijas virspavēlnieka štaba 1. decembra rīta ziņojums vēstīja, ka visa Kurzeme galīgi iztīrīta no Bermonta bandām.

Bermonta uzbrukums jo gaiši pierādīja, ka izligšanas mēģinājums ar vietējiem vāciešiem, ko sevišķi pabalstīja Sabiedroto misijas, beidzies bez panākumiem. Līdz ar to bija jāvelk konzekvences un jāmaina minoritātu pārstāvniecība valdībā. 4. decembrī ministru kabinets nolika savas pilnvaras. Otrā dienā Tautas Padome uzdeva sastādīt jauno valdību atkal Kārlim Ulmanim. 8. decembrī ministru prezidents paziņoja Tautas Padomei jaunā kabineta sastāvu: Ministru prezidents un apsardzības ministrs — K. Ulmanis, ārlietu ministrs — Z. Meierovics, iekšlietu — A. Bergs, izglītības ministrs — K. Kasparsons, finansu — R. Erhardts (vācietis), tirdzniecības-rūpniecības ministrs — K. Bušs, tieslietu — K. Pauļuks, satiksmes un darba ministrs — T. Hermanovskis, zemkopības — A. Kalniņš, apģābības ministrs — J. Blumbergs, valsts kontrolieris — P. Mincs (žīds).

Kā redzams, arī šoreiz pēc vācu galīgās militārās sakaušanas, viņi kopā ar žīdiem atkal ieguva politisku uzvāru: divas ministru vietas, iepriekšējo triju vietā. Paaudzes, kas nāks pēc mums, nesaprašanā kratīs galvas par šādiem kuriozumiem, nesapraustu to arī mēs, ja nepazītu verdzības gados atmieckēto latvju inteliģences glēvo raksturu, kas neļāva mūsu politikai pilnīgi izmantot gandrīz nevienas mūsu varonīgās armijas uzvāras. 1920. gada marta sākumā Erhards bija spiests aiziet un kabinetā minoritātēm palika tikai viens žīds.

Jaunās valdības galvenais uzdevums bija Latvijas trešās zvaigznes — Latgales atbrīvošana no heliniekiem.

Šī uzdevuma veikšana bija apgrūtināta ar to, ka Padomju Krievija 1919. gada beigās bija sakāvusi visus krievu ģenerāļus, kas tīkoja iekarot Krieviju, kā Kolčaku, Denikinu un Judēniču. Arī mūsu tuvākā kaimiņu valsts un cīņu biedrs Igaunija spēra separātu soli un 31. decembrī noslēdza ar Padomju Krieviju pamieru, kas stājās spēkā 3. janvārī, tas ir, taisni mūsu armijas uzbrukuma sākuma dienā. Šādos apstākļos nekas nebija izdevīgāki mums, kā censties miera ceļā atgūt Latgali, pēc kam arī varētu sākties sarunas par pamiera un miera slēgšanu. Šai jautājumā ievadītās iepriekšējās neoficiālās sarunas ar Maskavas valdību nedeva nekādus panākumus un izjauca cerības sasniegt Latgales atbrīvošanu bez asinsizliešanas. Bija jāgatavo Latgales atsvabināšanas kara plāns. 9. decembrī valsts cieta lielu zaudējumu: mīra pašreizējais pirmais apsardzības ministrs J. Zālīts.

Lai veiktu šo grūto uzdevumu, mūsu valdība un armijas virspavēlniecība ievadīja sarunas ar Polijas valdību un poļu armijas virspavēlniecību par kopēju uzbrukumu. Sarunām bija labi panākumi un abas valstis noslēdza ieroču brālību.

Uz iepriekšējās vienošanās pamata, mūsu austrumu armijas dienvidus nodaļas, ieskaitot lan-

desvēru, Latgales atbrīvošanas cīņu laikā nodeva poļu armijas virskomandai, kuŗas priekšgalā atradās poļu ģenerālis Ridz-Smigli. To poļu armijas daļu apgādāšanu ar uzturu, kuŗas piedalījās Latgales atbrīvošanā, nācās uzņemties Latvijai. Attiecībā uz kara laupījumu vienojās, ka visi ienaidniekam atņemtie ieroči un kaujas piederumi piekrīt Latvijai, uzturas vielas izlietojamas abu karaspēku vajadzībām uz vietas un iegūtie dzelzsceļu materiāli daļēmi uz pusēm. Pēc Latgales galīgas atbrīvošanas, poļu karaspēkam jāatstāj Latgale un līdz ar to arī Daugavpils Latvijas valdības rīcībā. Latgales atbrīvošanu vienojās uzsākt 3. janvārī 1920. gadā, kad vajadzēja ievadīt kopējās operācijas vispirms Daugavpils rajonā; 5. janvārī mūsu austruma armijas pārējām daļām vajadzēja attīstīt uzbrukumu visā frontē līdz Igaunijas robežai.

3. janvārī agrī no rīta latviešu-poļu apvienotās armijas daļas uzsāka enerģisku un strauju uzbrukumu: latvieši — gar Daugavas abiem krastiem uz ziemeļrietumiem no Daugavpils un poļi — uz dienvidiem no tās. Ap pusdienas laiku mūsu armijas daļas pārgāja pār Daugavu un ieņēma Liksnas staciju, ap 10 kilometru no Daugavpils; mūsu rokās krita lielnieku bruņotais vilciens pilnā kaujas kārtībā. Tanī pašā dienā plkst. 2 pēc pusdienas poļi ieņēma Daugavpili. Arī mūsu armijas daļas, virzīdamās no ziemeļrietumiem, tanī pašā vakarā aizsniedza Daugavpili, tādā kārtā izslēdzot Lietuvas armiju no lielnieku frontes. Nākamās dienās apvienotās latviešu-poļu armijas daļas virzījās vienmēr tālāk un nonāca jau ziemeļos līdz Višķu stacijai un austrumos līdz Krāslavai.

Latgales frontes vidus un ziemeļu daļās uzbrukums iesākās tikai pakāpeniski un ar nosebošanos. Tikai 6. janvārī visas karaspēka nodaļas bija attiecīgi sargrupētas un nostādītas. Uzbrukums pilnos apmēros attīstījās vēl tikai 9. janvārī. Šīs dienas priekšpusdienā ieņēma Marienhauzenes miestu un

līdz vakaram mūsējie pavirzījās visā frontē 17 kilometru uz priekšu no savām agrākām pozīcijām, ieņemot veselu rindu apdzīvotu vietu un nodarot pretiniekam smagus zaudējumus. 10. janvārī ieņēma Korsovkas staciju un Varklanu miestu. 11. janvārī ieņēma Baltinovas miestu un naktī no 11. uz 12. janvārī — Viļānu miestu.

13. janvārī arī latviešu-poļu dienvidus armijas daļas atkal uzsāka uzbrukumu, un tagad kaujas atīstījās visā austrumu frontē, no Krāslavas pie Daugavas līdz Igaunijas robežai. 14. janvārī ziemeļos mūsu armija ieņēma Moračevas un Pitalovas stacijas. Nākamās dienās visā frontē notika sīvas kaujas. Ienaidnieks bija pārvedis uz Latgales fronti dažas svaigas nodaļas no Igaunijas frontes, kur kara darbība, sakarā ar pamiera noslēgšanu 3. janvārī, bija apstājusies. Bet arī mūsu armijas virspavēlniecība centās pēc iespējas vairāk karaspēka pulcināt austrumu frontē. Tam nolūkam pēc 15. janvāra uz Latgali nosūtīja arī Vidzemes divīzijas Valmieras pulku. Virzoties lēni, bet neatlaidīgi uz priekšu, mūsu karaspēka nodaļas jau tuvojās Rēzeknei, kur uieņēma 21. janvārī, ap pulksten 8. rītā. *)

Mūsu armijas uzvāras gājiens turpinājās arī nākošās dienās, un 21. janvārī tā ieņēma pēdējo Latgales apriņķa pilsētu — Ludzu. 23. janvārī Tautas Padome par lieliem nopelniem Latvijas atbrīvošanā un godinot mūsu uzvārām vainagoto armiju, paaugstināja armijas virspavēlnieku pulkvedi Balodi par generāli.

1920. gada janvāra beigās Latgales atsvabināšana bija pabeigta. Tā ka Padomju Krievija bija uzsākusi ar Latviju karu, iebrukdama mūsu zemē, tad līdz ar viņu kara pulku padzišanu no Latvijas, visi mūsu kara mērķi bija sasniegti un radīti apstākļi miera sarunu ievadīšanai. Tādēļ arī Pagaidu valdība pieņēma Maskavas valdības pamiera piedāvāju-

*) Sp. Paegle — Kā Latvijas valsts tapa — 370 — 371 lapp.

mus. Pēc pamiera noteikumiem kara darbība bija jāpārtrauc 1. februārī, plkst. 12 dienā. Latvijas armijai vajadzēja palikt ieņemtās pozīcijās, bet Padomju Krievijas pulkiem bija jāatkāpjas piecus kilometrus no šīs līnijas uz Krievijas pusi. 1. februāra dienā, kad stājās spēkā pamiers starp Latvijū un Krieviju, Tērbatā parakstīja Igaunijas-Krievijas miera līgumu.

Pēc noslēgtā pamiera mūsu armijai tomēr vajadzēja būt modrai un mazākas sadursmes arī pēc tam notika aiz disciplīnas trūkuma krievu armijā. Marta beigās Krievijas valdība uzaicināja Latvijū uzsākt miera sarunas. Tās sākās 16. aprīlī un ar pārtraukumiem ilga līdz 11. augustam 1920. g., kad Rīgā parakstīja Latvijas-Krievijas miera līgumu. Miera līgumā Krievija atzina Latvijas republikas suverēntāti uz mūžīgiem laikiem, apņēmas atdot no Latvijas pasaules kara laikā evakuētās mantas un zināmu daudzumu dzelzsceļa materiāla, tāpat daudzus citus pienākumus, no kuriem tā līdzšim izpildījusi tikai daļu. Latvija saņēmusi dzelzsceļa materiālus, kuģus, 4 miljoni rubļu zeltā un maz citu vērtību. No lielākām fabriku iekārtām nav saņemts gandrīz nekas.

Latvijas Satversmes Sapulce.

Tautas Padome bija Latvijas valsts priekšparlaments un viņas galvenais uzdevums bija rūpēties par drīzu Satversmes Sapulces sasaukšanu. Lielinieku un vācu uzbrukumi šo iespēju novilcināja. Tautas Padomes ieceltai Pagaidu valdībai vajadzēja visus spēkus ziedot zemes atbrīvošanai no ienaidniekiem. Tikai pēc ienaidnieku kara pulku padzišanas varēja stāties pie Latvijas valsts Satversmes Sapulces vēlēšanām. Šādi apstākļi radās tikai 1920. gada pavasarī.

Satversmes Sapulces vēlēšanas notika 17. un 18. aprīlī 1920. gadā uz Tautas Padomes 19. augustā

1919. gadā pieņemtā likuma pamata. Vēlēšanas tiesības baudīja visi Latvijas pilsoņi, kas vēlēšanas dienā bija sasnieguši 21 gadu vecumu. Satversmes Sapulcē vēlēja 150 deputātus: no Rīgas — 22, no Vidzemes — 37, Kurzemes — 26, Zemgales — 25 un no Latgales 39 deputātus. Pēc robežu novilkšanas starp Latviju un Igauniju atsvabinājās daži Valkas apriņķa pagasti, kas vēlāk ievēlēja sev divus deputātus, tā ka Satversmes Sapulcē tad bija pavisam 152 deputāti. No ievēlētiem deputātiem 76 bija latvju pilsonisko partiju pārstāvji, 57 sociālisti un 17 citautieši.

Satversmes sapulci atklāja 1. maijā 1920. gadā bijušā Tautas Padomes sēžu namā. Par Satversmes Sapulces prezidentu ievēlēja Tautas Padomes priekšsēdētāju J. Čaksti. Viņš dabūja 83 balsis, turpretīm pretkandidāts Rainis — 48 balsis. Savā atklāšanas runā J. Čakste starp citu teica:

«Latvijas tauta sekos no šīs dienas visiem jūsu soliem, visiem jūsu lēmumiem ar lielāko uzmanību. Tā Latvijas tautas griba, kuŗa bija no iesākuma vēl nenoteikta, bet pa kara laiku iegūva arvien vairāk noteiktības — šī griba lemt pašai par savu likteni, tika izteikta no Latvijas Tautas Padomes viņas lēmumā 18. novembrī 1918. gadā. Ka šī griba bija pareizi saprasta, to pierāda tālākie notikumi. Tie pierādīja, ka tauta savā visumā piekrita šim solim un pabalstīja Latvijas Tautas Padomes tālākos solus. Šis pirmais Latvijas valsts pastāvēšanas laikmets bija pildīts dažādām grūtībām un viņš prasīja daudz darba tāpat iekšzemē, kā arī uz āru. Jo sevišķi daudz šis pirmais Latvijas valsts pastāvēšanas laikmets prasīja no

mūsu jaunāsarmijas. Mūsu jaunā armija pulcējās pie Latvijas robežām un gādāja par to, lai Latvijas valsts robežas taptu iztīrītas no visiem ienaidniekiem, kuŗi apdraudēja Latvijas valsts celto neatkarību. Starp mūsu slaveniem dēliem, kuŗi pulcējās un strādāja priekš latviešiem un latviešu valsts, ieņem pirmo vietu tie, kuŗi atdevuši visdārgāko, kas ir cilvēkam, kuŗi atdevuši par Latviju savu dzīvību! Mūsu kareivji guldīti kapenēs gan šē Rīgas tuvumā, gan arī pa dažādām frontes vietām. Tur dus mūsu varoņi, un es uzaicinu sapulci šos mūsu varoņus godināt. Viņu atmiņa mums paliks mūžamdārga. Kamēr pastāvēs brīva, neatkarīga Latvija, nekad nevarēs aizmirst, ko viņi darījuši priekš šīs brīvās, neatkarīgās Latvijas. Mēs nevaram uzskaitīt visas tās rokas, mēs nevaram uzskaitīt visas tās domas un jūtas, kas ir bijušas priekš mūsu neatkarīgās Latvijas. Visi nesuši dažādus uzdevumus, gan augstos atbildīgos valsts amatos, gan arī kuŗā katrā mazākā vietinā pildījuši savu pienākumu ar vislabāko, ar viteicamāko apzinu. Visi šie darbinieki visi šie strādnieki, lai būtu strādājis viens ar zobenu, otrs ar arklu, trešais ar spalvu, ceturtais ar kādu citu rīku, — tie bija pildīti ar ideju, ka darbs tiek strādāts priekš neatkarīgās Latvijas, priekš augstā mērķa. Visiem šiem darbiniekiem pienākās no mūsu puses pateicība un atziņa.

Bet nevien šeit, mūsu pašu Latvijas robežās un starp mūsu darbiniekiem un tautiešiem, bet arī ārpus šīm robežām mēs esam atraduši visdzīvāko atbalstu. Mēs varam minēt Itāliju, Franciju, Angliju un citas valstis, kurās no paša sākuma izturējušās labvēlīgi. Arī mūsu tuvākās valstīs: Polija, Igaunija un Lietuva uzturējušas ar mums vislabākās saites, kas atvieglājušas mūsu darbu šē mūsu zemē. Mūsu pienākums pielikt visas pūles, lai uzsāktais darbs labi izdotos.»

Pēc tam J. Čakste paziņoja Tautas Padomes pilnvaru nolikšanu. «Šai brīdī,» viņš teica, «kad Latvijas Satversmes Sapulce ir organizējusies, ir nolikusi savas pilnvaras mūsu līdzšinējā augstākās varas nesēja. Man ir tas uzdevums, kā bijušam Latvijas Tautas Padomes prezidentam, paziņot, ka Latvijas Tautas padome noliek savas pilnvaras un visus savus darbus beidz un atstāj jaunam Latvijas saimniekam — Satversmes Sapulcei.»

Tāpat arī ministru kabinets, kas savas pilnvaras bija saņēmis no Tautas Padomes, ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa personā paziņoja Satversmes Sapulcei savu pilnvaru nolikšanu. Satversmes Sapulce, pateikdamās valdībai par viņas pūlēm valsts labā, lūdza turpināt valsts darbu līdz jauna ministru kabineta iecelšanai. Satversmes Sapulci viņas atklāšanas dienā apsveica tauta, pašvaldības un sabiedriskās organizācijas, jaunatne, sabiedroto pārstāvji un citi. 1. maijs kā Satversmes Sapulces saukšanas diena Latvijā ir svināma svētku diena.

Satversmes Sapulces galvenais uzdevums bija valsts pamatlikumu izstrādāšana un agrārlikuma izdošana. Tā ka viņas darbība ietilpa, tad tai bija plašos apmēros jānodarbojas arī ar kārtējo likumdo-

šanu, jo vecie krievu likumi un iekārta nebija piemēroti neatkarīgās valsts jauniem apstākļiem. Ari nenokārtotās attiecības ar ārvalstīm spieda Satversmes Sapulci enerģiski darboties šai laukā. Tā, savā 9. jūnija sēdē 1920. gadā, Satversmes Sapulce ratificēja 5. maijā Berlīnē parakstīto pagaidu līgumu ar Vāciju, bet tā paša gada 2. septembrī ratificēja miera līgumu ar Krieviju. Tā ka valsts satversmes izstrādāšana prasīja ilgāku laiku, tad Satversmes Sapulce savā 27. maija 1920. gada sēdē pieņēma sekošu Latvijas Valsts satversmes deklarāciju:

«1. Latvija ir patstāvīga un neatkarīga republika ar demokratisku valsts iekārtu.

2. Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai.»

Lielākas grūtības radās jaunās valdības sastādīšanas jautājumā. Sarunas ilga sešas nedēļas, līdz panāca vienošanos. Satversmes Sapulces 11. jūnija sēdē nolāsija ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa paziņojumu par to, ka sastādīts šāds ministru kabinets: Ministru prezidents — K. Ulmanis, ārlietu ministrs — Z. Meierovics, iekšlietu — A. Bergs, finansu — K. Puriņš, tieslietu — R. Benus, apsardzības — E. Feldmans, tirdzniecības un rūpniecības — Fr. Zommers, satiksmes — A. Kuršinskis, apgādības — A. Kalniņš, zemkopības — H. Celmiņš, izglītības — docents Plāķis, darba — Fr. Ozoliņš, valsts kontrolieris — P. Mincs. Iekšlietu ministra biedrs ar balstiesību kabinētā — Fr. Kindzuļs.

Pirmais grūtākais solis ārējā politikā jaunajam ministru kabinetam bija jāspere robežu jautājuma nokārtošanā ar Igauniju. Izmantojot Latvijas grūto stāvokli lielnieku iebrukuma un Niedras-Golca sazvērestības laikā — Igaunija bija okupējusi Valku un labu skaitu latvju pierobežu pagastu, no kuriem latvju un igauņu apvienotie kara pulki padzina komunistus. Pēc Latvijas atbrīvošanas no vācu un komunistu jūga dabīgi pacēlās arī jautājums par igauņu okupētās latvju teritorijas atsvabināšanu. Tā ka tiešās saru-

nas beidzās bez panākumiem, tad abas valstis vienotās strīdīgo robežu jautājumu nodot šķīrēju tiesai ar angļu pārstāvi kolonelu Talentu kā priekšsēdētāju. Igaunijas ārējās politikas vadītāja, preses un sabiedrības kopējā, enerģiskā uzstāšanās un mūsu pilnīgi pasīvā izturēšanās panāca šī jautājuma izšķiršanu par labu Igaunijai. 1. un 3. jūlijā kolonels Talents deva savu spriedumu Valkas un pierobežu pagastu jautājumā. Tas skanēja:

1) Pilsētas galvenā daļa piešķirama Igaunijai.

2) Valkas dzelzsceļa stacija I. piešķirama Igaunijai, pie kam Latvijai jāatļauj izlietot viņu arī savām satiksmes vajadzībām.

3) Mazākā Valkas daļa (t. t. Lugāžu kapsēta, Lugāžu priekšpilsēta un Putraskalns) piešķirama Latvijai.

4) Valkas dzelzsceļa stacija II. (uz šaursliežu ceļa) pievienojama Latvijai, pie kam jāievēro arī Igaunijas satiksmes intereses.

1) Viss Ainažu pagasts piekrīt Latvijai.

2) Starp Ainažu un Ipiķu pagastiem robežas ies uz abpusīgu vienošanos galvenām kārtām gar veco administratīvo robežu.

3) Viss Ipiķu pagasts, izņemot mazu sektoru ziemeļaustrumu stūrī, piekrīt Latvijai.

4) Viss Plāteres pagasts, izņemot sektoru dienvidus vakaros ar dzelzsceļa līniju, piekrīt Igaunijai.

5) Starp Plāteres un Omuļu pagastiem robeža ies uz abpusīgu vienošanos gar veco administratīvo robežu.

6) Omuļu pagasta ziemeļvakaru daļa piekrīt Igaunijai. Pārējā daļa piekrīt Latvijai.

7) Starp Omuļu un Liellugāžu pagastiem robeža ies pa veco administratīvo robežu; tas nozīmē, ka Pedeles un Ērgemes pagasti piekrīt Latvijai.

8) Cores pagasts piekrīt Igaunijai.

9) Liellugāžu pagasts jādala caur līniju, kuŗa iet uz austrumiem no Vilandes ceļa un ka Valkas un Kāģeru pagasti ir dalāmi ar līniju, kuŗa ietu līdz Veravas ceļam, kādā vietā ārpus Valkas, un tad gar šī ceļa dienvidus malu.

10) Starp Kāģeru un Jaunrozes pagastiem robeža ies pa veco administrātīvo robežu, pa lielākaī daļai ar abu delegāciju piekrišanu.

11) Jaunrozes pagasta ziemeļu-rietumu daļa paliek Igaunijai. Pārējā daļa piekrīt Latvijai.

12) Divi ziemeļu sektori Veclaicenes pagastā piekrīt Igaunijai, pārējā daļa — Latvijai.

13) Starp Veclaicenes pagastu un Šarlotenburgas muižas austrumu robežu robežas līnija ies pa veco administrātīvo robežu.

Teritorijas evakuācijai, kuŗa patlaban okupēta no igauņu kaŗaspēka un kuŗa caur šo rezolūciju piekrīt Latvijai, jāsākās tūliņ. Pulkvedis Robinsons būs informēts par šīs evakuācijas norisināšanos un nokārtoš katru strīdīgu jautājumu, kas še celtos. Evakuācija beigsies pusnaktī 17. jūlijā, no kuŗa laika jaunā robeža nāk spēkā.

S. G. Talents.

Anglijas pārstāvis, priekšsēdētājs.

Tiklīdz bija saņemta no šķīrējtiesas locekļa V. Zāmuēļa telegrama par kol. Talenta lēmumu, ārlietu ministrs telegrafiski paziņoja šādu Latvijas valdības atsauksmi par lēmumu:

1) Lēmums neapmierina Latvijas valsti un neievēro vietējo iedzīvotāju intereses.

2) Runā pretī virstiesneša (zuperarbitra) 28. aprīlī uzstādītiem principiem par taisnīgu robežu līnijas novilkšanu.

3) Lēmums apdraud nākotnē labas kaimiņu attiecības starp abām tautām.

4) Šķirējtiesa nav kompetenta slēgt konvencijas (dzelzsceļu u. t. t.).

Valkas pazaudēšanas dēļ ārlietu ministrs Z. Meierovics atkāpās no amata un arī viss ministru kabinets Satversmes Sapulces 7. jūnija sēdē iesniedza demisiju. Satversmes Sapulce ministru kabineta atkāpšanās lūgumu nepieņēma, bet atvēlēja 50 miljoni rubļu jaunās Valkas uzbūvei. Robežkomisijas loceklis V. Zāmuēls savu runu Satversmes Sapulcē beidza vārdiem: «Vecā Valka zudusi, lai dzīvo jaunā Valka!»

16. septembrī 1920. gadā Satversmes Sapulce pieņēma zemes likuma svarīgāko daļu, ar kuŗu vācu muižniecība dabūja nāvīgu triecienu ekonomiskā ziņā. Ar lielo agrārreformu Latvijas lauksaimniecība pāriet pilnīgi uz mazgruntniecības sistēmu un daudzīe bezzemnieki kļūst par zemes īpašniekiem. Latvijas lielākais politisko un sociālo nemieru cēlonis bija zemes trūkums, ar zemes izdalīšanu bezzemniekiem, tas ir novērstis un valsts attīstības ceļā vairs nestāv sevišķi grūtas sociālas problēmas.

Latvijas atzīšana no lielvalstīm.

Liekas, ka ar Latvijas Satversmes Sapulces saņākšanu pēc zemes atbrīvošanas no ienaidnieka kara pulkiem un miera noslēgšanu, bija radīti visi valsts attīstības pamati. Liekas, ka valstī varēja uzlūkot par nodibinātu. Tas tomēr tā nebija. Mūsu valsts vēl nebija pilntiesīga, mēs nebijām vēl atzīti no vecām Vakareuropas tautām, galvenām kārtām, no Sabiedrotiem, par suverēnu neatkarīgu valstī. Darīts šai ziņā gan bija ļoti daudz, bet cerētie panākumi nenāca. Jau Nacionālās Padomes delegāts Z. Meierovics bija šai ziņā Londonā pūlējies panākt Latvijas neatkarības atzīšanu, un Anglija arī atzina Latviju de facto jau 11. novembrī 1918. gadā, tas ir, nedēļu pirms valsts proklamēšanas. Pēc tam

arī citas Sabiedroto un neitrālās valstis neliedza atzīt Latviju kā de facto pastāvošu valsti, bet savu juridisko atzīšanu tās vēl nedevoja. Kad nodibinājās Tautu Savienība, Latvija centās tajā iestāties par pilntiesīgu locekli, kas stiprā mērā atvieglotu mūsu valsts de jure atzīšanas iegūšanu. Latvija, Igaunija un Lietava iesniedza Tautu Savienībai lūgumu uzņemt šīs valstis Savienībā. Tautu Savienības pilnā sapulce, kas sanāca 15. novembrī 1920. gadā un beidzās 20. decembrī, sprieda par mūsu un mūsu kaimiņu valstu uzņemšanu Tautu Savienībā. 16. decembra sēdē Brazīlijas delegāts Oktāvio referēja attiecīgās komisijas atzinumu par jauno valstu uzņemšanu. Komisija esot ar vislielāko simpatiju caurskatījusi šo triju valstu lūgumus dēļ uzņemšanas Tautu Savienībā. «Še ir darīšana ar vecām nācijām, kuŗas par spīti dažādām likteņa grozībām, uzturējušas savu īpatnību. Tās pārvarēdamas ārkārtīgas grūtības, ieguvušas savu seno nacionālo vienību. Šīm valstīm ir droši pamati, pietiekoši plašas teritorijas un diezgan daudz iedzīvotāju. Šīs valstis nodibinājušas uz liberāliem un demokrātiskiem principiem savas valdības, kuŗas šinīs trijos pēdējos gados izrādījušas stabīlas, savā konstitucionālā dzīvē devušas pierādījumus, ka tās nopietni domā izpildīt savus starptautiskos pienākumus. Tomēr par spīti komisijas labai gribai attiecībā pret šīm valstīm, kas cenšas dzīvot kārtīgu dzīvi un aizsargājas pret anarķiju, kas viņām apkārt valda, mums nav bijis iespējams tagad ieteikt viņas pilnīgi uzņemt Tautu Savienībā. Negribēdami pamazināt viņu drosmi:

cīņā par neatkarību, iztīrījusi šo valstu stāvokli ar tādu pašu simpatiju, ko tās ierosina visu sirdīs, komisija, ievērojot tagadējo stāvokli pasaulē un sevišķi šo valdību stāvokli, nevarēdama ieteikt to uzņemšanu par locekļiem Tautu Savienībā, bijusi spiesta aprobežoties ar slēdzieniem, kurus viņa ieteic šais noteikumos.

«Komisija ieteic Sapulcei paziņot Igaunijas, Latvijas un Lietuvas valdībām:

a) Ka viņu prasība apskatīta labvēlīgi, bet ka apstākļi neļauj vēl dot par tām galīgu lēmumu.

b) Ka nogaidot turpmākos Sapulces lēmumus šīm valstīm uz viņu lūgumu pamata būs brīv piedalīties Savienības tehniskās organizācijās, kam vispārīga interese.»

Nobalsojot komisijas atzinumu Tautu Savienības pilnā sapulce tam piekrita un Latviju šai sesijā vēl neuzņēma Tautu Savienībā. No Sabiedrotiem par uzņemšanu balsoja vienīgi Itālija. Mūsu valsts de jure atzīšanas trūkums, Sabiedroto nenoteiktā politika Krievijas jautājumā šai laikā un vēl daudz citi motīvi bija galvenie cēloņi, kas izsauca šādu Tautu Savienības sapulces lēmumu. Bet jau tai pašā sēdē Zviedrijas delegāts Brantings teica, ka līdz nākošai Tautu Savienības pilnai sapulcei, kas notiks 1921. gada septembrī, viņš cerot izmantot laiku, lai no attiecīgām valdībām dabūtu šo valstu atzīšanu de jure un tiesību nākošā sesijā balsot par viņu uzņemšanu Tautu Savienībā. «Mēs sirsnīgi ceram,» beidza savu runu Brantings, «ka drīz tās varēs uzņemt par locekļiem Tautu Savienībā, lai varētu tad visi kopī-

gi attīstīties miera un taisnības garā.»

Pēc neveiksmes Tautu Savienībā mūsu diplomātija pielika visus spēkus, lai dabūtu de jure atzīšanu tieši no Sabiedroto lielvalstīm. Tā ka Itālija bija jau balsojusi par mūsu uzņemšanu Tautu Savienībā, tad ārlietu ministrs Z. Meierovics no Ženevas, kur notika Tautu Savienības sapulce, devās tieši uz Romu. Še labvēlīgu zemi mūsu politikai pie Itālijas valdības un karāja Viktora Emanuēļa bija jau sagatavojis mūsu sūtnis Dr. Miķelis Valters, kuŗa lielle nopelni Latvijas valsts tiesiskā atzīšanā ir ārkārtīgi lieli. Itālijas ārlietu ministrs, grāfs Sforca, uzņēmās ierosināt jautājumu par Latvijas de jure atzīšanu Sabiedroto Augstākā Padomē, ko viņš arī darija. Ari starptautiskie apstākļi grozījās mums par labu. Francija, kas visu laiku vēl cerēja uz padomju valdības gāšanu intervencijas ceļā, piedzīvoja vilšanos. Viņas pabalstīto pēdējo krievu ģenerāli Vrangeli lielnieki sakāva, tāpat kā iepriekšējos — Kolčaku, Judēņiču un Deņikinū. Arvien vairāk Sabiedroto valstīm atklājās šo ģenerāļu tuvie slepenie sakari ar Vācijas monarkistiem, kas vēl domāja par revanšas karu pret Sabiedrotiem, vismaz par pretošanos Versaļas miera līgumam. Ari Vācijas ārlietu ministrs Dr. Simons 1921. gada 21. janvāra reichstāga sēdē izteicās, ka jaunās Krievijas nomaļu valstis esot nepatīkams šķērslis, kas traucējot Vācijas un Krievijas tuvināšanos, un šiem vārdiem viss reichstāgs applaudēja.

Augstākā Padome vispirms gribēja Latvijas atzīšanas jautājumu atlikt līdz tam laikam, kamēr mēs būšot pierādījuši, ka spējam arī ekonomiski pastāvēt kā neatkarīga valsts. Uz to mūsu pārstāvji atbildēja, ka taisni Latvijas neatzīšana ir galvenais šķērslis, kas stājas ceļā mūsu ekonomiskai uzplaukšanai, jo neviens ārzemnieks negrib ieguldīt savus kapitālus valstī, kuŗa nav pilntiesīga, nav atzīta. Beidzot 24. un 25. janvāra Augstākās Padomes sēdē atkal iero-

sināja jautājumu par jauno valstu atzīšanu, bet to atkal atlika. 26. janvārī Sabiedroto Augstākā Pado-
me, kurā piedalījās Anglijas, Francijas, Itālijas, Bel-
ģijas un Japānas pilnvarotie, pieņēma šādu lēmumu:

«Konference sanāca plkst. 16 un noturēja īsu sēdi, lai apskatītu jau-
tājumu par Baltijas un Kaukāza
valstu atzīšanu de jure. Nolēma, sā-
kot no šī brīža, piešķirt tiesisko
atzīšanu Igaunijai un Latvijai. Ari
Lietavas tiesisko atzīšanu pārrunā-
ja labvēlīgā garā, bet atzina, ka
attiecīgais lēmums ir jāatliek līdz
Viļņas jautājuma nokārtošanai, ar
ko nodarbojas Tautu Savienība.
Konference izteicās labvēlīgi par
Grūzijas tiesību atzīšanu, ja pēdē-
jā izsacītu formēlu lūgumu. Šini
lietā nekavējoties griezīsies pie
viņas pārstāvja Parīzē.»

**26. janvārī 1921. gadā Latvijas valsts sasniedza
savu pilngadību, viņu atzina arī de jure.** Visi,
kas strādājuši Latvijas valsts politiskā, saimnieciskā
un militārā stāvokļa nostiprināšanā, ir sekmējuši arī
viņas starptautisko atzīšanu. Sevišķi lieli nopelni
Latvijas de jure atzīšanā ir Pagaidu valdībām ar
K. Ulmani priekšgalā, netaisnīgi Z. Meierovicam un
sūtnim Dr. M. Valteram. Astoņus mēnešus pēc
mūsu valsts tiesiskās atzīšanas arī Tautu Savienība
savā 22. septembra 1921. gada sapulcē uzņēma Lat-
viju brīvo tautu savienībā par pilntiesīgu locekli. Pēc
Latvijas atzīšanas no Sabiedroto lielvalstīm mūs at-
zina de jure viena pēc otras visas Eiropas un citas
valstis, pavisam ap 50. Ziemeļamerikas Savienotās
Valstis mūs atzina 28. jūlijā 1922. gadā. No svara
atzīmēt, ka pirmā valsts, kas paziņoja savu Lat-
vijas de jure atzīšanu, bija Somija. Tiesiski at-
zītā Latvija savukārt kā pirmo valsti de jure

atzina mūsu brāļu tautu **Lietavu**. Ar Latvijas atzišanu un uzņemšanu Tautu Savienībā noslēdzās lielais cīņu laikmets valsts nostiprināšanā uz ārieni. Kā vienīgais nesasniegtais mērķis mūsu ārējā politikā palika Baltijas valstu savienība.

1921. gada jūnijā Satversmes Sapulcē notika jauna partiju grupēšanās. Vienotā latviešu sociāldemokratu partija sašķēlās divās daļās — **vairākuma** frakcijā un **maziniekos**.

Baltijas valstu savienība.

Jauno valstu stāvoklis attiecībā pret viņu lielajiem kaimiņiem ir tik nepārprotami skaidrs, ka atliek tikai uzvest skatus uz jaunās Eiropas kartes, lai saprastu, ka viņu dzīvības un nāves jautājums saistās ar Baltijas valstu apvienošanas kopējiem aizsardzības un saimniecības mērķiem. Ka jaunās valstis pastāvēs un pieņemsies spēkā tikai vienotā frontē un kopējiem spēkiem, tā ir aksioma, kuŗas pierādīšanu neprasa ne šo valstu draugi, nedz ienaidnieki. Tādēļ arī jauno valstu politiķi no paša sākuma meklēja savstarpēju saprašanos un kopīgu uzstāšanos iekšzemēs un ārzemēs. Tā Somija palīdzēja Igaunijai cīņā pret Padomju Krieviju, Igaunija savukārt palīdzēja mums. Lai gan pirmie soļi bija grūti un pilnīgu saprašanos lielā mērā traucēja vēl nenoskaidrotie robežu jautājumi, tomēr jauno valstu vienprātīgā uzstāšanās vairākos svarīgos gadījumos darija labu iespaidu uz pasaules politikas noteicējiem, kas atviegloja jauno valstu nostiprināšanos un viņu tiesisko atzišanu. Un vēl šo baltu dienu uz jaunām valstīm ārzemēs optimistiski skatās vienīgi tādā mērā, kādā tic Baltijas Valstu savienības realizēšanas iespējai. Mūsu valsts organismi atsevišķi ņemot ir pārāk mazi, lai ar tiem lielvalstis, kā mūsu tuvākie kaimiņi, tā Sabiedrotie kaut cik nopietni rēķinātos. Lai nodrošinātu sev to mazumu, kas nepieciešams

suverēnām tautām tik svarīgos ģeografiskos apstākļos, kādi mums ir pie Baltijas jūras, jaunām valstīm atliek tikai viens vienīgs ceļš un tas ir — militāra, politiska un ekonomiska apvienība.

Daudz šķēršļu jāpārvār, pirms Baltijas valstis varēs aizstāvēt savu eksistenci un kopējās intereses vienotiem spēkiem stiprā Baltijas valstu savienībā. Lielākām grūtībām šai mūsu valstiskās eksistences jautājuma atrisināšanā, liekas, vajadzēja būt novērstām, jo galvenais piedauzības akmenis bija robežu strīdi. Pēdējie tagad izšķirti un tie vairs nekavē Baltijas valstu savienības nodibināšanu.

Baltijas valstu ārlietu ministru apspriedes un konferences šai jautājumā notikušas vairākas Rīgā, Tērbatā, Helsinkos, Rēvelē un Varšavā, bet bez lielākiem panākumiem. Panākta viena otra vienošanās, kopēja uzstāšanās un noslēgtas arī dažas konvencijas, bet vissvarīgākais — politiskā un militārā apvienība — vēl ne. Baltijas valstu savienības ideja šai laikā pārdzivojusi vairākas stadijas, te tuvodamās vienam, te otram projektam. No tiem galvenie ir — Igaunijas-Latvijas-Lietavas trejsavienība un piecsavienība: Somija-Igaunija-Latvija-Lietava-Polija. Jau pašā sākumā varēja paredzēt, ka tik lielu koalīciju nodibināt uzreiz nav izredzes. Koālijas parasti nodibinās no nedaudzām valstīm, kuŗu kodolam ar laiku pievienojās citas valstis, kuŗām kopēji mērķi un intereses. Latvijas un Igaunijas savienības nodibināšana 1923. gadā bija iespējama tādēļ, ka starp abām valstīm samērā īsā laikā sprīdi pārvārēja daudzas pretešķības un domstarpības. Abu tautu līdzšinējās politiskās attiecībās var saskatīt veselīgu reālu apstākļu izpratni un viņu vadoņu tālredzību. Par lielu nožēlošanu mēs nevaram to pašu sacīt par Latvijas un Lietavas attiecībām. Lietava un Latvija ir zemes, kuŗas saistītas kopējām saitēm un interesēm jau gadu simteņiem ilgi, kad spēcīgā Lietavas valsts bija kā valnis pret

teitoņu uzņēmānos Baltijas ciltīm. Kā tautām ar vienādu vēstures likteni, radniecīgām saitēm asinīs, valodā un kultūrā, latviešu un leišu tautas ir nedalāmas saimnieciskā, politiskā un kultūrālā dzīvē, vienotas jau neatkarīgi no mūsu politiskā kursa. Kamēr vien pastāv latvju inteliģence un kamēr mūsu tautā bijusi dziņa uz patstāvīgu nacionālu un kultūras dzīvi, tik ilgi latvju tautas vadoņos dzīvojušas sirsnīgākās jūtas pret Lietuvu. Tās sākās ar latvju tautisko atmodu, kad Juris Allunāns pirmais uzsāka latviešu-leišu nacionālo tuvināšanas un mūsu valodas papildināšanu leišu vārdu atvasinājumiem, cauri septiņdesmito un astoņdesmito gadu leitiski-latviskiem tautiskiem romantiķiem, līdz apzinīgam vēsturiski-politiskam uzskatam par leišu un latvju tautas kopējās cīņas nozīmi vācietības varas izplatīšanās apturēšanā tālāk uz austrumiem (Fr. Veinberģa grāmatīņa «Iz latviešu-leišu vēstures»). Kad latvietības kustība septiņdesmitos gados sīta visaugstākos viļņus, tad arī leišu un latvju kopīgo nacionālo ideju nojauta bija vislielākā. Mūsu politiķiem un kultūras darbiniekiem nav jāaizmirst fakts, ka Kronvaldu Atis par savu tēviņu nav skaitījis Latviju vien, bet Latviju un Lietuvu kopā. «Mūsu tēvu zeme,» raksta Kronvalds, «nesniedzas tik tālu vien, cik tālu tagadējie latvieši mīt. Visā tās zemes plašums, kurā jau mūsu tēvu sviedri un asinis apslacījušas, pirms vēlāki laiki to saskaldīja sīkās daļās, ir mūsu tēvu zeme...» Ja arī pie vēstures tāpat kā pie ģeografijas neatšķiram tos, kas mūsu tuvāki radinieki, tad atliek tomēr diezgan daudz ko mācīties un apbrīnot, kad izsaucam līdz ar «dziedoni»:

«No Lietavas kad dzirdu,
No leišu kareivjiem,
Tad latvju krūts man ceļas.
Tad dziedu tautiešiem.»

Ši leišu-latviešu brālības kustība pieņēma tik plašus apmērus, ka pārsniedza kritiska un zinātniska skata robežas, kādēļ arī vēlāk pret to radās reakcija no etnografu un vēsturnieku puses. Bet šiem «zinātniekiem» nekad nav izdevies mazināt latvju inteliģencē apziņu par latviešu un leišu kopējām interesēm un uz asins brālību dibinātiem kopējiem nacionāliem ideāliem.

Par spīti mūsu politiskās un nacionālās kultūras tradīcijām Latvijas republikas laikmetā starp abām tautām nav nodibinājušās īsti draudzīgas attiecības. Lietava nekad negrib saprast, ka mēs cenšamies uzturēt labas attiecības ar Poliju, ar valsti, kas vēl nav nodibinājusi labas attiecības ar Lietuvu. No otras puses arī mūsu politika attiecībās pret Lietuvu bijusi pārāk formāla un augstā Parīzes stilā ieturēta, mēs neesam pratuši ar savu plašo inteliģenci un kultūru darbos pierādīt leišu tautai tās patiesi dziļās simpatijas jūtas, ko mūsu tauta un inteliģence jūt pret Lietuvu. Agrāk mēs braucām laimi meklēt Sibīrijā un kuņā katrā Krievijas nekultūrēlā stūrī, tagad mums Lietava ir svešāka zeme, kā neviena cita pasaulē. Bet tai pašā Lietuvā bariem plūst krievi, vāci, žīdi un poļi un atrod saviem kapitāliem un inteliģencei bagātus augļus. Un visi tie strādā, ne Lietavas ne Latvijas valstu interesēs, bet pa lielākai daļai ir pat šo valstu jo sirdīgi apkarotāji. Cik daudz še varētu darīt mūsu uzņēmīgākie tirgotāji, rūpnieki, inteliģence! Un no kopējā darba rastos uzticība, kas neieciešama mūsu tālākiem politiskiem mērķiem un abu valstu interesēm.

Tāpat kā ar Igauniju, arī ar Lietuvu strīdīgo robežu jautājumu 1920. gadā nodeva šķīrējtiesai ar angļu prof. Simpsonu kā priekšsēdētāju. Un arī te spriedums nāca ļoti par labu mūsu kaimiņiem.

25. martā pasludināja šķīrējtiesneša spriedumu, ka Latvija atdod Lietuvai šauru Palangas piejūras rajonu līdz ar ostu un izdara dažus sīkākus labojumus gar mūsu robežas centra daļu.

Robežu nospraušana ar Lietuvu bija mums tikpat nelaimīga kā ar Igauniju. Latvijas-Lietavas robeža atņēma mums tik svarīgo un nepieciešamo Možeiku dzelzsceļu mezglu, bez kura Liepājas un Rīgas satiksme tika lielā mērā traucēta. Šīs neprātīgās robežas dēļ mums vajadzēja būvēt jaunu dzelzsceļu, kas iet pa Latvijas teritoriju un savieno abas lielākās pilsētas — Rīgu un Liepāju. Ari daudzi desmiti tūkstošu latviešu palika pēc šīs robežas nospraušanas Lietavas pusē. Latvijas-Lietavas, un Latvijas-Igaunijas robežas ir mūsu ārējās politikas pirmās lielākās neveiksmes.

Somija, pretīm citām Krievijas vērzdinātām tautām, aiz dažādiem apstākļiem spēja uzturēt savas autonomās valsts satversmi pret āziātu uzņēmšanos arī tāi laikā, kad latvieši, leiši, poļi, ukraiņi u. c. tautas jau sen bija pazaudējušas savu neatkarību. Somu tauta paglabāja savu relatīvo patstāvību un gods un slava viņai par to uz paaudžu paaudzēm. Bet kādu varonību, cīņas gatavību un uzmanību tas prasīja somu tautai un viņas vadoņiem, tas visiem vēl labā atmiņā. Āziātiskās Krievijas imperiālisms bija daudz bīstamāks par Vakareiropas lielvalstu imperiālismu, krievu uzņēmšanās mazām tautām bija tikpat liela un draudoša, kā citu barbaru uzvāras gājieni kultūras zemēs. Daži naīvi politiķi domāja, ka tamlīdzīga barbaru sirošana un tautu tiesību kājām mīšana bijusi iespējama tikai cariskā reakcionārā Krievijā, ka «demokrātiskās» Krievijas attiecības pret citām tautām būtu savādāka. Par laimi, šīs ilūzijas jo spilgti un nepārprotami iznīcināja jau pirmās krievu revolūcionārās un demokrātiskās valdības ar savu politiku pret Latvijū, Somiju, Igauniju, Ukraini un citām tautām. Un vēl šo baltu dienu tikai gudrākās krievu emigrantu lapsas prot deklamēt «nākošās» Krievijas labvēlību, vismaz, pret Poliju un uz zināmiem noteikumiem arī pret Somiju. Bet viss lielais krievu emigrantu vairums nevar savaldīt savas dus-

mas pret jaunām valstīm arī tagad, kad vēsturē viņus piemeklējusi pat tādā mērā, kā vēl nekad.

Citādi tas arī patiesībā nav nemaz domājams. Lai uzvārētu jaunās valstis, āziātiskās Krievijas diplomātija pieliks visas pūles, lai tās saskaldītu un tad nomāktu tās pa vienai. Šai nolūkā viņa arī dažām valstīm solīs vairāk kā pārējām, bet gala mērķi — jauno valstu nomākšanu, saprotams, neizlaidīs no sava redzes aploka. Krievija, lai kādu valsts formu tā arī pieņemtu, nemainīs savas attiecības pret Baltijas jūras valstīm, ja viņu uz tam nespiedīs reāls spēks, nepārvērāms faktors. Un šis spēks, kas ierādīs «nākošai» Krievijai, tāpat kā tagadējai, viņas dabiskās robežas, ir — Baltijas valstu savienība. Neviena valsts nevar būvēt savas neatkarības ēku uz kādas citas valsts iedomātas labvēlības resp. žēlastības, uz naivas ticības, ka kaimiņu lielvalsts to neaprīs. Šāda neatkarība būs vienmēr vislielākā atkarība un nedrošība par savas tautas rītdienu. Arī tautas lielākais entuziasms un nacionālā varonība tad var izrādīties par nepietiekošu spēku zemes brīvības aizstāvēšanā. Aizsardzība pret austrumiem spiež Baltijas valstis uz ciešu militāru, politisku un ekonomisku apvienību.

Latvijas Satversmes Sapulce.

1921. gada jūnija Satversmes Sapulcē notika jauna partiju grupēšanās. Vienotā latviešu sociāldemokrātu partija sašķēlās divās daļās — vairākuma frakcijā un maziņiekos.

Satversmes Sapulce 1922. gada 15. februāra kopsēdē pieņēma Latvijas Republikas satversmi un tā paša gada 9. jūnija sēdē — likumu par Saeimas vēlēšanām. 20. jūnijā sēdē pieņēma likumu par Satversmes spēkā stāšanos, ar kuŗu satversme stājās spēkā 1922. gada 7. novembrī, plkst. 12 dienā. Satversmes Sapulce darbojās 27 mēnešus un viņas vie-

tā 7. novembrī nāca pirmā Saeima. Par Saeimas priekšsēdētāju ievēlēja Fr. Vesmani, bet par Valsts Prezidentu Jāni Čaksti. Tikai ar satversmes spēkā stāšanos valsti varēja uzlūkot par galīgi noorganizētu. Saeimā ievēlēja 46 latvju pilsonisko partiju kandidātus, 37 sociāldemokrātus un 17 no minoritātēm. Ar šādu Saeimas sastāvu radās atkal lielas grūtības valdības vairākuma sastādīšanai. Beidzot nodibināja tā saukto lielo koalīciju ar bijušo satiksmes ministri J. Pauļuku kā ministru prezidentu. Valdībā piedalījās arī kreisie sociāldemokrāti. Koalīcija, sakarā ar 1. maija notikumiem uz Esplanādes, izjuka un tās vietā nodibinājās pilsoņu — mazinieku koalīcija ar Z. Meierovīcu kā ministru prezidentu, kas atbalstījās Saeimā uz 46 deputātu balsīm.

Grūti bija Latvijas valsts valūtas stabilizēšanas, budžeta sabalansēšanas un naudas reformas jautājumi. Mūsu pirmais finansu ministrs K. Puriņš uzņēmās vadīt finansu resoru, Pagaidu valdībai nodibinoties, 1918. gada novembrī. Pēc Pagaidu valdības atgriešanās no kuģa «Sarātova», K. Puriņš finansu ministra amatu atstāja un iestājās par docentu Latvijas Universitātes juridiski-ekonomiskā fakultātē. Viņa vietu finansu resora priekšgalā ieņēma minoritātu kandidāts Dr. Erhardts, bijušais Krievijas valsts domes loceklis. Dr. Erhardts sabija par finansu ministri 8 mēnešus un viņa vietā no jauna nāca K. Puriņš.

Kad finansu resora vadību uzņēmās Erhardts, viena angļu mārciņa maksāja ap 25—35 rub. un tanī laikā bija izlaists papīra naudas ap 1 milj. rubļu. Kad Erhardts nodeva finansu resoru K. Puriņam, tad angļu mārciņa maksāja jau 325 rubļi (ap 11 reiz vairāk) un papīra naudas izlaidums iztaisīja sumu ap 250 milj. rubļu (250 reiz vairāk), K. Puriņa laikā (10 mēnešu laikā) angļu mārciņas kurss pacēlās no 325 rub. uz 900 rub. (ap $2\frac{3}{4}$ reiz) un emisija sasniedza 1.300 milj. rubļu (piecreiz palielinājusies). Tā tad

Erhardta laikā angļu mārciņa sadārdzinājusies 11 reiz, K. Puriņa laikā $2\frac{3}{4}$ reiz; emisija palielinājusies Erhardta laikā — 250 reiz, K. Puriņa — 5 reiz.

21. martā 1921. gadā finansu ministrijas vadību uzņēmās Ringolds Kalniņš. Viņš spēra enerģiskus soļus izdevumu samazināšanā un valsts ienākumu pavairošanā. Viņš likvidēja apgādības ministriju, tirdzniecības-rūpniecības ministriju un pievienoja to finansu ministrijai, aprobežoja emisiju un stājās pie naudas reformas izvešanas. Sāka domāt par emisijas banku un mums labvēlīgākas ārējās tirdzniecības bilances radīšanu. Ringolds Kalniņš pasludināja taurības politiku un centās to arī izvest. Viņš dabūja cieši sajūst iepriekšējo kara izdevumu un bezplāna saimniecības sekas. Ja marta sākumā angļu mārciņa Rīgas biržā maksāja 800 Latvijas rubļu, marta vidū 1006 rubļu, tad aprīļa vidū tā maksāja 1450 rubļus, bet jūnija vidū jau 1900 rubļu. Tad iestājās lūzums un angļu mārciņa 15. jūlijā jau maksāja 1400 rub. un beidzot nokrita pat līdz 1000 rubliem. Arī valsts saimnieciskās dzīves uzplaukums palīdzēja stabilizēt mūsu valūtu. Ringolds Kalniņš ievadīja Latvijas naudas reformu — no rubļa pārgāja uz zelta franku resp. latu un stipri samazināja resoru izdevumus. Beidzot ar pašu iekšzemes līdzekļiem 1922. gadā nodibināja arī emisijas banku — Latvijas banku, kuŗas ātro uzplaukšanu un lielos panākumus aprīņo ārvalstu bankas un viņu darbinieki. Valsts budžets pēdējos gados jau uzrāda atlikumus.

Mūsu lielā rūpniecība vēl neattīstās aiz līdzekļu un tirgus trūkuma, bet tās vietā rodas daudz mazo un vidējo rūpniecības uzņēmumu. Var sacīt, ka arī rūpniecībā pēdējos gados novērojama tāda pati dzīvība, kāda norisinās uz laukiem. Tā būtu vēl lielāka, ja mūsu saimnieciskai dzīvei neliktu šķēršļus un milzīgus zaudējumus nenodarītu visādi koruptanti.

Sociālo jautājumu Latvijā uzlūko par pilnīgi identisku sociālam jautājumam Vakareiropā, lai gan

starp tiem ir ļoti liela starpība. Tur visu sociālo jautājumu smaguma punkts pastāv **saražoto nacionālo bagātību taisnīgākā sadalīšanā**, kamēr pie mums tas ir jautājums, kā **radīt nacionālās bagātības, kapitālu tukšā zemē**. Tur var būt runa par «dališanu», nacionālo vērtību decentralizāciju, izplatot to uz plašām tautas masām, pie mums, turpretī, viss grozās ap to, kādā ceļā atrast jaunus ražošanas līdzekļus, jaunus ienākuma veidus tautas labklājības pacelšanā. Tāpat kā mūsu pirmā nacionālā atmoda sākās ar Valdemāra uzrādītiem jauniem tautas ienākuma avotiem (gruntniecība, jūrniecība, amati), tā tagad mēs varam iziet no burvja riņķa tikai atrodot jaunus ienākuma avotus. Ne saražoto vērtību sadalīšanā, bet viņu jaunradīšanā jāmeklē Latvijas sociālā jautājuma atslēga un to var dot ne sociālistu sastingusē programma, bet mūsu ekonomistu autoritātes.

Pavelkot stripu pirmās Saeimas darbībai, nenoliedzami jāatzīst, ka veikts viens, otrs darbs. Likumdošana mūsu pirmajai Saeimai bija sevišķi grūta, tādēļ ka valsts tikko sāka dabūt savus dabīgos pamatus, jo dzīve tikai tagad pieņem noteiktas kontūras un likumdevējiem ir daudz grūtāk izdot piemērotus likumus mainīgiem, nenoteiktiem apstākļiem, kuri vēl nebija pietiekoši stabilizējušies. Likums nav nekas cits, kā noteikta stāvokļa akceptējums, stingra norma; ja šīs skaidrības nav valsts dzīvē, tad likumdevēji viegli var pārvērsties par eksperimentētājiem līdz ar visām eksperimentu jaunām sekām. Mūsu pirmās Saeimas likumdošanas darbam nenoliedzami ir šāds raksturs. Ciktāl tā godīgi pēc savas pārliecības centusies radīt Latvijai demokratiskus un dzīvei nepiemērotus likumus, Saeimas darbs pieminams ar atziņu.

Bet mūsu pirmā likumdevēju iestāde savā trīs gadu ilgā darbības laikā darījusi arī tādus darbus, kuriem trūkst nenovēršamības rakstura, kas nav izskaidrojami ar nezināšanu, kļūdišanos, bet ko dēvē par apzinīgu rīcību un kas tomēr nav valstij nācis

par labu, bet gan par ļaunu. Tā ir neskaitāmo Saeimas frakciju šauri partējiskā rīcība, viņu līderu savtība, goda, varas un mantas kārā pašpolitika, kas kā smaga tumša ēna gulējusi visus trīs gadus pār Saeimas darbību. Šī ēna bijusi tik liela, ka spējusi vienā tautas daļā radīt pat neticību un šaubas demokratiskai iekārtai, domas, ka šādā ceļā mēs nevaram savu valsti dabūt uz lidzenāka attīstības ceļa. Un par to aizgājušai pirmajai Saeimai neviens paldies neteiks. Šai ziņā viņa pati ar vienu roku drupinājusi tos pamatus, kurus tā ar otru roku cēlusi, tā strādājusi nevien pozitīvu, bet arī negatīvu darbu. Tas nosodāms jo vairāk tādēļ, ka tā taču bija mūsu pirmā Saeima, kurai vajadzēja rādīt priekšzīmi citām, tai vajadzēja likt mūsu parlamentārisma labo tradīciju pamatus. Bet neskaitāmo partiju un, galvenais, viņu līderu rīcība bijusi šķērslis veselīgai demokratiskai valsts politikai, kādēļ mūsu valsts šos gadus gājusi kā pa ciņiem, un neviens nav varējis būt drošs par to, ka vēl viens, otrs solis šādā pašā virzienā un valsts piedzīvos smagu krīzi. Bez tam likumdošanas darbs bijis tik paviršs, sasteigts un daudzreiz nepārdomāts, ka bieži vien pēc neilga laika Saeimai vajadzējis izdot likumu grozījumus un papildinājumus. Politiskās spekulācijas gars bijis jūtams. Saeimas frakciju vairumā un nesavtīgā valsts interešu garā vadīta politika un principi bijuši retums viņu pēdējo trīs gadu ilgā darbībā. Pirmās Saeimas ieceltās valdības visas raksturīgas ar savu nenoteikto politisko kursu un vājām ministru personiņām. Tās ir tipiskas atplūdu laikmeta valdības un politiskās dzīves pagrimšanas spoguļis bez diplomātiem.

Otro Saeimu ievēlēja 3. un 4. oktobrī 1925. gadā un tā sanāca 3. novembrī. Tās partiju spēku samērs gandrīz tāds pat, kā pirmā Saeimā. Par Saeimas priekšsēdētāju ievēlēja Dr. P. Kalniņu. Saeimas 6. novembra sēdē par valsts prezidentu atkal ievē-

lēja J. Čaksti. 22. decembrī Saeima izteica uzticību jaunai valdībai, kuru sastādīja K. Ulmanis. Ulmaņa kabinetu pabalstīja gandrīz visas latvju pilsoniskās partijas un daļa minoritāšu deputātu. Pēc vairāk kā četrus gadus ilga pārtraukuma K. Ulmanis nāca atkal pie stūres. Pārējie ministri bija: iekšlietu ministrs — E. Laimiņš, finansu — J. Blumbergs, kara — J. Goldmanis, satiksmes — P. Āroniets, izglītības — doc. E. Ziemeļis, tieslietu min. pārv. E. Brikovskis, tautas labklājības — V. Rubulis, zemkopības — M. Gailis, ārlietu ministrijas pārvaldnieks H. Albāts.

Saeima 28. aprīļa sēdē Ulmaņa valdībai izteica neuzticību, noraidot valdības 1926./27. g. budžetu. Valdība vairākumu Saeimā zaudēja pēc tam, kad valsts prezidents J. Čakste bija apzēlojis par valsts sazvērētību notiesāto Andrievu Niedru. Lidzatzildību par to centra grupas uzvēla arī valdībai un tādēļ tās atsauca savus ministrus M. Gailīti un P. Āronieti. Saeimas 4. maija sēdē paziņoja, ka valsts prezidents uzaicinājis A. Alberiņu sastādīt jaunu valdību. Tās locekļi:

Ministru prezidents Alberiņš (zērn. sav.), ārlietu ministrs — K. Ulmanis, iekšlietu — E. Laimiņš, finansu — J. Blumbergs, zemkopības — M. Gailis, satiksmes — P. Āroniets, izglītības — E. Ziemeļis, tieslietu ministrs pārv. Brikovskis, tautas labklājības — V. Rubulis, kara ministr. pārv. A. Alberiņš.

Alberiņa valdība bija vāja un tai pamatoti pārmeta sliktu saimniekošanu un noteiktas finansu politikas trūkumu. Dēļ tam valdība arī zaudēja Saeimas vairākumu un 1926. gada 17. decembrī sastādījās Marģera Skujenieka kreisās koalīcijas valdība.

M. Skujenieka valdībā ārlietu ministra amatu ieņēma F. Cielēns, finansu — V. Bastjānis, satiksmes — Krievs, izglītības — J. Raimis, tautas labklājības — A. Rudēvics, tieslietu — E. Bite, zemkopības — Mitulis un kara — ģenerālis Bangerskis.

Šīs valdības pozitīvā nozīme bija mēģinājums likvidēt dziļi iesakņojušos korupciju valsts dzīvē, bet negatīvā — jaunais virziens ārējā politikā. Kā ziņāms, Latvija izauga un nostiprinājās ciešā kopdarbībā ar Vakareiropas valstīm, kurās apvienojās Tautu Savienībā. F. Cielēns, turpretīm, sāka orientēties uz padomju Krieviju un ar to radīja šaubas par mums Vakareiropā. F. Cielēns noslēdza Latvijas un padomju republiku savienības tirdzniecības līgumu un gatavojās arī slēgt neuzbrukšanas līgumu, kas draudēja Latviju pilnīgi atsvešināt Tautu Savienībā. M. Skujenieka valdība bija vienīgā kreisā spārna valdība valsts pirmo desmit gadu laikā. Z. Meierovica lielā koalīcijā sociāldemokrāti gan piedalījās, bet šai valdībā nēma dalību arī zemnieku savienība.

1927. gada beigās kreisā koalīcija izīra: no tās izstājās demokrātiskā centra frakcija un viens krievs gribēja tikt par ministra biedri. Dažas pilsoniskās partijas un viņu vadoniem tuvu stāvošie veikali nevarēja vairs izturēt kreisās valdības laiku un tās pārsolīšanas ceļā dabūja savā pusē minoritātes. Pirmo reizi pēc septiņu gadu pārtraukuma minoritātu priekšstāvji ieguva ministru vietas valdībā un pie tam vēl tik lielā skaitā, kā vēl nekad visā valsts pastāvēšanas laikā — arī viņas grūtākos un kritiskākos brīžos. Nacionālās valsts politikas principi šē dabūja nāvīgu triecienu.

1928. gada 21. janvārī nodibinājās P. Juraševska minoritātu un latvju pilsoņu partiju valdība. Valdībā iekšlietu ministra amatu ieņēma E. Laimiņš, ārlietu — A. Balodis, kara — E. Kalniņš, finansu — Liepiņš, izglītības — prof. Tentels, zemkopības — E. Bauers, tautas labklājības — V. Rubulis, tieslietu — Magnuss (vācietis); bez tam vēl Špojanskis (krievs) ieguva zemkopības ministra biedra amatu un Veržbickis (polis) — iekšlietu ministra biedra amatu.

P. Juraševska valdība ir pēc skaita trīspadsmitā (13.) valdība Latvijas desmitgadu pastāvēšanas laikā.

1928. gada 6. un 7. oktobrī notika trešās Saeimas vēlēšanas. Šīs vēlēšanas ir raksturīgas ar to, ka pirmo reizi vēlēšanās piedalījās kreisie arodnieki — komunisti, kuŗi guva diezgan ievērojamus panākumus uz sociāldemokrātu rēķina. Trešā Saeimā tādā kārtā ir pirmo reizi saskaldīts arī kreisais spārnš: sociālisti saskaldījušies komunistos, neatkarīgos sociālistos, vairākuma sociāldemokratos un maziņiekos. Trešā Saeimā pastiprinātas ir arī minoritātes — tas mūsu iepriekšējās pretnacionālās politikas rezultāts. Dēļ mūsu greizās politikas Latvija no nacionālas latviešu valsts pārvēršas internacionālā valstī.

Tautību attiecības.

Salīdzinot Latvijas pēdējās vispārējās iedzīvotāju skaitīšanas rezultātus, dabūjam sekošu ainu:

Bija	%	1897. g.	1920. g.
Latvieši		68, ₃	76, ₆
Vācieši		6, ₂	3, ₀
Krievi		7, ₉	9, ₀
Židi		7, ₄	4, ₁
Dažādi		10, ₂	6, ₄

Kā redzams, pēdējā gadu simtēna ceturksnī tautību attiecībās notikušas lielas pārmaiņas, un proti, latvju iedzīvotāju relatīvā vairošanās uz minoritātu rēķina. Šī tendence vēl gaišāki saredzama, salīdzinot pēdējo vispārējo Latvijas iedzīvotāju skaitīšanu rezultātus ar 1881. g. skaitīšanas rezultātiem.

Ja 1881. gadā Vidzemē un Kurzemē vēl bija 11,₃ proc. vāciešu, tad 1920. gadā (neieskaitot Latgali) tikai 5,₄₃ proc., citiem vārdiem, vācieši 40 gadu laikā mazinājušies uz pusi. Tāpat krievi — 1881. gadā bija Vidzemē un Kurzemē 4 proc., bet 1920. g. — tikai 2,₇ proc., tā tad arī mazinājušies uz pusi. Ja 1807. gadā viņu tur bija 88.854 (1913. g. vienā pašā Rīgā 99.603), tad 1920. gadā bija atlikuši tikai 34.000 krievu, tas ir — trīs reizes mazāk kā 1897. gadā. Arī židu procents Vidzemē un Kurzemē no 5,₅ — 1881. g. nokritis uz 4,₅ proc., tā tad arī mazinājies par 1 proc. Turpretim, latviešu procents šai Latvijas daļā pieaudzis no 77 — 1881. g. uz 83,₄ — 1920. gadā, 1925. gada tautas skaitīšana Latvijā lielākas svārstības neuzrāda.

Latvju tautības iedzīvotāju procents ir lielāks par mūsu oficiālā statistikā uzdoto, jo tur viena daļa latviešu pieskaitīta «baltkrieviem», kādas tautības mūsu zemē nemaz nav. Tas tomēr neliedz mūsu izglītības ministrijai no valsts līdzekļiem uzturēt «baltkrievu» skolas ar lielkrievu mācības valodu un skolotājiem-lielkrieviem. Tā tad faktiski latviešu iedzīvotāju skaits Latvijā pārsniedz 1920. gadā skaitīšanā uzdoto skaitli un ir ne mazāks par 80 proc.

Latvijas minoritātes — tām vismaz grib sevi pieskaitīt vāci, žīdi un krievi — kā redzams, Latvijā relatīvi un pat absolūti mazinās. Vācu iedzīvotāju mazināšanās tendence novērojama jau no pagājušā gadu simteņa otrās puses, kad, pirmkārt, apstājās plašā Vācijas emigrantu ieplūšana Latvijā un kad latviešu un igauņu pārtautošana notika mazākos apmēros, kā iepriekš. Latviešu pārvācošanās tomēr bija ļoti spēcīga arī gadu simteņa otrā pusē un galīgi likvidēta tā nav vēl tagad.

Mūsu vācieši nevien skaitliski, bet arī ekonomiski slid ātri uz leju. Ar lielo agrārreformu vācu dominējošais iespaids Latvijas saimnieciskā dzīvē ir lauzts un to vietā attiecīgi pieņēmusēs latviešu nozīme saimnieciskā dzīvē. Piepildījušies mūsu pirmā nacionālā vadona Krišjāņa Valdemāra vārdi, ka bīvos laikos vietējiem vāciem nav nekādas nākotnes.

Ja vāciem mūsu zemē ir vairāku gadu simteņu ilgas vēsturiskas saknes, ja tie šai laikā ir aklimatizējušies un dabīgi ieguvuši valsts pilsoņu tiesības, tad par nelielo vietējo krievu tautības atlikumu to nevar teikt. Atskaitot krievu vecticībniekus Latgalē, kuri mūsu zemē dzīvo jau 200—300 gadus, visi pārējie krievi ir tikai nesenie ienācēji-iebrucēji. Viņiem nav nekādu nopelnu Latvijas vēsturē, ja neskaitam par tādiem krievu ierēdņu nopelnus zemes pārkrievotāšanas mēģinājumu laukā. Vāci savu privilēģēto stāvokli zemē sasnieguši gadu simteņu ilgā niknā cīņā un darbā, bet krievu mazumiņš, kas arvien vēl papildina savas rezerves politiskiem emigrantiem, pie-

kopj savu politiku zem vecās Krievijas iespaيدا. Še krieviem nav ne īpašumu, nedz kultūras tradīciju, kā vāciešiem, tādēļ viņi nemaz nav ierindojami nacionālo mazākumu rubrikā.

Krievi mūsu zemē nekad nav nākuši kā labi amatnieki, tirgotāji un tehniķi, kā tas bija ar ienācējiem no Vācijas pagājušā gadsimtenī, kas šeit veicināja amatniecības, tirdzniecības un tehnikas attīstību, bet tie bijuši zema kultūras un morāles līmeņa klaidoņi, kas izplatīja mūsu tautā dažādus netikumus. Vēl tagad krievu noziedznieku skaits Latvijā pārsniedz viņu iedzīvotāju procentu, pie kam šīs noziedzības ir smagākās, kā: slepkavības, laupīšanas, uzbrukumi u. t. t. Tāpat viņi ir arī lielākie sabiedriskā miera traucētāji, nekultūrelības, hullīgānisma veicinātāji, kas daudzām Latvijas vietām un pilsētām vēl piešķir krieviski-āziātiskas zemes raksturu. To gaisi rāda statistika par administratīvā kārtā sodītām personām. Tā 1922. gadā administratīvā kārtā sodītas 22.450 personas, to starpā 3699 krievi jeb 17%. Vietējie krievu ienācēji ne mazākā mērā arī nav šai īsā laikā saauguši ar mūsu zemi un kultūru. No viņu aiziešanas Latvija nekā neciestu, ievērojot krievu negatīvo lomu mūsu kultūras un politiskās dzīves vēsturē un viņu pilnīgo nulli saimnieciskā dzīvē. Pat kā tirdznieciski starpnieki Latvijas un Krievijas attiecībās viņi nav pierādījuši nekādas uzņēmības.

No visām, tā sauktām, minoritātēm vienīgi žīdi var Latvijā uzrādīt progresu. Ne skaitliski, bet ekonomiski tie nenoliedzami pašlaik ieguvuši tādu stāvokli, kāds viņiem šeit nekad nav bijis. No Latvijas priekškaļa žīdu — sīkā tirgotāja un augļotāja, tas kara laikā palicis par lielāko finansistu, rūpnieku un tirgotāju. Žīdu iespaids mūsu tirdzniecībā un visā ekonomiskā dzīvē sasniedz jau tādu pakāpi, kas pilnīgi draud nomākt latviešu uzņēmēju. Ir pilsētas, kā Liepāja, Daugavpils un citas, kas vārda pilnā nozīmē jau pāržīdotas, citās, kā Rīgā, žīdi dominē kā sociālā aristokrātijā agrākās vācu vietā. Žīdu rokās

atrodas mūsu galvenais zelta fonds — mežu eksplo-
atācija, pat veselas tirdzniecības nozares. Viņi ir
galvenie krievu «kultūras» izplatītāji Latvijā, bez ži-
diem Latvijā nevarētu iznākt nevienu krievu avīze,
nevarētu eksistēt krievu teātris un citas krievu kul-
tūras iestādes. Uz citu minoritātu skaitliskā, ekono-
miskā, politiskā un kultūrelā iespaidu krišanās fona
Latvijā lepni pacelās žīdu varas pieaugšana. Žīds
sajūt savu ekonomisko varu un tādēļ lepni, izaicinoši
un pat bezkaunīgi pieteic latvju tautai savas tiesības.

Nevienai no šīm tautību drumstalām nav tiesī-
bas nomākt otru un pārtautot, kā tas noticis visos
pirmos neatkarības gados. Sevišķi grūtā stāvoklī
atrodas mūsu skola un nacionālā politika Latgalē, lai
gan še mūsu kultūras cietokšņiem vajadzēja būt vis-
stiprākiem. Valsts drošība prasa, lai Latvijas robe-
žu apgabali būtu nacionāli, ekonomiski un kultūrelī
stipri.

Latvijas trešā zvaigzne — Latgale dara arvien
lielākas rūpes mūsu valsts darbiniekiem. Mākslīgi
radītie šķēršļi pagātnē mūs lielā mērā atsvešinājuši
no latgaliešiem, un tagad Latvijas politikai vajaga
apzinīgi atrisināt visus sāpīgos jautājumus, kas vē-
sturīgi izauguši un izskaidrojami, bet kam tagadējos
apstākļos vietas nav vietas. Latgale bijusi tālāka
mums par citiem novadiem, par viņu vēl tagad sa-
biedrība un prese maz interesējās. Latgale ar varu
bijusi ierauta krievu un poļu sferā, un viņa bijusi kā
aizsargs pārējai Latvijai pret krievu uzņēmšanos. Ja
Vidzeme un Kurzeme varējusi līdz šai dienai pagla-
bāt tik tīru latviski nacionālu seju, tad tur nopelni
piekrīt Latgalei, kuŗa uz saviem pleciem iznesusi lie-
lākās pārkrievošanas grūtības. Latgalei bija jāiz-
cieš arī ilgākais komunistu jūgs. Latgales iedzīvo-
tāji daudz mazāk izglītoti par saviem pārējiem tautas
brāļiem, ļoti reliģiozi, dzīvo savu atsevišķu dzīvi
padomju Krievijas tuvumā. Valsts iestādes še slik-
tāki nostādītas un darbojās smagi un lēni, jo labus
ieredņus dabūt uz turieni nav viegli. Vispārējā pa-

lēm. Prasīt no centra tikai materiālus līdzekļus un attālināties no mūsu kopējās nacionālās dzīves nevar.

Mūsu līdzšinējā vienaldzība Latgales lietās, jāatmet, pirms tā nav devusi vēl bēdīgākus augļus. Latgale žēlojās par to, ka zemes reformas darbi tur gausi iet uz priekšu, ka Latgales skolas cieš līdzekļu trūkuma dēļ. Jo vairāk šie latgaliešu vajadzības ievēros, jo ātrāk viņi izdzīvos pagātnes aizspriedumus pret «baltiešiem». Latgalē pirmā vieta stādama latvju valodas kursu sarīkošana plašākos apmēros. Tikai latvju valodas, literatūras un mākslas izplatīšana Latgalē var radīt saites, kas sen nepieciešamas valstij ar nomalēm. Līdzekļi, ko šai laukā liederīgi izdos, daudzkārt atmaksāsies jau tuvākos gados. Latgales jaunībai jādod lielāki atvieglojumi labāko Rīgas vidus- un augstskolas apmeklēšanai, paraleli atklājot Latgalē latviešu vidus- un citas skolas. Lielu politisku audzināšanas darbu varētu veikt arī atbildīgo valsts vīru uzstāšanās Latgalē, kā to pēc Latgales atsvabināšanas ar lieliem panākumiem darīja toreizējais ministru prezidents K. Ulmanis. Liels sistēmātisks darbs Latgales nacionālās apziņas pacelšanā, izglītības izplatīšanā un ciešākā saistīšanā Latvijas politiskās, saimnieciskās un kultūras dzīves aplokā ir svarīgākais uzdevums mūsu valsts iekšējā dzīvē.

Kas panākts Latvijas neatkarības pirmos gados politiskā, saimnieciskā un nacionāli-kultūrēlā ziņā?

Pilnīgi dabīgi, ka neatkarīgās Latvijas politiskā dzīvei vajadzēja dabūt lielāku dzīvību un plašumu, nekā tas bija agrāk. Latvju nacionāli-politiskās domas lielāks spars radās pēdējos gados, tādēļ arī valsts neatkarības laikmets ir visauglīgākais mūsu politiskā dzīvē un tāis dzīves nozarēs, kam ar to visciešākie sakari.

Mūsu politiskā doma tomēr nav gājusi tik lieliem soļiem uz priekšu, kā to varēja sagaidīt. Uzskaitot vien lielo partiju skaitu, kas katrās vēlēšanās vēl pieaug, redzamas mūsu politiskās dzīves ne-

gatīvās puses. Droši var teikt, ka tautas politiskā apziņa ir pretēji proporcionāla partiju skaitam, jo lielāka tautas politiskā apziņa, jo mazāks partiju skaits. Latvju liberālās un demokratiskās politiskās aprindas, kuŗām vislielākie nopelni valsts politikas ievadišanā uzvāras virzienā, nevar uzrādīt principiēlas un taktiskas domstarpības. Tādēļ par spīti viņu daudziem partiju nogrupējumiem, kas ceļas nō personīgām interesēm, mēs nevaram šo liberāli-demokratisko politisko strāvu skaitīt par kādas šaurākas grupas lietu. Latvju pilsonība un inteliģence šais gados arī nav citādi nosvērusies, kā ap šo lielāko politisko un idejisko apvienību, un mūsu pilsonības sabiedriskā doma gājusi jaunās republikas uzvāras gaitā radītā virzienā. Kā pie mūsu politiskās apziņas iepriecinošākām zīmēm tādēļ jāpieraksta fakts, ka par spīti daudzām partijām un grupām, latvju sabiedrības politiskā doma gājusi noteiktu virzienu. Izskaidrojams tas ar to, ka mūsu drumstālotās partijas nav varējušas dot sev idejiska attaisnojuma, viņu eksistencei nav bijis pamata. Sabiedrības doma gājusi pāri daudzām partijām.

Šo valstiski radošo politisko virzienu, kam lielāko attaisnojumu jau devuši Latvijas republikas sasniegumi, lielā mērā sekmejis otrs politisks faktors — **p r e s e.**

Lai gan tā pabalstījusi galvenos vilcienos vienas vai otras partijas politiku, mūsu prese neatkarīgi no tam devusi ļoti daudz vispārējai nacionāli-politiskai domai un valsts politikas pamatprincipu noskaidrošanai. Arī latvju laikrakstu vairums atraduši to vienoto liberāli demokratisko virzienu, kas raksturīgs visai mūsu politiskai dzīvei pēdējos gados. Latvju pilsonības un inteliģences politiskā vienība valsts izbūvē bijusi nepieciešama vajadzība un to pa lielākai daļai arī sapratusi latvju laikrakstu lielākā daļa. Ja mūsu prese pielaidusi daudz kļūdu, paviršību un nolaidību, ja mūsu laikrakstu redaktori krēslos nereti vēl sēž diletanti, tad par to vainojama preses aizmu-

gure, laikrakstu izdevēju un partiju savtīgie veikaliskie aprēķini, kas ārkārtīgi traucē mūsu avīžniecības pareizu attīstību. Šī aizpuvusē preses aizmugure parādās visā savā varā taisni pēdējos gados. Mūsu avīžniecības ziedu laiks ir republikas pirmie ciņas gadi, tagad tā noslīdējusi lejā un aptumšo mūsu preses lielos nopelnus republikas nodibināšanā.

Sabiedriskās dzīves uzplūdu laikā vienmēr ir arī avīžniecības ziedu laiki un pirmās pagrimšana rāda arī septītās lielvalsts pagrimšanu. Kas šo saka-ru gribētu apstrīdēt, tam pietiktu salīdzināt mūsu valsts varonības laikmetu un viņas apgaroto presi ar tagadējo politisko veikalnieku laikmetu un tā nožēlojamām avīžu lapām. Taisni tādēļ, ka mūsu avīžniecība tik pilnīgi izteic un attēlo Latvijas politisko un sabiedrisko dzīvi, ka šīs abas lietas ir savstarpēji saaugušas un nedalāmas, pilnīgi dibināti Z. Meierovics varēja atklātā sapulcē teikt klasiskos vārdus: «Latvju avīžniecībai es varu izrakstīt gara nabadzības apliecību». Jo šī gara nabadzības apliecība ir izrakstīta arī mūsu politiskiem vadoniem, partijām un visiem tiem, kas noteic tagadējās Latvijas likteņus. Jau tādēļ vien, ka mūsu avīžniecība nav autonoma, bet to pārvalda tās pašas partijas un līderi, kuri vada valsts un sabiedrisko dzīvi, viņa pašlaik nevar iekarot sev tādu stāvokli, par kuru nevarētu teikt apkaunojošos vārdus — gara nabadzība! Šī kauna zīme uz pieres latvju avīžniecībai jānes tāpat, kā mūsu partiju vadonu vairumam politisko veikalnieku apliecība. Savu godu glabājot latvju avīžnieki varētu atbildību par mūsu preses tagadējo gara nabadzību uzvelt politiskām partijām un viņu līderiem, kuri faktiski pārvalda deviņas desmitdaļas latvju preses. Tas būtu pilnīgi dibināti, jo taču saimnieks atbild par sava nama turēšanu, bet mūsu preses saimnieks ir politiskās partijas. No šīs atbildības, zināms, mūsu partiju līderus neviens arī nevar atsvabināt, un ja ne citi, tad vismaz nākošais Latvijas valsts vēsturnieks viņus par to tiesās. Šī tiesa būs tik pat barga, cik.

plika un nabadzīga ir mūsu tagadējā avižniecība. Un šo vēsturiskās patiesības balsi viņi nevarēs ne apkļusināt, ne nopirkt, kā tas tagad tiem iespējams ar lietām, par kuŗām viņiem dzirdēt nav patīkami.

Bet mūsu avižniecības pagrimšanas cēloņi ir dziļāki par preses saimnieku veikaliskiem un partejiskiem aprēķiniem. Tā būtu tikai pusnelaime, ka latvju laikrakstu izdevējiem nav cēlāku sabiedrisku un kultūras mērķu, nekādas idejas un centienu, kas sniegtos pāri viņu partiju vai veikalu aplokam. Tas gan guļ kā slogs latvju avižniecības un sabiedriskās kultūras attīstības ceļā, bet tomēr nespētu aplāpēt to dievišķo ugunsliesmu, kas izšaujas no katras kultūrelas sabiedrības, no apzinīgas nācijās un no piešķāršanās talantam, ko glabā savā dvēselē publicistikas un žurnālistikas priesteri — patiesi apdāvināti avižnieki. Acīmredzot, gara nabadzības lāsts guļ nevien uz mūsu preses saimniekiem — partiju lideŗiem, bet arī uz viņu tagadējiem kalpiem — maz apdāvinātiem un žurnālistikas talanta neapdvestiem sikiem cilvēkiem, kuŗi mūsu sabiedriskās dzīves pagrimšanas laikā tagad nosēdināti atbildīgos redaktoru krēslos. Desmit republikas gadi un dziļais laikmeta savilņojums varēja radīt kādus jaunus un apdāvinātus latvju avižniekus, — bet šīs cerības nav piepildījušās. Mūsu avižnieku nelielā saime palikusi tikpat maza, kā agrāk, pat vēl mazāka, jo mirušo vietā nav nākuši klāt tāda paša gara spēka jauni žurnālisti. Republikas varoņu laikmetā latvju prese stāvēja sava uzdevuma augstumos un mūsu nedaudziem žurnālistiem, strādājot vaiga sviedros, bija iespējams godam iezvanīt latvju tautas jauno vēstures laikmetu. Ari politiskās partijas tad vēl domāja nevien par sevi, bet arī par v a l s t i un t a u t u, un mūsu preses darbinieki ar sajūsmu varēja nodoties savam iemīļotam darbam.

Nedaudzos gados stāvoklis grozījies tādā mērā par jaunu, ka žurnālistiem, kam vēl ir drusku cilvēcīgas cieņas un neatkarības sajūtas, kam ir ko teikt

vairāk, par uzslavām partiju līderiem, ir grūti atrast laikrakstu, kurā izteikt savas domas par valsts un sabiedriskiem jautājumiem. Še ir mūsu žurnālistikas jaunuma sakne, ka korupcijas gaļam pieņemoties lielā mērā mazinājusies iespēja izteikties neatkarīgi, bezpartejiskai politiskai domai un brīvam vārdam.

Veselīga tautas attīstība nav domājama bez pagātnes tradīcijām. Jo bagātākas mums tās būs, jo vairāk būs izredzes tautu izsargāt no rūgtiem pārdzīvojumiem, kas ceļas dzīvojot no dienas dienā, no laikmeta uz laikmetu, kurus nevieno kopējs attīstības pavediens. Ja Latvijas nacionālā dzīve līdz pašam pēdējam laikam piedzīvojusi daudzas katastrofas un nepārredzamiem notikumiem mūsu sabiedrību pārsteidza pilnīgi nesagatavotu, tad tas notika galvenā kārtā aiz latvju inteliģences un tautas nacionālo tradīciju trūkuma. Tas, ko mēs saucam par nacionālo apziņu, par tautisko pašapziņu, vēl nav viss, kaut arī tā latvju sabiedrībā pārāk daudz nav bijis. Nacionālā apziņa, kas dibinās uz vienas paaudzes piedzīvojumiem un uz vienas dienas politiku, nav liels kapitāls. Ar to tauta tālu netiks. Šāda apziņa, vai pareizāki sakot — sabiedrības acumirkliģa sajūta un noskaņa, zūd līdz ar pirmo svarīgo neparedzēto notikumu un apstākļiem. Tautas nacionālo ideālu piepildīšanai un sabiedrības aktīvai kustībai vajaga vairāk par mainīgu sabiedrības psihi un uz tagadējā laikmeta notikumiem dibinātu apziņu. Galvenais, vajaga vēl vēstures tradīciju un uz tām dibinātas nacionālas ideoloģijas.

Latvju pirmajiem patriotiem pagājušā gadusimtena sešdesmitos un septiņdesmitos gados trūka jebkādu tradīciju, uz kā atbalstīties sabiedriskā cīņā par latvju nacionāliem ideāliem. Krišjāņa Valdemāra un Kronvalda Ata paaudze sāka no gala, un tomēr tā deva tādu spēku latvju nacionālai attīstībai un tik lielu mantojumu, ka nākošās paaudzes varēja bagātīgi izmantot tālākai cīņai latvju tautas labā. Ka

pēdējās to nedarīja, vismaz tādā mērā nē, kā tas bija iespējams, tad tā nebija mūsu pirmo nacionālistu vaina, bet gan nākošo paaudžu nevarība un grūtīte apstākļi, ar kādiem tām vajadzēja cīnīties vēlākā laikmetā. Pēc vairāk kā pussimts gadiem no latvju pirmās nacionālās kustības un tās ideoloģijas sākuma, mēs — otrās nacionālās kustības — Republikas laikmeta aculiecinieki, vairs nevaram žēloties par nacionālu tradīciju trūkumu. Mums nav gadu simteņu ilga apzinīga sadzīves laikmeta, bet vairāk gadu desmitu gan. Ja tomēr šī mūsu pirmā nacionālās kustības laikmeta tradīcijas mēs tagad mazāk atceramies, kā to tiešām vajadzētu, tad galvenām kārtām tādēļ, ka mūsu tagadējā paaudze augusi zem svešiem iespaidiem un nav radusi meklēt atbalstu pašu zemē.

Sabiedriskā un nacionālā ziņā mēs nebūt vēl nesam tik pilnīgi, lai iztīktu bez iepriekšējo laikmetu skolas, lai lielajā valsts dibināšanas laikā atmestu ar roku mūsu slavenām tradīcijām. Metot skatu pagātnē, tagadējā paaudze varētu daudz ko mācīties no latvju pirmiem celmu lauzējiem un iegūt savai pārlicībai un darbībai drošākus pamatus. Ja mūsu jaunās paaudzes nacionālās apziņas saknes stiepsies Latvijas vēsturē, ja tā uzsūks sevī visu vērtīgo, kas atrodams latvju pirmo patriotu ideoloģijā, tad tā nekritis par upuri katram idejiskam caurvējam, kā tas vēl tagad notiek. Tagadējās paaudzes nacionālās apziņas stiprums atkarājas no tam, cik bagāti mēs izmantosim Latvijas vēstures kapitālus, un kādā mērā mēs spēsim atjaunot mūsu labākās nacionālās tradīcijas. Bet ko atjaunot mums ir patiešām daudz.

Latvju pirmo patriotu laikā mums nebija gandrīz nekā ar ko lepoties. Ne tautas materiālie, nedz garīgie spēki vēl nebija raisīti, un gandrīz vienīgais bija lielais ideālisms un cerība «tautas labākai, gaišākai nākotnei». Un tomēr. Šīs arāju un kalpu tautas pirmajai inteliģencei netrūka varonības pacelt latvietības karogu, lepoties ar savu

tautību un pulcināt visplašākās sabiedrības aprindas ap latvju tautības lietu. Ja salīdzinām tagad latvju nacionālās kultūras un sadzīves bagātības ar mūsu toreizējo stāvokli, tad redzam, ka šai pusgadusimtenī mēs esam sasnieguši ārkārtīgi daudz. No pagastu pašvaldības līdz neatkarīgai republikai, no pirmām gruntsmājām līdz pilnīgai muižniecības varas iznīcināšanai, no pirmiem asniem literatūrā un mākslā līdz ievērojamiem rakstniekiem un māksliniekiem. Dabīgi, ka pēc tik milzīgiem panākumiem sabiedriskā un kultūras laukā vajadzēja tādā pašā mērā pieaugt arī inteliģences un tautas nacionālai apziņai, mūsu nacionālam lepnumam. Latvju pirmiem nacionāliem darbiniekiem katrs jaunuzbūvēts latviešu kuģis un jauniepirktā lauku māja, katra jauna avīze un grāmata deva jaunus spēkus un vairoja ticību viņu darba panākumiem. Bet tagadējā paaudzē ir daudz neatsaucīgāka uz Latvijas lielajiem notikumiem, kas ieņem izcilus vietu mūsu vēsturē, Latvju pirmo darbinieku ideālisms, viņu ideju plaša un dzīva atbalsošanās tautā var vēl šodien būt mums par priekšzīmi un darbības mērķi. Tagadējā laikā Latvijā nedrīkst būt neviena novada, kurā jaunās valsts liktenis un mūsu garīgās dzīves pulsi neatbalsotos ar tādu spēku, ar kādu uz vēstures skatuves nāk tikai jaunas, augošās tautas. Valsts grūtākais atbrīvošanas laiks jau ir garām, bet izņemot kaujas lauku, mūsu paaudzes nacionālā varonība vēl nekur nav parādījusēs tādā mērā, kā to mums tiesība prasīt, lai nepalīktu kauns no tām paaudzēm, kas pirms mums cīnījušās par Latvijas brīvību.

Mūsu paaudzes nacionālā apziņa ir tik zema, ka latvju pārtautošanās process vēl nav apturēts. Latvju pilsonības aprindās k ā r k l u vācietība dzīvo, kā dzīvojusi. Tāda ir mūsu «aristokrātija». Bet demokrātijā, kā pseidointeliģencē, tās sabiedrībā dziļas, postošas saknes laidusi skalu krievība. Nav nevienas tautas, kuras aristokrātija savā laikā nebūtu piesavinājusēs svešas nācijas kultūru un lielākā vai

mazākā mērā attālinājusies no savas tautas. Bet ja demokrātiju iekaŗo sveŗa kultūra un valoda, tad var droŗi teikt, ka tauta ir bīstami apdraudēta. Ar aristokratijas pārtautoŗanu atņem viņas virsotni, pārtautojot demokrātiju — tai nocērt sakni. Latvju sadzīves attīstības pēdējie gadu desmiti ŗe atstājuŗi postoŗu iespaidu, ko vēl tagad negrib redzēt mūsu valsts atbildīgie darbinieki, lai ar stingru roku likvidētu ŗo procesu. Seŗdesmito un septiņdesmito gadu vadoņi visiem līdzekļiem cīnījās pret kārķļu vācietību, to izsmēja un nicināja. Bet pret skalu krievību cīnīties mēs neatrodam par vajadzīgu. Skalu krievība saēd mūsu valsti, tautu, kultūru un jaunatni. Krievu birokratijas pagājuŗā gadusimteņa astoņdesmitos gados atrautās slūŗas joprojām stāv vaļā un nav neviena, kas ar stingru roku tās aiztaisītu un ievadītu mūsu tautā jaunu kultūras politikas virzienu. Tikai Latvijas galīgā atsvabināŗšanās no tā sauktās krievu «kultūras» iespaīda iezīmēs latvju nacionālās renesanses laikmeta iestāŗanos.

Latvju augstākās ŗķiras, kā zināms, mūsu nebrīvības laīkos atrāva tautas celmam — tās asimilēja iekaŗotāji, viņas sakusa ar vācu bruņniecību. Līdz ar to zuda arī mūsu aristokratisms — bajārība, un tauta palīka kā koks bez galotnes. Zemniecība palīka par viengabalainu pelēku masu, kurai trūka sociāli augstāku slāņu, un kas tādēļ arī nevarēja turpināt un izkopt senās bajārības sadzīves formas. Nebija vairs labieŗu, bet dzimtbūŗšanā un vēlāk, klauŗu jūgā nospīestā latvju beztiesīgā zemnieku kāŗta. Zemes augstākās ŗķiras tad bija vienīgi vācu tautības, kuru asinis gan bija krustojuŗās ar iedzimto augstākās ŗķiras asīnīm.

Kad no ŗīs viengabalainās latvju zemnieku kāŗtas pagājuŗā gadu simteņa otrā pusē sāka veīdoties latvju nācīja, tad tā atkal diferencējās un atjaunoja augstākās kāŗtas. Zināms, jaunā latvju gruntniecība, jaunā pilsonība un inteliŗence jau vairs nebija senie labieŗi, bet no svara bija patī sociāli augstāko

slāņu rašanās, kas sāka veidot latvju nacionālo kultūru un kurai vajadzēja radīt vai atjaunot mūsu augstākās šķiras sadzīves formas. Vai nu tās būtu kaut cik līdzīgas mūsu agrākam bajārismam, vai arī rastos jauniem apstākļiem vairāk piemērota nacionāla sadzīves forma, tas nebija no tik liela svara, kā pati vajadzība un iespēja lauzt tautas kalpības un pazemības psīchei piemēroto čaulu un veidot brīvas, cildenas, latviskas pilsonības sadzīves formas. Šis svarīgais nacionālais uzdevums bija jāveic mūsu septiņdesmito, astoņdesmito un deviņdesmito gadu jaunajai pilsonībai un inteliģencei. Vai viņa to spēja?

Par nožēlošanu nē. Viens no pirmiem, kas uzrādīja šo latvju pilsonības trūkumu, bija Jānis Asars. Viņš teica, ka latvieši cēlušies turībā, bet nav spējuši izstrādāt latviskas pilsonības formas. Ārējās formas — kā ģērbties, saieties, sarunāties — latvju pilsonība esot piesavinājusēs no vācu sīkiem pilsoņiem, tā ka īsti latviska nekā neatlicis latvju labākām familijām. Zināms, arī vāciskas tās nav palikušas, bet apstājušās taisni puskoka stadijā — viņi palika par puskoka lēcējiem nevien nacionālā, bet arī sabiedriskā ziņā, arī kā pilsoņi. Pilsoņi pēc mantas stāvokļa, bet zemnieki pēc garīgās kultūras. Un uz šiem pamatiem latvju pirmai paaudzei augusi iedomība, sīkstulība un neistas slābanas jūtas.

Ja līdz šim pārāk liela vērība piegriezta mūsu kultūras zaudējumiem, kas cēlušies no vecās latvju pilsonības kārkluvācietības, tad še izvirzās problēma par vietējās vācu sīkpilsonības pārāk negatīvo iespaidu uz mūsu sabiedrisko kultūru, uz mūsu sadzīvi un tās formām. Šis postošais iespaids bijis tik liels, ka no tā vēl šo baltu dienu mūsu pilsonība un inteliģence nav tikusi vajā un nav atrisinājusi uzdevumu, ko viņai uzdevušas iepriekšējās paaudzes. Vai arī vēl tagad — Latvijas valsts neatkarības laikā — mēs nevaram teikt, ka latvju pilsoņi ir tikai pilsoņi ar savu mantas stāvokli, bet kultūrēlā ziņā

zemnieki? Vai vēl šodien nav spēkā atziņa, ka ārējās sadzīves formas mūsu pilsonība verdziski atdarina pēc vietējās un ārzemes vācietības paraugiem? — Par lielu nožēlošanu, uz šiem jautājumiem jāatbild ar — jā.

Un še nu tagadējai latvju zemes sālij — mūsu valdošām aprindām un augstākām šķirām, cik augstas nu tās vispārī mums var būt — sociālam, politiskam un kultūrēlam virsslānim, jāatrisina šis visai svarīgais jautājums, bez kā mūsu sadzīves attīstība nacionālā virzienā un uz augstākās sabiedriskās etikas pakāpes nav domājama. Vai mēs spēsim radīt savas īpatnējās sadzīves formas, savu garīgo aristokratismu — bajārību, vai arī šai ziņā joprojām paliksīm citu atdarinātāji, kā līdz šim?

Lai pārspētu mums svešās, agrāk uzspiestās kultūras iespaidus mūsu skolās, sabiedriskās iestādēs u. t. t. un dotu iespēju visā pilnībā izpausties mūsu nacionālai kultūrai, valsts šo to ir darījusi, lai gan ne tik daudz, kā to varētu vēlēties. Bet latvju sadzīves formu atsvabināšanā no vācu stiprpiļsonības šaurā, aprobežotā gara un čaulas vēl no šīs puses nav nekas darīts, lai gan iespēja še bijusi liela. Bet ka tā nospiež mūsu pilsonību, inteligenci un visu sabiedrisko dzīvi, kāda stāvoša, pūstoša ūdens smaka no šīs puses spiežās mūsu valsts, sabiedriskā un kultūras dzīvē, to sajūt katrs, kam bijusi laime un lāsts kādu gadu nodzīvot mūsu skaistā, bet provinciālā galvas pilsētā — Rīgā. Šī vecā kārkluvācietiski šaurā sadzīves un ierašu čaula nospiež katru garu un spēcīgu lidojumu, tā neredzamām saitēm mūs velk atpakaļ sīkdienā. Ja mums būs tik daudz garīga spēka, lai izkoptu paši savu sadzīves formu — mūsu latvisko gara aristokratismu — bajārību, tad tas iezīmētu jaunu atdzimšanas laikmetu latvju kultūras dzīvē.

Korupcija un viņas vēsturiskās saknes.

Palūkojoties mūsu pēdējo gadu desmitu sabiedriskās dzīves vēsturē, jāliecina, ka mūsu valsts darbinieku savtīgums nācis kā mantojums no tēviem un vectēviem. Jau mūsu viscēlākā nacionālās atmodas laikmetā vērojama stipra personīgā praktiskuma un šauri materiālistiskā, egoistiskā apakšstrāva, kas iet līdzī mūsu pirmai atsvabināšanās kustībai. «Nemat kuŗu katru bagātu latvieti, rīdzinieku, liepājnieku vai jelgavnieku,» saka R. Klaustiņš, «paprastat, kāda apetīte viņam bija, kad viņš ar vīzēm soļoja pa Rīgas vai Jelgavas šoseju pretīm nezināmai nākotnei. Visam tam izsalkušam baram, kas līdz tam bija staigājis vīzēs un nātnās biksītēs, nevarēja būt nekādu cēlu ideālu: viņiem bija veca, ieilgusi ēstgriba, kuŗu nevarēja piepildīt skaitiēm vārdiem. Mūsu sabiedrība ir jauna mantraušu, krājēju, veikalnieku sabiedrība, kuŗā trūkst mantīgas inteliģences un altruistiskas trīdlicijas...»

Ja nu speram soli tālāk — jaunās strāvas laikmetā, tad novērojam to pašu parādību. Jaunstrāvnieku kustība sākās no mūsu jaunās, sīkās pilsonības saimnieciskām pretešķībām pret labi nogruntējušos vecpilsonību. Cīņā pret mūsu veco pilsonību ierāva radikālo inteliģenci un strādnieku daļu, bet kustības diriģenti, Amatnieku palīdzības biedrības bankas direktori, savus patīgos, materiālistiskos nolūkus panāca. Viņi palika bagāti un būvēja lepnus namus. «Ja mums tā «Dienas Lapa» nodrošināta, mums nodrošināta arī banka» — lūk, Pūciša Gederta lozungs (A. Deglava «Rīgā»). Par priekškaŗa banku un krājkasu neglīto sturmēšanas laikmetu nav i ko runāt, — tās vēl visiem ļoti labā atmiņā. Še visā pilnībā parādījās mūsu jaunās pilsonības rupjā materiālistisma un zema savtīguma daba. Ja nu valsts neatkarības laikmetā mūsu sabiedrība, viņas redzamākie darbinieki un vadoni, šo veco Ādamu paņēmuši:

līdz, par to varam gan skumt, gan sašust, bet līdz šim vēl nav atrasta izeja, kā to likvidēt.

Pēc mūsu dziļākās pārlicības, šo personīgo pašlabumu «politiku» nevarēs izskaust, pirms nebūs novērsti visai svarīgi cēloņi, kas dod mums tik bagātus politiskās veikalniecības augļus. Un šie cēloņi ir — mūsu inteliģences grūtie dzīves apstākļi, jeb mūsu mantīgās inteliģences trūkums. Tādēļ, ka mūsu vecā pilsonība visu laiku stāvēja stipru Baltijas vācu kultūras iespaidu resp. kārkļuvācietības varā, tā līdz pašam pēdējam laikam mums nav devusi kautcik ievērojamu, skaita un kvalitātes ziņā, inteliģenci — ne viņas vecā ne jaunākā paaudzē. Visa mūsu sabiedriskā un kultūras darbinieku inteliģence savā vairumā nāk no sabiedrības pašiem apakšējiem slāņiem. Ja ne mēs paši, tad mūsu tēvi, katrā ziņā ir dzimuši rijās, un ja ne paši, tad tēvi un brāļi ir stāigājuši pakal cūku baram, izbaudīdami visu kalpu kārtas likteni. Tas, ka mūsu kārkļuvācietības saģiftētā vecākā inteliģence un pilsonība bija kultūrēlā ziņā impotenta, deva arī lielāku un vieglāku iespēju apdāvinātākiem kalpiem un proletāriešiem pacelties latvju sabiedrības un kultūras priekšgalā. Sevišķi viņas enerģiskā jaunā paaudze parādīja lielas izplešanās tieksmes, un pēc pāris paaudzēm mēs viņus jau redzam par valsts vadoņiem, partiju līderiem, lielākiem kultūras darbiniekiem. Tas, vienkārt, gan liecina, par viņu lielās uzņēmības un gara spēku, bet, otrkārt, izskaidrojams arī ar to tukšumu, ko vajadzēja pildīt mūsu pirmās pilsonības un inteliģences atvasei.

Taisījuši tik lielu lēcieni uz augšu, viņiem dabīgi auga arī pašapziņa, savas personības vērtības apziņa. Daudz kas no kalpu psiholoģijas pārgājis jaunajos kungos, bet isā laikā pielīpuši arī stipri daudz kungu netikumi. Tagad, iedziļinājaties šāda vakardienas zemnieka, šīs dienas ministra vai partijas līdera psiholoģijā. Viņš taču visu, ko savā dzīvē sa-

sniedzis, panācis grūtā darbā desmitiem gadu pūlē-
damies, kaudamies ar badu un naktis negulēdams.
Viņā rodas pilnīgi saprotama atziņa, ka tas, ko paš-
laik bauda savas varas un slavas augstumos atbrīvo-
tā latvju tauta, ir pa daļai arī viņa pūliņu vai talanta
auglis, lieli vai mazi nopelni, bet savi nopelni pie tā
viņam laikam ir. Un ja nu šim varas augstumos
noreibušam zemniekam jādzīvo ar kādiem pieci
simts vai seši simts latiem mēnesī, vai viņam dabīgi
nerodas domas, ka tam nodara lielu «pārestību.»

Mūsu pirmam lāstam — **mantīgās intelligen-
ces trūkumam** — pievienojas otrs — zemes mazā
produkcija. Kas pārcirtis šos divus mezglus, tas
atsvabinās Latviju no tiem politiķiem — tirgoņiem,
kas tagad apkauno mūsu tautu un valsti.

«Savā trīsdesmit gadu ilgajā darbībā viņš bija
paguvīis mainīt

partiju pieci vai seši lāgi,
sievās tikai divi lāgi,
mīlākās vairākkārtīgi;
kā sekretārs viņš pievīla savu patronu,
kā advokāts savus klientus,
kā komersants savus akcionārus,
kā politiķis savus vēlētajus,
kā valsts vīrs — Republiku.»

Šādiem vārdiem itāļu romanists raksturo kādu
šīberpolitiķi. Bet liekas, ka šādu politiķu tips ir mū-
su pašu zemes dēls — Latvijas tagādnē varonis,
kuŗam ir visas augšā minētās īpašības. Mums trūkst
vienīgi brāļu Kaudzīšu vai Janševska spalvas, kas
šo politiķu tipu padarītu nemirstīgu. Zināms, no
Latvijas valsts vēstures viņš nekad neuzdīs, to smal-
ki aprakstīs mūsu republikas nākošais vēsturnieks,
viņš var zust vienīgi no literātūrvēstures, ja neradī-
sies apdāvināts rakstnieks, kas to notēlotu.

Latvijas desmit gadu ilgajā valsts vēsturē mūsu
parastie caurmēra politiķi paspējuši mainīt partijas

ne mazāk, kā pieci, seši reizes. Politīki, kas sablamējuši vecās partijas, dibina jaunas ar citu izkārtņi.

Latvija nav liela. Partijas un viņu līderi var spekulēt gadu, divus, vai trīs. Ceturtā gadā jau uz viņiem rāda pirkstiem. No mūsu jaunās sabiedrības, zināms, par daudz prasīt, lai tā atsegtu visu, ko tā zin par šādiem šiberpolitīkiem. Latvietis ir nevien pasīvs, kuŗš labprāt nebāž «savu degunu», kur viņam nav nekādas sevišķas intereses, bet viņš ir arī pietiekoši tīrs, lai labprātīgi uzņemtos netīru darbu. Saprotama lieta, ka tā nav teicama īpašība. Ja visi būs tik pasīvi un neviens neuzņemsies nepateicīgo darbu, darīt galu ļaunprātībai, savtībai un tamlidzīgām lietām valsts dzīvē, tad mums drīz vien pietrūks elpas.

Kā politīki viņi piekrāpuši savus vēlētājus, kā valsts vīri — Republiku, jo tiem nav bijusi valsts politika, bet tikai personīgā. Viņu politiskā darbība nav ietilpusi nevienā programā, nevienā platformā. Savus solījumus tie nav izpildījuši. Viņi bijuši šaudīgi un neapbrēķināmi kā vējš. Valsts no viņu politikas ir daudz zaudējusi, ieguvuši ir vienīgi viņi paši sev.

Šādi politīki un partijas ir mūsu ļaunumu sakne. Mūsu sabiedrībai nebūtu grūti nākt pie politiskas atziņas, ja mūsu politīki darbotos pēc noteiktiem principiem, uz politisku tradīciju pamatiem, ja viņu darbībā nebūtu pilnīgs principu trūkums. Arī nepareiza politika ir dažreiz labāka nekā pilnīgs principu trūkums, chaoss. Un šo chaotisko stāvokli rada šiberpolitīki un viņu radītais korupcijas gars.

Korupcija ir mūsu politikas galvenais dzinējspēks, bez korupcijas nenokrīt ne matiņš no mūsu politikāņu zaļā galda, bez šīs visuvarenās kaŗālienes — Korupcijas, nenotiek neviens vīra iecelšana augstākā amatā, neviens praktiskās politikas šaha vilciens.

Būtu aplami pierakstīt korupciju tikai vienai, vai otrai politiskai partijai. Latvijas dzīves prakse rāda, ka ar šo bīstāmo slimību slimo visas mūsu partijas, tiklab pilsoniskās, centra, kā arī sociāldemokrātu. Ja korupcijas garam par upuri kritusi viena partija vairāk nekā otra, tad tas varbūt izskaidrojams vienīgi ar to, ka partijas, kuŗas ilgāk turējušas valsts stūri savās rokās, arī smagākā formā ar korupcijas slimību saslimušas, nekā tās partijas, kuŗas valsts pīrāgu baudījušas īsāku laika sprīdi.

Tomēr arī šai samērā īsākā valdīšanas laikā, viņas ir parādījušas tādu vilka apetīti, ka savus sakarus ar korupciju tām vairs nav iespējams noliegt, savu politisko nevainību viņas ir zaudējušas un tādēļ tās nevar arī uzstāties kā tiesātājas pārējām politiskām partijām. Visas viņas vainojamas korupcijas grēkā, kaut arī viena vairāk, otra mazāk. Un nav nevienas partijas mums, kuŗa būtu patiesi centusies šo korupciju izskaust — korupcijas apkaŗošana viņām bijusi un vēl tagad ir tikai manevrs iegūt vēlētāju simpatijas.

Korupcija ir pagrīmesanas un atplūdu laikmeta bērns. Korupcija raksturīga sīkiem laikmetiem, kas iestājas tad, kad sabiedrībā izzūd ideālisms, patriotisms un gara sacensība. Korupcija ir pelējums un gļota uz sabiedrības organisma, kuŗš vairs neatīsta pietiekoši daudz darbības. Tā nozīmē pūšanas procesa iestāšanos.

Korupcijas veidi ir dažādi. Visparastākais un vairāk izplatītākais korupcijas veids mūsu zemē ir tas, ka partiju vadoņi savu politisko varu un iespaidu izlieto savu personīgo un sev tuvu stāvošas politiskas kliķes uzbarošanai. Atbildīgos valsts amatos viņi iecel nevis patstāvīgus cilvēkus — spējīgus lietpratējus, bet gan savas kliķes vīrus, kuŗiem jāpalīdz līderu veikaliem, viņu savtīgai pašpolitikai. Daudzkārt viņi paši sevi iecel visdaŗādākos, labi atalgotos ama-

tos un saņem sešas, astoņas un vairākas algas. Šos amatus viņi nevar izpildīt, bet par to arī neviens viņiem algu nemaksā, tie izdara vērtīgus pakalpojumus dažādās valsts iestādēs ar saviem sakariem un politisko iespaidu. Šādā kārtā politiskā kliķe ir tai pašā laikā arī «komersanti».

Viņa izpilda politiskās vecmātes lomu valsts iestādēs, kuņām darišana ar reālām lietām, kā kredīta piešķiršanu, muižlikmēm, nodokļiem u. c. Ja šī interešu aizstāvēšana izpaustos parastās advokāta un juriskonsulta funkcijās, tad jau nekas, bet lieta ir tā, ka viņi parasti izdara to, ko neviens cits advokāts nevar izdarīt. Viņiem ir politiska vara un sakari. Tie valsts iestādēs daudzkārt rīkojās, kā savās mājās. Ierēdņus viņi terorizē, katrs ierēdnis, kas grib savu maizi ēst, neuzdrošināsies atteikt, izpildīt iespaidīgu partiju vīru vēlēšanos, kaut arī tā būtu pretēja valsts interesēm.

Mūsu valsts saimniecība tādēļ nevar plaukt. Jo nevienā lietā neievēro lietderību, bet gan politisko partiju vadoņu personīgo labumu. Mums ir daudzi politisku partiju vadoņi, kuņi Latvijas neatkarības gados sarausuši lielas bagātības un īpašumus. Ja viņi tos būtu ieguvuši godīgā darbā, ar savu uzņēmību vai komerciantu, mēs viņiem novēlētu labas laimes turpmākā uzņēmībā. Bet jaunākais jau ir tas, ka viņu bagātība nākusi uz valsts un nodokļu maksātāju rēķina. Viņi to ieguvuši izlietodami savu politisko varu, ko tiem dod partijas un augsti valsts amati.

Valdības pie mums sastādās politiskas aneles resp. korupcijas ceļā, Latvijas bankas un citu autonomo valsts naudas iestāžu pārvaldes — tāpat. Kādā mērā mūsu valdība un galveno naudas iestāžu pārvaldes ir atkarīgas no politisko partiju līderiem, tādā mērā mūsu valsts un saimniecības politikas pamatos ir likta korupcija.

Lai korupciju izskaustu, mums jāredz šī jaunuma

sakne un tā jānocērt. Bet jaunuma sakne ir tā, ka visa vara valstī ir politiskām partijām, šo partiju nedaudzu lideru rokās, kuri nemākulīgi rīkojas valsts saimniecības lietās. Ja Saeimā būtu vairākums nesavtīgu tautas priekšstāvju, ja Latvijas bankā, Zemes bankā un Hipotēku bankā pārvaldes atrastos banku lietu speciālistu un saimniecības lietpratēju rokās, bet ne politisko partiju priekšstāvju rokās, tad viņas nebūtu cietušas tos kolosālos zaudējumus, kuri tagad ik gadus ceļas.

Valsts desmit gadu pastāvēšanas svētkos mūsu «politīki» uzceltu lielāko brīvības pieminekli, ja tie iznīcinātu korupciju un no valsts amatiem atstādīnātu visus, kas nevar atsvabināties no korupcijas nāvējošā gara.

Kaŗa laiki, bez ņaubām, atstājuņi savu iespaidu uz mūsu sabiedrību un viņas vadoņiem. Tas bija vieglas iedzīvoņanās laiks, kad turību varēja iegūt pāris dienās. Kādiem līdzekļiem, tas bija cits jautājums. Morāles pagrimņšana ir kaŗa un pēckaŗa laika neizbēgama parādība. Tā stipri aizskārusi arī mūsu sabiedrību no viņas augstākjiem līdz pašiem zemākjiem slāņiem. ņe nebija grūti laist korupcijai tik dziļas saknes. Faktiski tās saknes jau bija radušās kaŗa laikā, tagad mēs redzam jau ziedus un augļus.

Vēl kāds apstākļis darijis jaunu iespaidu uz mūsu sabiedrisko tikumu pagrimņšanu. Tas ir — mūsu sveņniecībā pavadītie gadi. Liela latvju tautas daļa bija izkaisīta bēgļu laikos pa Krievijas klajumiem. ņe viņa nekā laba nevarēja mācīties; taisni otrādi, krievu tautas lielos netikumus ņe latvieņi pamazām uzsūca sevī. Krievu tipisko izlaidību, slinkumu, ne-tīrību, kukulpemņšanu u. t. t. latvieņi mācījuņies no saviem kādreizējiem valdiniekiem — krieviem. Seviņķi plaņos apmēros ar tiem mēs sasīrgām bēgļu gaitās staigājot. Arī latvieņu emigranti citās zemēs vienmēr jutuņies kā jau emigranti — sveņinieki. Uz valsti, kurā tie dzīvoja, viņi nevarēja lūkoties kā uz

savu tēviju, viņiem tā bija sveša un arī — ekspluatācijas objekts. Svešās zemēs viņi meklēja lētās iedzīvošanās un daudzos gadījumos to arī panāca. Nest upurus valsts labā — to viņi tur nevarēja mācīties. Un pēc atgriešanās Latvijā viņi nevarēja atdzimt. Ilgie svešniecības gadi tos bija lielā mērā attālinājuši no latvju zemes. Arī Latvijas labā viņi negribēja nekā upurēt — pat lielākus nodokļus maksāt ne.

Šie un vēl citi apstākļi mūsu zemē īsā laikā deva iespēju dziļi iesakņoties korupcijai. Mēs, latvju intelligences, daudz ko bijām jau iepriekš paredzējuši, kad vēl Latvijas valsts nemaz nebija. Vienu tikai neparedzējām — ka politisku partiju vadību un līdz ar to lielu varu valstī tik ātri iegūs blēži. Mēs par latvju politiķiem bijām labākās domās.

Mūsu satversmes labās īpašības un trūkumi.

Nepareizi domāt, ka mūsu republikas satversme ietilpst vienīgi taīs nedaudzos pantos, kurus izdevusi Satversmes Sapulce kā valsts pamatlikumus. Bez šīs rakstītās konstitūcijas arī mums ir sava nerakstītā konstitūcija — mūsu sadzīves un kultūras tradīcijas. Viegli pārgrozīt, atcelt vai noliegt šos formālās valsts satversmes pantus, ja tik tie nestāvētu visciešākā sakarā ar visu mūsu iepriekšējo sadzīves vēsturi, latvju nacionālo un politisko ideoloģiju, tautas centieniem un cīņām. To var kritizēt no dažādiem viedokļiem, par to var spriest, kā vēsturnieks spriež par agrākiem laikmetiem, bet tā jāpieņem par nenovēršamību, kas loģiski sekō iepriekšējiem vēstures cēlieniem. Un valsts būs stipra tikai tadā mērā, kādā šī rakstītā konstitūcija saskanēs ar nerakstīto, t. i. ar mūsu nacionālo attīstību, sadzīves un kultūras tradīcijām. Ideāli labas valsts satversmes pasaulē nav. Viss jautājums pastāv vienīgi iekš tam, cik labi vai slikti tā piekļaujās apstākļiem, kādiem

tā radīta, tai tautai, kurai tā dota. Un atbildi uz to dod vienīgi nacionāli politiskās dzīves iepriekšējie laikmeti. Ja Latvijas valsts pamatlikumi piemēroti tiem centieniem, par kuriem cīnījās vairākas latvju paaudzes, sākot no mūsu apzinīgās darbības — tautas atmodas, līdz pašiem pēdējiem laikiem, tad konstitūcija savu galveno prasību izpildījusi un tā dabūjusi pagātnes svētību. Viss neskaidrāis un tautas garam pretrunīgais tad viegli dzēšams mierīgā evolūcijas ceļā. Latvijas valsts politiskā un saimnieciskā (jaunā agrāriekārta) satversme, pēc mūsu domām, nav mākslīgi konstruēta, bet tā izteic latvju tautas centienus un garu. Viss pozitīvais (sešdesmito gadu inteliģences nacionālais liberālisms) šē savienots ar deviņdesmito gadu jaunstrāvnieku neaprobežoto demokrātismu. Ja tagad jau pacēlušās balss pret mūsu satversmi un demokrātiju, tad tas nozīmē, ka mūsu demokrātijas vadoņi nav savu pienākumu pret valsti izpildījuši līdz galam, ka tie nekatrreiz pirmā kārtā ievērojuši valsts un tautas intereses, bet gan savus personīgos un partejiskos labumus. Kas domā, ka vienīgi demokrātiskas valsts formu var izlietot šādā ceļā, tas ļoti maldas. Daudzi vēršas pret demokrātiju, redzēdami, ka tanī valda tādi paši likumi kā dabā, ka politiskie mēsli peld ūdens virsū, bet sabiedriskais zelts grimst dibenā. Mūsu zemē šī parādība izskaidrojama kā pārejoša. Nevar būt šaubu, ka vergu paaudzei nozūdot, Latvijas republikā vienmēr valdīs tautas labākie un ideālākie vadoņi. Šē galvenais negatīvo parādību cēlonis meklējams ne satversmē, ne valdības veidā, bet gan visā sabiedrībā, galvenām kārtām vadoņos. Taisni tādēļ, ka gadu desmitiem ilgi mums bijuši tikai demokrātiski centieni, bet ne demokrātiski sadzīves apstākļi, mēs vēl neesam izauguši līdz patiesai demokrātijai, viņas uzdevumiem un politiskiem tikumiem. Un despotisma laikos sakropļoto personību negatīvo politiku mēs aplamā pierakstam pašai demokrātijas būtībai. Ja mums būtu angļu tautas džentlmenisms, vai mūsu

pašu tautas senie nesabojātie tikumi — principi, tad tie dabīgi izpaustos mūsu valsts visās nozarēs. Tādēļ tautas audzināšana brīvai valsts iekārtai ir ne mazāk svarīga par valsts konstitūcijas trūkumu mēklēšanu un to labošanu, un tautas mācīšana respektēt valsts pamatlikumus ir tikpat nepieciešama, kā valsts robežu aizsardzība. Tauta no valsts nav šķirama, tie viens caur otru aug un vairo, kā pozitīvo, tā negatīvo, kas viņos mājō. Tagad mūsu ilgi lolotie demokrātijas ideāli piepildīti. Monarchu troņi viens pēc otra krituši un viņu vietā stājušies vispārējās vēlešanās celtie parlamenti. Par tiem tautas sapņojušas kā par politisko brīvības pilnīgāko izteiksmi, par tiem cīnījūšas un lējušas asinis.

Bet nav pagājis ilgs laika sprīdis, ka gandrīz visās parlamentāriskās zemēs parādījusēs parlamenta nespēja dot labus likumus, strādāt ražīgi un iecelt stabilas valdības. Nav daudzas tādas zemes, kurās tauta varētu ar savu parlamentu lepoties. Lielākā demokrātisko valstu daļā valda noteikts tautu nemiers ar viņu visvarenājām likumdeveju iestādēm, un šis nemiers ir tik pamatots, ka bieži vien tas izpaužās revolūcionāros apvērsumos pret demokrātiski vēlētiem parlamentiem un viņu ieceltām valdībām.

Tā nedaudzu gadu laikā mēs esam piedzīvojuši šādus apvērsumus Krievijā, Itālijā, Spānijā, Grieķijā, Polijā un Lietuvā. Šais zemēs, ar maziem iebildumiem var runāt nevien par parlamentārisma krīzi, bet jau par tā agoniju. Citās valstīs, turpretīm, novērojama ilgstoša parlamentārisma krīze. Jo arī tais valstīs, kurās nav notikuši nopietni sacelšanās mēģinājumi, pret demokrātiskām valdībām, parlamentī strādā slikti un viņu ieceltās valdības dibinās uz nedrošiem vairākumiem un tādēļ rodas biežas valdību krīzes ar visām viņu nevēlamām sekām.

Arī Baltijas valstīs, tai skaitā Latvijā, šai ziņā viss nav kārtībā. Kurš kongress, kurā tautas sapulce, kuri preses organi gan mūsu zemē runā un raksta ar cienību un atzinību par Saeimas darbību?

Un ko gan par to lai saka? — Ka tāda un tāda partija vai deputāts tikai tādā gadījumā atbalsta valdību, ja viņam dod kompensācijas — ministru portfelus, direktoru vietas u. t. t., u. t. t. Ka pēdējā laikā valdības stāvoklis atkal apdraudēts, jo tā un tā partija nav dabūjusi pieprasītos pabalstus, kredītus vai citādu kumosu no valsts pīrāga. Pie katras vakantas vietas mums notiek rupja partiju andele. To zin katrs Saeimas vēlētajs, bet ja tam pieliktu klāt vēl tos faktus, ko zin tikai šaurākas politiķu un sabiedrisko darbinieku aprindas, tad tautā varbūt zustu katra ciena pret tiem visuvareņiem partiju vadoniem, kuriem nav gandrīz pat nevienas krietnas īpašības, kas nepieciešamas likumdevējiem un ministriem.

Kā redzams, nevien koleģiālo iestāžu darba aparāta smagums šē spēlē izšķirošu lomu, bet gan partiju vīru sīkās egoistu personības, viņu trūcīgā politiskā (teorētiskā un praktiskā) izglītība, savtība, varas, goda un mantas kāre. Nelaiķis prezidents J. Čakste šo mūsu politisko nelaimi kādās augstskolas svinībās dažus gadus atpakaļ izteica sekošiem vārdiem: «Demokratijas nelaime ir tā, ka tanī bieži vien likumus izdod kurpnieki.»

Šais patiesos piedzīvojuša valsts vīra vārdos, bez šaubām, ir zelta patiesība. To nevar noliegt tie, kas mūsu politiskā dzīvē skatās vaļējām acīm, jo mūsu partiju tagadējie līderi likumdošanas un valsts darbā bieži vien strādā sliktāki, nekā to būtu darijis saprātīgs kurpnieks, kam Latvijas valsts un tautas labklājība ir dārga un to būtu stādījis galvenā kārtā vispirmā vietā.

Vai politiskā andele, darba neražība ir parlamentārisma būtība? — Liekas, ka ne. Jo arī mēs, par spīti mūsu īsai parlamentārisma vēsturei esam redzējuši sākumā pat daudz labākas likumdevēju iestādes, nekā tagadējā un iepriekšējā Saeimā. Mums prātā nāk tie nesenie laiki no Latvijas brīvības cīņu dienām, kad Tautas Padomē un viņas kuluāros vēl netirgojās ar ministru un direktoru amatiem,

kad vienā dienā paziņoja valdības atkāpšanos un pēc stundas pārtraukuma jau apstiprināja jauno valdību. Ari tad viens, otrs deputāts jau bija politisks andelmanis, bet viņu balsis nevarēja dzēst vispārējo patriotismu un valsts interešu cieņu, kā tas par nožēlošanu notiek tagad, kad anedeļjās gandrīz visas politiskās partijas, bez izņēmuma.

Daudzi domā iznīcināt šos politisko partiju radītos ļaunumus ar parlamentu iznīcināšanu. Bet tā kā karāļi un ķeizari vairs nav modē, tad viņu agrāko absolūto varu piesavinās diktātori. Vai šis būtu labākais problēmas atrisinājums?

Par seniem patvaldniekiem teica, ka uz šķēpiem ilgi nevarot sēdēt. Tas pats sakāms arī par tiem diktātoriem, kas parlamentārisma krīzes apstākļos sagrābuši varu savās rokās un valda kā agrākie patvaldnieki. Diktātūra tādēļ nav nebūt partiju ļaunuma iznīcinātāja. Pēc kara visās tautās brīvības apziņa augusi tādā mērā, ka katrs labāk jūtās sliktā demokratiņā, nekā labā diktātūrā. Katram tagad vajadzīga vismaz brīvības apziņa, sajūta kaut arī tā būtu tikai brīvības ilūzija. Un neviens to labprātīgi nemainīs pret padošanos diktātoram, tāpat kā neies no sliktās brīvības kaut arī ērtā cietumā.

Piļsudskis viegli varēja tapt par Polijas Musolini, faktiski viņš tāds arī ir, bet viņš tomēr atstāja parlamentu. Piļsudskis pēc asiņainās demonstrācijas pret partiju līderiem — politiskiem šiberiem un koruptmaņiem (kurus nesen viņš nosauca stipriem vārdiem: «cūkas un plēguri»), griežas pie tā paša parlamenta un prasa ne viņa iznīcināšanu, bet tikai reformēšanu. Viņš atstāja atbildību par valsts likteni arī uz tautas vēlēto deputātu pleciem un tas ir no milzīgi liela svara. Polijā nav iznīcināta preses brīvība un valdības opozīciju tur nemet cietumos un nedzen emigrācijā, tur terors nevalda, bet varas stingrības tur netrūkst un šo stingrību pēc vajadzības var kuru katru dienu palielināt. Varas pirm-

avots paliek tauta un varas forma — demokrātija. Slikti ir tai demokratijai, kurai trūkst godīgu politisku vadoņu, ja tie valsts dzīvē nevar uzpeldēt partiju kombinācijās, tad tie valsts priekšgalā izlaužas citādā ceļā.

Latvju sabiedrībā ir tikai viena grupa, kas stāv pret valsts satversmi un likumības robežām un politiskā cīņā lieto nelegālus līdzekļus. Tie ir mūsu komunisti, svešas, valstij naidīgas varas organizēti un pabalstīti. Mūsu valsts šai ziņā var saukties par laimīgāku, nekā, piemēram, Vācija, kurā bez komunistiem ir plašas un labi organizētas monarkistu aprindas, arī naidīgas demokrātiskai un republikāniskai valsts iekārtai. Tā nebūt nav politiska nejausība, ka mums šo labā spārna «komunistu» nav: mūsu tautas viscaurdemokrātiskais raksturs un augstāko, privilēģēto šķiru trūkums ir labākā drošība šādu aprindu rašanās neiespējai. Viņus varēja atrast vienīgi vācu muižniecības atliekās un tās iespaidu varā stāvošā vienas daļas vācu pilsonībā un inteliģencē, kas līdz pašam pēdējam laikam, ārzemēs pat atklāti, intriģē pret Latvijas republiku. Vārdi sakot, monarkismam, fašismam un arī tādām «nacionālismam», kas izslēdz demokrātiskās republikas satversmi, stingru likumību un tos principus, uz kuriem celta Latvijas valsts, mūsu zemē, paldies Dievam, nav bijis un arī nebūs nekāda reāla pamata. Tipiskai latvju zemnieku republikai monarķija vai militāra diktatūra normālos miera laika apstākļos ir tik pat sveša, kā padomijas iekārta, un tādēļ ar vislabāko gribu neviens nopietni nemams politiķis nevarēs saskatīt latvju sabiedrībā tādus slāņus, uz kuriem būtu iespējams būvēt kādu nopietnu pretrepublikānisku kustību. Tā ir mūsu valsts laime un arī droša nākotnes ķīla Latvijas turpmākos vēsturiskos likteņos, jo visa mūsu sociālā un politiskā attīstība, kaut arī ne bez grūtībām un lieliem trūkumiem, tomēr galīgi nostiprina Republikas politisko un saimniecisko (jaunās agrāriekārtas) satversmi. Pats no se-

vis saprotams, ka ar to nav sacīts, ka mūsu valstī it nekas vairs nav labojams un grozams, un ka atliek aizvērt acis arī pret tiem nenoliedzamiem trūkumiem, ko aiz valstisku piedzīvojumu trūkuma esam pielaiduši netik daudz republikas dibināšanas laikā kā vēlākā tās veidošanas darbā. Nē. Še paies gadi, kamēr pati dzīve nevērtīgo izmetīs laukā un valsts evolūcijas ceļā sasniegs savu pilnību. Tie, kam ir jauneklā dedzība un bērna nepacietība, zināms, nebūs apmierināti, ka vienā dienā šādas lietas nevar izšķirt, un ka tās prasa gadu desmitus un veselas paaudzes. Bet tautas politiskais saprāts nekad nepieņem anarķistu devīzi «visu vai neko», bet atzīst visvarenā laika dziedinošo spēku — evolūcijas attīstības gaitu.

Demokratijai, arī patiesai un īstai, ir lieli trūkumi. To rāda ilgstošā parlamentārisma krīze gandrīz visās Vakareiropas zemēs. Kādēļ gan mums tā jāaizstāv? — Gluži vienkārši — tādēļ, ka nekā labāka par to vēl nav izgudrojis cilvēces politiskais ģenijs. Uz lielā pesimista Šopenhauera pasaules un dzīves noliegšanas teoriju optimisti atbildēja vienkārši — jums taisnība. Dzīves ciešanu un traģēdiju kopsuma ir liela, viss tas pasaulē ir, bet šī zeme tomēr ir labāka no visām, kāda vien iespējama. Arī patieso demokrātiju ar visiem viņas trūkumiem mēs vērtējam par labāko no visām iespējamībām. Demokrātija un parlamentārisms nav noliedzami, bet gan reformējami. Vai viņas trūkumus var novērst diktatūra — fašisms? — Šīs dienas Itālijas politiskā dzīvē fašisms ir solis uz priekšu pēc sociālistu ultrademokratijas. Bet mēs būtu akli, ja fašismu vērtētu pēc tā vienas dienas panākumiem. Kad Musolini būs visas savas trumpas izspēlējis un Itālijā iestāsies pēcfašisma laiks, anarķijas, vai cits kāds pārejas laikmets, kad arī tas būs sevi pārdzīvojis un fašisma laikmets ieaudīsies Itālijas vēsturē, kā pabeigta un neizdzēšama lapaspuse, tikai tad varēs redzēt, vai Musolini uztvāras gājiens uz Romu bijis itāļu tautai

solis uz priekšu, vai atpakaļ. Diktātūra ir modernā despotija. Labot demokrātijas sliktās puses ar diktātūru nozīmē slimību ārstēt ar nāves zālēm.

Latvijai, kurai ir 350 kilometru gara, dabīgi neaizsargāta robeža ar padomju Krieviju, fašisma apvērsuma domas, zināms, var dzimt tikai provokatoru galvās. Kalpinātas tautas psihe arī izslēdz diktātūru no pašu tautas vidus. Tādas tautas daudz vieglāki panes svešu tautu jūgu, nekā patvaldniekus no savējo vidus. «Fašisms» Latvijā nav un nevar būt politiska, bet gan psiholoģiska parādība.

Latvijas saimniecība valsts neatkarības gados pārveidojusēs ievērojamā mērā. Vislielāko revolūciju mūsu saimnieciskās un sociālās attiecībās radīja lielā agrārreforma. Var droši teikt, ka jaunās zemes attiecības ir mūsu saimnieciskā satversme, kuru vairs neviens nevar atcelt. Kaut arī agrārreforma izvesta ar daudz trūkumiem un lielā steigā, tomēr visumā tā attaisnojusi uz viņu liktās cerības. Nav attaisnojušās skeptiķu bažas, ka pēc agrārreformas samazināsies lauksaimniecības raža, taisni otrādi — agrārreforma devusi jaunu dzīvību, jaunu sparū mūsu lauksaimniecības kultūrā. Jaunsaimnieki paši savu zemi apstrādā daudz intensīvāki, nekā to apstrādāja kā algoti laukstrādnieki. Tomēr lielo agrārreformu bija iespējams sekmīgi izvest tikai pateicoties augstam lauksaimniecības kultūras līmenim un vecsaimniecību ekonomiskam spēkam. Šo augsto stāvokli mūsu vecsaimniecības sasniedza laīkmetā starp 1905. gada revolūciju un pasaules karu. Ja 1905. gada revolūcija būtu beigusēs ar Latvijas republikas nodibināšanu un, teiksim, 1906. gadā būtu pieņemts tagadējais agrārlikums, tad, droši var teikt, ka tas ciestu neveiksmi un zeme būtu ierauta smagā krīzē, ja ne pilnīgā saimnieciskā katastrofā. Mūsu vecsaimniecības ekonomiskā ziņā ir uz saviem pleciem iznesušas jaunsaimniecības. Pāreja no muižu saimniecības uz siksaimniecībām bez mūsu vecās gruntniecības, kā starplocekli, nebija domājama.

Mūsu jaunsaimniecības stabilizēs valsts politikur. Agrārreforma novērsa sociālās revolūcijas iestāšanos Latvijā, kas nenovēršami izceltos 1919.—1920. gadā. Kad jaunsaimniecības pārvērtīsies (politiski un saimnieciski) vecsaimniecībās, mūsu zeme būs pilnīgi nomierinājusēs. Latvijas iekšējās stabilitātes atslēgas atrodas jaunsaimnieku rokās.

Latvijas zemes īpašumu attiecības līdz agrārai reformai bija šādas: privātmuižas 3.161.005 ha, zemnieku zemes 2.586.796 ha, valsts īpašumi — 658.007 ha, mācītāju muižas — 70.772 ha, pārējās zemes 93.550 ha; kopā Latvijas platībā — 6.570.130 ha. Pa 4 apgabaliem šīs attiecības procentos bija dažādas. Vidzemē — privātmuižas 51,49%, zemnieku zeme 41,06%, valsts 2,81%, mācītāju 1,45%, pārējās 3,19%; Kurzemē — privātmuižas 50,68%, zemnieku zeme 31,04%, valsts 16,95%, mācītāju 0,91%, pārējās 0,42%; Zemgalē — privātmuižas 33,27%, zemnieku zeme 44,60%, valsts 20,21%, mācītāju 1,47%, pārējās 0,45%; Latgalē — privātmuižas 53,75%, zemnieku zeme 40,16%, valsts 5,31%, mācītāju 0,30%, pārējās 0,48%. Tā tad gandrīz $\frac{1}{2}$ visas zemes piederēja lielgruntniekiem. Šīs nenormālas attiecības pamudināja Latvijas Satversmes Sapulci pieņemt 16. septembrī 1920. g. agrārās reformas likumu, kas jaunsaimniecību ierīkošanai un sīksaimniecību paplašināšanai, kā arī saimniecisku uzņēmumu, sociālu labierīcību un kultūrēlu vajadzību apmierināšanai, pilsētu un miestu paplašināšanai paredz valsts zemes fondu, kur ieskaitīja visus valsts īpašumus, kā arī privāto un mācītāju muižu lielāko daļu. Bijušo muižu īpašniekiem un draudzēm atstāja neat-savināmās daļas 50 ha platībā, bet malu muižu un atsevišķu zemes gabalu īpašniekiem — 100 ha. Ieskaitot zemi valsts fondā, atcēla par šo zemi slēgtos nomas līgumus un nekoroborētos servitūtus, lai tie nekavētu šo zemju sadalīšanu. Likuma II. daļa noteica, ka jaunsaimniecības var iedalīt ne lielākas par 22 ha lauksaimniecībā izmantojamas zemes; līdz pē-

dējai normai var paplašināt arī pastāvošās sīksaimniecības. Fondā ieskaitītas vecsaimnieku rentes mājas Kurzemē, Vidzemē un Zemgalē netiek dalītas. Tiesības iegūt fonda zemi deva ikvienam Latvijas pilsonim, kam savas zemes nav, vai mazāk par noteikto jaunsaimniecības normu; zeme piešķirama dzimtsīpašumā par atlīdzību, bet uz vēlēšanos dzimtsnomā. Zemes iegūšanā priekšrocība dodama pilsoņiem, kas cīnījušies par Latvijas brīvību, un ģimeņiem, kuru apgādnieki krituši šais cīņās. Priekšroka uz agrāk izdoto vai izrentēto zemi pieder to ilggadējiem lietotājiem. Lai aizkavētu dzīves spējīgu jaunsaimniecību sasmalcināšanu un nepieļautu lielu zemes platību apvienošanu vienās rokās, vai jaunu starpgabalu radišanu, izdeva agrārās reformas III. daļu par agrārās iekārtas nostiprināšanu: aizliegts no jauna apvienot ar dzimtsīpašuma vai dzimtsnomas tiesībām vairāk par 50 ha; apvienot no 22—50 ha var vienīgi ar valdības atļauju un tikai tad, ja apvienojamām zemēm ir kopēja robeža; tāpat aizliegta pastāvošo vai jauniedalīto zemes īpašumu turpināka dališana zem 10 ha. Likuma IV. daļa noteica agrārās reformas izvedējas iestādes un to darbības kārtību, nodibinot pagastu, pilsētu vai miestu, apriņķu un centrālo zemes ierīcības komitejas, pirmās ar pašvaldību, pēdējo ar Saeimas vēlētu locekļu piedalīšanos. Uz agrārās reformas likuma pamata valsts zemes fondā ieskaitīts Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē 2.886.167 ha, Latgalē 824.246 ha, kopā 3.710.413 ha. No tiem sadalīšanai paredzēti Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē 1.270.884 ha, Latgalē apm. 350.000 ha. Pārējā fonda zeme (galvenā kārtā meži, ūdeņi, purvi, nederīgas zemes) paliek valsts īpašumā, Mežu departamenta pārziņā. Pēc Zemkopības ministrijas un Latgales zemes ierīcības daļu ziņām no 1919. g. — 1. janvārim 1927. g. (valsts muižu sadalīšana sāktā jau 1919. g.) izvesti sekoši zemes ierīcības darbi: Vidzemē iedalītas 14.588 jaunsaimniecības ar 266.350 ha, 3.573 rentes mājas ar 138.439 ha, 8689 saimniecī-

bas dažādiem mērķiem ar 40.784 ha, 436 neatsavināmas daļas, rūpniecības iestādes, kapī u. c. ar 19.952 ha; Kurzemē: 11.253 jaunsaimniecības 204.511 ha, 449 rentes mājas 15.057 ha, 6.167 saimniecības dažādiem mērķiem 42.777 ha, 319 neatsavināmas daļas, rūpniecības iestādes, kapī u. c. 12.602 ha; Zemgalē: 10.540 jaunsaimniecības 174.210 ha, 1192 rentes mājas 28.010 ha, 5765 saimniecības dažādiem mērķiem 33.897 ha, 369 neatsavināmas daļas, rūpniecības iestādes, kapī u. c. 15.414 ha; Latgalē: 10.587 jaunsaimniecības 175.319 ha, 11.477 gabali dažādiem mērķiem 95.955 ha, 405 neatsavināmas daļas 28.045 ha. Bez tam visā Latvijā iedalītas pilsētu, miestu u. c. vietu apbūvei 21.288 vienības ar 15.549 ha. Atlīdzības lielumu par piešķirto fonda zemi nosaka likums un tarifi: vidēja ienesīguma zemes cena nedrīkst pārsniegt 10 ls, bet augstākā ienesīgumā — 20 ls par ha. Saimniecības ēkas novērtē nodošanas stāvoklī, pārējās pēc iebūvēto materiālu vērtības, kādu varētu iegūt, pārdodot tās noplēšanai. Maksājumi caur Valsts zemes banku: lauksaimn. mantojamām saimniecībām ar 4% ķīlu zīmēm 41 gadā, rūpniecības objektiem ar 6% ķīlu zīmēm 18 g. un apbūves gabaliem — 6% ķ. z. 28 g.

Pie šī agrārās reformas darba Latgalē vēl nāk klāt sādžu piešķirto šņoru zemju sadalīšana vienietās. Nereti sētas saimnieka zeme sastāv no 50—80 šnorēm, katra šnore dažreiz tikai 2—3 m. plata, 100 un vairāk m. gara. Visas saimniecības ēkas atrodas sādžā, atsevišķi no lauku zemes, kas nav katras sētas saimnieka privāts īpašums, bet atrodas visas ģimenes locekļu dzimts valdīšanā; tapēc sētas nav zemes grāmatās ierakstītas. Uz vietējo parašu pamata šņoru zemes mantošanas ceļā sasmalcinātas ļoti mazās vienībās. Vidējā saimniecības platība ap 10 ha, bet daudz arī 1—3—5 ha sētu (līdz 5 ha — 17%; 5—10 ha — 38%). Jau Krievijas valdība centās likvidēt šņoru zemju iekārtu, sadalot tās individuālās viensētās un nostiprinot īpašuma tiesības

zemes grāmatās uz atsevišķa sētas saimnieka vārda. (9. novembra 1906. g. rikojums un 14. jūnija 1910. g. likums). Sevišķi intensīvi šie darbi sākās ar 29. maija 1911. g. «Stolīpina likuma» izdošanu. Krievijas laikā sadalīja viensētās 901 sādžu ar 13.450 viensētām. 1920. atkal iesāka sādžu zemju sadalīšanu, pie kam zemes fonds deva iespēju likvidēt sādžu ganību servitūtu tiesības uz fonda zemi un ar piegriezumiem paplašināt siksaimniecības uz fonda rēķina. Līdz 2. oktobrim 1924. g. sādžu zemes sadalīja viensētās uz Stolīpina likuma pamata; 1920. g. — 1. septembrim 1927. g. sadalītas 1223 sādžas ar 22.120 viensētām; vēl paliek nesadalītu sādžu 2396 ar apm. 30.000 saimniecībām. Tās paredzēts sadalīt 4—5 gados. Apvienojot šņoru zemi viensētā, sētas saimnieks pārceļ turp arī savas ēkas ar Zemes bankas aizdevuma palīdzību. Lai sādžu saimnieki varētu izmantot īstermiņu aizdevumus vēl pirms izdalīšanas viensētās, 20. jūnija 1924. g. likums atļauj nostiprināt īpašuma tiesības katram šņorniekam uz viņa lietoto šņoru zemi; tas noticis jau 922 sādžās ar 13.423 saimniecībām. Tāpat izdots likums par būvkoķu izsniegšanu no valsts mežiem par pazeminātu cenu, uz nomaksu Zemes bankā: jaunsaimniecībām par $\frac{1}{3}$ taksēs cenas un karā izpostītām pastāvošām jaunsaimniecībām par $\frac{1}{3}$ taksēs. Tāpēc tagad vairāk kā 60% jaunsaimniecību ir apbūvējušās. Tās ražošanas ziņā pamazām stājās blakus vecsaimniecībām. Vēl paies daži gadi, kamēr lielā agrārā reforma būs galīgi pabeigta, bet jau tagad Satversmes Sapulces liktais Latvijas valsts pamats ir tā nocietējis, ka ne politiskas, ne saimnieciskas vētras to nespētu satricināt.

Nav noliedzams, ka lauksaimniecība ir svarīgākā saimnieciskā nozare mūsu zemē. Lauksaimnieku mantas vērtība sasniedz 1980 milj. latu resp. ap 60 proc. no visas mūsu tautas mantas, valsts un pašvaldību mantu atskaitot. Zemkopības, lopkopības, putnkopības, augļkopības un biškopības ienākumi

gadā iztaisa ap 490 milj. latu resp. 54 proc. no vi-
siem mūsu nacionāliem ienākumiem. No visiem
strādājošiem lauksaimniecībā ir nodarbināti 68 proc.
Šie skaitļi liecina, cik liela nozīme ir lauksaimniecī-
bai mūsu tautas saimniecībā.

Katrā valstī katra atsevišķa saimnieciskā nozare
ir zināmā mērā atkarīga no otras: vienas saimnie-
ciskās nozares attīstība ir atkarīga no otras saimnie-
ciskās nozares uzplaukšanas. Tapēc saprātīgam
tautsaimniekam un gudram valstsvīram ir jāskatās
ne tikai uz vienu nozari vien, lai cik tuvu tā viņam
stāvētu, bet jāievēro visas valsts saimnieciskās no-
zares. Saprātīgai valsts vadībai ir jā rūpējās par
visu saimniecisko nozaru attīstību un jāsniedz katrai
palīdzīga roka, atkarībā no tā, kāda kuŗā nozarē ir
vajadzība. Ja atstās novārtā lauksaimniecību, tad
cietīs arī amatniecība, rūpniecība un tirdzniecība; ja
neveicinās rūpniecības un amatniecības attīstību, tad
cietīs lauksaimniecība. Visas saimnieciskās nozares
darbojās ciešā saskaņā un savstarpēji viena otru at-
balsta.

Tagadējās saimnieciskās grūtības visā visumā
ir kā sekas greizai finansu un kredīta politikai, bet zi-
nāmā daļā šo grūtību cēlonis ir arī lauksaimniecības
vājā attīstība un lauksaimniecības spaidīgie apstākļi.
Lauksaimniecības ienesība ir zema, bet uzliktie no-
dokļu, procentu un parādu deldējumu maksājumi pā-
rāk augsti. Kā sekas tam ir vājas pirktspējas un
niecīgi pieprasījumi pēc citu saimniecisko nozaru
ražojumiem. Lauksaimnieku grūtību dēļ cieš arī
rūpniecība un tirdzniecība, cieš visas mūsu zemes
saimnieciskā attīstība.

Arvalstu lielākie finansisti, pirms kredītē kādu
valsti, vispirms izpēta to, vai aizdevums pacels kre-
dītētās valsts ražotspējas un valsts vispārējo saim-
niecisko attīstību, un tikai tad aizdod naudu, ja par
zemes uzplaukumu nav šaubu un ja ir drošas izre-
dzes, ka kredītētā valsts būs spējīga maksāt augļu
procentus un parāda deldējumus bez grūtībām. Ne-

zinātājam šāda ārzemju finansistu rīcība liekas dīvaina un daži to uzskata pat kā iejaukšanos citas valsts iekšējā dzīvē. Bet lietpratēja acīs viņu rīcība nav dīvaina. Saprātīgam aizdevuma devējam ir no svara aizdevuma sekas, jo galvenā kārtā no šīm sekām atkarājās kārtīga procentu un parādu deldējumu maksāšana. Ja aizdevumaņēmējs neizmanto aizņēmumu tādejādi, lai tas dotu viņam pietiekoši augļu, tad aizdevuma devēja izredzes uz atmaksu ir vājas.

Mūsu valsts saimniecības vadība kā finansu, tā kredīta jautājumos ir rīkojusēs citādi. Viņa ir bijusi īsredzīga. Kā nodokļus, tā procentus saskrūvēja pārāk augstus, nemaz nepaīnteresējoties par to, vai attiecīgām saimnieciskām nozarēm augstās likmes ir pa spēkam, vai tās turpmāk būs spējīgas attīstīties un uzplaukt, vai tās būs spējīgas izdarīt lielos maksājumus. Valsts vadība ir rīkojusēs kā šaursirdīgs monopolists, kuram rūp «noplēst» pēc iespējas vairāk. Un sekas drīz vien lika sevi redzēt. Lielais skaits ūtrupju uz laukiem un pilsētās tagad ir ikdienišķa parādība. Acīm redzams, ka **valdība piekopusi izsūkšanas politiku**, no kuŗas izvaiŗās pat privāti kapitālisti. Šādas politikas rezultāts nu ir tas, ko mēs saucam par saimnieciskām grūtībām.

Lai saimnieciskās grūtības mazinātu, vajadzīga pirmā kārtā vispirms **lauksaimnieku parādu lietu steidzīga nokārtošana**. Parādu deldējumu un augļu procentu maksājumi ir pārāk augsti un izsūc lauksaimniekus, nedodot viņiem iespēju atlicināt līdzekļus savu saimniecību uzlabošanai. Valdībai jāŗūpējas, lai lauksaimnieku parādu augļu procenti nepārsniegtu to normu, kāda ir lauksaimniekiem pa spēkam, lai parādu deldējumi nebūtu augstāki par to skaitli, ko lauksaimniecība ir spējīga atlicināt.

Latvijas tautsaimniecībā lauksaimniecība spēlē galveno lomu. Rūpniecība pēdējos desmit gados diezgan ievērojami attīstījusēs, lai gan tā nerasniedz pirmskara rūpniecības līmeni. Mūsu zemē sekmīgi attīstās sīkā un vidējā rūpniecība, kas dibinās uz

vietējo tirgu. Nākušas klāt pilnīgi jaunas rūpniecības nozares (cukura), tāpat atjaunojušās karā izpostītās fabrikas. Mūsu trešo tautsaimniecības nozari — tranzītu, kavē padomju Krievijas politiskie aprēķini, kas šo lietu izlieto saviem ārpolitikas centieniem, reizām tranzīta apmērus sašaurinādama, reizām paplašinādama. No lielākiem pasākumiem saimnieciskā uzbūves laukā valsts desmit gadu laikā minams jaunbūvējamais Glūdas—Liepājas dzelzsceļš. Tāpat lielā mērā savesti kārtībā citi dzelzsceļi, tilti, ostas. Vienīgi priekšzīmīgi labu lauku ceļu mūsu zemē vēl maz.

Latvija nav liela saimnieciska vienība. Saimniecības intensivitātes pacelšanai projektēts noslēgt muitas ūniju ar Igauniju, kas gan vēl nav veikts. Pēdējo gadu neraža lauksaimniecībā un mūsu aplamā saimniecības politika radījusi zināmu depresiju valsts saimnieciskā dzīvē, kas, bez šaubām, ir pārējoša parādība. Ka Latvija var pastāvēt un zelt arī kā neatkarīga patstāvīga ekonomiska vienība, tas šāis desmit gados spoži pierādījies. Valsts banka, Hipotēku banka un Zemes banka nodibinātas pašu līdzekļiem un tās sekmīgi attīstījušās par spīti lielai nolaidībai no mūsu naudas iestāžu un politikas vadītājiem, kuŗu rīcība sagādājusi valstij arī lielus zaudējumus. Tāpat Latvijas valūta, kas jau gadiem ilgi stāv tikpat stabila, kā Amerikas dolārs, liecina mūsu ekonomisko drošību.

Latvijas patstāvība deva iespēju pilnīgi attīstīt mūsu snaudošos kultūras spēkus. Ausēkļa sapnis redzēt Latvijas augstskolu, piepildījies. Latvijas universitāte ieņem cienīgu vietu citu augstskolu vidū un mūsu jaunatnes tieksme pēc izglītības ir tik liela, kā reti kādā laikmetā. Lai gan studētu cilvēku praktiskās izredzes dzīvē ir stipri sašaurinājušās (viņus pārspēj katrs labs amatnieks), tomēr mūsu jaunatne alkst zinības gaismas, kaut arī viņu pūles un upuri netiks pienācīgi atalgoti. Mūsu universitāte pašlaik studē jau

vairāk kā 7000 studentu. Tāpat godam minama Latvijas Konservatorija un Mākslas Akadēmija.

Ļoti augstu mākslas līmeni sasniegusi Latvju Nacionālā Opera, tāpat arī Nacionālais un Dailes teātri. Nevar teikt, ka latvju tauta 10 gadu laikā būtu nesusi mazus upurus uz mūsu mākslas un zinātnes altāra. Ja vien mūsu mākslas iestāžu vadītāji parādīs centību un taupību, mūsu māksla arī turpmāk uzplauks tautas un valsts pabalstīta. Lielu lomu šē spēlējis arī Kultūras Fonds. Viņa nodibinātais tautas bibliotēku tīkls ir liels darbs mūsu tautas izglītības līmeņa pacelšanā. Mūsu dzīve visās nozarēs gājusi straujām solīem uz priekšu, lai gan valsts pēdējos gados mēs jūtam atslābumu.

Republikas varoņu laiks, liekas, tāju aiz mums, lai gan nepilni desmit gadi mūs šķir no tā. Mūsu sabiedrībā zudis ideālisms, iestājies atplūdu laiks. Mūsu valdošais slānis ir samaitāts savtībā un materiālistmā, mūsu politiķi zaudējuši sabiedrībā uzticību. Mēs neesam turējuši solījumus, ko devām pie kritušo brīvības cīnītāju kapiem. Mēs neesam Latvijai visu ziedojuši, mēs esam no tās pat ņēmuši to, kas mums nepienācās un ko nedrīkstējām darīt.

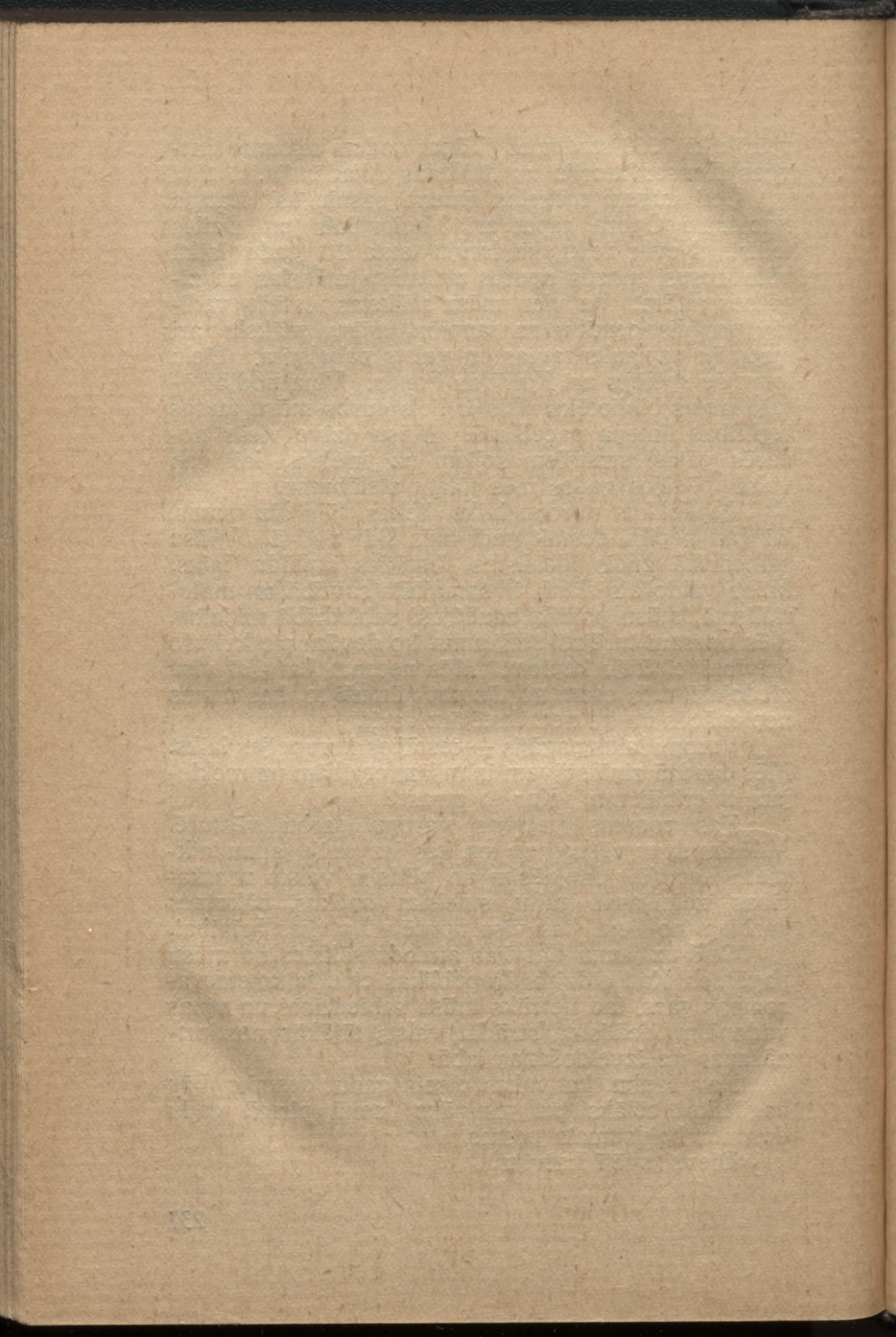
Varoņu laiks pagājis — iestājies korupcijas laiks. Mēs daudzā ziņā stāvam izirušām cerībām un meklējam mierinājumu. Kur to atrast?

Tas rodams Latvijas varoņu darbu vēsturē. Mīlēsim savu vēsturi un tos, kas iezvanīja jaunu laikmetu Latvijā. Meklēsim un pētīsim valsts neatkarības izcīnīšanas gaitu, smelsim spēkus nākotnes darbiem no tiem, kas visu upurēja Latvijas brīvībai.

Ceļš uz jaunu Latvijas atmodu sāksies no mūsu pagātnes. Kad atdzims Republikas cīņu laikmeta varonības gars, tad netrūks mūsu sabiedrībai un viņas vadoniem ideālisma strādāt valsts tālākās nostiprināšanas un izveidošanas labā.

Nav šaubu, ka valsts otrais gadu desmits būs bagātāks, cēlāks un pilnīgāks, nekā pirmā gadu desmita beidzamais posms.

Dievs, svētī Latviju!

Piemiņas lapas.

Valsts prezidents Janis Čakste.

14. martā 1927. gadā aizvēra uz mūžu savas acis Latvijas valsts pirmais prezidents Jānis Čakste.

Jānis Čakste cēlies no mūsu tautas celma — zemniekiem. Kā zemnieka dēls viņš izbaudījis visas latvju jaunās paaudzes censonu grūtības, bet ar savu lielo darba mīlestību un nemitīgo cenšanos pēc zinībām viņš sasniedza augstāko stāvokli, kādu vien var sasniegt valsts vīrs brīvā neatkarīgā republikā. Jāni Čaksti cēla uz augšu arī viņa dziļais patriotisms un nacionālisms, viņa lielā ticība latvju tautas neizsīkstošajam spēkam, latvju ģenijam. Visgrūtākos Latvijas pārbaudījuma brīžos viņš stāvējis klāt tautas liktenim un centies tai smagumu mazināt. Mūsu pirmā valsts prezidenta gaišā personība bija lielākais vienojošais spēks partiju pretešķībās un naidā. Viņš godam reprezentēja nācijas vienību un tās stiprumu.

Jānis Čakste bija īsts zengalis. Viņš savās krūtīs nesā zengļa goda sirdi un garu, kas mūžam dega Latvijas brīvībai un neatkarībai. Jānis Čakste dzimis 14. septembrī 1859. g. Lielsesavas Čakstu mājās. 1882. g. beidzis Jelgavas ģimnāziju un studējis Maskavas universitātes juridiskā fakultātē, kur beidzis 1886. g. Maskavā viņš iedraudzējās ar pārējiem jaunlatviešiem un stāvēja zem Valdemāra iespaida. Pēc augstskolas beigšanas iestājies tiesu resorā, jaundibinātā Kurzemes prokurātūrā. Pārņācis dzīvot Jelgavā, Čakste nododas sabiedriskam darbam,

un kļūst par jaunlatvietības cīnītāju. Par nacionālistu viņš jau bija ģimnāzista un studenta gadus, kad ņēmis dalību skolnieku un studentu latviešu pulciņos.

1887. g. sākumā Čaksti jau ievēlēja par Jelgavas latviešu biedrības priekšnieku. Viņš enerģiski darbojās arī Kurzemes biškopības biedrībā un Jelgavas Sarkanā krusta komitējā. Viņa vadībā Jelgavas latviešu biedrība uzplauka un ieņēma dominējošo vietu latvju sabiedrībā. Biedrībā nodibinājās rakstniecības, teātra un lauksaimniecības nodaļas. Visu mūžu Jānis Čakste sevišķi daudz interesējies par Kurzemes agrārjautājumu un blakus Stērstu Andrejam bija viens no labākiem mūsu agrārapstākļu pazinējiem. 1889. gadā viņš sāk rediģēt nedēļas avīzi «Tēvija». Viņa vadībā notiek ceturtie vispārīgie latviešu dziesmu un mūzikas svētki, kuri izdevās teicami. Čakste ir arī Jelgavas pilsētas domnieks un daudzu sabiedrisku organizāciju darbinieks.

Pēc 1905. g. revolūcijas, kad Krievijā sanāca pirmā valsts dome, Čaksti ievēlēja par deputātu no Kurzemes. Par «Vīborgas uzsaukuma» līdzparakstīšanu, kurā aicināja tautu nemaksāt cara valdībai nodokļus, Čaksti notiesāja ar 3 mēnešiem cietuma sodu, ko viņš arī izcieta. Bēgļu laikā viņš aizbrauca uz Tērbatu, kur nodibināja bēgļu apgādāšanas komiteju. Kad Pēterpilī nodibināja Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomiteju, Čaksti ievēlēja par šīs komitejas priekšsēdētāja biedri, bet pēc priekšsēdētāja V. Olava nāves, par komitejas priekšsēdētāju. Bēgļu centrālkomiteja spēra pirmos soļus Latvijas likteņa noskaidrošanai nākotnē un Čakste šē atkal spēlē redzamu lomu.

Pēc 1917. gada revolūcijas Čaksti Kurzemes delegāti Tērbatā ievēlēja par Kurzemes gubernas komisāru. 1918. gadā mēs viņu redzam cītīgi darbojamies arī Latvijas Nacionālpadomē. Bet 1918. gadā rudenī viņš dodas uz ārzemēm — Štokholmu un Parīzi informēt sabiedroto un neitrālās valstis par Lat-

viņas neatkarības centieniem. Šos centienus apkaroja vācu okupācijas vara un viņai padevīgie veclatvieši — advokāti, Krastkalns, V. Veinbergs un citi, kuri vēlējās Latviju saistīt vācu ķeizārvalstī. Štokholmā Čakste saraksta informācijas brošūru par Latviju un latviešiem. Kurzemē Čakste atgriežas 1918. gada beigās. Nodibinājas Latvijas priekšparlaments — Tautas Padome, kas Čaksti ievēl par Tautas Padomes prezidentu. Tautas Padomes prezidenta amatu Čakste izpildīja līdz 1920. gada 1. maijam, kad sanāca Latvijas Satversmes Sapulce, kuŗa viņu atkal ievēlēja par savu prezidentu. 1922. gadā sanāca Latvijas pirmā Saeima, kuŗa tā paša gada 14. novembrī viņu ievēlēja par Latvijas pirmo valsts prezidentu. Līdz tam laikam atsevišķa valsts prezidenta institūta nebija, tas nodibinājās tikai valsts konstitūcijai stājoties spēkā. Ari otrā Saeima — 1925. gadā ievēlēja J. Čaksti par valsts prezidentu. Savu augsto amatu nelaiķis izpildīja līdz pašai nāvei — 14. martam 1927. gadā. Viņa pilnvaras būtu beigušās tikai šī gada novembrī.

Jānis Čakste godam izpildīja savu augsto amatu. Viņa cienīgais stāvs bija kā radīts reprezentācijai, viņa laipnība ikvienai apbūra. Pēc mūsu valsts konstitūcijas valsts prezidenta tiesības ir stipri ierobežotas — viņam atstāta galvenām kārtām republikas reprezentēšana. Bet arī tās nelielās politiskās tiesības, kas viņam ir, pirmais prezidents J. Čakste neizlietoja, negribēdams nākt sadursmē ar parlamenta frakciju līderiem-šiberiem. Šai ziņā viņš atstāja mūsu politiskiem apstākļiem nepiemērotas tradīcijas, kuŗas gan par laimi viņa pēcnieks — otrs valsts prezidents G. Zemgals tagad cenšas lauzt. G. Zemgals ir daudz patstāvīgāks savā rīcībā un viņš grib izlietot visas politiskās tiesības, ko valsts prezidentam dod mūsu satversme. Lai atceramies tikai valsts prezidenta G. Zemgaļa noteikto uzstāšanos valdības krīzes laikā, kad viņš frakciju šiberiem paziņoja, ka «otro tūri» valdības sastādīšanas piedāvājumiem

viņš nedomājot taisīt. Čakste, kā zināms, taisīja vairākas «tūres», negribēdams ierobežot partiju patvaļīgo andeles politiku. Tikpat raksturīgā bija valsts prezidenta G. Zemgaļa vēstule ministru prezidentam P. Juraševskim finansu ministra Liepiņa iecelšanas jautājumā. Prezidents šai gadījumā noteikti pieteica savas tiesības līdzrunāt jaunu ministru iecelšanas lietās, jo nevar saprast valsts satversmes 4. un 11. pantu noteikumus, ka ministru maiņa jāpaziņo valsts prezidentam tādā nozīmē, ka ministru prezidents paziņo ministru iecelšanu kā notikušu faktu — zināšanai. Valsts prezidents šos satversmes pantus pareizi saprot tā, ka viņam ir tiesība līdzrunāt par jaunieceljamiem ministriem un šīs tiesības atgādina ministru prezidentam «zināšanai». Šis valsts prezidenta un ministru prezidenta konflikts ir politiski ļoti raksturīgs, kas met gaismu uz pirmā un tagadējā valsts prezidenta izšķirību. Nelaikis Čakste saprata savas tiesības mazākā apjomā, nekā valsts prezidents G. Zemgals. Lai ierobežotu partiju līderu patvaļu, jo silti apsveicama ir valsts prezidenta G. Zemgaļa noteiktā rīcība savu tiesību pilnīgā izlietošanā.

Mūsu pirmā valsts prezidenta Jāņa Čakstes svētīgā darbība paliks latvju tautas paaudžu paaudzēm. Viņš savu garīgo tēlu un vārdu ierakstījis Latvijas vēsturē uz mūžīgiem laikiem. To vairs neizdzēsīs nekāda vara.

Latvijas pirmais ārlietu ministrs Zigfrīds Meierovics

Z. Meierovics dzimis 6. februārī 1887. g., Durbes miestā, Liepājas apriņķī, kur viņa tēvs bija ārsts. Māte nomira, kad viņš bija tikko 2 gadus vecs. Viņa tēvs to neizcīeta, grūti saslima un nu bērns palika bez vecākiem. Viņa audzināšanu uzņēmas mātes brālis, pagasta skolotājs R. Filholds. Līdz 13 gadiem Meierovics nodzīvoja uz laukiem, Pūrē un vēlāk Kabilē. Apmeklēja vispirms Kabiles pagasta skolu, tad beidza Tukuma pilsētas skolu un Rīgas Mironova komercskolu, kur beidza 1905. gada pavasarī, ļoti sekmīgi, proti: ar zelta medāli. 1907. gada rudenī Meierevics iestājās Rīgas politehniskā institūtā, kur beidza 1911. g. pavasarī, iegūstot pirmās šķiras kandidāta grādu par darbu «Naudas reforma Krievijā un Austrijā». Meierovics bija studentu sabiedrības «Tālavija» loceklis. Līdzekļus izglītības nobeigšanai viņš pelnīja, pasniedzot privātstundas. 1909. g., vēl students būdams, viņš iestājās par skolotāju V. Olava tirdzniecības un komercskolā, kur strādāja līdz 1915. g. No 1910. g. Meierovics strādāja apdrošināšanas biedrībā «Jākor» un vēlāk kā līdzdibinātājs Rīgas Lauksaimnieku Centrālbiedrības Savstarpējā Kredītbiedrībā, sākmā kā grāmatvedis, vēlāk ka direktors-riņotājs. Viņš organizēja un vadīja arī E. Paegļa grāmatvešanas kursus.

Brīvajā laikā Meierovics darbojās vairākās Rīgas latviešu biedrībās, galvenā kārtā Latviešu Izglītības biedrībā, Rīgas Latviešu biedrībā, Rīgas Lauksaimnieku Centrālbiedrībā un dažos kooperatīvos.

1915. g., kad Rīgu evakuēja, Meierovics aizbrauca uz Maskavu, kur iestājās Krievijas lielākā kredītkooperatīvā — Maskavas tautas bankā, ieņemot atbildīgus amatus. Maskavā viņš arī lasīja lekcijas brīvā tautas universitātē, tā sauc. Šņavaska univ.,

par kredītkooperāciju. 1916. g. pavasarī Meierovics iestājās Viskrievijas Pilsētu Savienībā un pārcēlās no Maskavas uz Rēzekni. Vēl Maskavā Meierovics organizēja un vadīja Latviešu bēgļu centrālkomitejas kultūras biroju.

Viskrievijas Pilsētu Savienība Meierovicam uzdeva organizēt pārtikas apgādāšanu Krievijas ziemeļu rajonā, t. i. arī Vidzemē un Latgalē. Pēc enerģiska darba šāis apvidos bija organizēts biezs pārtikas izdalīšanas punktu tīkls. Punkti ļoti daudz palīdzēja Kurzemes bēgļiem. 1917. g. viņš dzīvi piedalījās latgaliešu kongresā Rēzeknē, kur noteikti atskanēja Latgales griba apvienoties ar pārējo Latviju.

1917. g. pavasarī nodibinājās Vidzemes zemes padome, kurā Meierovicu ievēlēja par valdes locekli, uzņemoties Padomes finanšu nodaļas vadību, izpildot arī savus pienākumus Viskrievijas Pilsētu savienībā.

Vēlāk Meierovics ir aktīvs darbinieks Latvijas Pagaidu Nacionālā Padomē, un paliek par viņas ārējās politikas vadītāju. Viņš ievadīja sabiedroto orientāciju mūsu politikā, kādēļ arī 18. novembrī 1918. gadā Tautas Padome tam uzticēja Latvijas ārējo politikas vadību minētā virzienā. Ar īsu pārtraukumu Meierovics bija ārlietu ministrs līdz pat savai traģiskai nāves dienai — 1925. gada 22. augustam.

Z. Meierovics pieskaitāms mūsu apdāvinātākiem valsts vīriem. Ar savu spilgto politiku un diplomāta talantu viņš krasi izcēlās mūsu pelēko politiķu vidū. Pēc Meierovica nāves Latvijas ārējā politika zaudēja vadošo lomu Baltijas valstīs.

Jānis Zālītis.

9. decembrī, 1919. gadā mira viens no lielākiem Latvijas valsts pirmiem darbiniekiem un karstākiem patriotiem — Jānis Zālītis. Nelaikis dzimis 15. jūlijā, 1874. gadā, Sausnējas pagastā, Cēsu apriņķī. Izglītību baudījis Rīgas garīgā skolā, kurā viņš iestājās 1884. gadā, bet vēlāk pāriet uz semināru. Šai mācības iestādē Zālītis bija viens no enerģiskākiem latvju semināristiem-tautībniekiem. 1895. gadā Jānis Zālītis pabeidz semināru un kādu laiku darbojas kā skolotājs. Nākošā — 1896. gadā viņš iestājās Tērbatas universitātes juridiskā fakultātē, kuru pabeidz 1900. gadā. Jānis Zālītis atgriežas Rīgā un strādā kā zvērināta advokāta palīgs. Viņš nododas arī sabiedriskam darbam — darbojas Rīgas Latviešu biedrībā un sevišķi daudz pie latviešu konversācijas vārdnīcas. 1912. gadā J. Zālīti ievēl par deputātu Krievijas ceturtā valsts domē no Rīgas pirmās kūrijas.

Karam iesākoties J. Zālītis ir J. Goldmana līdzstrādnieks latviešu strēlnieku bataljonu dibināšanā un daudz darbojas bēgļu labā.

J. Zālītim ir sevišķi nopelni izglītības laukā. Kad 1915. gadā visas Rīgas pilsētas skolas bija evakuētas, Zālītis Pēterpilī sparīgi uzstājās un panāca latvju jaunatnes labā vairāk, nekā no krievu valdības varēja cerēt. Viņš izgādāja no bijušās Tatjanas komitejas, laikā no 1916. gada janvāra līdz 1917. gada jūnijam, 96.800 rubļu zeltā Latviešu Izglītības biedrībai, kurā ar šo naudu varēja nodibināt un uzturēt divas vidusskolas, vīriešu reālskolu un sieviešu ģimnāziju. Abās skolās baudīja izglītību tūkstoši latvju bēgļu bērnu un dabūja darbu ap 100 skolotāju.

J. Zālītis ieņēma redzamu vietu Pēterpils latviešu kolonijā. Kad 1917. gada novembrī organizējās Latvijas Nacionālā padome, J. Zālītis bija viens no šīs padomes darbīgākiem locēkļiem. Viņa lielle piezīvojumi parlamentāriskā darbā bija nepieciešami Latvijas priekšparlamentam — Tautas Padomei. Lielinieku uzbrukuma laikā — mūsu valsts

tapšanas laikmeta viskritiskākās dienās, J. Zālītis uzņēmās lielo un atbildīgo apsardzības ministra amatu. Apsardzības ministra pienākumus viņš izpildīja līdz 1919. gada jūlijam, kad nodibinājās kompromisa jeb darba kabinets, jo Zāliša taisnais raksturs un nacionālā politika bija skabarga, ja ne balkis, vietējo vāciešu acīs. Pēc tam Zālītis atkal strādā Tautas Padomē un radikāldemokrātu partijas centrālkomitejā. Kabineta atkāpjoties, Zālītis ir kandidāts uz tieslietu ministra amatu, bet slimība un pēkšņā nāve laupa Latvijai šo dārgo un neaizmirstamo vīru.

Jāni Zālīti pavadīt uz pēdējo dusu ieradās visu mūsu politisko virzienu priekšstāvji: un viņu kopējā nemākslotā liecība par nelaiki bija: viņš milēja savu tautu, bija nesavtīgs, pašaieliedzīgs darbā; valsts daudz zaudē ar viņa nāvi.

Metot skatu uz Jāņa Zāliša bagāto darbību Latvijas brīvības labā, mums jāapbrīno nelaika lielā pienākuma apziņa, patriotisms, izturība un nenogurstošais darbs. Kā Zāliša draugi tā politiskie pretinieki noliec savas galvas viņa veselās skaidrās personības priekšā, kādu gan otru grūti atrast mūsu valsts darbinieku vidū.

Viņš bija viens no nedaudzajiem valsts vīriem šā vārda pilnīgākā nozīmē. Jānis Zālītis bija lielākais patriots pirmā ministru kabinetā. Dēļ viņa nesamierināmās pozīcijas pret vāciešiem, pēdējie galvenām kārtām tikai taisīja 16. aprīļa apvērsumu Liepājā. Zālītim bija noteikti politiski principi, kurus trūka citiem ministriem un politiskiem vadoniem.

Jāņa Zāliša nāve atstāja sliktu iespaidu uz mūsu valsts tālāko likteni. Pēc viņa nāves arvien lielāku lomu valsts dzīvē sāka spēlēt vīri ar egoistiskām, savtīgām tieksmēm. Mūsu lielākie ideālisti — J. Zālītis, O. Kalpaks atstāja valsts ārēnu — viņu vietas ieņēma sīki materiālisti. Latvijas valsts vēsturnieks Zālīti pieminēs kā vienu no lielākiem republikas cīnītājiem.

Latvijas republikas bruņoto spēku pir- mais virspavēlnieks pulkvedis Oskars Kalpaks,

Oskars Kalpaks dzimis 6. janvārī 1882. g. Cēsu apr., Meirānu pag. Liepsaliešos. Iestājās kara die- nestā kā brīvprātīgais. Pēc Irkutskas kara skolas beigšanas, viņš visu laiku nokalpoja krievu armijā vienā un tai pašā (183. Pultuskas kājnieku) pulkā, ar kuŗu kopā izcīnījās lielajā pasaules karā 15 lielās kaujās, ieguva kareivju mīlestību un par savām aug- stām spējām un lieliem panākumiem apbalvots ar Jura krustu, Jura ordeni un zelta zobenu. Rudenī 1918. g., galīgi noguris, viņš atgriezās dzimtenē, lai atpūstos tēva mājās. Bet atpūsties viņam vēl nebija lauts. Vēl vajadzēja izdarīt tēvijai lielu un svarīgu pakalpojumu.

18. novembrī proklamēja Latvijas brīvvalsti. Bet jau pēc dažām dienām ielauzās lielinieki, ar joni ieņēma Valku, Valmieru, Rīgu. Radās vispārīgs sa- ņukums, izbailes, nezināšana kurp iet. Pulkvedis Kalpaks ar saviem varoņiem pirmais cēlās un gāja. «Biedri, iesim!» — šie bija viņa vienkāršie, sirsnīgie vārdi. Un pirmā latvju karaspēka nodaļa aizgāja uz pozīcijām. Viņa nebija liela, bet bija stipra ar savu vienkāršo kareivja pienākumu apziņu un uzticību Latvijai, ar savu nesatricināmo mieru un pārliecību par Latvijas uzvāru, kuŗu viņai bija iedvesis nodaļas vadonis. Brīvprātīgiem pulcinoties, viņa pulks jo dienas jo vairāk pieauga un kļuva stiprāks. «Mēs esam neuzvārami» — tā rakstīja Kalpaka kareivji, kad grūtās cīņās ar lieliniekiem bija pārbaudījuši savu spēku.

Visās cīņās pulkvedis Kalpaks pirmais gāja pa priekšu. Pirmais viņš arī krita sava pulka priekšgalā 6. martā 1919. g. uz Saldus ceļa, traģiskā kaujā pie Skrundas. Līdz ar viņu krita vairāki no viņa varo- ņīgiem virsniekiem. Ar lielu godu un svinību viņi tika paglabāti Liepājas kapos. Vēlāk pulkvedis Kal-

paks pārvests uz savu dzimteni un guldīts Meirānu kapos.

Tēviņai pakalpojums nu izdarīts, tagad viņš var mierīgi atpūsties, kā vēlējās, sava tēva mājās. Bet šo pakalpojumu tauta viņam neaizmirsīs. Viņu dzejnieki pat arī apdziedājuši. Šeit nav laika, nedz vietas vairāk rakstīt. Tādēļ no Virzas dziļi izjustās sēru dziesmas par viņu lai pieminam pašas pēdējās rindiņas.

... Viņš kluss. Tik ar Latvijas zemi vēl sajauk-
ties nesas tam prāts.

Šis karogs sarkan-balt-sarkans pār mirušo
pulkvedi klāts.

Pulkvedis Fr. Briedis.

Un nu iz Golgātas, iz moku vietas savas
No svešuma, kur tikai apglabāts,
Uz seno latvju zemi atpakaļ Tu nāc
No viņām dienām, pilnām lielas slavas,
Un tauta vaināgus ap Tevi sies
Un slavu stars, kas nāk no laiku galiem
Uz Tavu lepno bronzas pieri lies,
Kad savā pilsētā starp laužu paliem
Tu svētku dienā pēkšņi pacelsies
Uz augsta pamata no lielgabaliem.

Ed. Virza.

Pulkvedis Briedis pēc gadu simteņiem atkal pacēla ierūsējušo latvju varoņu šķēpu un lika visai pasaulei atgādināt, ka mūsu tauta nav mirusi. Slavas spožums, kas ietu līdz pulkveža Brieža vārdam, ir mūsu atdzimstošās zemes ausēklis, sāpēs dzimstošās Latvijas valsts gaišākais brīdis. Pulkvedis Briedis personificē mūsu strēlnieku pirmā laikmeta varonību, mūsu neaizmirstamās cīņas pret vācu iebrucējiem. Viņš sevī savienoja kara ģeniju un lielu latvju patriotismu, sava zobena galā viņš vienā reizē nesa nāvi ienaidniekam un lēcošu sauli savai karsti mīļotai Latvijai. Tai laikā, kad Latvija vēl smaka zem krievu jūga, pulkvedis Briedis cīnīdamies pret vāciem nekad neaizmirsā, ka latvju tautai vēlāk būs jācīnās arī pret krieviem. Un viņa kara ģenijs veda latvju strēlniekus pretīm spožām uzvārām un Latvijas brīvībai. Viņš viss uzpurējās Latvijai un tādēļ viņa strēlnieki droši sekoja savam pašaisliedzīgam vadonim, zinādami, ka viņu asinis nesīs svētību mūsu tēvijai. Jau drīzi desmit gadi sedz mūsu lielā nacionālā varoņa slavas pilnās dienas, bet to spožums atmirdz jaunā krāšņumā un nemirstībā. Un nemirstīga ir tauta, par kuru krituši viņas labākie dēli.

Pulkveža Brieža pēdējā vēlēšanās pirms viņa mocēkļa nāves izteikta vārdos: «Pārvedat manus

pīšļus dzimtenē un uzauzdzināt manu dēlu nacionālā garā.» Še izpaužas pulkveža Brieža karstais uzticības apliecinājums Latvijai un viņa dzīves saturs. Pirms lielinieki viņu uz vācu sūtņa Mirbacha pieprasījumu nošāva, pulkvedis Briedis tālu svešumā bija vēl kopā ar savu tēviju, viņa karsti mīloto Latviju. Viņš nevarēja mirt bez cerības, ka tauta, kuŗas dēļ viņš cīnījies un miris, varētu viņa mirstīgās atliekas atstāt svešumā. Šo pēdējo varoņa vēlēšanos mēs vēl neesam izpildījuši. Un Dievs zin, vaj viņa mocekļa kaps vēl ir atrodams? Lai atceramies savu pienākumu pret varoni un viņa pēdējās vēlēšanās, kuŗas mums ir tas pats, kas pulkveža pavēle kareivjiem. Neizpildīt tās mēs nevaram.

Mēs ticam, ka drīzi vien mēs būsīm nolīdzinājuši savu pienākumu pret varoni un savu tautu un Brieža vēlēšanās būs izpildītas.

Lai Latvijā nekad nezustu pulkveža Brieža varoņa gars!

Latvju tautas varonis Fridrihs Andreja dēls Briedis dzimis 23. jūnijā 1888. g. Latgalē. Beidzis draudzes skolu, tad Daugavpils pilsētas skolu un nolīcis eksāmenu Orlas kadetu korpusā, viņš 1905.—1909. gados nobeidza Pēterpils Vladimīra kara skolu, pēc kam viņu iedalīja 99. Ivangorodas pulkā. Še viņš iegūst virsnieku un kareivju nedalītas simpatijas un izrādās pulkā par labāko šāvēju. Tā 1910. gadā šaušanu sacīkstē viņš viens pats iegūst visas trīs godalgas. 1914. gada vidū viņš noliek iestāšanās eksāmeni Pēterpils kara akadēmijā. Iesākoties lielajam pasaules karam, Briedis pāriet aktīvā dienestā. Par izrādīto varonību un augstām spējām kara mākslā, 1914. g. 11. nov. viņu apbalvo ar 4. šķiras Jura ordeni, vēlāk ar zelta zobenu.

Kad 1915. g. rudenī nodibinājās latviešu strēlnieku bataljoni, Fr. Briedis bija viens no pirmajiem, kuŗš atsaucās. 17. augustā viņš iestājās 1. Daugavgrīvas latv. strēlnieku bataljonā un no pirmās dienas guva

siltu mīlestību virsnieku un strēlnieku starpā. Vienkāršs pēc dabas, apdvests no varonīgas tieksmes atsvabināt Kurzemi no iebrucējiem, viņš radija tādu pašu sajūsma savos cīņas biedros.

Fr. Briedis bija vienmēr savu kareivju vidū, bet kaujās vienmēr pirmā rindā. 12. oktobrī atskan pirmie šāvieni. Briedis ar nelielu pulciņu dodas pārdrošā uzbrukumā, gūst labus panākumus. Vēl nav aizmirsta pirmā sadursme, kad 16. oktobrī pirmā rota, atkal Brieža vadībā, dodas jaunā sīvā uzbrukumā, atkal ar labiem panākumiem. Šo kauju raksturo Briedis sekoši: «Sajūsma un prieks valdīja visos. Krievu cīņas biedri ar lielāko interesi vērojās uz latviešu pusi. Un latviešu strēlnieki izpildīja uz viņiem liktās cerības.»

Par latvju strēlnieku straujiem uzbrukumiem kuŗi bieži atkārtojās, rakstīja ne mazumu latviešu un cittautiešu laikraksti. Visos ziņojumos kā pirmo minēja Fr. Briedi. Vienā tādā nīknā uzbrukumā 1916. g. 8. martā viņu smagi ievaino, kādēļ viņš, viņam pašam par lielām bēdām, nevar piedalīties kaujās pie Ķekavas. Atstājis slimnīcu, Briedis atkal atgriežas bataljonā, jūsmīgi apsveikts no saviem strēlniekiem. Kopā ar bataljona komandieri, pulkvedi Bangerski, Briedis audzina kareivjos disciplīnu, klusumā gatavojas uz jaunu plānu, kā Kurzemi atsvabināt no iebrucējiem vāciešiem. Šo plānu sāka izvest dzīvē Ziemas svētku kaujās pie Tīreļu purva un ap Ložmetēju kalnu, kur visā spožumā parādījās Brieža ģeniālais gars. Latviešu strēlnieki tur guva sevīm nemirstamu slavu un labus panākumus. Bet pirmais kareivis — Briedis pats — atkal no jauna smagi ievainots. Pēc izveseļošanās viņu paaugstina par pulkvedi un ieceļ par 1. Daugavgrīvas pulka komandieri. Bet nedabon viņš ilgi vadīt. Revolūcijas vilnis ierauj arī latviešu strēlniekus lielīniecismā. Jaunais pulkvedis pieliek visus spēkus, lai atturētu strēlniekus no šī neapdomīgā soļa. Veltīgi! Tumšā naktī pulkvedis Briedis ar grūtu sirdi atstāj savu pul-

ku, kurš aizmirsis viņa veco slavu un nopelnus. Vajāts viņš dodas svešumā.

Pēc lielnieku apvērsuma pulkvedis Fr. Briedis nemet cerības atjaunot latvju strēlnieku agrāko disciplīnu, gāzt lielnieku varu un vērsties atkal pret vāciešiem, atsvabināt Latviju. Viņš tomēr krīt par upuri nodevībai. Naktī no 27. uz 28. augustu 1918. gadā viņu bez tiesas nošauj Maskavas priekšpilsētā.

Kā latvju nacionālais varonis un moceklis, pulkvedis Fr. Briedis dzīvos mūžīgi.

Saturs.

Priekšvārds	Lpp. 3
-----------------------	-----------

Pirmā daļa.

Latvijas republikas priekšvakarā. Latvju nacionālā at- moda. Jaunā strāva un 1905. g. revolūcija	5
---	---

Otrā daļa.

Pasaules karš	31
Latvju strēlnieku bataljoni un viņu nozīme	41
Latvju tauta bēgļu gaitās	58
Krievijas 1917. gada februāra revolūcija	68
Sabiedrisko organizāciju padome	80
Vidzemes zemes padome	92
Vācu okupācijas vara Latvijā	96
Latviešu Nacionālā Padome un Demokratisks Bloks	112

Trešā daļa.

Latvijas republikas nodibināšana	117
Latvijas Tautas Padome	122
Bermonta dēkas Latvijā	162
Latvijas Satversmes Sapulce	175
Latvijas atzīšana no lielvalstīm	182
Baltijas valstu savienība	187
Latvijas Saeima	192
Tautību attiecības	200
Korupcija un viņas vēsturiskās saknes	215
Mūsu satversmes labās īpašības un trūkumi	222

Plempas lapas.

Valsts prezidents J. Čakste	239
Ārlietu ministrs Z. Meierovics	243
Apsardzības ministrs J. Zālītis	245
Pulkvedis Oskars Kalpaks	247
Pulkvedis Fr. Briedis	249

Māju un ģimeņu bibliotēkām

1927. gadā iznāca un katrs var saņemt pēc izvēles sekošas

24 jaunas, ļoti glitas un vērtīgas grāmatas:

1. Tolstoja — Anna Karēņina I, II d. Romāns. Tulkojusi skol. M. Āriņa.
2. Solovjeva — Cilvēces liele labdarī. Ilustrēta. Tulk. skol. M. Āriņa.
3. Turgeņeva — Pavasara palos. Stāsts. Tulkojis Kārlis Skālbe.
4. Mopasana — Mont-Oriols. Romāns. Tulkojis Pāvils Rozītis.
5. Amičs — Sirds. Dienas grāmata. Ilustrēta. Tulkojis J. Dravnieks.
6. Volfa — Garagans. Romāns. Tulkojusi Lizete Skālbe.
7. Kisa — Ceļš iz nakts. Godalgots romāns. Tulkojusi skol. M. Āriņa.
8. Blanka — Latvju tautas atmoda. Oriģināls.
9. Birkerta — Latviešu inteliģence I. Oriģināls.
10. Zolā — Dāmu paradīze. Romāns. Tulkojis Ezerietis.
11. Loka — Tautas vadonis. Romāns. Tulk. skol. Antonija Silbriede.
12. Tolstoja — Anna Karēņina III, IV d. Romāns. Tulkojusi M. Āriņa.
13. Loka — Mīlas spēks. Romāns. Tulkojusi Altberga-Freimane.
14. Žeromska — Grēka stāsts. I. Romāns. Tulkojis Jānis Čanka.
15. Tolstoja — Anna Karēņina V, VI d. Romāns. Tulkojusi M. Āriņa.
16. Loka — Elki. Romāns. Tulkojis Vainovskis-Sukuburs.
17. Anatola Fransa — Jokasta un Tajlsa. Romāns. Tulk. Vilis Kaijgars.
18. Birkerta — Latviešu inteliģence. II. Oriģināls.
19. Emīlijas Prūsas — Saudzīves burzmā. Oriģināls.
20. Tolstoja — Anna Karēņina VII, VIII daļa (Beigas). Tulk. M. Āriņa.
21. Dostojevskā — Piezīmes mirušo namā. Romāns. Tulk. A. Mežsēts.
22. Benua — Libānas pils. Romāns. Tulkojis K. Freinbergs.
23. Žeromska — Grēka stāsts II, III. Romāns. (Beigas). Tulk. J. Čanka.
24. Banga — Bez dzimtenes. Tulkojis O. Krolls.

Katra grāmata tikai 1 latu.

Par viņu krietnumu un lielo vērtību, kā arī sevišķi glīto ārieni un druku var ikviens pārliecināties un tās apskatīt **A. R a ņ ģ a grām. tirg., Rīgā, Kr. Barona ielā 27.**

Turpat pieņem arī pasūtījumus, izsniedz grāmatas un parraugus māju bibliotēku ierīkošanai.

Māju un ģimeņu bibliotēkām

1928. gadā iznāca un dabūjamas sekošas:

25. Kellermana — Švēdenklēja piedzīvojums. Romāns.
26. Kellermana — Tunelis. Romāns.
27. Grīna — Likteņa varā. Oriģinālstāsti.
28. Benua — Atlantīde. Romāns.
29. Mežsēta — Dvēselu parāde. Oriģinālstāsti.
30. Hollendera — Pazemīgais un dziedātāja. Romāns.

Paštautas rakstnieku kopoto darbu virkne:

1. Birkerta kopoto rakstu I. sējums.
2. Birkerta kopoto rakstu II. sējums.
3. Birkerta kopoto rakstu III. sējums.
4. Birkerta kopoto rakstu IV. sējums.
5. Birkerta kopoto rakstu V. sējums.

Cittautu rakstnieku kopoto darbu virkne:

1. Mopasana kopoto rakstu I. sējums.
2. Mopasana kopoto rakstu II. sējums.
3. Mopasana kopoto rakstu III. sējums.
4. Mopasana kopoto rakstu IV. sējums.
5. Mopasana kopoto rakstu V. sējums.

Katra grāmata tikai 1 latu

kuŗu parastā tirgus cena 4—5 latu vērtībā. Tā tad par visai niecīgu maksu, lai veicinātu jo plaša māju bibliotēku tīkla nodibināšanos un labu grāmatu izplatīšanos tautā.

Šo grāmatu iesiešanai var dabūt par lētu maksu arī glītus audekļa vākus, ar zelta uzdruku un izrotājumiem, 60 snt. gabalā bet kopā ar iesiešanu par 1 latu.

Pasūtīt ieteicams katram labu grāmatu draugam un to izdarīt vai nu veikalā vai arī iesūtot tikai savu adresi.

Adresi rakstīt šķaidri šālasāmi.

Var pasūtīt arī pa tālruni 2-8-3-8-0.

Rīgā dzīvojošie grāmatas var saņemt veikalā, vai arī likt tās klāt piesūtīt mājā vai darba vietā, bet provincē dzīvojošiem tās piesūtīs pa pastu bez jebkādam citām piemaksām.

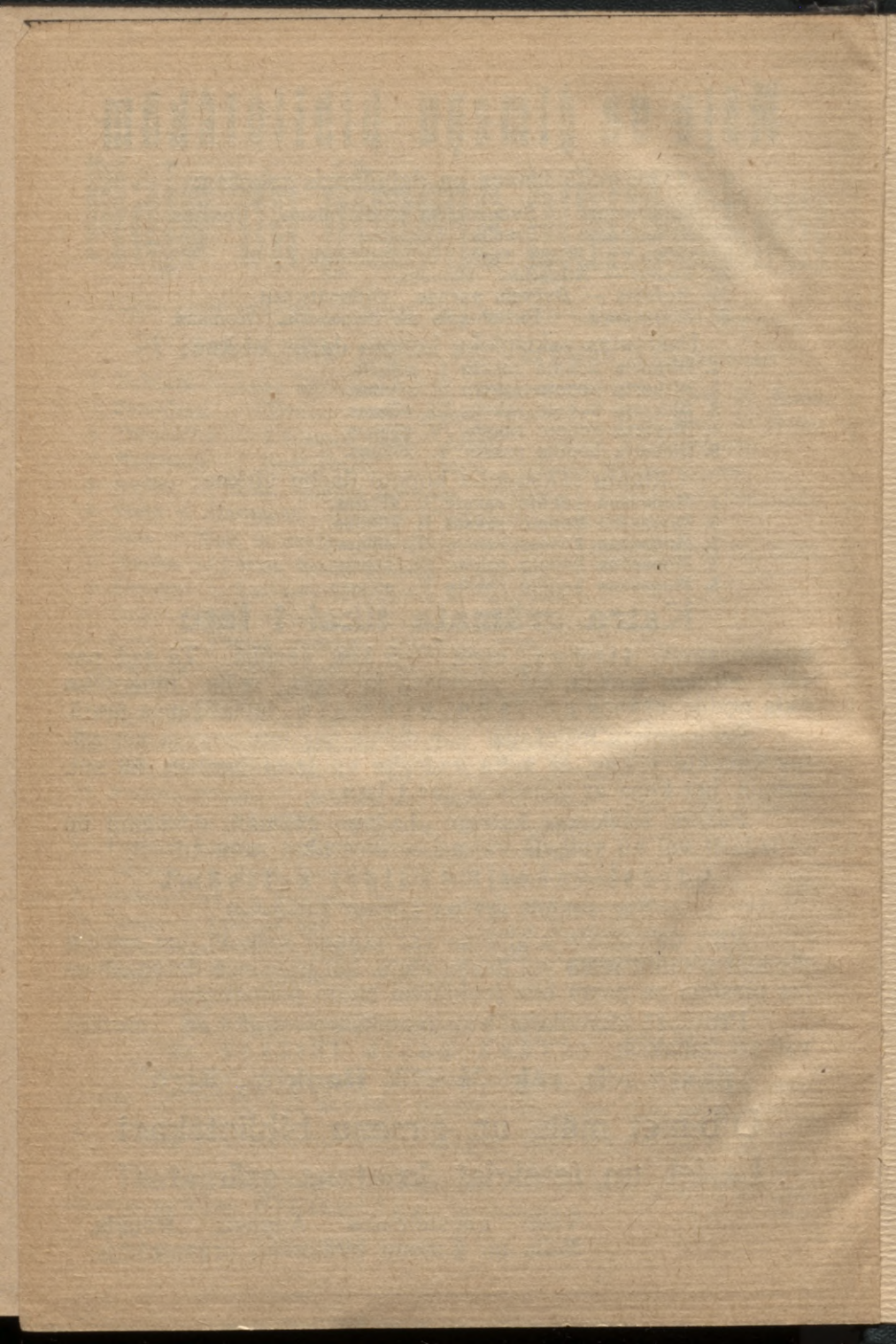
Provincē dzīvojošie var iemaksas iesūtīt arī markās vai arī iemaksāt tuvākā pasta iestādē uz

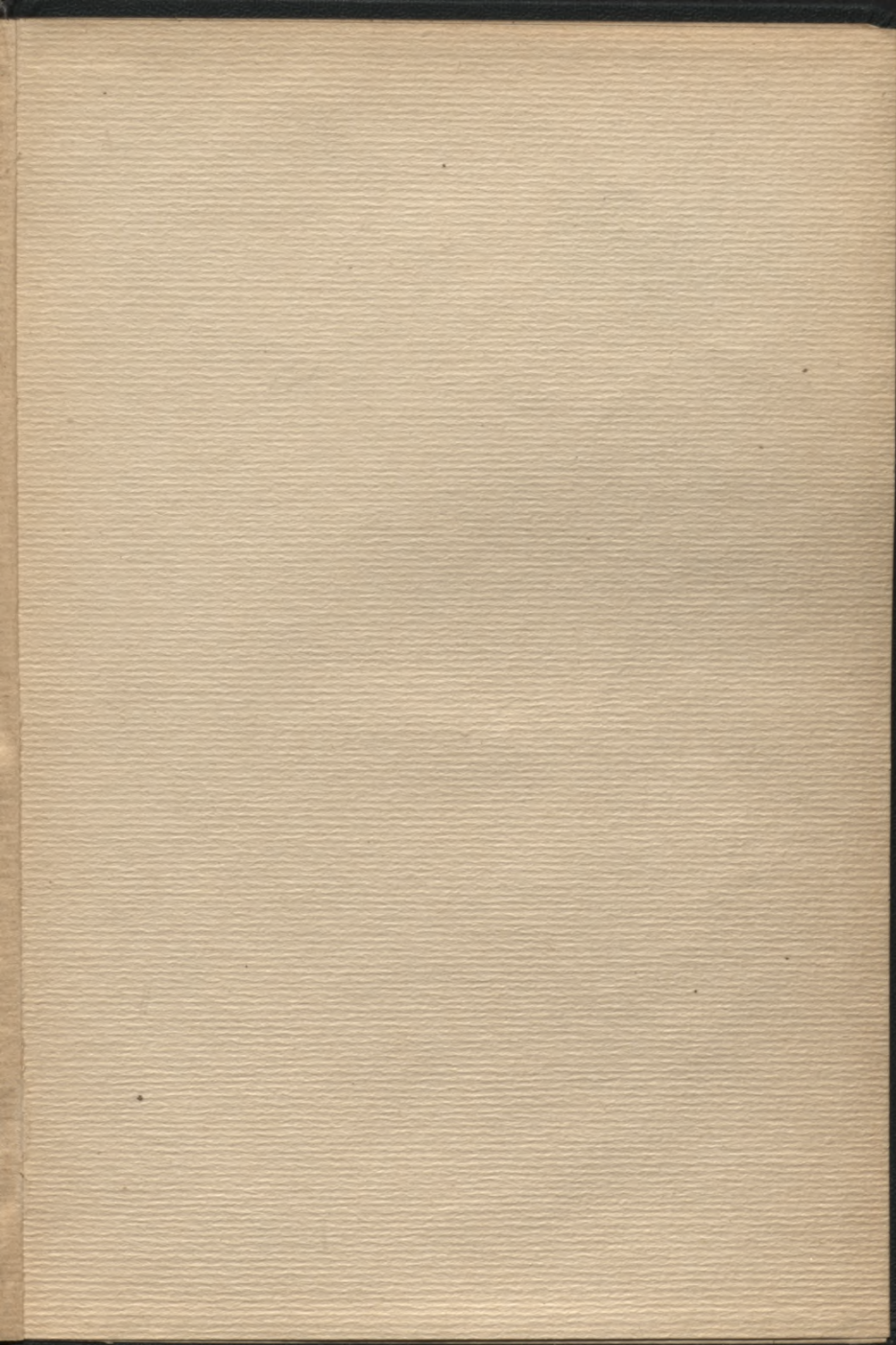
pastā tek. rēķ. № 270, Raņķim, Rīgā.

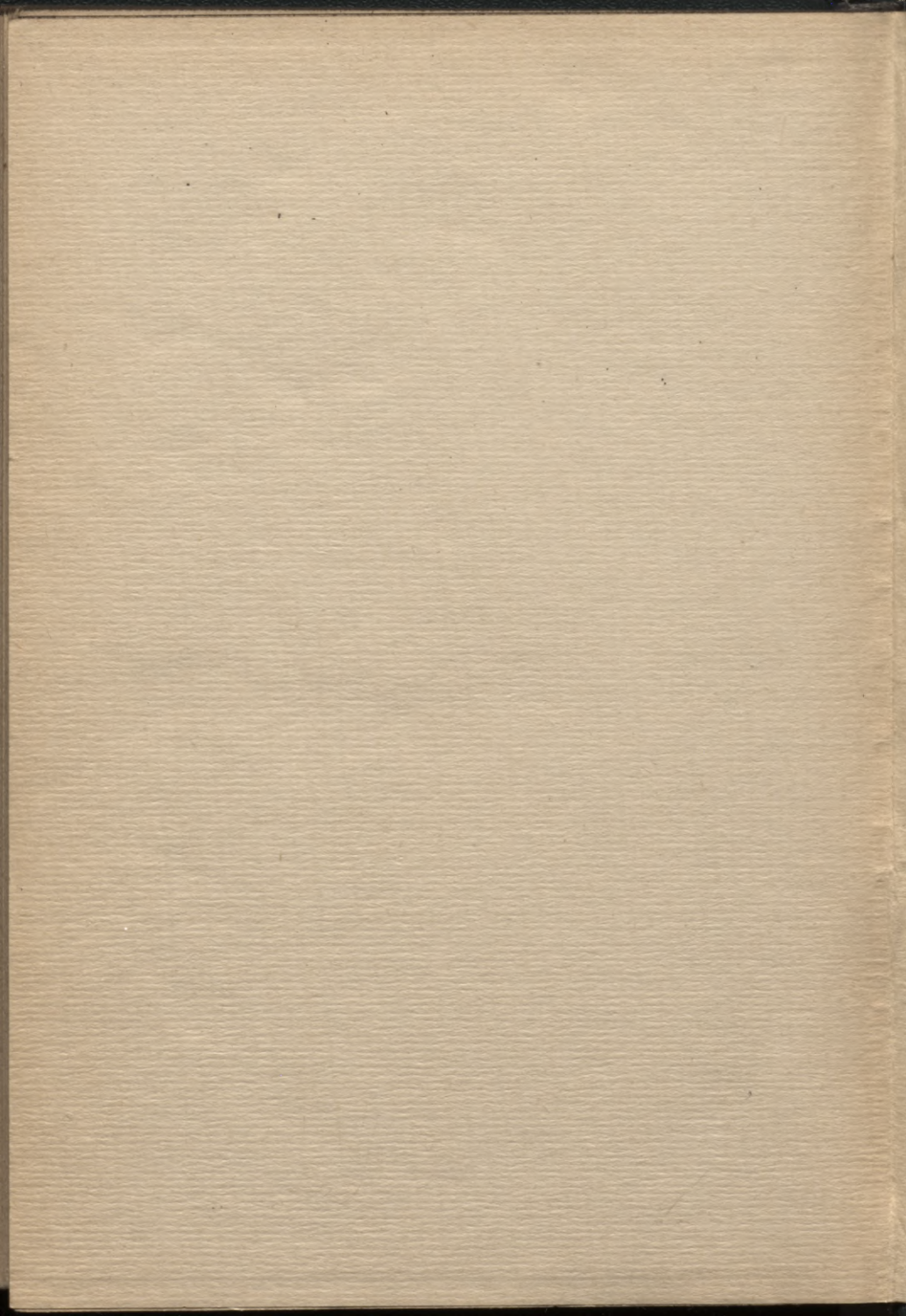
Dibiniet māju un ģimeņu bibliotēkas!

Lasiet un ieteiciet krietnas grāmatas!

Visā augstscienībā **Augusts Raņķis.**
Māju un ģimeņu bibliotēku organizētājs.

[51]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304089298

opu

